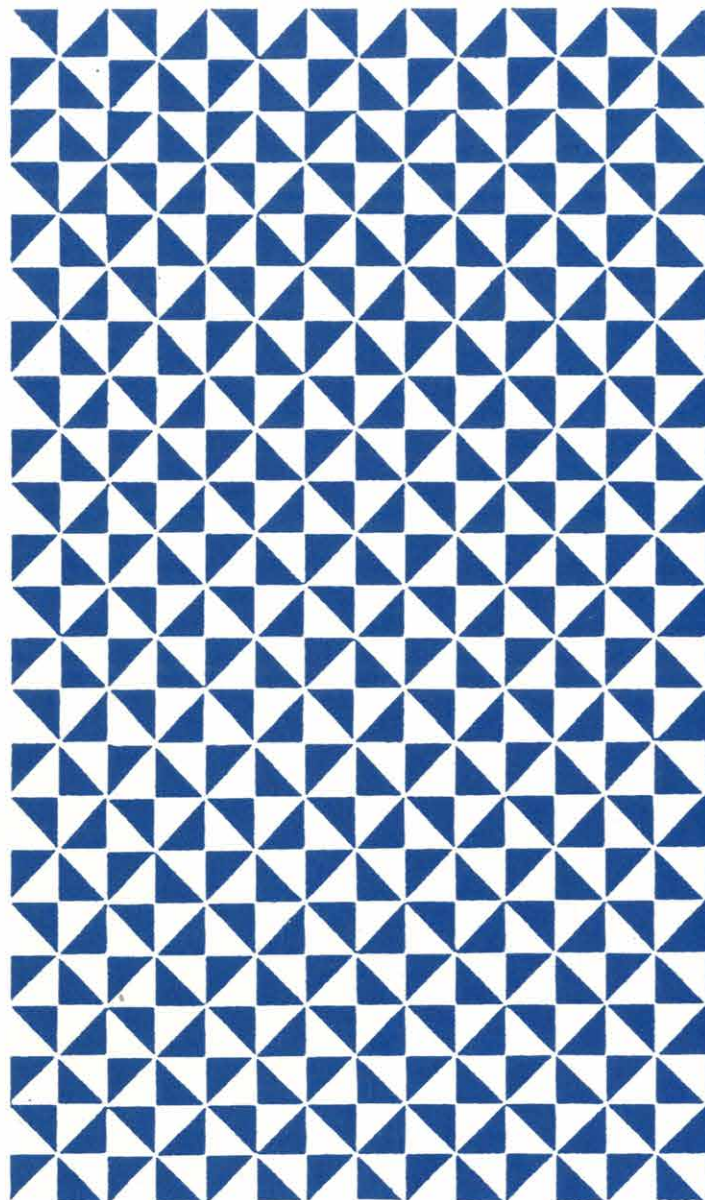

FIGYELO

KÖNYVTÁRI

ÚJ
FOLYAM

1991

2

A tartalomból:

- ▶ Hazai könyvtártudományi informatikai doktori disszertációk
- ▶ Micro-ISIS vagy TEXTAR?
- ▶ A videotex és a magyarországi megvalósítás
- ▶ A videotex Európában

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK
FIGYELMÉBE AJÁNLUJUK

MANE9

nevű könyvtártudományi
folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min.
512 kbyte központi tárú PC XT/AT
számítógép és a Micro-ISIS program
2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 4000.- Ft+ÁFA**. Az **aktualizálást** lemezen szállítjuk negyedévenként (az összeg tartalmazza a négy floppy árát). Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.- Ft+ÁFA térítés ellenében (ehhez kérjük, küldjenek negyedévenként egy XT-kompatibilis "DD" jelű hajlékony lemezt).

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollégánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota "F" épület

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Könyvtártudományi
és Módszertani Központ

1827 Budapest, Budavári Palota F épület

ÚJ FOLYAM
1. (37.) ÉVFOLYAM
1991. 2. SZÁM

Főszerkesztő:

Szente Ferenc

Felelős szerkesztő:

Kovács Lászlóné

Szerkesztők:

Hegyközi Ilona (*Külföldi folyóirat-figyelő*)
Kovács Katalin (*Tanulmányok, kitékintés*)
Novák István (*Külföldi folyóirat-figyelő*)
Pál Ilona (*Tanulmányok, kitékintés*)
Pajor Ildikó (*Grafikai terv*)

Szerkesztőség:

Budavári Palota F épület,
Budapest 1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517, 519 m.
Telefax: 175-1721
Videotex: 920060018
E-mail: h2244kon@ella.hu
ELLA: 2244

Megjelenik:

Negyedévenként
Példányszám: 1350
Ára: 130.- Ft
Éves előfizetési díj: 500.- Ft
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: OSZK Könyvtártudományi
Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:

az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Juhász Gyula
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár
nyomdájában
Felelős vezető Burány Tamás
Megjelent: 21,8 fvf terjedelemben
Munkaszám: 91.162

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

Informationsdienst – Bibliothekswesen

Referativnyj Žurnal. Informatika

Informatics Abstracts

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Index

LISA (Library and Information Science Abstracts)

Sciences de l'information documentation

Signalne informacije

Tartalom

Abstracts	180
Inhaltsangaben	182
Reális élet, realista könyvtár SZENTE Ferenc	187
A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése BALÁZS János	191
Az információs- és könyvtáros szakemberképzés fejlesztése. <i>Német–holland–magyar közös kutatási program a TEMPUS támogatásával</i> SZEPESVÁRY Tamás	206
A pedagógusképző főiskolai könyvtárak a felsőoktatási könyvtárak működéséről szóló útmutató tükrében TÓTH Gyula–TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin	210
Micro-ISIS vagy TEXTAR? BAKONYI Géza–KOKAS Károly	219
A videotex és a magyarországi megvalósítás. Szemle KOVÁCS Katalin	225
Videotex rendszerek Magyarországon MUSZKA Ágnes	241
Videotex a közművelődési könyvtárakban NAGY Ferenc	247

Kitekintés

Viewdata – Prestel – Anglia. Szemle PÁL Ilona	251
A videotex Franciaországban: Téliétel. Szemle KOVÁCS Katalin	258

A német videotex a könyvtárak szolgálatában. Szemle KOVÁCS Lászlóné	262
Az osztrák Bildschirmtext. Szemle KOVÁCS Lászlóné	269
Mire használhatják a könyvtárak a Bildschirmtextet? DEIDER, Clemens (Ford. Kovács Lászlóné)	274
Az európai videotex rendszerek. Szemle KOVÁCS Lászlóné	277
Az elektronikus faluközpont avagy a modern „fonó”. Szemle KOVÁCS Lászlóné	283
Hipertext: csupán egy újabb információs eszköz? KOLTAY Tibor	288
Szakértő rendszerek a könyvtárakban. Szemle KOLTAY Tibor	292
Könyvtáros-és informatorképzés a prágai Károly Egyetemen. <i>Most éppen választást előtt.</i> CEJPEK, Jiří (Töm.: Futala Tibor)	297

Könyvszemle

Információ az információról FÜLÖP Géza: Információ. (Ism.: Mohor Jenő)	299
Egy szlovák könyvtártudományi évkönyv jubileuma Knížničný zborník 1990. Zost. M. Boucikova. (Ism.: Futala Tibor)	300
InfoMap: kalauz a vállalati információs erőforrások felfedezéséhez BURK, Cornelius F. – HORTON, Forest W. InfoMap. A complete guide to discovering corporate information resources. (Ism.: Téglási Ágnes)	302
Az információpiac szervezete Dániában WINKEL, Anette – HIELMCRONE, Harald The specialized information market: its organisation in Denmark. (Ism.: Kaposváriné Dányi Éva)	304
Az információkeresés nyelvtudományi vonatkozásai BLAIR, David C.: Language and representation in information retrieval. (Ism.: Rónai Tamás)	306
Irány a nemzetközi tapasztalat! WILLIAMSON, Linda E.: Going international: librarians' preparation guide for a work experience job exchange abroad. (Ism.: Mohor Jenő)	307

A könyv nevében. A könyvtáros pálya elemzése	308
SEIBEL, Bernadette: Au nom du livre: analyse sociale d'une profession les bibliothécaires. (Ism.: Lőrincz Judit)	
A tájékoztatás helyzetéről és a fejlődés útjairól	311
Information, knowledge, evolution: Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki. Ed. Sinikka Koskiala, Ritva Launo. (Ism.: Kovács Katalin)	

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	315
Könyvtár- és tájékoztatásügy	316
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	324
Munkafolyamatok és szolgáltatások	329
Tájékoztatási rendszerek	354
Vezetés, irányítás	355
Felhasználók és használat	358
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	360
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	361
Kapcsolódó területek	369

A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Hegyközi Ilona

A szám szerzői, közreműködői:

BAKONYI Géza (JATEKK, Szeged), BALÁZS János (ny. főosztályvezető), BERKE Barnabásné (OSZK), CEJPEK, Jiří (Károly Egyetem Könyvtártudományi Tanszék, Prága), DEIDER, Clemens (Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin), FAZOKAS Eszter (OSZK KMK), FEIMER Ágnes (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), GEREKEN Ferenc (OSZK KMK), HEGYKÖZI Ilona (OSZK KMK), KAPOSVÁRINÉ DÁNYI Éva (OSZK KMK), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOKAS Károly (JATEKK, Szeged), KOLTAY Tibor (OIK), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), KOVÁCS Lászlóné (OSZK KMK), LŐRINCZ Judit (OSZK KMK), MOHOR Jenő (ELTE BTK Központi Könyvtár), MUSZKA Ágnes (főisk. hallg., Külkereskedelmi Főiskola), NAGY Ferenc (Budakeszi Könyvtár és Információs Szolgálat), NOVÁK István (OSZK KMK), PÁL Ilona (OSZK KMK), PAPP István (FSZEK), PAPPNÉ FARKAS Klára (OSZK KMK), RÁCZ Ágnes (OSZK KMK), RÓNAI Tamás (OSZK KMK), SKALICZKI Judit (OSZK KMK), SZENTE Ferenc (OSZK), SZEPESVÁRY Tamás (ELTE Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszék), TÉGLÁSI Ágnes (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szombathely), TÓTH Gyula (BDTF Könyvtártudományi Tanszék, Szombathely), TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin (BDTF Könyvtára, Szombathely).

ABSTRACTS INHALTSANGABEN

Real life, realistic library.

Szente Ferenc

Philosophical meditation on the role of information, information-gathering and libraries in human life. (pp. 187-190)

Doctoral dissertations on library and information science in Hungary.

BALÁZS János

The university education of librarians started in Hungary in 1948, with two main subjects, with a duration of five years. In the period between the academic years 1948/49 and 1989/90 2450 students graduated (from regular, evening, correspondence and postgraduate courses), and just 5.5% of them, i.e. 135 students took their doctor's degree. An analysis of doctoral dissertations on library and information science was made from the following aspects: distribution of dissertationists by sex; by age; the period having passed from graduation; the relationship between the subjects of theses (when graduating) and dissertation; and particularly, the subjects of the doctoral dissertations. These are covered by synoptic tables and by related analyses. The findings were the following: more women than men took their doctor's degree; the distribution of dissertationists by age shows a strong scattering; most people take their doctor's degree within 10 years from graduation. Almost half of the dissertations dealt with historical subjects, and there has recently been a slight increase in dissertations on computerisation, library policy, the theory of classification and cataloguing. Cca. one third of dissertationists kept the subject of their previous thesis. The author recommends that the contents of dissertations be made accessible by documentation (e.g. by abstracts). (pp. 191-205)

The development of the education of information specialists and librarians.

SZEPESVÁRI Tamás

It is included in the goals of the TEMPUS programme of the European Communities (announced in 1989) that higher education in the Central- and Eastern-European region - especially in Poland and Hungary - should be supported with professional and financial resources. The Department of Library Science of the Budapest Loránd Eötvös University compiled a draft application for the support of TEMPUS with the help of Peter Blumendorf and Andreas Nowak (both senior members of the Hannover Fachhochschule). The main elements of the joint research to be undertaken are the following: the modernization of education, the development of subjects, and the elaboration of common curricula. The project was later joined by the Rijkshogeschool IJselland (the Netherlands). This school will share its experience in teaching business information with the other participants. An exchange enables some Hungarian and Dutch students to participate in a three-month practice at the other country's library school. Another essential element of the programme is, that the Budapest Department will

receive from the Hannover Fachhochschule its DEC PDP 11/44 computers, in order to develop its infrastructure. (pp. 206-209)

The libraries of teachers' training colleges in the light of the guidelines about the operation of academic libraries.

TÓTH Gyula - TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin

The essay was written as part of the research project supported by the Ministry of Culture and Education „The library model and co-operation of teachers' training colleges”. It states about the library-political role of the guidelines that they are of model value and facilitate local decisions, thus can play an important role in the future too. In the course of research the state of the art of 22 libraries (of teachers' and kindergarten teachers' training colleges) were studied and compared to the standards set by the guidelines about the operation of academic libraries. Although there was some improvement in the libraries in question in the five years studied, their image as a whole is rather heterogeneous. Most of the libraries of teachers' training colleges are not up to the standards (which, however, are modest if we compare them to international ones). The disadvantaged situation of college libraries may hinder the development of higher education (i.e. of teachers' training). Finally the study calls attention to some lessons related to model-making. (pp. 210-218)

Micro-ISIS or TEXTAR?

BAKONYI Géza - KOKAS Károly

In Hungary two library software-packages for microcomputers have been spread in recent years: the Micro-ISIS developed by Unesco and the TEXTAR developed in Hungary. The two packages were compiled for different purposes, so it is not right to contrast them. TEXTAR can serve as an integrated system for smaller libraries (with holdings up to 100,000 volumes). Micro-ISIS, on the other hand, is a general, textual, database management software of which excellent use can be made in libraries too. The user choosing either of them should remember their real function: they are not qualified for substituting for the integrated systems of large libraries, but are excellently apt in periods of scarce financial resources for preparing for computerisation, for the further development of computer-culture, for starting the input of data. (pp. 219-224)

Videotex and its implementation in Hungary. A review.

Kovács Katalin

In the first half of the review the author summarizes the concept and technology of videotex, the elements of the system of videotex services, the structure of videotex systems, the issues of display, and the basic services of videotex systems. The second part includes Hungarian implementa-

tions, operating in-house systems (IPCOM, STADAT), and the national public videotex service now in the phase of distribution (Magyar Videotex). Some of the Hungarian libraries have already joined IPCOM or STADAT, or the Magyar Videotex, but none of the systems has become popular yet. For a wider acceptance of videotex several factors should develop favourably (e.g. needed are: a better telephone supply, cheap terminals, well-defined, marketable, information, specialists managing the development of networks, adequate publicity and popularization courses etc.) (pp. 225-240)

Videotex systems in Hungary.

MUSZKA Ágnes

Described are the following videotex systems: BANKOTEX, the Information System on Education and Culture, MŰSZI-MEZŐHÍR; and the author sets out her opinion on the state of the art and ways of development of videotex in Hungary. (pp. 241-246)

Videotex in public libraries.

NAGY Ferenc

From the second half of 1990 institutions could join the public experimental system of the Hungarian Telecommunication Company, the Magyar Videotex free of charge. The Budakeszi Library and Information Service (where the author is working) was among the first to join this system. The library has become, with support from the local self-government, the editorial office of the printed and electronic press in the municipality. The primary aim of the Budakeszi Library and Information Service is to provide local community information. For planning the community information system the Gates Head Portcullis System (England) served as a model. (pp. 247-250)

Abroad

Viewdata - Prestel - England. A review.

PÁL Ilona
(pp. 251-257)

The videotex in France: Télétel. A review.

Kovács Katalin
(pp. 258-261)

The German videotex serving libraries. A review.

KOVÁCS Lászlóné
(pp. 262-268)

The Austrian videotex: Bildschirmtext. A review.

KOVÁCS Lászlóné
(pp. 269-273)

What can libraries use Bildschirmtext for?

DEIDER, Clemens
Welchen Nutzen könnte Bildschirmtext für die öffentlichen Büchereien haben? (Transl.: Kovács Lászlóné) (pp. 274-276)

European videotex systems. A review.

KOVÁCS Lászlóné
(pp. 277-282)

The electronic village-centre, or the „tele-cottage”. A review.

KOVÁCS Lászlóné
(pp. 283-287)

Hypertext: just a new information tool? A review.

KOLTAY Tibor
(pp. 288-291)

Expert systems in libraries. A review.

KOLTAY Tibor
(pp. 292-296)

The education of librarians and information specialists at the Prague Charles University.

CEJPEK, Jiří
(Summ.: Futala Tibor)
(pp. 297-298)

Book reviews

Information on information.

FÜLÖP Géza
Az információ. (Rev.: Mohor Jenő) (pp. 299-300)

Anniversary of a Slovakian yearbook of library science.

Knižnicný zborník 1990. Ed. M. Boucikova. (Rev.: Futala Tibor) (pp. 300-302)

InfoMap: A complete guide to discovering corporate information resources.

BURK, Cornelius F. - HORTON, Forest W.
InfoMap. A complete guide to discovering corporate information resources. (Rev.: Téglási Ágnes) (p. 302-304)

The specialized information market: its organisation in Denmark.

WINKEL, Anette - HIELMCRONE, Harald
The specialized information market: its organisation in Denmark. (Rev.: Kaposváriné Dányi Éva) (p. 304-306)

Aspects of linguistics in information retrieval.

BLAIR, David C.
Language and representation in information retrieval. (Rev.: Rónai Tamás) (pp. 306-307)

Heading for international experience!

WILLIAMSON, Linda E.
Going international: librarians' preparation guide for a work experience job exchange abroad. (Rev.: Mohor Jenő) (pp. 307-308)

In the name of book. Analysis of the librarian profession.

SEIBEL, Bernadette
Au nom du livre: analyse sociale d'une profession les bibliothécaires. (Rev.: Lőrincz Judit) (pp. 308-311)

State of the art of information and the ways of its development.

Information, knowledge, evolution: Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki. Ed. Sinikka Koskiala, Rita Launo. (Rev.: Kovács Katalin) (pp. 311-313)

From foreign journals (Abstracts)

(pp. 315-369)

INHALTSANGABEN

Reales Leben, realistische Bibliothek.

SZENTE Ferenc

Philosophische Meditation zur Rolle der Information, des Informierens und der Bibliotheken im menschlichen Leben. (S. 187-190)

Doktordissertationen zu Bibliotheks- und Informationswissenschaft in Ungarn.

BALÁZS János

In Ungarn wurde mit der Universitätsausbildung von Bibliothekaren 1948 begonnen (zwei Fächer, fünf Studienjahre). In der Periode zwischen den 1948/49 und 1989/90 akademischen Jahren haben 2450 Studenten ihr Diplom erworben (während Tages-, Abends-, Fern- und Zusatzstudium),

und nur 5,5% von ihnen, d.h. 135 Studenten haben die Doktorprüfung abgelegt. Die Analyse der Doktorarbeiten hat sich auf die folgenden Aspekte erstreckt: die Verteilung der Doktoranden nach Geschlecht; Alter; die seit dem Diplom vergangene Zeit; die Verbindung der Themen von Diplomarbeit und Dissertation; und - hauptsächlich - zu welchen Themen es Doktorarbeiten gibt. Die Ergebnisse sind zum Teil durch übersichtliche Tabellen, zum Teil durch damit verbundene Analysen dargelegt. Es wurde folgendes festgestellt: mehr Frauen als Männer haben die Doktorprüfung abgelegt; die Verteilung der Doktoranden nach Alter zeigt eine starke Streuung; im allgemeinen doktorieren die meisten in 10 Jahren nach dem Diplom. Annähernd die Hälfte der Dissertationen ist zum Thema Geschichte geschrieben worden, neuerlich ist eine Zunahme in der Nummer der Dissertationen zu EDV-Anwendung und Bibliothekspolitik, zur Theorie der Klassifikation und Katalogisierung zu bemerken. Etwa ein Drittel der Doktoranden hat beim Thema seiner Diplomarbeit geblieben. Der Verfasser schlägt die Erschließung des Inhalts der Dissertationen (z.B. als Referate) vor. (S. 191-205)

Entwicklung der Ausbildung von Informationsfachleuten und Bibliothekaren. Gemeinsames Forschungsprojekt von Deutschland, Holland und Ungarn mit der Unterstützung von TEMPUS.

SZEPESVÁRY Tamás

Das TEMPUS Programm, das 1989 von der Europäischen Gemeinschaft ausgeschrieben wurde, hat es unter anderem vor, die Hochschulausbildung in der Zentral- und Osteuropäischen Region mit professionellen und finanziellen Mitteln zu unterstützen. Der Lehrstuhl für Bibliothekswissenschaft der Budapester Loránd Eötvös Universität hat einen Bewerbungsentwurf mit der Hilfe von Peter Blumendorf und Andreas Nowak (leitende Mitarbeiter der Fachhochschule Hannover) zusammengestellt. Die wichtigsten Elemente der gemeinsamen Forschung sind die folgenden: Modernisierung der Ausbildung, Entwicklung der Lehrgegenstände, Ausarbeitung gemeinsamer Lehrpläne. Später hat sich dem Programm die Rijkshogeschool IJsseland (Holland) angeschlossen. Diese Schule wird ihre Erfahrungen im Unterricht von Business-Information mit den anderen Teilnehmern teilen. Im Rahmen eines Austausches werden einige ungarische und holländische Studenten drei Monate als Praxis an der Fachhochschule des anderen Landes verbringen. Ein wichtiges Element des Programms ist es, dass der Budapester Lehrstuhl die Computer DEC PDP 11/44 der Fachhochschule Hannover erhalten wird, um seine Infrastruktur entwickeln zu können. (S. 206-209)

Die Bibliotheken der Lehrerbildungshochschulen im Spiegel der Richtlinien zur Arbeit von Hochschulbibliotheken.

TÓTH Gyula - TÓTHNÉ KIRÁLY Katalin

Diese Studie ist als Teil eines Forschungsprojektes „Das Bibliotheksmodell und Kooperation von Lehrerbildungshochschulen“ geschrieben worden, das mit der Unterstützung des Ministeriums für Kultur und Ausbildung im Gange ist. Sie stellt zur bibliothekspolitischen Rolle der Richtlinien fest, dass ihnen ein Modellwert gehört, sie fördern lokale Entscheidungen, und können auch in der Zukunft eine wichtige Rolle spielen. Während der Forschung ist die Lage von 22 Bildungsstätten (für Lehrer und Kindergärtnerinnen) erhoben, und mit den Richtlinien zur Arbeit von Hochschulbibliotheken zusammengesetzt worden. Obwohl es während der fünf Jahre der Analyse eine Verbesserung zu bemerken war, ist das Bild als Ganzes ziemlich heterogen. Die meisten Bibliotheken der Lehrerbildungshochschulen sind von den, im internationalen Vergleich sehr bescheidenen Normen zurückgeblieben. Das niedrige Niveau der Hochschulbibliotheken kann bei der Entwicklung der Hochschulausbildung (in unserem Falle: der Lehrerausbildung) hinderlich sein. Zum Schluss zeigt die Studie auf einige Lehren der Modellausarbeitung hin. (S. 210-218)

Micro-ISIS oder TEXTAR?

BAKONYI Géza - KOKAS Károly

In Ungarn haben sich in den letzten Jahren zwei Software-Pakete für Mikrorechner verbreitet: das von Unesco entwickelte Micro-ISIS und das in Ungarn entwickelte TEXTAR. Die zwei Pakete sind zu verschiedenen Zwecken entwickelt worden, so ist es nicht richtig, sie entgegenzustellen. TEXTAR kann als ein integriertes System für kleinere Bibliotheken (mit einem Bestand unter 100.000 Bände) dienen. Micro-ISIS aber ist ein generelles, textliches Datenbank-Verwaltungssoftware, das ausgezeichnet von Bibliotheken benutzt werden kann. Welches auch immer der Benutzer wählt, darf er nicht seine reale Funktion vergessen: sie sind nicht dazu berufen, die integrierten Systeme von Grossbibliotheken zu ersetzen, aber sind in der Zeit finanzieller Abkürzungen zur Vorbereitung der EDV-Anwendung, zur Weiterentwicklung der EDV-Kultur, zum Beginnen des Dateneingabe ausgezeichnet geeignet. (S. 219-224)

Videotex und seine Anwendung in Ungarn. Rundschau.

KOVÁCS Katalin

In der ersten Hälfte der Rundschau werden das Konzept, die Technik des Videotex, die Elemente der Videotex-Dienstleistungen, die Struktur der Videotex-Systeme, die Probleme der Anzeige, und die grundlegenden Dienstleistungen von Videotex-Systemen zusammengefasst. Im zweiten Teil handelt es sich um ungarische Videotex-Systeme (IPCOM, STADAT), und den jetzt verbreiteten öffentlichen Videotex-Dienst (Magyar Videotex). Einige ungarische Bibliotheken haben sich schon entweder IPCOM oder STADAT, oder Magyar Videotex angeschlossen, aber kein System ist populär geworden. Um Videotex in einem weiteren Kreis verbreiten zu können, sollen sich noch mehrere Faktoren günstig entwickeln (z.B. die Telefonversorgung, der Preis der Terminals, verkaufbare Informationen, Manager-Spezialisten für den

Netzausbau, geeignete Propaganda und Lehrgänge zur Popularisierung usw.). (S. 225-240)

Videotex-Systeme in Ungarn

MUSZKA Ágnes

Die folgenden Videotex-Systeme werden vorgestellt: BANKOTEX, das Informationssystem für Unterrichtswesen und Kultur, MÚSZI-MEZŐHÍR; und die Autorin äussert ihre Meinung zur heutigen Lage und zu den Entwicklungswegen des Videotex in Ungarn. (S. 241-246)

Videotex in öffentlichen Bibliotheken.

NAGY Ferenc

Seit der zweiten Hälfte 1990 konnten sich Institutionen dem öffentlichen, experimentalen System der Ungarischen Gesellschaft für Telekommunikation, dem Magyar Videotex unentgeltlich anschliessen. Die Bibliothek und Informationsdienst zu Budakeszi (wo der Verfasser tätig ist) war eine der ersten, die sich angeschlossen haben. Die Bibliothek ist, mit der Hilfe der örtlichen Selbstverwaltung zur Redaktion der gedruckten und elektronischen Presse in der Gemeinde geworden. Es ist das primäre Ziel der Bibliothek und Informationsdienst zu Budakeszi, örtliche, allgemeinnützliche Informationen anzubieten. Zur Planung des kommunalen Informationssystems hat das Portcullis System zu Gates Head (England) als Modell gedient. (S. 247-250)

Ausblick

Viewdata - Prestel - England. Rundschau.

PÁL Ilona
(S. 251-257)

Videotex in Frankreich: Télétel. Rundschau.

KOVÁCS Katalin
(S. 258-261)

Bildschirmtext im Dienste der Bibliotheken. Rundschau.

KOVÁCS Lászlóné
(S. 262-268)

Der österreichische Bildschirmtext. Rundschau.

KOVÁCS Lászlóné
(S. 269-273)

Welchen Nutzen könnte Bildschirmtext für die öffentlichen Büchereien haben?

DEIDER, Clemens
(Übersetzung: Kovács Lászlóné) (S. 274-276)

Europäische Videotex-Systeme. Rundschau.

KOVÁCS Lászlóné
(S. 277-282)

Das elektronische Gemeindezentrum, oder die „Telecottage“. Rundschau.

KOVÁCS Lászlóné
(S. 283-287)

Hypertext: bloss ein neueres Informationsmittel? Rundschau.

KOLTAY Tibor
(S. 288-291)

Expertensysteme in Bibliotheken. Rundschau.

KOLTAY Tibor
(S. 292-296)

Die Ausbildung von Bibliothekaren und Informationsfachleuten an der Karl-Universität zu Prag. Jetzt am Scheideweg.

CEJPEK, Jiří
(Zusammenf.: Futala Tibor) (S. 297-298)

Buchbesprechungen

Information über Information.

FÜLÖP Géza
Információ. (Rez.: Mohor Jenő) (S. 299-300)

Jubiläum eines slowakischen Jahrbuches zu Bibliothekswissenschaft.

Knižnicný zborník 1990. Zsgest. M. Boucikova. (Rez.: Futala Tibor) (S. 300-302)

InfoMap: Führer zur Entdeckung der Informationskraftquellen in Unternehmen.

BURK, Cornelius F. - HORTON, Forest W.
InfoMap. A complete guide to discovering corporate information resources. (Rez.: Téglási Ágnes) (S. 302-304)

Die Organisation des Informationsmarkts in Dänemark.

WINKEL, Anette - HIELMCRONE, Harald
The specialized information market: its organization in Denmark. (Rez.: Dányi Éva) (S. 304-306)

Die linguistischen Aspekte der Informationsrecherche.

BLAIR, David C.
Language and representation in information retrieval. (Rez.: Rónai Tamás) (S. 306-307)

In der Richtung der internationalen Erfahrungen!

WILLIAMSON, Linda E.

Going international: librarians' preparation guide for a work experience job exchange abroad. (Rez.: Mohor Jenő) (S. 307-308)

Im Namen des Buches. Analyse des bibliothekarischen Berufs.

SEIBEL, Bernadette

Au nom du livre: analyse sociale d' une profession les bibliothécaires. (Rez.: Lőrincz Judit) (S. 308-311)

Über die Lage und Entwicklungstendenzen der Information.

Information, knowledge, evolution: Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki. Ed. Sinikka Koskiala, Rita Launo. (Rez.: Kovács Katalin) (S. 311-313)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

(S. 315-369)

NE UTAZZON – TELEFONÁLJON!

Gyors, mint a gondolat

KONFERENCIA BESZÉLGETÉS

A Magyar Távközlési Vállalat „konferencia beszélgetés” szolgáltatása lehetővé teszi értekezletek, szakmai megbeszélések összehívását távbeszélőn keresztül.

Egyidejűleg 10 távbeszélő állomás kapcsolható össze, tehát Ön egyszerre beszélhet 9, Magyarországon vagy a világ 9 különböző pontján lévő partnerével.

A résztvevők közül egyidejűleg csak egy beszélhet, a többi figyelemmel kísérheti a beszélgetést és bárki átveheti a szót.

A szolgáltatás „konferencia beszélgetésként” Budapesten a

118 8926-os telefonszámon

jelenthető be.

A konferencia beszélgetés előkészítésének és lebonyolításának díja: 700,— Ft.

Ezen felül a bekapcsolt viszonylatoknak és időtartamnak megfelelő beszélgetési díj kerül felszámításra.

„A legnagyobb magyar”

címmel gróf Széchenyi István (1791-1860) születésének 200.évfordulójára
az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
közös kiállítást rendezett az OSZK-ban.

Megtekinthető: 1991. május 6—október 31.
(Hétfőn 13-18 óráig, kedd-szombat 10-18 óráig, vasárnap zárva).
Cím: Budavári Palota F épület.

Gróf Széchenyi István

Reális élet, realista könyvtár

Szente Ferenc

Az utóbbi évek vitáiban, melyek a közművelődési könyvtár feladatairól zajlottak, két szélsőséges megállapítás volt: az egyik, hogy el kell érni a hatékony, korszerű információs szolgálatot, a másik, hogy széles körben terjeszteni kell a kultúra és a műveltség áldásait. Információs szolgáltatáson kizárólag adatok, gyakorlati tények közvetítését értették, amelyet széles körben támogat az információtechnológia. A közművelődési könyvtár szolgáltató funkciójának szüntelen hangsúlyozása közben igyekeztek elfelejteni, hogy eredetileg szépirodalom kölcsönzésére hozták létre. Az volt a leghőbb óhaj, hogy elismertessék egy képzeletbeli jól képzett (művelt) közönséggel: könyvtárunk mindent tud kínálni, ami csak kívánni való információból munkához, tanuláshoz, a mindennapi élethez. A könyvtárnak ezt a felfogását könnyű elfogadtatni minden érintettel, – a fenntartóval is –, mert a társadalom egésze információfelhasználó, mivel a gazdasági fejlődés alapjának az információ felhasználását ismeri el. Ennek ellentétje, hogy a könyvtár oly intézménynek is tekinthető, amely a tudati-művészeti nevelést hivatott szolgálni. Eszerint az információs szolgálat favorizálása a kulturális-nevelő funkció rovására történhet csak. A művészet és irodalom elsőségét olyan érvekkel támasztják alá, mint, hogy a feszített termelési munkatempó elensúlyozásaképpen a kulturális intézményeknek (amilyen a könyvtár is), segíteni kell a szellemi felfrissülést. Az ember tehát elsősorban termelési tényező, társadalmi képződmény, tárgya a kulturális folyamatnak.

A könyvtár effajta missziójának hangsúlyozása nem volt jellemző a könyvtárosokra. Sokkal inkább az az általános elv dominált, hogy a könyvtár az olvasóiért van. Az emberek nem úgy mennek be jellemző módon egy könyvtárba, hogy ne valami konkrét cél vezesse őket. De hát, mit is jelent az ember számára az információ? Nemcsak azt a valamit jelenti, ami főlhalmozható, dokumentálható, adminisztrálható és hozzáférhető, hanem jelent egyszersmint valami nagyon egyedít és személyeset is. A valóságot ki-ki interpretálja a saját használatára, ezért a könyvtári munka szempontjából igen lényeges annak a megértése, ahogy az ember megszerzi az ismereteket. Hogy jól megérthessük az ismeretszerzés jelentőségét az ember életében és ebben a könyvtár szerepét, megvizsgálhatjuk az irodalom útján szerezhető ismeretek számos területét és

tanulmányozhatjuk, egyebek között, saját gondolkodásunkat is.

Mit jelent hát valójában az ismeret? A világ a lehetséges kérdésekre adható válaszok kimeríthetetlen tárháza. A megfelelő kérdéseket kinek, kinek magának kell megtalálnia. Miközben információs társadalomról beszélünk gyakran megfedezünk arról, hogy az ember mindig is használt információkat. Akkor is, amikor még nem mai értelemben beszélünk társadalomról, akkor is, amikor a mindennapi élet még nem vált szét magánéletre és közéletre, munkaidőre és szabadidőre. Információra mindig szüksége volt az embernek, ahogy szüksége volt az üzenetek közvetítésére és a szórakozásra is. Az ismeretek által volt képes vizsgálni, alakítani és megérteni a valóságot, önmagát és a világot egyaránt. A tudásszomj tehát nem a fejlett kultúra eredménye. Ellenkezőleg, minden kultúra fejlődése az emberi ismeretszerzés vágyán alapszik. Az ismeret megszerzése elválaszthatatlan része emberi mi-voltunknak.

Martin Heidegger német filozófus az embernek ezt a sajátos vonását nevezte egzisztenciának. Minden más teremtmény csupán létezik, egyedül az ember lényegéhez tartozik, hogy meg is érte az élet és a létezés értelmét. Ha a tudást úgy fogjuk föl, mint emberi törekvést önmaga és a világ megismerésére, ez már nem jelenthet csupán verbális ismereteket, hanem beleértendő a művészet, a festészet, a zene, a gyakorlati készség, a különféle újdonságok, de ugyanígy a mítosz és a vallás is. Az ismeretet tágan értelmezve, bele kell értenünk a történelem előtti barlangrajzoktól és a primitív rituális táncoktól kezdve a modern zenei kompozíciókig, a legújabb regényig és egy speciális adatbázis tartalmáig, mindent. A köznapi felfogással ellentétben az ismeret nem ész és intellektus dolga. Miközben ismereteket gyűjtünk, képességeinknek valamennyi területét és eszközét használjuk, amivel csak rendelkezünk, hogy a valóság sokféle elemét rekonstruáljuk és elemezzük. A megismerés folyamatában senki se nélkülözheti azt a sokféle interpretációt, ami a kultúrába beépült. Az ismeret gyakorta olyan értelmezést nyer, mintha egyenlő volna valamely tudományos konkrét tudással, amely egy igazolhatóan helyes világ-szemléletet eredményez.

Bertrand Russel úgy jellemzi a tudást, mint három koncentrikus kört, melyből a belső a racionalitás területe, a tudományos információ, a

középső a filozófiáé, a harmadik terület az ismeretlen világa, amelyről nem rendelkezünk szakszerű ismeretekkel. Erről a harmadik zónáról törekszünk minél több információ birtokába jutni. Teljessé szeretnénk tenni a világról alkotott képet, meg akarjuk érteni magunkat, és a körülöttünk lévő valóságot. Tudni akarjuk, hogy mit nem tudunk még, látni, amit még nem láttunk, érzékelni, ami még rejtve van előlünk és megérteni, amit még nem értünk. Hagyományosan a valóság megközelítésének három módozatát szokás leírni, a tudományost, a művészetit, és a vallásit. Szerintünk azonban e három módozat nem tartalmazza az összes lehetséges utat az ismeretszerzéshez. Készségeink révén is, és szórakozásunk által is sajátosan viszonyulunk a valósághoz. És bár ezek a megközelítési utak és módok elméletileg sajátosan különbözőek a gyakorlatban, valamennyien erősen befolyásolják egymást, és elválaszthatatlanok egymástól. Az egyénileg jellemző valóságképet egész életen át építjük, alakítunk egyéni rendet a káosz-ból. Ezt a struktúrát nevezhetjük köznapi ismeretnek, amely durva és pontatlan, de általában megfelel a tevékenység alapjával. A köznapi tudás annyira nyilvánvalóan megszokott, hogy nem is mindig lehet szavakban pontosan meghatározni. Mesterséges intelligenciát konstruálni példának okáért ezért is rendkívül nehéz, mert képtelenség olyan matematikai modellt szerkeszteni, amely megfelel a köznapi ismeretnek. Kinek, kinek megvan a saját egyéni köznapi ismerete. Ez bár egyéni, mégis mindig kötődik a kultúrához és e kultúrának a sajátos közegében hasznosítható.

A tudásnak két aspektusát szokás említeni. Tudni valamit és tudni csinálni valamit. Az elsőt nevezhetjük propozicionális tudásnak, ez megfogalmazható szavakban. Az utóbbi pedig a valamire való képesség, készség. A készség nem fejezhető ki szavakkal, csak cselekvésben, alkotásban fejeződhet ki. A készség a relevánsabb, a csendesebb tudás, amely a tapasztalásból sarjad ki. Gyakorlat nélkül a tapasztalat nem tud készséggé változni. Ahhoz, hogy a készség kreatívvá változzék, létre kell jönnie a gondolkodás és a cselekvés egységének. A tudomány lényege az új információk föl kutatása, törekvés az igazságra, nem pedig a tudás végső állapota. Felfogóképességünk dolga, hogyan tükrözik az információk számunkra a valóságot, ez pedig adódik a tudományos felkészültségünkből, a társadalmi környezetünkből, a személyes megfigyeléseink-

ből és következtetéseinkből. Információra van szükség a tanuláshoz, a hivatáshoz, de a mindennapi élethez és a kedvtelésekhez is. Noha többnyire a napi élet a kiindulópontja az információszükségletnek, végső fokon minden információszerzés a tudománnyal kerül kapcsolatba. A tudomány azonban nem az uniformizált valóság. Nincs egyetlen üdvöztető nézet, vagy elmélet a világ megismerésére. Az igazság csak valamennyi létező elmélet keresztüzében bizonyulhat igazságnak. Ha az egyik kutatási eredmény hozzásegít egy részigazság megismeréséhez, ezzel egyúttal lehetővé teszi más kutatások számára, hogy információ bázist nyerjenek belőle. A tudomány, tehát úgy tud fejlődni, ha újra meg újra visszakérdezik a már megkapott válaszokra is. A tudományos eredmény komolysága és fontossága a belőle származó teremtő tudásban rejlik. Csak tudományos úton lehet elemezni például még a szórakozás kliséjét is, a vallási dogmákat is, a művészeti irányzatokat is, de magukat a tudományos eredményeket is.

Tudjuk, hogy a művészeteket ritkán hozzák összefüggésbe a tudománnyal, sokkal inkább az esztétikával, az önkifejezéssel, az érzelmi kíséreléssel. Mégis a művészet dolga szorosan kötődik a realitáshoz sajátos nyelvezetével, fogalmaival és módszereivel. Mindazonáltal a művészet független módja a valóság megismerésének és az információközlésnek. A művészet sajátosan lényegeset látat a valóságból, olyan egyéni tapasztalatszerzés, amelyet semmi más eszköz nem kínál. A művészet tárgya az azonos valóság számtalan új interpretációja, melyek azonban soha nem tudják egymást pontosan megismételni. A művészet önmegújítási képessége és időtlensége az alapja, hogy sokdimenziós karaktert visel. A művészet gyakran produkál olyan eredményt, amelyet nehéz, veszélyes vagy lehetetlen tudományosan vitatni. Képes arra, hogy felszínre hozza a lefojtott valóságot, a tudatalattit és mély igazságokat közvetítsen.

A történelem előtti embernek arra volt szüksége, hogy a vallás, a mítosz, a narratív hagyományok útján értelmezze magának a valóságot. Ezek az eszközök, mint a világ értelmezésének eszközei segítettek a tudás útjának egyengetésében és jelentőségük máig megmaradt az ismeretvilág alakításában. Az ember számára a vallás egyik lehetőség saját egzisztenciájának értelmezésére és arra, hogy foglalkozzék ama végső dolgokkal, amelyek félelmetesek és nyomasztó-

ak. Az élet értelme, időbeli behatároltsága, a szembesülés a saját elmúlás tudatával, oly kérdések, melyekkel mindenkinek alkalmanként találkoznia kell. A vallás kínál egy általános választ és magyarázatot, amelyet a tudomány nem tud és soha nem is lesz képes kínálni. A vallás ezen felül közösségi energiát sugároz a csoporttól az egyénre; a részvétel a közös szertartáson erőt ad és igazolást az élet értelmére. Ugyanakkor a vallás a szó általános értelmében nem az egyetlen mód az üdvösségre és az élet-halál kérdés megközelítésére. Az üdvösség keresés ugyanúgy, mint az öröm és a bánat mély átélése, megvalósulhat a művészet segítségével, vagy a személyes sors alakulása folytán is.

A mítosz az információ ősi formája. Az ősi társadalom hőseinek története, a jó és a gonosz küzdelme tudásanyagot közvetítenek a mai napig. A mítosz nyelvezete festői nyelv, amely sajtószerű ragyogást ad a valóságnak. Ezért a mítosz számtalan interpretációt tesz lehetővé. A mítosz éppen, mert mélyen gyökerezik a tudatalattiban, az ember legősibb és állandó tudásának számít, amely kiállta az évezredek próbáját. E tudás jelen van számtalan formában a mai modern életben is, befolyásolja ítéleteinket és magatartásunkat.

Szokás mondani, hogy a szórakozás kiüresít, mert elmenekülést jelent a valóságtól, elidegenít a való életől, eltorzítja az értékeket, terjeszti az erőszakot, szétrombolja a gyermekkort. E mögött a vélekedés mögött az a felfogás húzódik meg, hogy az ember passzív befogadó, kívülről irányított. Pedig a játék, a szórakozás, a mulatság éppúgy részei az emberi kultúrának és történelemnek, mint a vallás, a tudomány és a művészet. A kultúrakutatás és a tömegtájékoztatás terén folytatott újabb vizsgálatok bizonyossága szerint a szórakozásnak egész más a szerepe, más a mechanizmusa, mint, ahogy azt korábban képzelték. Valójában lehetetlen pontosan kielemezni minden összetevőjét a szórakozás folyamatának. *Ilkka Heiskanen* helsinki professzor a televízió-nézésről készített tanulmányában új fogalmat vezetett be „pszichológiai munka” néven. Úgy véli, hogy ez része az önfejlesztésnek. Általa az egyén a saját mindennapi életének dolgaival foglalkozik, keresi az önazonosságát, fogalmat alkot saját magáról, a maga fizikai valóságáról, a maga eszményi képéről, más emberekhez való viszonyáról. Televízió nézés közben az ember tudatosan vagy öntudatlanul végez pszichológiai

munkát. A látottakat folyamatosan egybeveti a saját tapasztalataival, beleéli magát a látott helyzetekbe, maga is szereplővé válik. Pszichológiai munkára különösképpen a regényes történetek, a nosztalgikus, erotikus, kalandos, humoros tartalmú műsorok alkalmasak, amelyek emberi viszonylatokról, emberi sorsokról, a mindennapi életről szólnak szórakoztató módon. A pszichológiai munka fogalma jól használható az olvasáskutatásban, vagy a zenei befogadásvizsgálatokban is. A *Dallas* befogadásvizsgálatával foglalkozó ázsiai kultúrszociológus azt a megállapítást tette, hogy az embereket a sorozat nézése során a családiasság és a realizmus élménye ragadja meg. Pedig a *Dallas* realitása pszichológiai, nem valóságos realizmus. Éppen, mert a sorozatban ábrázolt környezet és körülmények oly távoliak a néző mindennapi életétől, könnyebb behelyettesíteni oda a saját élethelyzetet.

A szórakoztatásnak szükségképpen nem kell teljesítenie a hiteles valóságábrázolás követelményét, de fel kell tudnia kínálni a lehetőséget, hogy valódi konfliktusokat érzékeljen a közönség, megélhesse a szerencse és a csalódás élményét, hogy kínálkozzék számára alkalom, amikor nem kell normálisnak, racionálisnak, „önkontrollosnak”, céltudatosnak lennie.

Nehéz dolog pontos képet rajzolni arról, hogy mit jelent a könyvtár az embereknek. Azok a könyvtárosok, akiket megkérdezzük, mind azt hangsúlyozzák, hogy munkájuk lényegi kritériuma az elégedett használó. Kiváltképpen azok látják így, akik közvetlenül érintkeznek az olvasókkal. A könyvtár hatása egyébként az egyén ismeretállapotától függ, amely hosszú, állandó építkezési folyamat eredménye. Ennek vizsgálata feltételezi, hogy a teljes életprogram, a vállalt élethelyzet legyen a tanulmányozás tárgya, benne a munka, a kedvtelés és a pihenés is. Az em-

ber tudása és információszerzése egészében véve rendkívül komplex jelenség, így szinte lehetetlen róla általánosítható képletet felállítani. Mégis mit mondhatunk a könyvtár szerepéről a tudás alakulására vonatkozóan? Ha bizonyosat nem is, de annyit megkockáztathatunk, hogy a rendszeres könyvtárlátogatók általános tájékozottsági szintje meghaladja az átlagost. Az is megállapítható, hogy a könyvtárba járás részben aktív szabadidős tevékenység, részben munkatevékenység, tanulás vagy tájékozódás. Nagy fontosságot kell tulajdonítani annak, hogy a használó egyénileg, a könyvtáros beavatkozása nélkül eredményesen tudjon keresni és eligazodni katalógusban, állományban egyaránt. De legelsősorban az a könyvtár jelentősége, hogy nagy bőséget kínál a föltett kérdésekre adható válaszokra, melyekből az egyén céljainak és helyzetének megfelelően választhat illetve, melyekből kialakíthatja saját egyedi választát.

Irodalom

1. A Bécsi Kör filozófiája. (Tanulmányok. Vál. és bev. Alt-richter Ferenc) Bp. 1972. Gondolat, 596 p.
2. MOLES, A. A.: Információelmélet és esztétikai élmény. Bp. 1973. Gondolat, 285 p.
3. PROPP, V. J.: A mese morfológiája. Bp. 1977. Gondolat.
4. SHAFF, A.: Bevezetés a szemantikába. Bp. 1967. Akad. K. 270 p.
5. VÁNDOR Á.: Kultúra - intimitás - televízió. Rádió és Televízió Szemle. 1976. 1.sz. 47-52 p.
6. VOIGHT V.: Bevezetés a szemiotikába. Bp. 1963. Tankönyvkiadó.
7. Mai nyugati filozófia. Egzisztencializmus. Bp. 1963. Tankönyvkiadó.
8. Mai nyugati filozófia. Bp. 1959. Jegyzetellátó.

A hazai könyvtártudományi/ informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése

Balázs János

Bevezetés

Mint ismeretes, hazai felsőoktatási rendszerünkben a jogi, orvosi és állatorvosi tanulmányokat sikeresen befejező hallgatók doktori diplomát kapnak és a doktori cím használatára jogosultak. A többi tudományterületen végző hallgatóknak azonban a doktori oklevél megszerzéséhez és a cím használatához egyetemi diplomájuk megszerzése után még további tanulmányokat kell folytatniuk, kutató tevékenységet kell végezniük. Felkészültségüket doktori szigorlat keretében kell bizonyítaniuk és meg kell védeniük doktori értekezésüket, túlnyomórészt tudományos fokozattal rendelkező tagokból álló bizottság előtt. A doktori disszertáció és szigorlat követelménye alól felmentést élveznek a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) javaslata alapján a kandidátusi és a tudományok doktora cím használatára jogosultak, valamint a „honoris causa” (tiszteltbeli) doktorrá avatandók. A magyar állampolgárok által külföldön szerzett doktori diploma honosításával kapcsolatban – egyenértékűség fennforgása esetén – ugyancsak felmentés adható az itthoni doktori disszertációkészítési kötelezettség és szigorlat letétele alól.

A hazai egyetemi szintű könyvtárosképzés történetének áttekintése

Bár kivételesen főiskolai végzettséggel rendelkező személy részére is engedélyezhető az egyetemi doktorátus megszerzése, ha a pályázó az értekezés témájához kapcsolódó tudományterületen legalább öt éve eredményes kutatómunkát folytat és ezt publikációival is igazolja (ELTE jelenleg is érvényes doktori szabályzata 9.§.), azonban gyakorlatilag a doktorátushoz vezető legközvetlenebb út mégis az egyetemi könyvtárosi (informatikai) végzettség (diploma) megszerzése és ezt követően további tanulmányok, illetve tudományos kutatás végzése, disszertáció megírása és megvédése, doktori szigorlat letétele, ennél fogva indokolt, hogy előljáróban röviden áttekintsük a hazai egyetemi könyvtárosképzés történetét és annak különböző formáit.

Magyarországon a jelenleg is folyó egyetemi szintű könyvtárosképzés története az 1948/1949. tanév II. félévéig nyúlik vissza, ami-

kor az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem, ma Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Kara (BTK) Könyvtártudományi Tanszékén megindult az oktatás nappali tagozaton két szakkal és kezdetben három, később négy, majd ötéves tanulmányi idővel. (A kétszakos képzés alól csak az 1951-1954 évek jelentettek kivételt, amikor a képzés átmenetileg minden szakterületen egyszakos volt.) Másik szakként a szóban lévő Karon, valamint a Természettudományi Karon (TTK) oktatott bármely szaktárgy választható volt elvileg, azonban a könyvtárszakos hallgatók túlnyomó többsége másik szaktárgyául elsősorban a magyar nyelvet és irodalmat vagy a történelmet választotta és választja ma is, kisebb mértékben valamelyik idegen nyelvet. A TTK tárgyai közül a hazai könyvtárosképzés eddig eltelt több mint négy évtizede alatt csak néhány hallgató választotta másik szaktárgyát, jelenleg azonban ez a lehetőség gyakorlatilag nem áll fenn órarendi ütközések és egyéb – adminisztrációs jellegű – okok miatt.

Az is ismeretes, hogy a későbbi években sor került az egyetemi könyvtárosképzés újabb formáinak, illetve tagozatainak kialakítására, megszervezésére is. Így az 1955/56-os tanévben megindult a levelező oktatás előbb öt, majd hatéves időtartammal, az 1959/60-as tanévben pedig az ún. kiegészítő tagozatú képzés hároméves tanulmányi idővel, kezdetben az egyetemi diplomát nem könyvtárszakon, később pedig főiskolai oklevelet könyvtárszakon szerettek részére is. Az 1962/63-as tanévben sor került esti tagozatú oktatás bevezetésére is, ugyancsak hatéves tanulmányi idővel, később azonban ez az oktatási forma, majd pedig a fentebb említett levelező tagozatú oktatás is megszűnt. Az 1975/76-os tanévben viszont megkezdődött az egyetemi diplomával rendelkező és tájékoztatósi munkakörben dolgozók intenzív posztgraduális informatikai képzése kétéves időtartammal, s ezzel voltaképpen sajátos szakosodási folyamat intézményesedése vette kezdetét a hazai egyetemi szintű könyvtáros- és tájékoztatósi szakemberképzésben a társadalmi szükségleteknek megfelelően.

A fent vázolt fejlődési folyamat eredményeképpen jelenleg az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén folyó oktatásnak az alábbi formái, illetve tagozatai vannak:

- ▶ nappali tagozat, kétszakos, öt év tanulmányi idővel, érettségizettek számára;

- ▶ kiegészítő tagozat, két év, könyvtárszakot főiskolán végzettek részére;
- ▶ másoddiplomát nyújtó tagozat, három év, egyetemi diplomát más bölcsészettudományi szakon, vagy más egyetemi karon szerettek számára;
- ▶ posztgraduális tagozat, két év, egyetemi könyvtáros diplomával rendelkező és speciális feladatkört ellátók részére (ilyen jelenleg az informatikai kurzus);
- ▶ továbbképző tagozat, egy év, egyetemi könyvtáros diplomával rendelkezők részére (ilyen jelenleg az iskolai könyvtárosok számára indított kurzus).

A fenti oktatási, illetve képzési formák, tagozatok további fejlődése, differenciálódásának lehetősége természetesen nem kizárt, és változások állhatnak be, főleg a posztgraduális és a továbbképző tagozatok kurzusainak tárgykörét illetően is.

A különböző képzési formákban való részvétel természetesen eltérő módon érinti a doktori disszertációk benyújtásának és megvédésének – a disszertánsok életkorával kapcsolatban alább vizsgált – időpontját; az említettek életkorában ilyen vonatkozásban mutatkozó (25-60 év közötti) nagy eltérések (részben, de az esetek jelentős részében nem kizárólag) ezzel is magyarázhatók.

A doktori disszertációk körének felmérése és velük kapcsolatos néhány általános szempont

Az 1948/49. és 1989/90. tanévek közötti több mint négy évtized alatt az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke különböző tagozatain összesen mintegy 2450 hallgató szerzett könyvtártudományi, illetve informatikai diplomát, a doktori oklevelet is szerettek száma pedig 135 volt, vagyis az előbbinek 5.5%-a élt ezzel a lehetőséggel. A legtöbben gyakorló könyvtárosi, illetve tájékoztatósi munkájuk mellett nem kis nehézségekkel küzdve készültek fel doktori szigorlatukra és írták meg disszertációjukat, indokolt tehát, hogy önként vállalt erőfeszítésükre felfigyeljünk és közelebbről is megismerni igyekezzünk ennek a vállalkozásnak néhány jellegzetes vonását. Ezúttal nem célunk, hogy a doktori szigorlatra történt felkészülés kérdéseivel is foglalkozzunk, feladatunknak azt tekintjük, hogy a könyvtártudományi, illetve informatikai tárgyú doktori disszertációk

körét vizsgájuk és velük kapcsolatban néhány formai, de inkább tartalmi szempontra koncentrálnak figyelmünket. Hangsúlyoznunk kell, hogy az alábbiakban az egyetemi végzettséggel rendelkező könyvtárosoknak csakis a szóban lévő tárgyú disszertációjáról lesz szó, ez a tanulmány nem terjed ki általuk esetleg másik szaktárgyukból készített disszertációjukra, amire szintén számos példa volna felhozható.

Mielőtt a doktori disszertációk körének közelebbi vizsgálatára rátérnénk, előre kell bocsátanunk néhány általános szempontot. Az ELTE doktori szabályzata szerint a doktori disszertációval kapcsolatban általános követelmény, hogy az a tudományos munka módszereivel készüljön, önálló kutatáson alapuljon és új tudományos eredményt tartalmazzon. (7.§. /1/ bek. d/pont.)

Az egyetemi doktorátus megszerzésének alapjául közösen készített doktori értekezés is szolgálhat, ha az egyéni teljesítmény egyértelműen megállapítható. A jelölteknek azonban ilyen esetekben is egyénileg kell letenniük doktori szigorlatukat (6.§. /2/ bek.). – Közösen készített doktori disszertáció benyújtására a hazai egyetemi könyvtárosképzés eddigi történetében még nem került sor.

A doktori szabályzat azt is lehetővé teszi, hogy a disszertáció idegen nyelven készüljön és kerüljön megvédésre a kari doktori bizottság engedélye alapján. (13.§. /4/ bek.). – Erre már volt példa a Tanszék történetében (angol nyelv használatával).

A disszertációk benyújtása gépirásos formában történt A/4 szabványméretben, de arra is volt példa, hogy a doktori cím elnyerésére pályázó már előzetesen publikált tanulmányát nyújtotta be disszertációként. Az is előfordult, hogy egyes disszertációkat a bírálók maguk javasoltak utólagos publikálásra, vagy kandidátusi értekezés szempontjából való értékelésre.

Fontos jogi szempont, hogy a szerzői jogi törvény értelmében szerzői jogi oltalom illeti meg az elfogadott doktori értekezéseket, valamint a róluk készült hivatalos bírálatokat is.

A fentiek előrebocsátása után nyilvánvalóan nem érdektelen annak vizsgálata, hogy Magyarországon milyen ütemben alakult ki a könyvtártudomány, illetve informatika terén a doktorálási készség és ambíció, hogyan oszlik meg a disszertánsok száma a férfiak és nők között, milyen a disszertánsok életkora, felsőfokú végzettségük (diplomájuk) megszerzése után mennyi idő eltel-

1. táblázat

Év	Férfi	Nő	Együtt
1958	1	-	1
1959	-	-	-
1960	1	-	1
1961	-	-	-
1962	1	1	2
1963	-	-	-
1964	1	-	1
1965	-	-	-
1966	3	-	3
1967	-	1	1
1968	1	-	1
1969	5	5	10
1970	-	-	-
1971	2	2	4
1972	3	1	4
1973	2	2	4
1974	4	1	5
1975	2	4	6
1976	5	4	9
1977	3	4	7
1978	5	3	8
1979	1	6	7
1980	6	3	9
1981	2	5	7
1982	3	4	7
1983	2	5	7
1984	3	4	7
1985	2	4	6
1986	1	3	4
1987	1	2	3
1988	1	4	5
1989	3	1	4
1990	1	1	2
Összesen	65	70	135

tével vállalkoztak doktori disszertációjuk elkészítésére, illetve megvédésére, mekkora a disszertációk terjedelme. Természetesen a központi kérdés a disszertációk körének tartalmi megoszlása, témagazdagsága, aminek vizsgálatára az alábbiakban tételesen is rátérünk, sőt megkíséreljük a doktori disszertációknak a szerzőknek szakdolgozatával (diplomamunkájával) fennálló kapcsolatát is a rendelkezésre álló katalógusinformációk

alapján felderíteni. Az említett kérdésekre egyrészt könnyebb áttekintést nyújtó táblázatok formájában, másrészt az ezek adataihoz kapcsolódó elemzések eredményeit tartalmazó szöveges részekben igyekszünk választ keresni.

A doktori disszertációk megvédésének évek szerinti kimutatása a szerzők nemek szerinti megoszlásával

Az első táblázat adatai szerint az 1948/49. tanév II. félévében indult hazai egyetemi könyvtárosképzés kezdetét követően csaknem egy évtized telt el az első könyvtártudományi doktori értekezés megvédéséig. A kérdéssel való foglalkozáskor azonban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az 1950/51. tanévtől az 1957/58. tanévig az ELTE Bölcsészettudományi Karán is szünetelt a doktori cím megszerzhetősége az akkori kormányzati törekvések következtében. Ezt követően azonban az elsők között sor került az első könyvtártudományi doktori disszertáció benyújtására és megvédésére, valamint szigorlat letételére is *Szilágyi János* felkészültségének köszönhetően (1958. június 13.). Egy évi szünet után újabb könyvtártudományi doktori disszertáció megvédésére került sor, ezúttal Zsidai József részéről (1960. november 16.), majd pedig – ismét egy év elteltével megjelent a doktori eljárásra jelentkezők között az első nőkönyvtáros is, *Horváthné Varsányi Livia* személyében (1962. március 17.), néhány nap múlva pedig *Móra László* tett eleget ennek az akkori hazai körülményeink között kétségtelenül úttörő vállalkozásnak (1962. március 27.). Újabb év elteltével került sor a következő könyvtártudományi doktori disszertáció megvédésére *Hegedűs Károly* részéről (1964. június 12.), ezt követően – ismét egy év szünet után – már hárman is jelentkeztek doktori eljárásra és védték meg disszertációjukat, tették le a szigorlatukat. (Nevükkel és disszertációjuk témájával az alábbiakban találkozunk.) – Voltaképpen a doktorálási kedv és ambíció az első könyvtártudományi doktori disszertáció megvédése és szigorlat letétele után egy jó évtized múlva lendült fel a könyvtárosok között, amikor is – 1969-ben! – már 5 férfi és 5 nő szigorló tett eleget a doktori cím elnyeréséhez szükséges követelményeknek. Ez „csúcsévnek” tekinthető a hazai könyvtártudományi doktori

cím elnyerését illetően, az ezt követő években ennek túlszárnyalására nem került sor, legfeljebb csak megközelítésére. A vizsgált 33 évre vetített és évi átlagban megállapítható 4 szigorlatnál összefüggően kedvezőbb képet mutatnak az 1975-1985 évek, amelyekben 5-9 között volt az évi doktori eljárások száma, továbbá az 1988-as év sorolható még az átlagnál kedvezőbb évek közé az említett szempontból.

A táblázat adatai szerint a nődisszertánsok száma meghaladta a férfiakét. Itt azonban figyelemmel kell lenni arra is, hogy az ELTÉ-n végzett nőkönyvtárosok száma kb. háromszorosa a férfiakénak. Hogy a a doktori diplomát is szerzett nőkönyvtárosok száma nem ennek megfelelően alakult, abban nyilvánvalóan nagy szerepe van a nődolgozók családi, illetve gyermeknevelési kötelezettségeinek is, amelyek kétségtelenül elsősorban rájuk nehezednek nagyobb súllyal. Természetesen azt sem szabad szem elől tévesztelnünk, hogy a diplomás könyvtárosok másik szaktárgyukból ugyanígy doktori oklevelet szerezhettek; hogy milyen arányban, az külön vizsgálat tárgya lehetne.

A szigorlók életkora

Mint hogy a könyvtárosi diploma megszerzése nem jár együtt a doktori cím elnyerésével is, hanem azt esetleg csak évek, sőt évtizedek elteltével követi külön doktori eljárás eredményeképpen, nem érdektelen annak vizsgálata sem, hogy a disszertánsok hányadik életévükben tettek eleget ilyen vállalkozásuknak. A rendelkezésre álló adatok szerint erre a kérdésre az alábbi válasz adható a 135 könyvtártudományi (informatikai) doktor esetében:

A túloldali táblázatból láthatóan a könyvtártudományi informatikai doktori címet a 135 szigorló közül mindössze 21 könyvtáros szerezte meg életének III. évtizedében (15.5%), azaz 30. életével bezárólag; a zöme, azaz 62 szigorló (46%) a IV. évtizedében tett eleget a doktori eljárás követelményeinek. De igen jelentős volt az V. évtizedben doktoráló könyvtárosok száma is, 45 (33.3%), sőt, még a VI. évtizedben végzetek száma is figyelemreméltó: 7 (5.2%). Ez utóbbiak közül 6 doktoráns az utóbbi 15 évben, azaz 1975 óta élt ezzel a lehetőséggel.

2. táblázat

Életkor	Férfi	Nő	Együtt
25 év	1	-	1
26	2	-	2
27	-	-	-
28	3	2	5
29	-	5	5
30	3	5	8
31	1	2	3
32	4	5	9
33	2	2	4
34	5	6	11
35	1	4	5
36	4	4	8
37	3	4	7
38	3	-	3
39	4	3	7
40	4	1	5
41	3	4	7
42	1	1	2
43	3	4	7
44	1	5	6
45	7	2	9
46	1	2	3
47	1	4	5
48	2	2	4
49	-	-	-
50	1	1	2
51	-	1	1
52	2	1	3
53	1	-	1
54	-	-	-
55	-	-	-
56	-	-	-
57	1	-	1
58	-	-	-
59	-	-	-
60	1	-	1
Összesen:	65	70	135

Lényegében azt mondhatjuk, hogy a 135 szigorló egyik fele (68) 25-37 éves korhatárok, a másik fele (67) pedig 38-60 éves korhatárok között szerezte meg könyvtártudományi/informatikai doktorátusát, ami feltétlenül figyelmet érdemlő tény és okai sajátos hazai körülményeink és kultúrpolitikai törekvések között is keresendők.

A felső fokú végzettséget igazoló diploma megszerzése és a könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk megvédése közötti idő években számítva

A könyvtártudományi/informatikai doktori szigorlatot tevők életkori táblázatának adataiból is következtethetőleg a szóban lévők jelentős része felsőfokú végzettségét igazoló diplomájának megszerzése után számos év, sőt évtizedek elteltével vállalkozott doktori disszertációja megvédésére és szigorlata letételére. Az alábbi táblázat ezt a feltevést messzemenően alá is támasztja, illetve igazolja.

3. táblázat

Évek száma	Férfi	Nő	Együtt
1	7	-	7
2	6	1	7
3	10	6	16
4	4	3	7
5	3	9	12
6	2	10	12
7	5	5	10
8	2	4	6
9	8	4	12
10	2	2	4
11	2	4	6
12	-	1	1
13	2	3	5
14	-	3	3
15	1	-	1
16	1	1	2
17	2	4	6
18	2	-	2
19	1	2	3
20	-	1	1
21	2	3	5
22	-	-	-
23	2	1	3
24	-	2	2
25	-	1	1
37	1	-	1
Összesen:	65	70	135

A felsőfokú végzettséget igazoló diploma megszerzését követő évben 7 könyvtáros védte meg doktori disszertációját és tette le szigorlatát, az ezt követő évben ugyanennyi. Ez a szám a harmadik évben több mint kétszeresére nőtt (16), majd azután az évenkénti doktorálók száma hoi csökkent, hol emelkedett. Figyelemreméltó adat, hogy a felsőfokú végzettséget igazoló diploma megszerzése utáni 7 év alatt 71, azaz a doktori címre pályázóknak több mint a fele tett eleget a doktori eljárás követelményeinek, a többiek, azaz összesen 64-en pedig felsőfokú képzésük megszerzése után 8-25, illetve (külön minisztériumi engedéllyel) 37 év elteltével, vagyis az életkori adatokhoz hasonlóan a szóródás ebben a tekintetben is igen nagymérvű.

Amint dicséretreméltó az a tény, hogy egyes disszertánsok felsőfokú végzettséget igazoló diplomájuk megszerzését követően szinte megszakítás nélkül készültek doktori disszertációjuk megírására és megvédésére, éppenúgy dicséretreméltó későbbi évek, sőt évtizedek után erre a feladatra vállalkozók eredményes törekvése is, mert azt tanúsítja, hogy a gyakorlati munka és gyakran kedvezőtlen munkakörülmények között is megvolt a tudományos hajlandóság és készség ezekben a könyvtárosokban. Minden biztonnyal gyakorlati munkájukra is kedvezően hat a tudásvágynak ilyen módon való ébrentartása és fejlesztése az egyre igényesebb kulturális környezetben.

A disszertációk tartalmi megoszlása

Mint arra fentebb már utaltunk, a disszertációk vizsgálatával kapcsolatban központi feladatnak azok tartalmi vonatkozásainak megismerése, tárgykörök szerinti csoportosítása, ezek arányainak megállapítása, a változások tendenciáinak kutatása tekinthető. Ennek a cikknek írója nem érezte magát feljogosítottnak arra, hogy az egyes disszertációk értékelésével és kiemelésével is foglalkozzék. Ezt megtették a doktori eljárás keretében bírálóknak felkért és tudományos fokozattal rendelkező szaktekintélyek, akik természetesen maguk sem mindig egybehangzó, azonos értékfokozatot adva bírálták el az egyes disszertációkat. Tekintettel arra, hogy a doktori eljárással kapcsolatos követelmények vállalása önkéntes alapon történik, érthető, hogy a jelent-

kezők túlnyomó többsége alaposan felkészült a szóban lévő követelmények teljesítésére, így a disszertációk elkészítésére és megvédésére is. Ennek figyelembevételével talán nem meglepő, ha a benyújtott disszertációk túlnyomó többsége a bírálók részéről „summa cum laude” és „cum laude” értékelésben részesült és csak kisebb hányada kapott „rite” értékfokozatot. Azonban több disszertáns esetében előfordult az „insufficienter” (elégtelen) minősítés is, akik azután természetesen csak újból benyújtott és elfogadott doktori disszertáció és szigorlat esetén kaphattak doktori oklevelet.

A disszertációk tartalmi megoszlását nyújtó alábbi táblázat nem előre felvázolt azonos szintű osztályozási fogalmak, illetve csoportok kereteibe szorítja be az egyes disszertációkat, hanem éppen ellenkezőleg, a táblázat a disszertációk tartalmát legmegfelelőbbben és legkonkrétabban meghatározó csoportosításokat tartalmaz, merev logikai, illetve hierarchikus strukturáltság nélkül. Ennek következtében a táblázatban a különböző szintű csoportfogalmak vegyesen fordulnak elő a minél világosabb és tényszerűbb tájékoztatás érdekében. A táblázat összeállításánál alkalmazásra kerültek a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak (KMK) a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSZ) c. kiadványában szereplő osztályozási fogalmai (tárgyszavai) is, annál is inkább, mivel a KMK központi katalógusában a doktori disszertációk címfelvételein is ilyen jelzetek olvashatók.

Az is előre bocsátandó, hogy egyes disszertációk tartalmuknál fogva nemcsak egy, hanem kettő, sőt esetenként esetleg három osztályozási csoportba is besorolhatók lennének, azonban ennek ellenére az alábbi táblázatban mindegyik disszertáció csak egyetlen, a tartalmára legjellemzőbb csoportba került be. A táblázatnak ezt a merevségét az adatok elemzésével kapcsolatos szöveges részben igyekeztünk enyhíteni olyan módon, hogy ahol az szükséges, rámutatunk egyes disszertációk egyéb tartalmi vonatkozásaira is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a disszertációk címükben eléggé egyértelműen és lényegretörően megmondják tartalmuk lényegét, szükség esetén alcímet is adva a közelebbi meghatározás érdekében.

A disszertációk katalógusának futólagos áttekintése alapján is megállapítható, hogy a disszertációk többsége **történeti jellegű** témákat dolgozott fel, ez teszi ki mintegy 60%-uk tartalmát,

ezért a táblázat és az ezzel kapcsolatos szöveges rész is először ezekre irányítja a figyelmet, természetesen ugyanilyen fontosaknak tartva az egyéb tárgyú disszertációk népes körét is, amelyek jelentős része mondanivalója megalapozásával kapcsolatban ugyancsak él a történeti előzmények áttekintésével. A történeti témák iránti érdeklődés erős volta könyvtárosok esetében természetesen nem meglepő, sőt természetes, ha arra gondolunk, hogy a könyvtártudomány mellett a hallgató másik szaktárgya túlnyomórészt a magyar nyelv és irodalom(történet) vagy a történelem volt és ma is az, ami a múlt értékeivel való foglalkozás készségét ugyancsak erősíti bennük.

A történeti tárgyú disszertációk viszonylag magas számarányának alakulásában nyilvánvalóan közrejátszott az is, hogy a könyvtárosi hivatás gyakorlati problémái iránti elemző készség – megfelelő gyakorlati tapasztalatok hiányában – a disszertánsok jelentős részében egyetemi tanulmányaik alatt vagy azt közvetlenül követően még nem alakulhatott ki szélesebb körben. Érthetően ilyen témák kidolgozására több évi gyakorlati könyvtári tevékenység tapasztalatai birtokában szívesebben vállalkoznak a disszertánsok.

Ezek előrebocsátása után következzenek a disszertációk tartalmi megoszlásával kapcsolatos adatok a 4. táblázatban.

A disszertációk tartalmának közelebbi meghatározása

Amint arra már fentebb utalás történt, a disszertációknak mintegy 60%-a történeti témákat dolgozott fel; legtöbbjük azonban nem a hozánk időben közelebb, hanem távolabb eső eseményekkel, témákkal foglalkozott, de nem kizárólag. Néhány értekezés szerzője vállalkozott arra is, hogy az utóbbi fél évszázad vizsgálatával foglalkozzék, hasznos és jelentős adatokkal, információkkal gazdagítva a közelmúltunkkal kapcsolatos ismereteinket.

A vonatkozó táblázat szerinti sorrendben haladva megállapítható, hogy az egyetlen **írástörténeti** tárgyú értekezés is a távolabbi századokba invitálja az olvasót, nevezetesen a XII-XIII. századba a Pray-kódex írás- és szövegtörténetének vizsgálatával (*Veszprémi László*, 1983, 186, XXI lap).

A **könyvtörténeti** tárgyú disszertációk köre eléggé változatos képet mutat. Az egyik a kínai táblanyomatú könyvek kialakulásának és elterjedésének kérdéseivel foglalkozik (*Borsányi Ferenc*, 1986, 86 lap); egy másik a barokk-kori ún. mirákulomos könyvek magyarországi elterjedését vizsgálja (*Knapp Éva*, 1984, 159 lap); a harmadik a nyomtatott betűnek az abszolutizmus korában betöltött szerepéről értekezik (*Szelle*

4. táblázat
A disszertációk tartalmi megoszlása (folytatása a következő oldalon)

Téma	Férfi	Nő	Együtt
I. Történeti témák:			
Írástörténet	1	-	1
Könyv- és könyvkultúra története	3	4	7
Nyomda- és nyomdászattörténet	2	5	7
Könyvkiadás története	1	5	6
Sajtótörténet (hírlapok, folyóiratok stb.)	14	12	26
Könyvművészet története	2	1	3
Könyvkötés története	-	1	1
Könyvtártörténet	11	11	22
Címleírás története	-	1	1
Olvasástörténet	1	-	1
Tömegkommunikáció története	1	-	1
Könyvtárpolitika története	1	-	1
Művelődésügy (közművelődés) története	3	2	5
I. Történeti témák összesen:	40	42	82

Téma	Férfi	Nő	Együtt
II. Egyéb témák:			
Könyvtárügy	1	2	3
Könyvtárvezetés	3	1	4
Állományvizsgálat	-	2	2
Osztályozás	2	-	2
Olvasóvá nevelés	-	5	5
Olvasásvizsgálat	3	3	6
Biblioterápia	-	1	1
Könyvtári ellátottság	-	1	1
Könyvtári hálózat	1	-	1
Könyvtárstatisztika	-	1	1
Tájékoztató munka, informatika ált. kérdései	-	4	4
Bibliográfia, repertórium	2	1	3
Indexelés, referálás	1	1	2
Szaktájékoztatás és egyes rendszerei	6	4	10
Számítógépesítés	5	1	6
Könyvtárosképzés	1	1	2
II. Egyéb témák összesen:	25	28	53
I. és II. együtt	65	70	135

Béla, 1974, 171 lap); további disszertáció a jugoszláviai magyar könyvtermésről szól az 1945-1970 éveket felölelő idő tekintetében (Csáky S. Piroska, 1974, 556 lap).

Három disszertáció három város könyv-, könyvtár-, illetve olvasáskultúrájának történetével foglalkozik. Közülük az egyik Szombathely (*Kuntár Lajos*, 1965, 240 lap); a másik Jászberény (*Laczkó Ottóné*, 1977, 253 lap), egy további pedig Pécs (*Boda Miklósné*, 1987, 120 lap) említett jelenségeinek történetét vizsgálja helytörténeti adatok alapján.

Az időbeli tagolódás tekintetében érdekes képet mutat a 7 nyomda-, illetve nyomdászati történeti értekezés. Az egyik Huszár Gál nyomdásztevékenységének vizsgálatával a XVI. századra irányítja az olvasó figyelmét (*Bánfi Szilvia*, 1987, 122 lap); egy másik a gyulafehérvári fejlődési nyomda 1623-1658 közötti történetével foglalkozva a következő évszázadra (*Ecsedy Judit*, 1978, 242 lap); egy további pedig a lőcsei Brewer-nyomda XVII-XVIII. századi történetének ismertetésével teszi színesebbé a fejlődés problémáival kapcsolatos képet (*Pavercsik Ilona*, 1980, 358, 104 lap). A XVIII-XIX. századba invitálja az olvasót egy Komárom megye 1705-1849 évek közötti nyomdászati- és sajtótörténetét tár-

gyaló tanulmány (*Tapolcainé Sáray Szabó Éva*, 1982, 402 lap); a XIX. század iránti érdeklődés terméke egy további tanulmány is, amely az egyik nyomda történetét 1841-1876 évek viszonylatában vizsgálja (*Susits Imre*, 1977, 215 lap). Veszprém megye nyomdászatiának az 1860-1920 évek közötti történetével ugyancsak foglalkozott disszertáns (*Ungváry Ferencné*, 1976, 137, 480 lap), az Egri Nyomda Részvénytársaság 1893-1949 közötti története ugyancsak disszertációs téma volt (*Antalóczi Lajos*, 1982, 211 lap).

A könyvkiadás történetével foglalkozó hat disszertáció közül az egyik Pápai Páriz Ferenc (1649-1716) életével és irodalmi alkotásaival foglalkozik (*Juhászné Hampel Polyxena*, 1974, 78 lap), egy másik, a pozsonyi Eugen Prager kiadói tevékenységét dolgozza fel az 1933-1938 évek viszonylatában (*Kollin Ferenc*, 1969, 258 lap), egy további értekezés a Magyar Élet könyvkiadó munkáját vizsgálja (*Petővári Ágnes*, 1984, 231 lap), de megtaláljuk ebben a témacsoportban a Dante Könyvkiadó történetével foglalkozó tanulmányt (*Szigethy Ágnes*, 1985, 210 lap), valamint Cserépfalvi Imre 1931-1950 között folytatott kiadói tevékenységével foglalkozó disszertációt is, amely kiterjed az említett kiadó kiadványainak kritikai vizsgálatára is (*Tokaji Nagy Erzsébet*,

1985, 133, 99 lap 5 t.). Végül egy kiadástörténeti disszertáció a Magyar Klasszikusok sorozat kiadásának 1950-1963 évek közötti történetét tárja fel (Papp Ernőné, 1980, 149 lap).

A 26 sajtótörténeti disszertáció közül egyesek fontos helytörténeti adatokkal, információkkal szolgálnak az érdeklődők számára. Ezek között három tanulmány három város: Debrecen, Szombathely és Székesfehérvár sajtótörténetével foglalkozik: az egyik a debrecenit vizsgálja az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején (Székelyné Sipos Klára, 1986, 257 lap), a másik a szombathelyit a dualizmus korszakában (Murányi Péter, 1984, 203 lap), a harmadik a székesfehérvárit 1945-1948 között (Ruzicska Mária, 1972, 541 lap). – Három további tanulmány nagyobb tájegységekre vonatkozóan foglalkozik sajtótörténetük kérdéseivel: az egyik a jászáságiéval 1868-1948 között (Arató Antal, 1974, 264 lap), a másik Nógrád megyééval 1846-1919 között (Praznovszky Mihály, 1980, 310 lap), a harmadik pedig a vajdaságiéval az 1919-1944 közötti éveket illetően (Boross Pál, 1972, 229 lap).

További 14 tanulmány egy-egy konkrét sajtótermék (időszaki kiadvány) történetével és jellegzetességeivel foglalkozik, ezek betűrendben:

- „Állam Nélkül”, Schmidt Jenő lapjának programideologikus vonásai (Reisz László, 1983, 113 lap);
- „Borsszem Jankó”, a konzervatív politikai humor a politikai válságban (Kronstein Gábor, é.n. 244, 14, 5 lap);
- Debreceni Képes Kalendárium 1901-1918 (Tárczy Istvánné, 1984, 264 lap);
- Élet c. katolikus hetilap (1909-1944), (Szabóné Jobst Ágnes, 1989, 185 lap);
- Gondolat – az antifasiszta népfront kialakításáért, 1935-1937 (Benczur Zsuzsanna, 1979, 197 lap);
- Huszadik Század (1900-1919) és a Századunk (1926-1939). (Németh Jenőné, 1983, 240 lap);
- Nova Posoniensia (1721-1722). (Illyés Katalin, 1978, 114 lap 3 t.);
- Nyugat (1908-1941). (Gyimesi Endre, 1979, 187 lap);
- Pesti Napló (1850-1858). (Hajagos Ferenc, 1977, 397 lap);
- Politikai Hetilap (1865-1866). (Antall József, 1969, 148 lap);
- Pressburger Zeitung (1849-ig) (Hegedűs Károly, 1964, XV, 120 lap);

- Szegedi Napló (1913-1919). (Paróczy Katalin, 1979, 101 lap);
- Szocializmus (1922-1929). (Varsányi Erika, 1973, 341 lap);
- Tudományos Gyűjtemény (1817-1841). (Máder Béla, 1977, 194 lap).

További öt sajtótörténeti disszertáció a szakaját különböző ágazataival foglalkozik. Így az egyik a magyar állattani szakaját fejlődésével a XX. század kezdetéig (Huszty Sándor, 1975, 123 lap); a másik a kertészeti kiadványok publikálásának magyarországi történetével (Virág Andorné, 1969, 210 lap); egy további a hazai orvosi szakfolyóiratok múltjával 1803-1867 között (Batári Gyula, 1973, 178 lap); a honvéder orvosok szakmai műveltségének forrásaival ugyancsak foglalkozik disszertáció, az 1868-1914 évek viszonylatában (Verseghy Györgyné, 1980, 122 lap); további disszertáció tárgya a katonai szakaját-nak a Tanácsköztársaság idején meglévő problémái (Bosznayné Rákóczi Rozália, 1981, 290 lap).

Voltaképpen a sajtótörténeti disszertációk gazdag csoportjába sorolható egy további értekezés is, amely Frankenburg Adolf (1811-1884) életével és munkásságával foglalkozik, aki az 1848-as forradalom szellemi előkészítésében nagy szerepet betöltött „Életképek” c. hetilap alapítója és szerkesztője volt (Zsidai József, 1960, 126 lap).

Három disszertáció a **könyvművészet** egyes kérdéseivel foglalkozik. Az egyik a magyar könyvművészet történetét 1867-től napjainkig vizsgálja (Alkonyi István, 1980, 388 lap), a másik 1945-től az 1970-es évek közepéig tanulmányozza (Szij Rezső, 1974, 287 lap), a harmadik pedig a magyarországi ex-libris művészetet tekinti át a kezdetektől a II. világháborúig (Pajor Enikő, 1988, 173 lap + fotók).

Voltaképpen kapcsolódik témájával a most említett disszertációkhoz egy, a **könyvkötés történetével** foglalkozó doktori értekezés is, amely egy életrajz keretében: Anton Koberger nyomdász, kiadó és könyvkereskedő tevékenységével kapcsolatban elemzi ezt a viszonylag elhanyagolt, de fontos témát (Rozsondai Béláné, 1976, 222, 74 lap).

A történeti tárgyú értekezések szerzőinek másik legnépesebb csoportja **könyvtártörténeti** témákkal foglalkozott. Az általuk írt 22 disszertáció négy alcsoport valamelyikébe sorolható be. Az elsőbe három tudományos könyvtár történe-

tével foglalkozó tanulmány tartozik: ezek közül az egyik az Országgyűlési Könyvtár (korábbi nevén Képviselőházi Könyvtár) 1919-ig tartó történetét vizsgálja (*Csendes Katalin*, 1968, 275, 43 lap), a másik a Műegyetemi Könyvtár 1848-1948 közötti történetét tárgyalja (*Móra László*, 1961, 158 lap), a harmadik pedig a Szegedi Orvostudományi Egyetemi Könyvtár 1926-1976 közötti történetét tárja fel (*Zallár Andor*, 1977, 262 lap). – Voltaképpen ez a csoport még kiegészíthető negyedikként a hazai tudóstársaságaink 1497-1841 közötti történetével foglalkozó további disszertációval is, bár bizonyos tekintetben már túlmutat tartalmában az előbbi három disszertáció problémakörén (*Gazda István*, 1981, 164 lap).

A második alcsoportba sorolható könyvtártörténeti disszertációk egyes vidéki városok könyvtárainak fejlődéstörténetével foglalkoznak. Így az egyik doktori értekezésben fontos adatokat, információkat találunk a debreceni könyv- és könyvtárkultúra 1900-1944 közötti történetére vonatkozóan (*Szabó László*, 1966, 155 lap), egy másikban a Debreceni Kaszinó Könyvtára 1833-1867 évi történetét illetően (*Goda Éva*, 1984, 290 lap). További tanulmány szól Kaposvár 1945 előtti könyvtári történetéről (*Sipos Csaba*, 1980, 281 lap), egy másik pedig feldolgozta Sárospatak könyvtártörténetét (*Balászi Zoltánné*, 1983, 161, 13 lap). Több disszertáció is foglalkozik a szegedi Somogyi Könyvtárnak a város szellemi életében betöltött szerepével (*Barátné Hajdú Ágnes*, 1984, 189 lap; *Lippai Jánosné*, 1981, 309 lap; *Reguli Ernőné*, 1982, 320 lap). Egy további értekezés Hódmezővásárhely egyleteinek és könyvtárainak 1827-1944 közötti történetét tárja fel (*Hajdú Géza*, 1977, 283 lap nyomtatásban); Zalaegerszeg város könyvtárainak története ugyancsak disszertációs téma volt (*Óri József*, 1976, 165 lap).

A harmadik alcsoportba sorolható könyvtártörténeti disszertációk nagyobb geográfiai egységekre kiterjedően vagy országos viszonylatban vizsgálják egy-egy könyvtártípus hazai történetét. Ezek között található a Vas megyei iskolai könyvtárak dualizmus korabeli történetével (*Rétfalvi Gábor*, 1981, 266 lap), a hazai népiskolai könyvtárak 1868-1919 közötti fejlődésével (*Szabó Györgyi*, 1967, 419 lap), a magyar munkáskönyvtárak két világháború közötti tevékenységével (*Szilágyi János*, 1957, 176 lap), a népkönyvtárak 1867-1914 között betöltött szerepével (*Bardócz Antalné*, 1976, 200 lap), valamint Nóg-

rád megye közművelődési könyvtárainak az 1945-1970 években a lakosság könyv- és könyvtári ellátottságával kapcsolatos kérdéseivel és eredményeivel foglalkozó disszertáció (*Bardócz Antal*, 1973, 428 lap). Értekezés témája volt a hazai vegyipari szakszervezeti könyvtárak fejlődéstörténete is (*Czigler Róbert*, 1975, 239 lap).

Három könyvtártörténeti disszertáció külföldön lévő magyar könyvtárak, illetve könyvgyűjtemények történetével foglalkozik. Ezek között szerepel a marosvásárhelyi Teleki-téka múlt századi története (*Somkuti Gabriella*, 1981, 67 lap, nyomtatásban), a Halle-Wittenbergi Egyetem magyar könyvtárának története 1755-ig (*Gábor Kálmánné*, 1983, 162 lap), az amerikai magyar könyvtári gyűjtemények története és mai helyzete (*Kovács Ilona*, 1981, 120 lap).

A sajtótörténeti és a könyvtártörténeti disszertációk népes csoportjával ellentétben egy-egy szerző vállalkozott az alábbi témacsoportokba sorolható kérdések vizsgálatára.

A **címleírás történetének** tárgykörébe tartozó tanulmány a huszadik századi katalógizálás terén megnyilvánuló egységesítési törekvésekkel foglalkozik (*Máder Béláné*, 1983, 201 lap).

Az egyetlen **olvasástörténeti** értekezés Eötvös József olvasmányainak vizsgálatára vállalkozott (*Bényei Miklós*, 1968, 598 lap).

A **tömegkommunikáció történetéhez** nyújt adatokat, információkat a magyar rádió 1925-1945 közötti irodalmi jellegű közvetítéseinek kritikáit elemző tanulmány (*Salamon István*, 1989).

Történeti jellege mellett az időszerűség igényével is készült az a disszertáció, amely Szabó Ervinnek **könyvtárpolitikai** és könyvtárelméleti szerepét és jelentőségét tárgyalja (*Tóth Gyula*, 1978, 332 lap).

A **művelődésügy (közművelődés) történetének** csoportjába sorolható öt disszertáció közül egyesek szintén olyanok, amelyek voltaképpen átmenetet képeznek a szorosabb értelemben vett történeti tárgyú és az egyéb, illetve nem kifejezetten történeti jellegű, hanem a jelent, illetve a jövőt is érintő témákat feldolgozó disszertációk között. Az egyik disszertáció a művelődésirányító Eötvös József eszmevilágának vizsgálatával foglalkozik (*Kasánszky Zsombor*, 1985, 127 lap), egy másik Illyés Gyulának a közművelődés és a könyvkultúra kérdéseiről vallott nézeteit elemzi (*Mrena Istvánné*, 1977, 92 lap). További disszertáció tárgya volt Leninnek a közművelődés fontosabb elméleti és gyakorlati kér-

déseiről kifejtett nézetei (*Molnár Imre*, é.n. 204 lap). Külön értekezés foglalkozik a Közművelődés c. folyóiratban megjelent művelődéspolitikai cikkek vizsgálatával (*Fejes Erzsébet*, 1981, 132 lap). Az átfogóbb elméleti, illetve elvi kérdéseket vizsgáló fenti disszertációk mellett egy további doktori értekezés Dákának egy évtized alatt bekövetkezett művelődésszociológiai változásait tette vizsgálat tárgyává, középpontba helyezve a szabadidő felhasználásának kérdéseit az ifjúság és a felnőttek körében (*Tóth Dezső*, 1975, 123 lap).

A történeti tárgyúak közé sorolt 82 disszertációval szemben 53 azoknak a disszertációknak a száma, amelyek témájukat alapvetően nem történeti aspektusból vizsgálják, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a téma megalapozásaképpen egyes szerzők nem nyújtanának rövid áttekintést az előzményekről, a téma vázlatos fejlődéstörténetéről is.

A **könyvtárügy** átfogó kérdéseivel külföldi viszonylatban két doktori értekezés foglalkozik, az egyik a mai lengyel könyvtárügy kérdéseit tárgyalja (*Martinovitsné Kutas Ilona*, 1978, 166 lap), a másik Kelet-Afrika oktatás- és könyvtárügyét vizsgálja (*Ourgay, Bedane Metikon*, 1972, 258, 446 lap). Szűkebb területre korlátozódva: az általános iskolai könyvtárak hazai és külföldi problémáinak feltárásával és összehasonlító elemzésével foglalkozik egy további disszertáció (*Méhesfalvi Józsefné*, 1984, 183, 11 lap).

A **könyvtárvezetés, illetve -igazgatás** elméleti kérdéseivel több tanulmány is foglalkozik: az egyik hazai körülményeink figyelembevételével (*Wallshausen Gyula*, 1966, 134 lap), a másik a különféle igazgatási elméletek alkalmazását az egyetemi könyvtárakban vizsgálja, előtérbe helyezve a líbiai adottságokat (*Saud, Otman M.*, 1983, 122 lap). A tájékoztatás, az irányítás és a vezetés kapcsolatának kérdéseit egy további disszertáció dolgozta ki (*Péter Judit*, 1978, 120 lap). A tervezés és az ellenőrzés problémáinak vizsgálatára is vállalkozott szerző, mégpedig a közművelődési könyvtárak vonatkozásában (*Urban László*, 1979, 128 lap).

Az **állományvizsgálatra** vállalkozott két szerző, két könyvtár tényleges állományának vizsgálatát és e munka eredményeinek elemzését tekintette feladatának. Az egyik a szombathelyi Smidt (sic!) Múzeum könyvállományát (*Keppelné Smidt Erzsébet*, 1975, 161, XIV lap), a másik az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár középkori

könyvállományát (*Körmendy Kinga*, 1977, 202 lap) vizsgálta, mindkét tanulmány bőséges adatokat, információkat nyújt a hazánkban található régi és ritka könyvek, illetve kódexek irodalmához.

A hagyományos könyvtári és a korszerű tájékoztatási tevékenység szempontjából egyaránt fontos **osztályozási** kérdésekkel érthetően több disszertáció is foglalkozott. Az egyik a földrajztudomány speciális osztályozási szakendszereinek történeti-módszertani problémáit tárgyalja (*Száva-Kováts Endre*, 1970, 225 lap), egy másik a zeneirodalom és a zeneművek osztályozási kérdéseit vizsgálja (*Pethes Iván*, 1968, 249 lap), további két disszertáció pedig az osztályozás számítógépes megoldási lehetőségeit kutatja (*Hoványi Gábor, Horváth Tibor*). Ez utóbbi kettőről a számítógépesítéssel foglalkozó disszertációkkal kapcsolatban még szólnunk.

Az **olvasásra nevelés** támogatásának döntően fontos intézményei az iskolák és azok könyvtárai. Ezek a könyvtárak, ha valóban betöltik rendeltetésüket, sokban hozzájárulhatnak az egész életre szóló olvasási készség megalapozásához és kifejlesztéséhez. Ennek jelentőségét felismerve és hangsúlyozva, az iskolai könyvtárak szerepét szintén több tanulmány vizsgálta az iskolai oktató-nevelő munka segítése szempontjából. Így az egyik a 6-10 éves gyermekek körében kutatja az olvasóvá nevelés problémáinak megoldási lehetőségeit (*Pap Miklósné*, 1987, 195, 20 lap), egy másik disszertáció a könyv- és a könyvtár szerepét vizsgálja az oktatási folyamat korszerűsítésében (*Könyves-Tóth Lilla*, 1975, 129 lap). A gyermekek olvasóvá nevelésének könyvtárpedagógiai módszereivel további disszertáció foglalkozik (*Sárány Lukátsy Sarolta*, 1985, 114 lap), egy disszertáció pedig néhány konkrét tantárgy oktatásával kapcsolatban is vizsgálja a könyvtári támogatás fontosságát (*Kovács Mária Erika*, 1982, 161 lap). Az olvasóvá nevelés terén természetszerűleg igen nagy jelentősége van a gyermeksjajtnak is, ennek személyiségformáló szerepével foglalkozik, főleg a 10-14 éves korosztály tekintetében egy bibliopszichológiai doktori értekezés (*Batáriné Mérő Éva*, 1970, 168 lap).

Az iskolai könyvtáraknak fenti, elsősorban az olvasásra nevelést támogató tevékenységén túlmenően a disszertációk szerzői közül többen kellő figyelmet fordítottak az egyéb rétegek olvasáskultúrájának vizsgálatára is. Az **olvasásvizs-**

gálati tárgyú disszertációk közül az egyik a magyar munkások és az olvasás kapcsolatát elemzi (*Kamarás István*, 1971, 172 lap); egy másik a tanítójelöltek olvasási kultúrájával foglalkozik a debreceni Tanítóképző Főiskola hallgatóinak körében (*Supp Györgyné*, 1985, 228, 16 lap); egy további disszertáció pedig a középiskolai tanárok olvasási kultúrájának elemzését végzi egy 1963-1969 években végzett olvasásszociológiai felmérés alapján (*Károlyi Zsigmondné*, 1970, 171, 34 lap). A történelmi tárgyú olvasmányoknak a műveltség alakulására gyakorolt hatása szintén doktori értekezés témája volt (*Katsányi Sándor*, 1975, 160, 17 lap); az irodalmi műveltséggel kapcsolatban az olvasóközönség és Jókai Mór regényei kapcsolatát is vizsgálja egy disszertáció (*Csáki Pál*, 1984, 141 lap). A szabad idő és az olvasás kérdése ugyancsak disszertációs téma volt (*Dér Mária*, 1969, 255 lap).

A disszertációk témakörében a **biblioterápia** is képviselve van, ennek lehetőségeit vizsgálja az egyik szerző az alkoholisták komplex gyógyítási folyamatában (*Bartos Éva*, 1980, 125 lap).

A **könyvtári ellátottság** problémakörének vizsgálatára is vállakozott disszertáns, aki az egyetemi környezet feltételei és szükségletei alapján foglalkozott a témával (*Németh Zsófia*, 1978, 187, 39 lap).

Az ún. **integrációs iskolai** könyvtárak hálózatának, kiépítésének problémái, az ezzel kapcsolatos művelődéseméleti és gyakorlati kérdések vizsgálata szintén disszertációs téma volt (*Varga Sándor*, 1974, 73 lap).

A **könyv- és könyvtárstatisztika** módszereinek vizsgálata, azok hazai kialakulása szintén nem hiányzott a disszertációs témák köréből (*Horváthné Varsányi Livia*, 1961, 292 lap).

A **tájékoztató munka, informatika** általánosnak tekinthető kérdéseivel foglalkozó négy disszertáció közül az egyik a szekundér szakirodalmi tevékenység alakulásával, tendenciáival és technikájával foglalkozik (*Bobokné Belányi Beáta*, 1978, 93 lap), a másik a tudományos tájékoztatási folyamat alapvető mozzanataival és az informatika különböző kutatási irányzataival (*Resch Béláné*, 1972, 108, 9 lap), egy további az írásbeliség és az új tömegközlelési rendszerek kérdésével (*Voit Krisztina*, 1969, 190 lap). Külön disszertáció témája volt a kódoláselmélet és annak gyakorlati alkalmazásai az információkérésben (*Domokos Miklósné*, 1979, 89 lap).

A **bibliográfia, repertórium** témakörében készült három disszertáció közül az egyik a korszerű nemzeti bibliográfiai tendenciák és a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszere kérdését vizsgálja (*Szabó Sándor*, 1980, 113 lap), a másik a magyar sajtó repertóriumának fejlődésével, elméleti és módszertani kérdéseivel foglalkozik (*Kertész Gyula*, 1987, 68 lap + irodalom + mellékletek), egy további pedig a marxizmus-leninizmus klasszikusainak bibliográfiáiról értekezik (*Lakos Katalin*, 1975, 176 lap).

A **referálás, indexelés** témacsoportjában készült két disszertáció közül az egyik a referáló és indexelő szolgáltatások helyét vizsgálja a szakirodalmi információs rendszerekben a természet-tudományok és a műszaki tudományok terén (*Szepesváry Tamás*, 1975, 120 lap), a másik pedig a hivatkozási indexelés eszméjével és megvalósulásával, a Science Citation Index jelentőségével foglalkozik (*Dömötör Lajosné*, 1975, 97 lap).

A **tájékoztató egyes szakterületeit**, illetve szakrendszereit illetően számos disszertáció készült. Az egyik a munkavédelem tájékoztatási rendszerével foglalkozik (*Rudnay Gyula*, 1981, 130 lap), egy másik a periodikus kiadványok szerepét tárgyalja a kutatómérnökök munkájával kapcsolatban (*Császár Miklós*, 1980, 170 lap), egy további a szóbeli közlésmód helyét a műszaki-tudományos tájékoztatásban (*Buza Péter*, 1972, 191 lap). Az orvosok szakirodalmi tájékozódása és tájékoztatása (*Szepesiné Benda Mária*, 1969, 162 lap), a szakirodalmi információknak a mezőgazdasági termelésben való felhasználása (*Billédi Ferencné*, 1975, 139 lap), a belkereskedelmi tájékoztatás kialakulása és távlatai (*Gulya Jánosné*, 1975) szintén disszertációs témák voltak. További témák voltak a tájékoztatás és a gazdaság (*Sugár Péter*, 1989, 106 lap); valamint az informatika és a mitológiakutatás kérdése (*Darányi Sándor*, 1989, 113 lap + mellékletek). A szakirodalmi információellátás és a közművelődési könyvtárak ebben betölthető szerepe sem nem hiányzott az értekezések témái közül (*Gellér Ferencné*, 1985, 304 lap). Egy angol nyelven benyújtott disszertáció pedig az országos tájékoztatási rendszerek létrehozásának problémáival foglalkozik, különös tekintettel Szudán adottságaira, törekvéseire (*Saud, Faride Abdeldafi*, 1982, 94 lap).

A könyvtári munka, ezen belül pedig főleg a tájékoztatás **gépesítésének** kérdéseivel kapcsol-

latban ugyancsak jelentős disszertációk készítésére került sor. Ezek témái: az állománygyarapítás automatizálása (*Szabóné Horváth Beáta*, 1984, 74, 11 lap), központi kötetkatalógus számítógéppel történő előállítás (Hernádi László Mihály, 1978, 111 lap), gépi osztályozás és szövegelemzés (*Horváth Tibor*, 1979, 89 lap), az információkeresés osztályozáseméleti kérdései az elektronikus számítógépes megoldások lehetőségeinek alkalmazásával (*Hoványi Gábor*, 1969, 100 lap, 15 ábra, 16 t.), szöveges információk alapadatok kialakítása komplex tájékoztatási rendszerek szervezésével kapcsolatban (*Szabolcsi Tibor*, 1984, 136 lap), szakirodalmi dokumentumok teljes egészében való tárolása, feldolgozása és visszakeresése számítógéppel (*Balogh Zoltán*, 1977, 118 lap).

A disszertációk sokszínű tartalmi köréből a **könyvtáros- és tájékoztatási szakemberképzés** problémáival foglalkozó értekezések sem hiányoznak. Az ide sorolható két disszertáció közül az egyik a tantervek, a tantárgyszerkezet vizsgálatával foglalkozik külföldi egyetemi és főiskolai törekvésekre is kiterjedően (*Csapó Edit*, 1982, 152 lap), a másik pedig a szóban forgó szakemberképzés oktatástechnológiáját tanulmányozza (*Pálvölgyi Mihály*, 1989, 410 lap).

A könyvtártudományi (informatikai) szakdolgozatok és doktori értekezések közötti tartalmi kapcsolat vizsgálása

Az egyetemi tanulmányok befejezését igazoló diploma előtt frott szakdolgozat és a doktori értekezés témája közötti kapcsolat keresése szintén kézenfekvő vizsgálódási szempont, annál is inkább, mert az ehhez szükséges információk a KMK központi katalógusában megtalálhatók. Minthogy azonban az ELTE vizsgaszabályzata szerint a kétszagos képzésben résztvevő hallgatók – választásuk szerint – csak egyik szakjuk témaköréből kötelesek szakdolgozatot készíteni, továbbá az ún. „másoddiplomás” és a kiegészítő képzésben résztvevők közül az egyetemet végzetek mentesülnek a szakdolgozat írásának kötelezettsége alól, ennek következtében nem valamennyi könyvtártudományi doktori oklevelet szerzett könyvtárosnak kellett annak idején könyvtártudományi, illetve informatikai tárgyú szakdolgozatot is írnia. Adataink szerint a 135

könyvtártudományi doktor közül 96 írta szakdolgozatát könyvtártudományi (informatikai) témakörből, 39 pedig vagy másik szaktárgya köréből választott témát, vagy pedig a fentiek szerint szakdolgozat írására nem volt kötelezve. Alábbi vizsgálatunk elsősorban az említett 96 szerző körének aszerint való további csoportosítására irányul, hogy doktori disszertációjuk a szakdolgozatukkal azonos, rokon vagy egyéb könyvtártudományi témában készült-e. A könyvtártudományi szakdolgozatot nem író 39 disszertáns esetében további tartalmi részletezést a táblázat nem nyújt. Tekintettel viszont arra, hogy a könyvtártudományi szakdolgozat és a doktori disszertáció megírása, illetve megvédése közötti idő (évek száma) a két tanulmány tartalmi kapcsolatának alakulását is befolyásolta, az adatokat az 5. táblázatban az időtényezőre is kiterjedően, mintegy annak függvényében vizsgáljuk.

Talán meglepő, hogy a doktori disszertációk szerzői közül azok egyharmada ragaszkodott szakdolgozata témájához, elsősorban a férfiak. Ezeknek a témáknak túlnyomó többsége – 46-ból 36 – történeti tárgyú volt, a disszertánsok a szakdolgozat írásakor megalapozott témát vizsgálták tovább. – A rokon témák tekintetében a férfi és a nődisszertánsok száma azonos volt, itt is a témák döntő többsége – 14-ből 10 – történeti tárgyú volt. A szakdolgozatuk témájához nem ragaszkodó 36 disszertáns közül 15 választott történeti témát doktori értekezése tárgyául, a többiek nem történeti jellegű kérdéseket dolgoztak ki.

A táblázatból az is kiderül, hogy a disszertánsok a szakdolgozat megírását követően főleg 10 éven belül ragaszkodtak annak témájához vagy rokon témához doktori értekezésükben, ezt követően már csak néhány szerző törekedett erre.

Figyelemre méltó adat az is, amely azt mutatja, hogy a nem könyvtártudományi, illetve informatikai szakdolgozatot írt disszertánsoknak a fele 10 éven belül megszerezte a könyvtártudományi doktorátusát is, igaz, hogy a másik fele továbbá csaknem három évtized alatt tette meg ugyanezt.

A doktori disszertációk lapszámterjedelme

Bár a tudományos tevékenység értékelése szempontjából elsősorban a tartalom és annak

Évek	Azonos téma		Rokon téma		Egyéb kv.		Más szakt.		Összes		Együtt
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	
1	4	-	2	-	-	-	1	-	7	-	7
2	3	-	1	-	1	1	1	-	6	1	7
3	7	4	1	1	0	0	2	1	10	6	16
4	-	1	2	-	1	1	1	1	4	3	7
5	1	6	-	1	2	1	-	1	3	9	12
6	-	4	-	-	1	3	1	3	2	10	12
7	5	1	-	1	-	2	-	1	5	5	10
8	1	-	-	1	-	2	1	1	2	4	6
9	4	1	-	1	1	2	3	-	8	4	12
10	1	-	-	-	1	1	-	1	2	2	4
11	-	1	-	-	1	1	1	2	2	4	6
12	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1
13	-	-	-	-	2	1	-	2	2	3	5
14	-	-	-	-	-	2	-	1	-	3	3
15	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
16	-	-	1	-	-	1	-	-	1	1	2
17	1	-	-	2	-	1	1	1	2	4	6
18	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	2
19	-	-	-	-	1	-	-	2	1	2	3
20	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
21	-	-	-	-	1	2	1	1	2	3	5
22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	-	-	-	-	1	-	1	1	2	1	3
24	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2	2
25	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
37	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1
Össz:	28	18	7	7	13	23	17	22	65	70	135
Együtt:	46		14		36		39		135		
	(34,1%)		(10,4%)		(26,6%)		(28,9%)		(100%)		

minősége, azaz a megállapítások igazoltsága és újszerűsége, valamint az alkalmazott kutatási módszer tudományos volta jön számításba, azonban a mindezeket hordozó terjedelem sem érdektelen. Az ELTE doktori szabályzata a terjedelmi vonatkozásokról nem rendelkezik, annak sem alsó, sem felső határát nem szabja meg, így tehát érthetően a benyújtott 135 disszertáció lapszámterjedelme is igen tág határok között alakulhatott ki. Minthogy a disszertációknak csaknem 98%-a nem nyomtatásban, hanem A/4 szabványméretű lapokra gépelve került benyújtásra, ennél fogva terjedelmük összehasonlítására is lehetőség nyílik. Az ennek figyelembe véte-

lével összeállított táblázat a következő oldalon található (6. táblázat).

A táblázatból láthatóan a disszertációknak csaknem a fele (68) 101-200 lapszámterjedelemben készült, de igen jelentős volt az ennél terjedelmesebb doktori értekezések száma is (56). A legterjedelmesebb tanulmányok írói túlnyomórészt a nőkönvtárosok közül kerültek ki. – A nagyobb terjedelmű disszertációk körében a történeti tárgyúak túlsúlyban vannak, viszont a 150 lapnál kisebb terjedelműek között a nem történeti tárgyúak száma a magasabb.

Lapszám	S z e r z ő k			T á r g y		
	Férfi	Nő	Együtt	Történeti	Egyéb	Együtt
100 lap alatt	4	7	11	4	7	11
101-150 között	22	16	38	17	21	38
151-200	13	17	30	17	13	30
201-250	11	11	22	15	7	22
251-300	7	9	16	15	1	16
301-350	2	4	6	4	2	6
351-400	2	-	2	2	-	2
401-450	3	2	5	3	2	5
451-500	-	1	1	1	-	1
501-550	-	1	1	1	-	1
551-600	1	1	2	2	-	2
601-650	-	1	1	1	-	1
Összesen:	65	70	135	82	53	135

Befejezés

A fentiekből megállapíthatóan a hazai egyetemi könyvtáros, illetve informatikai szakemberképzés évtizedei alatt jelentős kutatási tevékenység eredményeképpen komoly szellemi értéket képviselő anyag halmozódott fel doktori disszertációk formájában. A szerzők közül számosan azóta is eredményesen kutatnak tovább, erről tanuskodnak hazai és külföldi szakmai sajtóorgánumban megjelent cikkeik és egyéb tanulmányaik, publikációik. Közülük számosan vezető beosztásban is részt vesznek, illetve részt vettek hazai könyvtárügyünk fejlesztésében, a leendő könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek tudományos képzésében és ezt követő továbbképzésében.

A doktori disszertációk témáinak és egyéb jellegzetességeinek fenti vázlatos bemutatása csupán csak figyelemfelhívásra alkalmas, a komolyabb érdeklődőket ez nyilvánvalóan nem elégítheti ki. Hasznos lehetne, ha az eddig elkészült disszertációkról és a jövőben készülőről referátumok készülnének és ezek publikálására is sor kerülne, mert feltehetőleg a hazai könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek népes táborában sokan szívesen figyelemmel kísérik a disszertáció-irodalmunk alakulását, fejlődését, és közülük az ambiciózusabbak bizonyára élnének is a hozzáférés lehetőségével.

Köszönet *dr. Fülöp Géza* tanszékvezető tanár úrnak, aki a fenti anyag előkészítésében fontos adatforrások rendelkezésemre bocsátásával és tanácsaival munkámat támogatta

A HÁZTULAJDON-REPRIVATIZÁCIÓ olykor gondokat okoz a volt NDK területén a könyvtáraknak, amint alábbi híreink mutatják. – A pössnecki városi-járásai könyvtár körzetében az anyagi nehézségek miatt 30 fiók- és községi könyvtár szűnt meg; állományuk a városi könyvtárra zúdult. A könyvtárosok szerettek volna új helyiséget kapni elhelyezésére, de a régi háztulajdonosok jelentkezése miatt minden tervük dugába dőlt. Végül kénytelenek voltak a duplumok elégetéséhez folyamodni. – Kelet-Berlinben különféle társadalmi szervezetek, alapítványok támogatásával megnyílt „a sztálinizmus áldozatainak emlékkönyvtára”, amely az NDK-sztálinizmus szépirodalmi és dokumentációs emlékeit gyűjti (2000 kötetrel indult, de 10 000 kötetesre tervezik). Egyidejűleg azonban jelentkezett a hajdani háztulajdonos is, s közölte, hogy a nagy költséggel könyvtárrá alakított helyiségekben újból meg akarja nyitni az egykor ott működő kocsmát. (DBI-Pressespiegel, 1990. dec.)

Az információs és könyvtáros szakemberképzés fejlesztése

Német – holland – magyar
közös kutatási program a
TEMPUS támogatásával

Szepesváry Tamás

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) 1989 tavaszán meghirdetett TEMPUS (Trans-European Mobility Scheme for University Studies) programjának főbb célkitűzései:

- ▶ az európai egyetemeken és főiskolákon tanított stúdiumok, szakok tartalmának, szintjeinek egymáshoz közelítése,
- ▶ a különböző európai országok és iskolák közötti hallgatói és oktatói mozgások támogatása,
- ▶ végső soron pedig egy magas színvonalú európai szakmai tudás és multikulturális szemlélet kialakítása.

A program bevallott célja az is, hogy a közép és kelet-európai régió felsőoktatását – közöttük hangsúlyozottan a lengyel és a magyar oktatást – szakmai és anyagi erőforrásokkal elősegítse, méghozzá nem hitelkonstrukció keretében, hanem térítésmentesen, alapítványi formában. Ezzel a volt szocialista országok felsőoktatásának közismerten elmaradt infrastruktúráját szándékoznak európai szintűvé fejleszteni.

A brüsszeli központba az első akadémiai évre (1990/91) 1338 pályázat érkezett, s ennek 11,1%-át, azaz 153 pályázatot fogadtak el. A pályázatok 54%-át a lengyel, 26%-át a magyar, 16%-át a cseh és szlovák, 4%-át pedig a volt NDK felsőoktatási intézményei, tanszékei nyerték el.

Az EGK TEMPUS pályázat előírásai meglehetősen bonyolult tartalmi-, formai-, gazdasági és pénzügyi tervezési követelményei mellett, feltételként szerepelt az is, hogy a közös európai kutatásokhoz (Joint European Project = JEP, illetve Gemeinsames Europäische Projekt = GEP, ahogy ezt szakmai berkekben rövidítik) kettő, különböző EGK tagállamban működő egyetemet vagy főiskolát kell támogatóul megnyerni. Ezzel a TEMPUS, bár az európai együttműködésre tette a hangsúlyt, óhatatlanul előnyösebb helyzetbe hozta azokat a tanszékeket, amelyek már korábban is jó nemzetközi szakmai kapcsolatokkal rendelkeztek.

A Brüsszelben elfogadott 40 magyar pályázat között szerepelt a hazai információs és könyvtári szakemberképzés fejlesztése is. A GEP 0297-90/1 jelű pályázat hivatalos megnevezése: „Entwicklung eines Curriculums für die Ausbildung von Informationsfachleuten (Bibliothekaren) an der ELTE Budapest”. A résztvevő intézetek:

- Fachhochschule Hannover, Fachbereich Bibliothek, Information und Dokumentation (BID), – a kutatás koordinátora,
- Rijkshogeschool IJselland, Deventer (Hollandia),
- az ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtártudományi Tanszéke,
- az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszéke.

Néhány szó az előzményekről, az együttműködő intézményekről

A pályázat gondolata lényegében 1989. április 23-án és az azt követő napokban fogalmazódott meg, amikor *Peter Blumendorf* dékán (ma: prodeán) és *Andreas Nowak* professzor – a hannoveri főiskola könyvtár-, információs- és (bio)dokumentációs intézetének vezető oktatói – az ELTE Tanárképző Főiskolán tartott előadásaikban, s az azt követő bölcsészkar és főiskolai könyvtári tanszéklátogatások során, felvázolták a közös TEMPUS pályázat lehetőségét.

A TEMPUS pályázat „Vademecum”-ának megjelenésekor (1989 nyara) kéthónapos tervezési szakasz kezdődött, amelyben *Fülöp Géza*, *Darányi Sándor*, *Szepesváry Tamás* és *Nowak* professzor vettek részt. A pályázat-tervezetet *Darányi Sándor* 1989 augusztusában Hannoverbe vitte s ott *Blumendorf* professzor végső formába öntötte.

A kialakuló együttműködés kulcsembere *Peter Blumendorf*, aki elindítója és megszervezője volt az információs szakemberképzéssel foglalkozó első nemzetközi konferenciának is: *Informationsspezialisten für Europa*, Hannover, 1989 október^{1,2}, amelynek témáját két kulcsszóval lehet jellemezni: oktatáskorszerűsítés és európaiság.

Munkatársai megvizsgálták az információközvetítői hivatás modelljét, s kidolgozták annak oktatási konzekvenciáit. Kutatási jelentésük³ alapja lett a hannoveri főiskola oktatási elképzeléseinek.

Ilyen előzményekre építve vált a közös TEMPUS kutatás egyik legfontosabb elemévé az oktatáskorszerűsítés, tantárgyfejlesztés és a közös európai tanterv.

Az 1989-es tavaszi tanszéki látogatások során igen hamar kiderült az is, hogy a hazai könyvtárosképzés számítástechnikai infrastruktú-

rája – enyhén szólva hiányos. *Nowak* professzor, (aki programozó mérnök, a hannoveri főiskola számítástechnika tanára s a tanszéki számításközpont vezetője) előtt nyilvánvalóvá vált, hogy csak számítógépes fejlesztéssel lehet kihozni az ELTE-n folyó informatikai képzést. S ez lett a GEP második súlyponti eleme.

Szeretném még röviden bemutatni a kutatási programban részt vevő holland könyvtári és információs főiskolát. A Rijkshogeschool IJselland lényegében az IJsellandi Állami Politechnikum Deventerben, önálló fakultásokkal, stúdiókkal. A Higher Economical Education fakultáson található a Könyvtár- és információs szak, illetve az 1990-ben indult gazdasági információs szak (*Business information*)^{4,5}. Az iskola tanáraival már a hannoveri kongresszuson találkozhattunk, 1990 decemberében pedig *Boerma* professzor aszszony felkereste az ELTE BTK Könyvtártudományi tanszéket tájékozódás és konzultáció céljából. 1991 januárjában Hannoverben már az első közös TEMPUS ülésen találkozhattak a magyar és holland szakemberek. Úgy tűnik, hogy a holland gazdasági-, piaci-, kereskedelmi információs oktatásának tapasztalatai jótékonyan fognak hatni a magyar képzés hiányzó ismereteinek megszüntetésére.

A hallgatói mobilitást leggyorsabban a holland iskolában sikerült megvalósítani: *Mario van Essen* és *Richard Hampsink* végzős hallgatók háromhónapos könyvtári gyakorlaton tartózkodnak hazánkban, míg *Péterfi Rita* és *Mikulás Gábor* (ELTE TFK) kéthónapos gyakorlaton vesznek részt Deventerben és Hannoverben. S lényegében a hallgatói mobilitás alkotja a TEMPUS program harmadik, nagyon fontos elemét.

A tantervfejlesztésekről

Már a GEP 0297 megnevezéséből is kiderül, hogy a K+F kérdéskörön belül erősen a fejlesztésre tevődik a vizsgáldás hangsúlya. Hiszen a két tanszék programjában már jelenleg is megtalálhatók az információs (informatikai) ismeretek egyes elemei (információs rendszerek és szolgáltatások, adatbázisok kezelése stb.) de jóval kisebb mértékben, óraszámban és hangsúllyal mint a hannoveri és deventeri programban. Ezért a kutatás kezdeti szakaszában abban állapodtak meg a résztvevő szakemberek, hogy tételesen

átvizsgálják a jelenlegi holland – német – magyar oktatási programokat a tantárgyi modulok mélységéig, elvégzik ezek összehasonlító elemzését és terminológiai vizsgálatát (ki, mit és milyen elnevezéssel tanít egy-egy tárgy keretén belül) s viszonyítják az európai programokhoz⁶. A cél egy olyan program kialakítása, amely 60%-ban tartalmazza az európai sztenderdeket, s 40%-ban megőrzi a nemzeti sajátosságokat⁷.

Az oktatási programok elemzésére két szinten kerül sor: az első közelítést a hallgatók végzik el (nagyon fontosnak tartjuk ugyanis, hogy a hallgatók mindvégig részt vegyenek saját oktatásuk formálásában) azzal, hogy összegyűjtik a holland, német és magyar programokat s egy közös diplomamunkában összehasonlítják azokat. A trilaterális team tagjai: *Fritz Guthmann* (Hannover) – aki 1991 februárjában két hétig tartózkodott Budapesten és Szombathelyen, *van Essen* és *R. Hampsink* (Deventer), valamint *Nobilis Kinga* (ELTE BTK) és *Péterfi Rita* (ELTE TFK), akik 1991 márciusában Hannoverben folytatták adatgyűjtésüket. A diplomamunkák részfejezetei ez év májusában készülnek el, s várhatóan 1991 júliusában egy budapesti „Blockseminar”-iumon kerülnek nyilvános vitára.

A második szint a tanárok „csatája”. Ez egy kétéves program, amelynek során minden tárgy oktatója szembesül a német és holland oktatási intézetekben tanító tanárral, az ott tanított tárgyak tartalmával, oktatási elképzelésekkel, tananyagokkal. Az alábbi három tantárgy tartalmi vitájára 1991 májusában Deventerben kerül sor:

- ▶ könyv- és művelődéstörténet (Fülöp Géza, Bakó Dorottya),
- ▶ számítástechnika (Darányi Sándor, Ládi László),
- ▶ információközvetítés, tájékoztatás (Szabó Sándor, Szepesváry Tamás). 1991 júliusában, illetve szeptemberében Budapesten, majd 1992 februárban Hannoverben folytatódna a tantárgyfejlesztési megbeszélések.

Az infrastruktúra fejlesztése: közös korszerű számítástechnikai laboratórium

Az események szerencsés egybeesése, hogy a TEMPUS pályázat elnyerésének időpontjában végre méltó elhelyezést kapott az ELTE BTK

könyvtartudományi tanszéke, a volt TTK Múzeum körüli épületében. Fülöp Géza és Darányi Sándor bölcs előrelátással egy számítógépes laboratóriumot álmodott az új tanszékre, amely most a TEMPUS pályázat révén megvalósulhat. A tanszék megkapja a Hannoveri Fachhochschule DEC PDP 11/44 számítástechnikai berendezéseit, valamint saját elképzelései szerint kialakíthat egy 12 munkahellyel/terminállal működő nagykapacitású vezérlőegységgel irányított, lézernyomtatókkal, CD ROM-mal és online kapcsolattal kiegészített laboratóriumot.

A technikai fejlesztéshez tartozik még a tanszékeken a korszerű másológép, telefax, videoberendezés „hadrendbe állítása”.

Az infrastruktúrához a „Know-how” is hozzá tartozik. Egy hannoveri technikus segít működésbe helyezni a berendezéseket, betanítja a magyar kollégákat, s Nowak professzor pedig ősszel egy számítástechnikai szemináriumot tart majd az alkalmazási kérdésekről.

Hallgatói „mozgások”

A három évre tervezett program első éve viszonylag „kevés” hallgatói mozgást biztosít, mivel az oktatáskorszerűsítés és az infrastruktúra fejlesztés elsősorban az oktatók, technikusok munkaidejét veszi igénybe, bár már ebbe is bekapcsolódnak a hallgatók a közös diplomamunka révén. Ha azt vesszük, hogy az elmúlt negyven évben alig volt példa arra, hogy könyvtáros-hallgatók külföldi ösztöndíjat kapjanak, akkor biztató jeleknek lehetünk tanui.

A hallgatói mozgások előkészítését szolgálja a TEMPUS támogatásával szervezett angol és német nyelvtanfolyamok.

A program első évében 4 magyar hallgató részesül gyakorlati képzésben Hannoverben és Deventerben, s 2 holland és 2 német hallgatót fogadnak a magyar tanszékek és egyes nagykönyvtárak 3-3 hónapra.

1991 júliusában a Felső-Tiszán nyári szemináriumon találkozhatnak a négy tanszék hallgatói: 20 holland, 20 német, 20 magyar diák vehet részt a táborozáson a kísérő tanárokkal. A „Studenten Sommer Seminar” amolyan szakmai, kulturális, baráti kapcsolatteremtési lehetőség. Folytatása 1992-ben Németországban, 1993-ban Hollandiában lenne.

A TEMPUS program folytatását a benyújtott részjelentés és tényleges teljesítés alapján évente újra kell kérni. Azt tervezzük, hogy a pályázat további részeiben kérjük a hallgatói mozgások további bővítését.

Irodalom

1. Informationsspezialisten für Europa. Die Konsequenzen des europäischen Binnenmarktes für die Ausbildung von Informationsfachleuten. 1. Europäischer Ausbildungskongress. Hannover, 17-19. Oktober 1989. A kongresszus áttekintette az angol, német, francia, belga, holland, olasz és a magyar, valamint a lengyel szakemberképzés rendszerét.
2. A kongresszusról szóló beszámolót ld. SZEPESVÁRY Tamás: Az európai információs szakemberképzés és Magyarország. = Könyvtári Figyelő, 1989. 35. évf. 5-6 sz. 545-554 p.
3. Günther BOCK – Rolf HÜPER: Informationstransfer als Beruf. Abschlussbericht des Modellversuches. Hannover, 1987. 128 p.
4. Polytechnic IJselland, Deventer The Netherlands. Faculties and studies of IJselland. Kézirat 20 p.
5. Study Guide 1990-1991 Polytechnic IJselland Department of Library and Information Science. Programme in Library Science. Programme in Business Information. 56 p.
6. „Dabei werden die Module / Lehrveranstaltungen als kleinste Einheit des Curriculums / herausgearbeitet, geordnet und zu grösseren Einheiten zusammengefasst sowie eine Grundstruktur der Inhalte und Nomenklatur der verschiedenen Module für das einzelne Land und soweit möglich, auch für andere europäische Länder /D.GB.NL/ festgestellt und im Rahmen der Anforderungen, eine Gesamtstruktur entwickelt”. (Tempus Sitzung, 1991. márcz)
7. „...die Vorschläge zur Entwicklung einer "Soll-Konstruktion", diskutiert werden um langfristig einen Kern (von zB 60%) von Modulen für den Bereich BID europaweit festsetzen”. (Tempus Sitzung, 1991. márcz).

KÖNYVTÁRAK FIGYELEM!

A Petőfi Irodalmi Múzeum az alábbi kiadványaira hívja fel a figyelmet:

Lakatos Éva: Magyar Irodalmi Folyóiratok (sorozat)
Madár Lajos: Magyar Irodalmi Antológiák és Gyűjtemények (sorozat)
Nagy Mariann: Radnóti bibliográfia

Repertóriumok:

Világ repertórium I-II.köt. 1910-14 (III. köt. nyomdában)
Est Lapok repertórium I-IV.köt. 1920-39
Magyar Nemzet repertórium I-III.köt. 1938-42

Egyéb kiadványok:

Képes bevezető a magyar irodalom világába
II.köt. Kazinczy és kora
IV.köt. Petőfi és kora
Egy barátság levelekben (Gulyás Pál – Németh László levelezés)
Móricz a Nyugat szerkesztője (levelek)
Szoboszlai Mata János: Hús fámetszet

További kiadványainkról részletes felvilágosítást adunk levélben vagy személyesen.
Cím: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1053, Károlyi M.u. 16. Tel: 1-173-611/könyvtár

A pedagógusképző főiskolai könyvtárak a felsőoktatási könyvtárak működéséről szóló* útmutató tükrében

Tóth Gyula-Tóthné Király Katalin

Az 1970-es évek első felében közzétett szakmai *irányelvek*¹, majd a megújított változatnak számító és az 1980-as évek közepén kiadott *útmutatók*² – a jogszabályokkal szemben – a könyvtárpolitikai irányításban új eszköznek számítottak. A szinte mindent központilag előíró korábbi jogszabályi gyakorlattal szemben, ezek a helyi körülményekkel és lehetőségekkel jobban számoló, diszkrétebb eszközök, amelyek a decentralizálás irányába mutatnak, az öntevékenységre építenek, s a fenntartói gondoskodás, valamint a szakmai felelősség fokozását célozzák. A jogszabályoktól eltérően, illetve azokon túlmenő árnyaltsággal, korszerűbb könyvtárfilozófiára építve egyszerre tárnak viszonyítási alapot az érdekeltek elé (amelyből – mint tükörből – ki-ki kiolvashatja saját helyzetét, előrehaladásának irányát, feltételeit, tennivalóit), rendszerben gondolkodásra inspirálnak, modellt vázolnak fel. Ugyanakkor utólag az is megállapítható, hogy az 1970-es évek elején a parancsszerű előírásokhoz szokott könyvtárosokat nemritkán sokkolta a hirtelen jött önállóság és felelősség (talán a szellemi előkészítés is hiányos volt?!); továbbá nem hátrították el érvényesülésük elől kellő gondossággal a jogszabályi akadályokat.

Az irányelvek és útmutatók szerkesztői – noha igyekeztek megteremteni a fejlettebb könyvtárüggyel rendelkező országok, illetve az IFLA normatívák, valamint a hazai helyzet és lehetőségek összhangját, mégis – részben optimistának? talán voluntaristának? bizonyultak. Bár számos területen e dokumentumok eredményessége, hatása is bizonyítható, az 1980-as évek elerőtlenedő fenntartói viszonyai között azonban mind kisebb hatásokkal érvényesülhettek. Ez a könyvtárpolitikai eszköz, műfaj mégsem pusztán az előző rendszerhez köthető. Változó világunkban, a rendszerváltás után is szükség lesz ilyen, vagy hasonló dokumentumokra. Éppen ezért ezeket nem elvetni, sokkal inkább elemezni, mérlegelni, a tapasztalatokat összegezni érdemes, kívánatos, sőt talán hasznos is.

Mi most csak az egyik, a címben jelzett útmutatót vizsgáljuk a rendelkezésünkre álló adatok alapján és csak a pedagógusképző főiskolai könyvtárakra vonatkoztatva, egy tárcaszintű kutatás részeként.³ E munka keretében tettünk kísérletet a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa

* 204/1984.(Műv.K.14.)MM. számú útmutató a felsőoktatási könyvtárak működtetéséhez

(FKT) Pedagógusképző Tagozatához tartozó 22 könyvtár helyzetének felmérésére.⁴ Az adatok az 1984/85-ös tanévre, illetve 1984. december 31-re mint kiindulási pontra, továbbá az 1989/90-es tanévre, illetve 1989. december 31-i állapotra vonatkoznak, de rendelkezünk egy OKT előterjesztés révén⁵ 1983-as adatokkal is.

Ez utóbbi OKT anyagnak egyik fontos megállapítása, hogy a korábbi, 1975-ben készült irányelvek igen jó hatásúak voltak e könyvtár csoport számára. Az iskolai/tanulmányi funkció mellé ekkoriban zárkózott fel a szakkönyvtári, továbbá a közművelődési és gyakorló iskolai funkció. Másfelől a korlátozott nyilvánosságot az ésszerű nyitás irányába inspirálták, mindez sokat oldott az autarktikus szemléleten mind a könyvtári környezet, mind pedig a könyvtáron belül előtérbe került rendszerben való gondolkodás irányában.⁶

Voltaképpen ezeket a tendenciákat fejlesztette tovább a 204/1984-es útmutató, melynek főiskolai könyvtári vonatkozásait – az FKT közreműködésével – szakmai munkabizottság készítette elő.⁷ Ez a mozzanat azért lényeges, mivel ezáltal – úgy gondoljuk – feltételezhető, hogy az érintett könyvtárak szubjektíve is azonosulni tudnak vele, eleve magukénak érzik, nem előírást látnak benne, hanem olyan munkaeszközt, vezérfonalat, melyet szakmai tevékenységükben, de a fenntartó tájékoztatása és megnyerése során egyaránt jól tudnak hasznosítani.

Általában az útmutatóról, utóéletéről

Az MM nem írta elő az útmutató nyomán intézményfejlesztési terv készítését. A józan ész azt diktálná, hogy minden könyvtár tükörbe nézett és a főiskola vezetésével közösen készített több évre szóló programot, s napi gyakorlatával a kitűzött célok irányába igyekezett menetelni. Voltaképpen az OKT a már hivatkozott javaslatok...-ban erre inspirált, ehhez kívánt segítséget nyújtani az FKT-nak, illetve az egyes intézményeknek programot adni. Ezt figyelembe véve eléggé meglepő volt tapasztalni, hogy mostani felmérésünkkor mindössze egyetlen főiskolai könyvtár (Eger) tudott rendelkezésünkre bocsátani olyan dokumentumot, amely a könyvtári helyzet lényegi kérdéseinek teljes körű végiggondolását mutatja az útmutató tükrében. Azon-

ban ez a fejlesztési terv 1989 augusztusában készült, ám ösztönzője nem az útmutató volt, hanem az adott aktualitást neki, hogy napirendre kerülhet a könyvtár bővítése, átszervezése.

Hasonló volt a helyzet Szombathelyen is. Amikor 1988-89-ben statikai okokból gyors intézkedésre volt szükség, a könyvtár bővítési-könyvtárépítési-telepítési tervzetben az útmutató tükrében volt lehetősége a könyvtárigazgatónak végiggondolni a funkcionális kérdéseket, továbbá az elhelyezési és létszámnormatívákra tekintettel számolhatott. Ám végül is, inkább a lehetőségek és a használók igényeinek kompromisszumos összehangolására törekedhetett. Ezen felül a főiskolák egy részében arra került sor, hogy az intézményi létszámfejlesztési tervek-igények megfogalmazásakor nem hagyták ki a könyvtárt sem. Ugyanakkor Pécsen „új” könyvtár épül 1984 előtti tervek alapján; Kaposvárott bővítésre kerül sor, a könyvtári igények felmérése nélkül. Ezek után felmerül a kérdés: milyen szerepe lehet ilyen, vagy hasonló könyvtárpolitikai dokumentumnak? Vajon mennyire általános és igaz másutt is a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola könyvtárigazgatójának megjegyzése: az útmutatóban rögzítettek megvalósításának „legfőbb gátja, hogy közreadója... nem szorgalmazza, nem ellenőrzi, hogy megszívlelték-e az ajánlásokat. Ezért a főiskola vezetése a könyvtár igazgatóját, ha hangot ad az útmutatóban leírtaknak, afféle megmosolyogni való csodabogárnak tekinti.”

Az útmutató alapjául szolgáló és hivatkozott tervtanulmány kimondta – az útmutató viszont nem tette egyértelművé! –, hogy a fenntartó és a főhatóság fogódzójának szánják. Hangsúlyozta, hogy az itt leírtak nem képezhetik az eléggé eltérő helyzetben és körülmények között lévő könyvtárak fejlesztési tervét, hanem olyan 10-15 éves program, „amelynek figyelembevételével az egyes intézmények kidolgozhatják könyvtáraik részletes fejlesztési tervét, működési és szolgáltatási rendszerét.”⁸ Ilyenformán „műfajilag” az útmutató egyszerre szól fenntartónak és könyvtárnak; olyan modellt, amelyet a fenntartó igényeivel, elvárásaival, valamint a helyi viszonyokkal ütköztetve kell egy-egy könyvtárra konkretizálni.

Az rangemelés volt a főiskolai könyvtárak számára, hogy az egyetemi könyvtárakkal közös keretben foglalkozik velük az útmutató, ugyanakkor ebből (is) fakadhat, hogy az MM-dokumentum már „karcsúsított” változat a tervtanulmányhoz képest. Ismerünk pozitív eredményű tömörf-

tést, itt azonban a műfaji eltéréseken túli, közte elvi jelentőségű elhagyások is történtek, feltehetően a fenntartó „túlterhelésének” mérséklése érdekében. Minthogy akkor az MM egyszerre volt közvetlen gazdája és fenntartója a felsőoktatási intézményeknek, meg ágazati felelőse a könyvtárügynek – már a dokumentum kibocsátása előtt egyfajta központi alku lezajlott. Feltehetően emiatt pl. a tervtanulmány még az intézményi oktatási program részének tekinti a könyvtárhasználati és szakirodalmi forrásismeretek oktatását, és elvégzését az oktatók és könyvtárosok közös feladatának. Ez az útmutatóban már egyszerűen a könyvtár, illetve (ahol van) a könyvtári tanszék közös penzumává szűkült. Biztosan nem (csak) emiatt, de tény: az azóta készült országos és intézményi oktatási programok sem „túlzottan” érzékenyek e kérdések iránt.

Másik példa: amíg az útmutató a könyvtár tevékenységét az oktatás-nevelés folyamatába kívánja – helyesen – beépíteni, és imponálóan elvárja a fenntartói „megrendelés” és tájékoztatás biztosítását, addig a tervtanulmány emellett messzebbre látóan jelzi ezeknek a könyvtáraknak a másik, a könyvtári rendszerhez való kötődését, s különösen a kutatások támogatásában, továbbá a szolgáltatások megszervezésében aláhúzza a regionális-országos-nemzetközi szolgáltatások közvetítését és adaptálását – tagadva az e könyvtárak fejlődési gyermekbetegségéből (is) fakadó, mindmáig tartó autarkitát. Az útmutató szerényen rögzíti a könyvtárvezető (távrol sem mindenütt meglévő) intézményi tanácstag-ságát – a tervtanulmány hangsúlyozza, hogy a könyvtár egyenrangú a többi oktatási és kutatási szervezeti egységekkel, hogy a kutatás és a könyvtár közti kapcsolat állandó és kétoldalú, hogy a könyvtárvezető részese a döntéseknek, tehát szavazati joggal rendelkező tanács tag.

A példákat nem meríthetjük itt ki, de elvi kérdésként kell megemlíteni, hogy sajnálatos módon a gyakorló iskolák könyvtárainak tárgyalása innen éppúgy kimaradt, mint az iskolai könyvtárak számára kiadott 203/1986-os útmutatóból. Ha a gyakorló iskola a felsőoktatási intézmény egyik szervezeti egysége (márpedig minden más vonatkozásban az!), akkor sajátos helyzete külön mérlegelést és tárgyalást kívánna meg, sajátos funkcionális értelmezést és normatívákat igényelne, hiszen nem pusztán egyszerű, átlagos iskolai könyvtárról van szó.

Ezek után nézzük, mit mutat az útmutató, illetve a könyvtáraktól és a könyvtárakról nyert helyzetkép egybevetése!

Az útmutató előírásai és a könyvtárak valóságos mutatói

1) Az ésszerűségnek, a gazdaságosságnak és a nemzetközi tendenciáknak is megfelelően, az útmutató az állomány, személyzet és a költségvetés szempontjából a *központosítás* mellett voksol, visszatérően és konzekvensen. Tegyük hozzá, hogy az erős központi könyvtár nemcsak könyvtárökonómiai szempontokkal indokolható, a könyvtári rendszer intézményen belüli túlzott feldarabolása ütközik és ellentmond a modern tudomány interdiszciplináris természetének is. Ezért minden decentralizálás (az ésszerűség határain belül) csak egyes szolgáltatásoknak a használóhoz való közelebbvitelét célozhatja.

A begyűjtött adatok igen heterogén képet mutatnak. Egyfelől a központosítás hiányára vall, hogy a 21 adatszolgáltató könyvtár közül 8 esetben a beszerzés nem központosított, sőt két további könyvtár (Debrecen és Jászberény) még azt is kijelenti, hogy a gyakorló iskolai könyvtár nem tartozik hozzá. A gondot – a gyakorló iskolák mellett – elsősorban a nemhagyományos dokumentumok, illetve táruk okozzák. A másik oldalról: noha a mégoly konzekvens központosítás is feltételezi az egyes szervezeti egységek kézikönyvtárát, igen feltűnő, hogy 8 helyen nincs tanszéki könyvtár, mégpedig a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán, Győrben, Sárospatakon, Szekszárdon, Békéscsabán, Baján, Jászberényben és Kecskeméten. Kollégiumi könyvtárt viszont csak a Gyógypedagógiai Főiskolán, Szombathelyen, Egerben, Szegeden, Kaposváron, Baján és Szarvason hoztak létre, illetve Debrecenben a központi könyvtár a kollégium épületében és arra (is) tekintettel működik. Ugyanakkor a tanárképző főiskolákon összesen 12, a tanfőképzőben 3 szakrészleg (tehát a tanszéki méreteket meghaladó nagyságú szolgáltató hely) is található. Vegyes benyomást kelt a különügyíjteményekről mutatott kép: miközben dokumentumtipológiai okok, alapítványok indokolják meglétüket, néhol „furcsa” elnevezésűek is találhatóak: *helyismereti* Egerben és Nyíregyházán, *másolatoké* Gödöllőn, *fordítások* a Gyógy-

A pedagógusképző főiskolai könyvtárak

pedagógiai Főiskolán és Hajdúböszörményben, *zárt anyag(?)* Egerben, *1945 előtti anyag* Baján, Debrecenben és Zsámbékon. Ugyanakkor több helyütt még az állományba se kerülnek be a szakdolgozatok.

Mivel igazán a konkrét helyzet konkrét elemzése alapján lehetne ítélni, itt annyit érdemes megkérdezni, vajon nem lenne-e szükséges teljes körű átgondolása a szervezetnek, és nem lenne-e szükség korszerű stratégia kidolgozására?

2) 1984-1989 között nőtt a nappali hallgatók, az oktatók és egyéb dolgozók száma a főiskolán, ugyanakkor csökkent a levelező hallgatóké, miközben ennél nagyobb mértékben (korábbi önmagához képest ugrásszerűen) emelkedett a különböző továbbképzések résztvevőie. Összességében 11-12%-kal nagyobb a belső potenciális olvasói kör. Sajnálatosan nem értékelhető a külső potenciális használói táborra vonatkozóan beérkezett adatok: úgy tűnik értelmezési zavarok vannak, több helyütt pedig anakronisztikusnak tűnő megkötések, paternalisztikus engedélyezési eljárások is élnek még.

A tervutasításos rendszer visszaszorulásának könyvtári következménye, hogy – szerencsére! – az útmutató nem tartalmaz olvasóhasználati normatívákat. Az igénybevételre akkor is érdemes egy pillantást vetni, ha sajnálatos okból (4 könyvtár félreértette a könyvtárhasználó kifejezést és az olvasók száma helyett a látogatók számát adta meg!) csak 15-16 könyvtár adataiból következtethetünk, s a konkrét adatok helyett inkább tendenciákat lehet megfigyelni.

Itt természetesen nem az a kérdés, nőtt-e vagy sem 5 év alatt az olvasók száma (egyébként nőtt!), hanem arányuk miként alakult a potenciális olvasókéhoz képest. Az egyik megfigyelés az, hogy miközben (érthető okokból!) a nappali hallgatók szinte kivétel nélkül beiratkozott olvasók (vajon miért nem mind?! – addig a levelező hallgatók aránya alig haladja meg általában az 50%-ot, továbbá igen szerény mértékben nőtt, s összességében elég kevés az időközben jelentékeny volumenűvé lett intenzív továbbkép-

zésben résztvevőké. Vajon még mindig az a könyvtárfilozófia él tovább, amely különböző okokból korlátozta a nem-nappali hallgatók főiskolai könyvtárhasználatát?!

A másik megfigyelés és igencsak figyelmeztető jelenség, hogy miközben mintegy 25%-kal nőtt összességében az oktatók száma, a könyvtárba beiratkozottaké csökkent. Bármilyen legyen is ennek az oka, de ha a könyvtár szolgáltatóképességének csökkenését vagy alkalmatlanságát takarná, úgy nagyon rossz lenne; ha viszont a pedagógusok nélkülözni tudják a könyvtár használatát – úgy még inkább!

3) Ha a *gyűjteményi helyzetet* vizsgáljuk, akkor az az adat ugyancsak nem sokat mond, hogy a könyvállomány 1 375 563 kötetből 1 866 082 kötetre nőtt, a bekötött folyóiratoké 60 955-ről 77 243 kötetre. Ez természetes, bár a reciprok apasztási adatok inkább rendszertelenséget, mint céltudatos és tervszerű munkát takarnak. Az viszont már igen csak figyelemre méltó, hogy az 1984. évi összes könyvgyarapodás 72 434 volt, az 1989. évi 65 727 kötetre csökkent, holott kettővel (Békéscsaba és Zsámbék) több könyvtár gyarapít. 16 könyvtár szerzett be kevesebbet 1989-ben, mint 1984-ben. 3 nem volt értékelhető, s csak az ELTE Főiskolai Kara és a Gyógypedagógiai Főiskola könyvtárában jobb (de távolról sem jelenti, hogy jó!) ez a mutató. Talán még nem tipikus a csökkenés mértékét illetően Eger példája, mégis figyelmeztető: 1979-ben 13 032, 1980-ban 12 790, 1981-ben 11 364, 1982-ben 10 207, 1983-ben 9 236, 1984-ben 8 709 kötet volt az évi gyarapodás – 1989-ben 4 308! Az útmutató társadalomtudományi profilú főiskolai könyvtárak esetében (a pedagógusképzők ide tartoznak) egy potenciális használóra 80-120 kötetes állományt, évi 4-6 kötetes gyarapodást tartott kívánatosnak. Mivel a külső potenciális használói kör bizonytalanul húzható meg, ezért ezeket a viszonyszámokat inkább a tényleges használókra számítottuk ki (tudván, hogy így a kép pozitív irányba torzított, vagyis a való hely-

Intézmények	Egy olvasóra jutó állomány (kötet)		Egy olvasóra jutó gyarapodás (kötet)	
	1984	1989	1984	1989
Tanárképzők	54,5	61,3	3,05	2,67
Tanítóképzők	53,1	56,5	3,00	2,10
Óvőképzők	39,6	42,4	1,06	1,20

zet az itt közölnél rosszabb lenne, ha az útmutató metódusát követjük!).

Az adatok egyszerre vetik fel azt a kérdést, vajon reálisak-e a normatívák, s mutatják azt is, hogy a különböző „rendfokozatú” intézményekre meggondolandó, helyes-e közös normatívák megállapítása. Pontosabban a szűkebb tudományterületeket művelő és átfogó tanító-, s még inkább az óvóképzőkben úgy tűnik: inkább az alkalmazott tudományi (szak) főiskolákéhoz közelebb álló irányszámoknak van realitásuk. A

gyarapodás szegénysége és erős visszaesése nem igényel kommentárt, legfeljebb újabb érv (kellene, hogy legyen) az autarkia ellen és az összefogás mellett.

Hasonlóan tanulságos a periodika-előfizetés helyzete, noha erre vonatkozólag nincs (!) normatív előírás, csakúgy mint az egyéb, nem nyomtatott dokumentumokra vonatkozóan. Vagyis az útmutatóban még erős könyvcentrikus-ság figyelhető meg.

Intézmények	Az átlagosan előfizetett periodikumok száma							
	Hazai cím		Hazai példány		Külföldi cím		Külföldi példány	
	1984	1989	1984	1989	1984	1989	1984	1989
Tanárképzők	220	316	509	658	88	140	103	219
Tanítóképzők	161	180	337	291	22	20	25	22
Óvóképzők	120	114	161	144	7	6	9	7

Intézmények	Átlagos példányszám			
	Hazaiaknál		Külföldiekénél	
	1984	1989	1984	1989
Tanárképzők	2,31	2,13	1,18	1,56
Tanítóképzők	1,94	1,62	1,16	1,13
Óvóképzők	1,34	1,27	1,22	1,28

Az adatok ismét önmagukért beszélnek: egyaránt mutatnak – bár csökkenő! – pazarlást és a külföldi tájékozódást illetően rendkívül szegénységet (s ha lenne rá adatunk, a könyvek-nél is hasonló, vagy talán még rosszabb lenne a helyzet!), hiszen még a tanárképző főiskolák esetében is mindössze 6-7 periodikum jut, ha a tanszékek számához, vagyis szaktudományra vetítjük az adatokat. Az Európához való felzárkózás igényével mérve, ez megint nem igényel kommentárt!

Kissé óvatosan kezeljük az egyéb dokumentumokra vonatkozóan kapott konkrét adatokat. Az a benyomásunk ugyanis, hogy – rendszeres adatszolgáltatási kötelezettség híján! – az érintettek nem készültek fel a differenciálódó gyűjte-

mény tipológiai szempontból, analitikus és egy-séges mértékegységet alkalmazó nyilvántartására és az adatszolgáltatásra. Mindenesetre szem-betűnő és bizonyítottan kimondható, hogy ez a fél évtized fontos időszak volt ezeknek a könyvtáraknak a multimédiálissá válása útján. Az egyéb nyomtatványok és kéziratok elég dinami-kus növekedése mellett (az előbbi az 1984. évi-nek 146,5%-a, az utóbbi 154,7%-a), most vált e könyvtárak számottevő dokumentumtípusává a kotta, a hanglemez és hangkazetta; a videoka-zetta pedig több mint tizennégyszerese az öt év-vel korábbiak. A jelenség persze az útmutató mellett az oktatástechnológiai változások követ-kezménye is, de mindenképpen az e tekintetben korábban bizony meglévő konzervatív „könyv-

tárfilozófia” oldódását jelzi. Az áttörés azonban nem általános, az egyes könyvtárak gyakorlata még igencsak eltérő: 7 könyvtár (a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai, a Bessenyei György és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, továbbá a békéscsabai, kecskeméti és szekszárdi tanítóképző főiskolák, valamint a szarvasi óvóképző könyvtára továbbra is „nyomatvány”-könyvtár; 8 könyvtár (ELTE, Pécs, Baja, Debrecen, Kaposvár, Sárospatak, Zsámbék és Hajdúböszörmény) könyv- és hangtár; Sopron a hagyományos dokumentumok mellett a video irányába mozdult el; ily módon csak 5 könyvtár (az egeri és szombathelyi tanárképzőké, illetve a győri, jászberényi és budapesti tanítóképzőké) tekinthető igazán multimédiálisnak. Tehát az eredmény néhány könyvtárnak köszönhető, mások már „araszolnak” előre, míg egyharmada őrzi hagyományos „könyvtárfilozófiáját”.

4) A *szolgáltatások* körét elég részletesen tárgyalja az útmutató – helyesen és bizonyos értelemben a feltételekkel együtt.

Ami a *nyitvatartást* illeti, a könyvtárak különbséget tesznek kölcsönzési célból és helybenhasználat számára történő nyitvatartás között – ezen könyvtárak jellegének megfelelően az utóbbi javára, hiszen e könyvtárak „munka-könyvtár” jellegéből következően a hangsúly nem a kölcsönzésen van, bár a statisztikailag összevethető 18 könyvtár 1984-ben (kerekítve!) 456 ezer könyvet, 1989-ben pedig már 700 ezer kötetet kölcsönzött, s ez 23,2 illetve 31,6 kötetet jelent olvasónként. (Vizsgálandó kérdés, hogy az emelkedés általában növekvő könyvtárhasználatot takar-e, vagy – s ami valószínűbb! – az uralkodóvá vált hallgatói hetenkénti hazautazással függ-e össze!)

Ha a normatív 10 órát vesszük alapul (ami persze a felsőoktatási könyvtárak között nemzetközi mércével ugyancsak szerény!), akkor ezt a 21 könyvtárnak csak fele teljesíti, s a Gyógypedagógiai Főiskola (napi átlag 5 óra?!), Győr (8 óra), Kaposvár (8,5 óra), Szekszárd (9 óra), Debrecen (8 óra), Békéscsaba (7,5 óra), Baja (6,5 óra), Jászberény (8 óra), Hajdúböszörmény (9 óra) és Szarvas (8 óra) nem éri el. A kialakult helyzet lehet következménye a létszámhiánynak, a nem túlzottan követelődő igénybevételnek és más okoknak is. Más oldalról ennek a nem kellő oktatói követelményrendszernek, a mérsékelt könyvtárhasználatot eltűrő, egyéni munkára kevésbé építő, távolról sem csak módszertani gya-

korlatnak, a hallgatók pénteki (nem ritkán csütörtöki!) rendszeres hazautazásának lehet a következménye, hogy 1984-ben is 13 könyvtár tartott nyitva szombaton, 1989-ben pedig már csak 8.

Közismerten rosszak a könyvtárak *elhelyezési* körülményei. S noha 5 év alatt 6 helyen javultak kisebb-nagyobb mértékben a körülmények (Eger, Szombathely, Győr, Debrecen, Jászberény és Szekszárd), továbbá belátható időn belül változni fog Pécsset, Kaposváron és Budapesten a Tanítóképző Főiskolán – összességében megállapítható, hogy a normatívakon jóval aluli, lényegében toldozás-foldozás útján növekvő könyvtárakról van szó. (Sajnos ezen az sem változtat, hogy Nyíregyházán, s rövidesen Pécsset is könyvtári célra „tervezett” elhelyezésről lehet beszélni, hiszen mindkettő mind területileg, mind funkcionálisan távol van a jó minősítéstől!). Az *olvasótermi férőhelyek* számát az útmutató a lehetséges használók 10%-ában adja meg. Ezzel szemben a helyzet a következő: az olvasótermi férőhelyek száma 1984-ben 1 041, 1989 1 278 volt; vagyis a beiratkozott, tényleges olvasók számához viszonyítva egyszerre az alábbiak szerint ülhetnek le a pedagógusjelöltek és az oktatók.

	1984	1989
Tanárképzők	2,99%	3,69%
Tanítóképzők	6,48%	5,20%
Óvóképzők	4,69%	6,40%

Fontos lenne, hogy az állomány mind nagyobb hányadához szabadpolcon férjen hozzá a használó (ld. Eötvös Kollégium pozitív tapasztalatai évtizedek óta!). A helyzet az, hogy a nullától (!) a 100%-ig terjedően, igen erősen szóródik a könyvtárak helyzete.

Ami a *technikai felszereltséget* illeti, 1989-re vonatkoztatva a következő helyzetkép rajzolható:

- *gyorsmásolóra* szinte valamennyien ebben az 5 évben tettek szert, a felmért könyvtárak összesen 18 géppel rendelkeznek, vagyis néhol több is van, hiszen emellett nincs Nyíregyházán, Sárospatakon, Szekszárdon, Békéscsabán, Baján és mindhárom óvóképzőben; ugyanakkor az igényt mi sem jelzi jobban, mint az, hogy 11 633-ról 211 868-ra nőtt az A/4-es mérettel számolva a másolatok száma;

- *mikrofilmolvasó* készülék összesen 22 található, de nincs Sárospataknak, Békéscsabának és Sopronnak;
- megkezdődött a *személyi és mikroszámítógépek* „beáramlása”, összesen 17 db volt 1989 végén, de nincs a Gyógypedagógiai Főiskolán, Szegeden, Sárospatakon, Szekszárdon, Baján, Zsámbékon és mindhárom óvóképzőben;
- legalább a főiskola *telexét* használhatja 13 könyvtár, de ezzel sem élhet a Gyógypedagógiai Főiskola, a Budapesti Tanítóképző, Győr, Szekszárd, Baja, Zsámbék, Hajdúböszörmény és Szarvas főiskolai könyvtára; (*telexot* még sehol sem jelezhettek, de néhány tanárképző főiskola a közeljövőben hozzájut -vagy ennek az írásnak a megjelenésére már hozzá is jutott! -, így úgy látszik célszerűnek, hogy a könyvtárak ezen az úton éljenek a lehetőséggel!)

Össességében tehát – összhangban az útmutató szellemével – a technikai felszerelés helyzete sokat javult, ám néhány könyvtár helyzete aggasztóan rossz továbbra is.

Végezetül érinteni kell a *személyi ellátottságot*. Ezt az útmutató az egész könyvtárra vetítve úgy állapította meg, hogy minden 100 potenciális olvasóra jusson egy könyvtáros: eszerint 1984-ben 15 könyvtárban 196, 16 könyvtárban 221 könyvtárosnak kellett volna lennie, a valóságban 103, illetve 132 fő volt.

Szakterületekre bontva 1000 új kötet után 1 feldolgozó könyvtárost írt elő, 500 olvasó után 3 szakképzett + 1 technikai segéderőt számolt. 1984-ben 72 feldolgozó helyett a valóságban 37 volt, 1989-ben az állománygyarapodás 66 főt indokolt volna, ehelyett 51 dolgozott. A korábbi 15-16 könyvtárat figyelembevételével, az olvasószolgálatban az olvasói létszám alapján az útmutató 1984-ben 177 főt írt volna elő – összesen sem volt ennyi könyvtáros. Ma már úgy tűnik, ezek a normatívák részben illuzórikusak voltak, túlzottan csak a könyvekkel számoltak, s nem a produktum, hanem a vélt feladatok felől közelítettek.

Végül a normatívák szóltak a szakképzettségi arányokról is: itt a szükségesnek tartott 35-40%-nyi felsőfokú végzettségű helyett 1984-ben 54,7, 1989-ben 61,1% rendelkezett ezzel; míg a szükségesnek tartott 40-45% helyett 23, illetve 34,6% volt középfokú végzettségű. Ezek a „túl” jónak nevezhető arányok viszont a nagyon sok kis létszámú könyvtárnak „köszönhető”, s itt az igé-

nyek „fölfelé torzítanak”. Létszám szempontjából csak Eger, Nyíregyháza, Pécs és Szombathely viszonylag „nagy” könyvtár, a többi 3-11 fővel rendelkezik, s ez nemhogy egészséges munkamegosztást nem tesz lehetővé végzettség szerint, hanem néhol még a munkaköri elkülönítést is nélkülözi, s csoportszervezet csak 5 könyvtárban jött létre.

Végül néhány tanulság

Az útmutatót a felsőoktatásért, illetve a könyvtárügyért felelős két MM főosztályvezető írta alá. Ily módon mind a fenntartók, mind a könyvtárosok számára „nyomatékosított” elméleti modellnek tekinthető.

Ez az elméleti modellalkotás túlzottan a klasszikus könyvtártan szabályainak megfelelően, az állomány-feltárás-szolgáltatások-személyzeti/szervezeti kérdések-tárgyi és elhelyezési feltételek sorrendet alkalmazta. A korszerű megközelítés a kimeneti (szolgáltatási) oldalról vezetne le a bemenettel és a két pólus közti tevékenységgel kapcsolatos követelményeket és irányszámokat. Természetesen ez nem egyszerűen sorrendi kérdés, hanem igencsak eltérő „könyvtárfilozófiát” takar.

A kimeneti oldallal függnek össze a funkcionális kérdések is. Ebben a vonatkozásban még a tervtanulmány viszonylag részletező, az útmutató már alig valamit tesz hozzá a korábban már elkészült törvényerejű rendeletekhez, illetve az 5/1978-as KM. rendeletekhez. Nem az a baj, hogy még érvényes jogszabályokkal nem szegül szembe az útmutató, hanem az a baj, hogy ebből a szempontból nem elég árnyalt, és főleg nem elég dinamikus modellt rajzol fel. Hosszabb távra szól, annak a végpontját, mint állóképet rajzolja fel, s nem mozgásában és bonyolult összefüggésrendszerében. (Az egész funkcionális problémakör külön tanulmányt igényelne!)

Nem kétséges, hogy a távlati tervezésnél, modellalkotásnál a fejlettebb, modernebb országok példáját célszerű szem előtt tartani. Jelen esetben sokszor a korszerűbb, modernebb könyvtár- és felsőoktatásfilozófiát valló és gyakorló országokra méretezték, s emiatt jónéhány könyvtártól túl sokat várt el az útmutató – s ez, adott könyvtárak esetében, inkább bénítólag, mint serkentőleg hathatott. Talán részben ezzel

is magyarázható ennek a dokumentumnak a korábban már jelzett visszhangtalansága. Persze feltehető az a kérdés is, hogy vajon végbementek-e azok a várt változások a főiskolai oktató-nevelő-tudományos tevékenységben, amelyek kikényszeríthették volna a könyvtár helyzetének és tevékenységének átgondolását az intézményvezetés és a könyvtárosok részéről? S ha erre az a válasz, hogy csak (kis) részben, vajon a könyvtárosi figyelem érzekelte-e ezt a kevesebbet is?

A kérdésekre aligha adhatók kielégítő válaszok, már csak azért sem, mivel újra fel kell tenni a kérdést, milyen célt/célokat szolgált az útmutató: a fenntartás meggyőzése eszközének szánták-e, vagy a könyvtárosok számára útmutatásnak, inspirációs eszköznek? Mindenesetre hiányzik belőle, hogy az az intézmény, amely a dokumentumban megfogalmazottakért a helyi eszközöket mozgósítva erőfeszítéseket tesz, az a közrebocsátóktól (államtól) ilyen és ilyen támogatást várhat. Talán túl erős a fogalmazás, de ebben a formában az útmutató jellegéből következően senkit sem kötelezhet, ugyanakkor eszközök hiányában, inspiráló erőt nélkülözve: ráolvasás jellegű. Sem teljesítése, sem figyelmen kívül hagyása nem jár semmiféle következménnyel. Jó, hogy megjelent, közlönyben közzétéve jogszabály-jellegű, valójában azonban szakolvasmány hatású.

Pedig a téma újból aktuális. Újlag is sok szó esik a felsőoktatás fejlesztéséről (újabbán szinte sorskérdéssé minősítve, az elmúlt évtizedek mulasztásainak pótlására és a nemzetközi felzárkózás miatt), csak arról nem esik szó, hogy mindez üres fecsegés a felsőoktatási könyvtárak fejlesztési tervének elkészítése, majd végrehajtása nélkül. Ha e könyvtárak gyorsított ütemben nem lesznek képesek az információs központ szerepének betöltésére, ha nem kapcsolódnak be a regionális-országos-nemzetközi rendszerekbe – miként helyesen az útmutató is megjelölte – legalább felhasználóként, közvetítőként, ha nem kapcsolódhatnak az információs infrastruktúra fejlesztési programokhoz -akkor maga a felsőoktatási intézmény sem lesz képes megfelelni a joggal elvárt követelményeknek.

A másik oldalról, a könyvtárügy oldaláról nézve, ugyancsak létkérdés a felsőoktatási könyvtárak helyzete; megújult könyvtári rendszerben vissza kell kapniuk (főleg az egyetemi könyvtáraknak, de a főiskolaiaknak is) azt a szerepet, amiről az 1950-es évek elején elfeledkez-

tek (illetve amit a felsőoktatás és a tudomány merev elkülönítése is lehetővé tett): a felsőoktatási intézmények a tudomány, könyvtáraik a könyvtári rendszer alapvető bázisai.*

Jegyzetek

1. Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez (1972); Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezéséhez (1971); Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására (1971); Irányelvek a főiskolai könyvtárak fejlesztésére (1975). Az első három megtalálható A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. Bp. 1973. c. OSZK-KMK kiadványban; az utóbbi A kulturális igazgatás kézikönyve. Bp. 1977. 118-133. lapjain. Az említettekén kívül az MM irányelveket bocsátott ki a kis települések kulturális ellátásának továbbfejlesztéséhez; vagy idesorolhatjuk még a KMK szakmai javaslatát a kórházak (betegek) könyvtári ellátásának megszervezésére.
2. A művelődési miniszter 211/1984. (Műv. K. 23.) MM. számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési könyvtári ellátás távlati fejlesztéséhez; A szakszervezeti közművelődési könyvtárak tartalmi fejlődésének alapelvei, szervezeti és működési rendszere + A szakszervezeti könyvtárak egyes típusainak feladatai és működési feltételei (normatívái); A művelődési miniszter 203/1986. (Műv. K. 24.) MM. számú útmutatója az iskolai könyvtárak fejlesztéséhez; 204/1984. (Műv. K. 14.) MM. sz. útmutató a felsőoktatási könyvtárak működtetéséhez. Az MM-dokumentumok a megfelelő Művelődési Közlöny-számban, a szakszervezeti dokumentumok a Könyvtáros, 1982. 3. számának mellékleteként olvashatók.
3. A pedagógusképző főiskolák könyvtári modellje és együttműködése címmel, az MM Által 105/1987. sz. alatt regisztrált kutatás a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára és Könyvtári Tanszéke közös vállalkozása, melyben a többi főiskolai könyvtár számos munkatársa működött közre helyzetanalízis elvégzésével.
4. ELTE Tanárképző Főiskolai Kara (Bp.), Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kara (Pécs); Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola (Bp.), Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola (Szombathely), Bessenyei György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza), Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola (Eger), Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (Szeged), Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola (Győr), Budapesti Tanítóképző Főiskola, Comenius Tanítóképző Főiskola (Sárospatak), Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola (Kaposvár), Illyés Gyula Tanítóképző Főiskola (Szekszárd), Debreceni Tanítóképző Főiskola, az előbbi kihelyezett tagozataként Békéscsabai Tanítóképző Főiskola, továbbá Eötvös József Tanítóképző Főiskola (Baja), Vitéz János Tanítóképző

* A kézirat 1990. júliusában érkezett a szerkesztőségbe.

Főiskola (Esztergom) és Zsámbéki Tanítóképző Főiskola; végül a Soproni, Hajdúböszörményi és Szarvasi Óvóképző Intézet könyvtára.

Sajnos Esztergom nem küldött adatokat, így az eredmények 21 központi könyvtárról szólnak; illetve meg kell jegyezni, hogy a szegedi főiskolai könyvtárnak néhány fős központja van, de igazában az egyes szervezeti egységek szolgálatnak, emiatt egyes adatokat nem tudott közölni; végül Békéscsaba 1984-ben még nem létezett, Zsámbék pedig akkortól nem tudott adatokat közölni.

A felmérést az is indokolta, hogy ezek a könyvtárak rendszeres adatszolgáltatásra nem kötelezettek.

5. A tanár- és tanítóképző főiskolák, óvóképző intézetek könyvtárainak helyzete. Gépírat. 1984. május 23. 12 p.

+ 5 táblázat. Ld. még Tóth Gyula: Könyvtárak a pedagógusképzés szolgálatában. = Könyvtáros, 1985. 3. sz. 128-133. p.; Uő.: Tények és adatok a pedagógusképző főiskolák könyvtárairól. = Könyvtári Figyelő, 1985. 1. sz. 28-30. p.; Uő.: Javaslatok a tanár- és tanítóképző főiskolák, óvóképző intézetek könyvtárainak fejlesztésére. Kiad. az OSZK-KMK. Bp. 1985. 16 p. Az előbbiekre is épített, de szélesebb általánosításra vállalkozott Futala Tibor: A főiskolai könyvtárak és a szakkönyvtári funkciók. = Könyvtári Figyelő, 1985. 6. sz. 603-611. p.

6. Bővebben ld. az előző pontban hivatkozott írásokat.
7. Bilincsi Lajos: Szakmai irányelvek a főiskolai könyvtárak fejlesztéséhez. Tervezet. = Könyvtári Figyelő, 1982. 4. sz. 341-357. p.
8. Im. 341. p.

ÚJ OSZK SOROZAT INDULT!

Az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztályának szerkesztésében új sorozat indult HUNGARIKA-ANYAGOT ŐRZŐ KÜLFÖLDI KÖNYVTÁRAK CÍMJEGYZÉKE címmel.

A sorozat célja, hogy tájékoztatást nyújtson a hungarika-anyagok kutatóinak a könyvtárak gyűjtőköréről, az egyes gyűjteményekben található és magyar vonatkozású anyag jellegéről, feltártságának mértékéről. A füzetek magyar és idegennyelvű bevezetővel és mutatókkal (névmutató, intézménytípus-mutató, tárgymutató) készülnek.

Az első füzet megjelent: **Ausztria – Österreich** címmel.

Ára 100.- Ft

Az idén előreláthatólag a következő füzetek jelennek meg:

2. **Német Szövetségi Köztársaság – Bundesrepublik Deutschland**
3. **Német Demokratikus Köztársaság – Deutsche Demokratische Republik**
4. **Svájc – Schweiz – Suisse, Liechtenstein**
5. **Skandináv államok – Skandinavien**

Az egyes füzetek ára a terjedelemtől függően 80–150 Ft között lesz.

A kiadványok megjelenésük sorrendjében személyesen is megvásárolhatók az alábbi címen:

Országos Széchényi Könyvtár
Gyarapító és Feldolgozó Főosztály, titkárság
Budapest, I. Budavári Palota F. épület 436. szoba
9-12 és 14-16 óra között

Micro-ISIS vagy TEXTAR?

Bakonyi Géza – Kokas Károly

A fejlettebb világban aligha értelmezhető az a kép, amely egy átlagos hazai, gépesedni vágyó könyvtárban fogad bennünket. Értő és nem értő könyvtárosok hajolnak a kapacitásában már eleve kicsinek tűnő PC fölé, hogy rajta és vele elérjék álmukat, az automatizált könyvtári rendszer megvalósítását. Az egyszemélyi munkára kitalált gépet (personal computer) kellene „megtálosítani”, hogy hálózatba kapcsolva, szerzeményezési, feldolgozási feladatokon túl alapja legyen az online katalógusnak és persze a kölcsönzésnek is. A könyvtárosi berkekben megjelenő programokat bizony ezzel az álommal szembesítjük, s aztán megalkuszunk, mert gépesíteni pedig „neesse est”.

Alig három éve, hogy a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás hasábjain¹ kezdetét vette a vita – a számítástechnikai szakemberek között. A TEXTAR (akkor még FREETEXT) készítőinek a saját fejlesztés szükségessége melletti érvelésével szemben a Micro-ISIS hazai elterjesztésében jelentős szerepet vállaló szakember, az ISIS egyre újabb és újabb verzióinak plusz szolgáltatásait sorolta. Mivel munkahelyünkön (JATE) a „nagy” ISIS-szel való munkának voltak már bizonyos tapasztalatai, és az egyetem számítógépes szakemberei rendelkeztek UNESCO kapcsolatokkal, talán természetes, hogy a szegedi Egyetemi Könyvtárban a Micro-ISIS használata mellett döntöttünk (egy hosszabb C-64/Superbase, és egy rövid PC XT/dBASE kísérletezés után). Az elmondottakból már következik, hogy ebben az értelemben egy kicsit elfogultak vagyunk. Elfogulatlanok vagyunk viszont mint könyvtárosok, akik őszintén vágyódnak „a lehetséges programok legjobbika” után. Ezért nem mulasztottuk el – igaz az ISIS-éhez képest talán felszínesnek is mondható – megismerkedést a TEXTAR-ral.² Az összehasonlítás pillanatában a hazai fejlesztésű program 4.03-as, illetve 5.1-es verziójával találkoztunk, míg az általunk is használt ISIS változat a 2.3-as.

Filozófiai problémák: feldolgozó rendszer vagy online katalógus?

Már az első pillantásra látszik, hogy a TEXTAR létrehozóinak szeme előtt egy integrált rendszer megalkotásának kihívásai lebegtek. Mégpedig olyan rendszeré, amely a feldolgozás

és az adatbevitel szempontjából közelíti meg a problémát. A Micro-ISIS ezzel szemben nem az adatbázis-építő kényelmét tartotta szem előtt, hanem a programot online katalógusként felfogó felhasználót, bárki legyen is az. A TEXTAR készítői folyamatosan kapcsolatban vannak a hazai (elsősorban) könyvtári-dokumentációs szakemberekkel, s kisebb-nagyobb módosításokkal igyekeznek megoldani a felmerülő kérdéseket. Az ISIS megalkotóitól szükségképpen távolra került a program, a felhasználói visszacsatolás pedig lassú is, kétséges is. Ezért a szoftver főbb paramétereit nagyobb általánosságokban definiálták, megkísérelve a „szülőktől független” életre való felkészítést. Ennek következtében a Micro-ISIS nem csupán általános szöveges adatbáziskezelő program, hanem (kicsit a dBASE családdhoz hasonlóan) egyben adatbáziskezelő nyelv is. Pontosabban: a Micro-ISIS felhasználója képes egy viszonylag ismert programnyelven (PASCAL) tipikusan erre a rendszerre specializált változatával saját programokat írni. Ezekben a programokban „meghívhatja” az ISIS által használt eljárásokat (ez sokszor nagyon leegyszerűsíti a programozói feladatot), és a kész forrásfájlt az ISIS beépített fordítója közvetlenül futtatható programmá alakítja. Ezzel az eljárással a Micro-ISIS a „felismerhetetlenségig” átalakítható, számtalan új funkció beépíthető, s mindezen szolgáltatások egy – akár az egész ISIS-t is eltakaró – menüből vezérelhetők, vagyis az így preparált programmal szembesülő könyvtári szakember (vagy olvasó) egységes rendszernek látja az eredményt. Véleményünk szerint ennek a szolgáltatásnak a hiánya a TEXTAR esetében azt jelenti: nemcsak, hogy két elgondolás (filozófia) áll egymással szemben, hanem két különböző „súlycsoport” is. Persze azt készséggel elismerjük, hogy az ISIS-nek a fentiekben jelzett átalakításához általában nem elegendő a könyvtárosi szakismeret. Kétségtelen az is, hogy az ISIS ezen rugalmas felülete szinte kínálja a folytonos átalakítást, ami nem feltétlen előny pl. egy egységes regionális társulási viszony felől szemlélve.

Ezen a ponton talán elnézést is kellene kérnünk a hosszúra nyúlt bevezetőért, ami semmi mást nem volt hivatott igazolni, mint azt, hogy összehasonlító vizsgálatunk bevallottan koncepciózus. Az az idő, amíg a könyvtáros feláll az íróasztala mellől, hogy leüljön a számítógép terminalja elé, valóban sokkal rövidebb, mint amennyit az itt leírtak elolvasása megkövetel. Ez

azonban csak látszólag van így. Valójában dimenziókon ugrik át: egyszerű „kétkezi” bibliotekariusból, számítógépesített könyvtári rendszert használó könyvtárossá lényegül át. Ebből következik, hogy a két könyvtári program használhatóságának összehasonlítása nem sokat ér, ha csupán a különböző funkciók meglétének vagy hiányának, alkalmazhatóságának vagy alkalmazhatatlanságának kipipálására szorítkozik (végül is – különösen egy könyvtáros számára – minden elsajátítható). Többről van szó: a számítógép alkalmazásának kétfajta viszonyáról a számítógépesített könyvtár ideáljához. Most jutottunk el ahhoz a pillanathoz, amikor a könyvtáros helyet foglal a villódzó képernyő előtt, és szembetalálja magát a konkrét problémákkal:

- az egyedi alkalmazás létrehozása (adatbázis-definíció);
- adatbevitel;
- adatkarbantartás;
- adatvisszakeresés;
- adatszolgáltatás;
- hálózati alkalmazás;
- barátságossági tényezők (help-képernyők, dokumentáció stb.)

A továbbiakban ezeken a területeken fogunk vizsgálni – most már a könyvtáros képernyő elé ülésének pillanatából kiindulva.

Az adatbázis(ok) definiálása

Valljuk meg, ebből az igencsak alapvető szempontból egyik rendszer sem igazán felhasználóbarát. Sőt, a TEXTAR előzetesen editorral kicentizett definíciói kifejezetten barátságatlanok. A logikája mindkét rendszernek hasonló: hozzávetőleg négy szempont határozza meg az adatbázist, hogy minimálisan működőképes legyen. Az előzetesen megtervezett adatmodell alapján

- 1) meghatározzuk a rekord szerkezetét,
- 2) létrehozuk a beviteli űrlapo(ka)t,
- 3) megírjuk a megjelenítő és/vagy nyomtatási formátumo(ka)t, majd
- 4) kijelöljük, hogy mely mezők s milyen módon vesznek részt a visszakeresést lehetővé tevő indexfájl fölépítésében. Ez a négy funkció minden kényelmetlensége ellenére az ISIS-ben a programból hívható, s a program futása közben módosítható is. Ez a tervezési munka a TEXTAR esetében előre elvégzendő, s ráadásul minden-

fajta program-kontroll nélkül, vagyis elkövetett hibáink csak a próba futtatáskor derülnek ki. Ha a négy definíciót módosítani akarnánk, akkor is ki kell lépni a programból.

Itt beszélnünk kell még az időtényezőről is, aminek az adatbázis-definíció túl is jelentősége van. A könyvtári munkák jó része nagy mennyiségű mechanikus munkával jár, ráadásul sokszor hirtelen adódik egy elvégzendő feladat, melynek gyorsan kell az eredménye. Például: az ajándékozni készülő alapítvány számára elegánsan nyomtatott dezideráta listát kell adni. Ehhez gyorsan létre kell hozni egy nem kompatibilis adatbázist az egyik hálózati könyvtárunkban, betöltve oda a mi – központi -katalógusunkból leválogatott rekordokat, de más adatszerkezettel. Úgy véljük, hogy ezek és a hasonló feladatok az ISIS-ben egyszerűen és gyorsan megoldhatók, így segítik kiküszöbölni az „amire nekiállunk, papíron már meg is van” típusú (önbecsapó) reakciók megjelenését. Az időtényező szempontjából a TEXTAR is rendelkezik egy hallatlan előnnyel: az indexelés (mindkét programnál) időt rabló folyamata bármikor felfüggeszthető, s a munka később folytatható. A Micro-ISIS legfeljebb három szegmensben végzi el a munkát, de egyébként a folyamat maga csak erőszakos beavatkozással szakítható meg.

Adatbevitel

Az előbbieken felvázolt kétféle filozófia különbözősége itt is megnyilvánul. A TEXTAR esetében az adatbeviteli munkalap megpillantásától kezdve azonnal kiderül, hogy olyan szoftverrel van dolgunk, amely kifejezetten könyvtári típusú adatfeldolgozás céljából íródott, a következő megszorítások figyelembevételével:

a) Elsődleges cél egy központi adatbázis (egyrészt az ún. szolgálati adatbázis, másrészt az Új Könyvek adatbázis) kialakítása és az erre épülő, hagyományos értelemben vett adatszolgáltató hálózat kiépítése (ami viszont nem adatbevitelre, hanem a parancsszavas visszakeresésre korlátozódik). Már itt megjegyezzük az ISIS azon hiányosságát, hogy még ezzel az egyszerű hálózati lehetőséggel sem rendelkezik a PC-és verzió (ellentétben a VAX-variációval).

b) Hangsúlyozottan támogatja a könyvtáros által történő adatbevitelt: vagyis a címléírás pre-

cizitását maximálisan támogatja az indexelt mezők esetén, illetve a már egyszer leírt műadatok felhasználásakor.

c) A lehetséges visszakeresési szempontokat már az adatbevitelnél igyekszik a lehető legerőteljesebben meghatározni: az ún. kapcsolódó mezők alkalmazása esetén, külön munkalapot bocsát a feldolgozó rendelkezésére, ahol a kapcsolat minősége rögtön meghatározható.

d) Az adatellenőrzés és a karbantartás fontossága már a rekord beviteli űrlapjának kitöltésekor megnyilvánul, hiszen az invertált állomány az adatrögzítés után azonnal módosul. Ugyanezt támogatja a alapértelmezési értékek széles körű használata.

Ezzel szemben az ISIS nem törődik különösképpen azzal, hogy milyen kataszter készül, inkább az információ visszakeresésre helyezi a hangsúlyt. Ennek következtében az ISIS esetében az adatbevitellel kapcsolatban az előzőekben felsoroltakhoz a következőket írhatjuk:

a) + d) Az ISIS-ben létrehozott adatbázisok között nincs hierarchikus viszony: elsősorban az egyenrangúság, a mellérendeltség jellemzi őket. Viszont külön program írása nélkül nem is kapcsolhatók össze az adatfájlokban tárolt adatok (ezért pl. kölcsönzési nyilvántartásra csak körülményesen alkalmazható), – ugyanakkor a különböző (akár eltérő szerkezetű) adatbázisok közötti adatcsere nem jelent problémát.

b) + c) Az adatbeviteli űrlap egyszerű, lineáris megoldású; de a már meglévő adatokat nem használhatjuk fel. Viszont azzal, hogy a funkcióbillentyűk programozhatók, elérhetjük, hogy egyes mezőket más mezőkbe, illetve más rekordokba átmásolhassunk. Az adott adatbázis többi rekordjával is teremthetünk kapcsolatot, ez azonban nem input-központú, hanem erőteljesen az outputra koncentrált (ami abból is látszik, hogy a nyomtatási formátumnyelv használatával történik a összekapcsolás). Ennél bonyolultabb kapcsolatokat, az ISIS-ből külön is futtatható és a már említett teaurusz-programmal hozhatunk létre. A kapcsolódásokat elősegítheti még a szinonimafájl létrehozása (any-file), amely persze megint csak az adatvisszakeresés biztonságát növelő tényező.

Elmondható tehát, hogy a TEXTAR-ban az alaposan átgondolt módon (és lassan!) bevitt adatmennyiség önmagánál lényegesen több információt kelt életre, de ezzel meg is nehezíti a keresést. Az ISIS a gyors, egyszerű munkát tá-

mogatja, a többlet információ a kereséskor, illetve találatkor jelentkezik.

Információ-visszakeresés

A visszakeresésnél éppen fordított a helyzet, mint az adatbevitelnél: ez lényegesen egyszerűbb és kifinomultabb eszközökkel történik az ISIS-ben, mint a TEXTAR-nál. Itt mutatkozik meg a „filozófiai” különbség másik aspektusa, nevezetesen, hogy az ISIS az adatbevitővel szemben közömbösen viselkedik, de előnyben részesíti az információkeresőt.

A TEXTAR esetében láthatjuk, ami az adatbevitelnél előny volt (a több index használata stb.), most már hátránnyá vált. Pl. ha az olvasó csak a cím egyes szavaira emlékszik, akkor ezt az ISIS két lépésben „megoldja”. A TEXTAR esetében a rejekció-projekció műveletei, illetve a névváltozatok lehetséges megjelenése miatt, ez öt lépés lesz, ráadásul a technika kifinomult ismeretét tételezi fel.

Már ebből is érzékelhető, hogy a TEXTAR információkereső rendszere más elveken alapul, mint az ISIS-é. Legjobban talán az ISI által kifejlesztett Social Sciences Citations Index CD-ROM változatánál használt keresőprogramhoz hasonlítható, de annál jóval körülményesebb. Az ISIS keresési stratégiája a jelenlegi verzióra már teljesen kimunkáltnak mondható (különösen a teauruszal együtt). A kereső technika mindazt nyújtja, amire szükségünk lehet: az összes Boole-algebrai műveletet (akár igen sok halmaz között is!), csonkolások és viszonyítások, feltételek (if .. then .. else), függvények, limit-jelek, szabad szövegkeresés (a nem indexelt mezőkben és a már leválogatott halmazokban is). Előnyös az is, hogy megjelenítésnél és rendezésnél ugyanaz a formátum-leíró nyelv használható. Igaz ugyan, hogy az ISIS egy egységes indexet használ, de az invertálásnál megadott prefixek biztosíthatják a kvázi több indexfájl meglétét (ugyanígy definiálhatjuk, hogy a keresés mely mezőkből indexelt fogalmakra vonatkozzék kizárólagosan).

Mindenképpen meg kell említeni, hogy a TEXTAR rendelkezik egy sajátos parancsnnyelvel is, amely lehetővé teszi a bonyolultabb keresési profilok elmentését, majd előhívását. Az eljárás elvileg világos, de kidolgozottságában még a na-

gyobb szövegszerkesztők makro-nyelvének hatékonyságát és sokoldalúságát sem éri el.

A karakterkészlet problémájáról is szólnunk kell, mert ebből fontos különbségek adódnak. Mindkét program két (s csodák csodája, majd azonos) kódtáblát használ, egyiket a rendezéshez, másikat a megjelenítéshez. Az ISIS-nél kézenfekvőbb az ékezet nélküli term-dictionary használata, ami persze „zajjal” jár, bár tapasztalatunk szerint segít kiszűrni a helyesírási különbségeket. A TEXTAR is tolerálja ezt, de érzékenyebben reagál az eltérő alakokra.

Adatvédelem és relációs adatbázis

Az igazi relációs adatbázis felé vezető úton az ISIS lemaradt a fejlődésben a TEXTAR mögött, sőt – struktúrájából adódóan – már eleve vesztes, bár teaurusz funkciójának jobb megismerése és használata enyhíthet e gondon. Ebből adódóan hiányzik a már egyszer bevitt adatok (pl. kiadók neve stb.) többszöri felhasználása, pusztán egy másik fájlra való hivatkozással. Ez persze megnöveli az ISIS helyigényét is. Hiszen egy több 10 000 rekordos könyvtári adatbázisban számtalanszor ismétlődnek nevek, intézmények ugyanazon alakban. Az ISIS-ben így az ún. authority-fájl előnyei közvetlenül nem aknázhatók ki: sem helytakarékosági megoldásként, sem egységesítési eljárásaként. (Persze áthidaló megoldás születhet ez utóbbira: a könyvtárunk online katalógusát kezelő ISIS-mutációban pl. ezt egy ablakban megjeleníthető, az eddig bevitt 100 000 rekord alapján egységesített „névsorral” kívánjuk pótolni, melyből a helyes névalakot a kurzorral átviheti az adatbevitő az új rekordba.)

A TEXTAR előnyei között szokták emlegetni a rendkívül helytakarékos megoldásait. Ezt általánosságban elismerve, azért figyelniük kell arra is, hogy a számtalan jó tulajdonsággal járó relációs adatkezelés miatt teljességre törekvő kapcsolatok kiépítése esetén, akár igen sok fájl (és helyet) is használhat. Ugyanis minden, relációban részt vevő adatot típusonként külön fájlba helyez (szerzők, kiadók stb.) és ezeket az állományokat külön indexeli, majd ezen indexek a masterfájl egy-egy segédfájlján keresztül hivatkoznak az alaprekordokra. Így pl. 4 kiemelt adatmező projekciója és rejekciója összesen 12, az addigi állományhoz képest új fájl létrejöttét eredményezi. A

Micro-ISIS vagy TEXTAR?

relációs adatbázis-szerkezetnek teljesen „bolond-biztosnak” kell lennie, hiszen a kapcsolt fájlból történő törlés akár több ezer rekordot is tönkretelhet. A TEXTAR e szempontból biztonságos. Az ISIS lineáris adatbázisából csak logikailag törölhetők könnyedén az adatok, fizikai eltávolításuk (s a hely felszabadítása) csak az egész adatbázis karbantartásával oldható meg. A relációs megoldásnak van még egy szembevetendő előnye: a TEXTAR sokkal gyorsabban s „magától értetődőbben” indexel, illetve aktualizál, mint az ISIS, így a bevitel után már rögtön felfrissített index támogatja a következő rekord kitöltését. Persze ezért fizetni is kell. Az ISIS igen jól tolerálja a rekordszerkezet utólagos átalakítását, viszont ezt a TEXTAR-nál csak az adatok teljes export-import művelete árán tehetjük meg, ami igen időigényes s nem is mindig biztonságos eljárás.

Adatcsere

A TEXTAR adatcsere-formátuma jól kidolgozott, legfeljebb azt vethetjük szeméremre, hogy közvetlenül nem tud igazodni a nemzetközi szabványhoz (ISO 2709), pontosan a relációs jellege miatt. Az ISIS export-import lehetőségei egyszerűbbek ugyan, de igen fontos előnyt jelent, hogy a találati halmaz szerinti többszörösen rendezett exportálásra is mód van, másrészt az egészen más adatszerkezetű adatbázisokból is könnyedén tudunk átvenni adatokat, ha azok kellően szegmentált felépítésűek. Ugyancsak kellemes tulajdonság, hogy az ISIS az export-import funkcióban módot ad a karakterkiosztás adatcsere közbeni megváltoztatására is. A TEXTAR vagy nem rendelkezik ezekkel a lehetőségekkel, vagy külső eszközökkel oldhatók csak meg a problémák.

Megjelenítés

Mindkét program előnyös tulajdonsága a cserélhető képernyő-, illetve nyomtatási formátum, de az ISIS, főként a nyomtató-vezérlés terén, többet tud. Ijesztő bonyolultságúnak tűnő hieroglifái lehetővé teszik a közvetlen többhasábos nyomtatást, a nyomtató opcióinak, sőt fontkészleteinek vezérlését (vastagítás, kurziválás

stb.) Ezeket a vezérlő karaktereket kívánságra a nyomtatandó fájlba is behelyezi, így az ilyen típusú állományok akár a DOS háttérnyomtató funkciójával (egyéb munkák közben) is a nyomtatóra küldhetők.

Az ISIS első pillanatra hátrányosnak tűnő, a bevezetőben hangsúlyozott általánosabb meghatározottsága előnyként is értelmezhető. Könyvtári munkánk során igen sokszor használtuk kitűnő index-készítési funkcióit, sokoldalú (már csak a kapcsolati feladatok miatt is alaposan átgondolt) formátumnyelvét. Főleg folyóirat-repertóriumok elkészítésénél, különféle, összetett mutatók készítésénél hasznos a beépített rendezési lehetőségek nagy száma és programozhatósága. Az ISIS-t a készítői eleve úgy tervezték, hogy azzal az adatbázisból közvetlenül, igen finoman vezérelt rendezések után, kitűnően szerkesztett nyomtatott anyagot tudjon létrehozni a felhasználó. S még egyszer hangsúlyozni kell, az ISIS-ből való kilépés nélkül (beépített editorral) a szükséges paraméterek változtathatók. A TEXTAR e téren főleg azért marad el, mert nem ismeri a felhasználó számára is látható rekordszámozást, s így az nem is tudja kihasználni az ebből származó előnyöket.

Programbarátság: (a felhasználó egyedül marad...)

Külföldi lapok tesztjeiben, ebben a rovatban szokták említeni a „hot-line” telefon foglaltságát, felvette-e a kagylót valaki éjjel kettőkor stb. Sajnos, hazai viszonylatban erről még nem beszélünk.

Mint említettük, mindkét program illetően komfortja kívánnivalókat hagy maga után. Az ISIS dokumentációja alaposabb, igaz viszont, a gyártó által elkészített ún. online help-képernyők hiányoznak. A TEXTAR a képernyő alján állandóan jelenlévő instrukciós sorral segíti a munkát. Az ISIS apró előnye, hogy az adatbázis beviteli űrlapjának tervezésekor gondolhatunk a későbbi felhasználóra: egy, a definiált help-billentyű megnyomásakor bejelentkező rövid utasítás meghagyásával, mégpedig mezőnkénti lebontásban. Úgyes megoldás, hogy a hibaüzeneteket a program úgy mond „saját-típusú” adatbázisban tárolja (három nyelven a menükkel együtt!), s ezek átírhatók, javíthatók.

Ezeknél azonban van egy lényegesen fontosabb szempont: az UNESCO-program teljes egészében kötődik a nagyvilágban kialakult online hagyományokhoz, tehát a máshol megtanultak kitűnően alkalmazhatók (vagy megemlíthető az IIF által támogatott nagygépes ISIS-gyakorlat felhasználhatósága is). S ez fordítva is igaz. Megfigyeltük, hogy az ISIS használatában már némi gyakorlatra szert tett kollégáink milyen gyorsan sajátítják el a legkülönbözőbb online és CD-ROM adatbankokban való keresés módját. A TEXTAR ezzel szemben sokszor speciális megoldásokkal él.

Végül is??

Természetesen nem tudunk s nem is kívánunk a címben feltett (ál)kérdésre válaszolni. Ugyanis a valódi kérdés inkább így hangzik: mit akarsz a számítógépeddel csinálni a könyvtárban? Erre talán már a fentiekből kiderült válaszunk. A TEXTAR-t – ha megszorításokkal is – alkalmasnak tartjuk kisebb (100.000 kötet alatt) könyvtárak integrált rendszerének ellátására, főleg az adatbevitelt támogató finom megoldásai miatt. Ezt külön alátámasztja a közművelődési könyvtárakat adatokkal ellátó Gazdasági Társulás.³ Míg az ISIS-t mint könyvtárban is kitűnően hasznosítható általános szöveges-adatbáziskezelőt helyeznénk el a kínálati palettán.⁴

De bármelyiket is választjuk, ne feledjük: ezek személyi számítógépre írt programok, s így főként a személyes munkát támogatják, de egyik sem fogja megoldani a nagykönyvtárak több százézes rekordállományának hatékony kezelését, a napi többszáz kölcsönző folyamatos regisztrálását egyetlen integrált rendszerként. Azt sem szabad elfelejtenünk, AMI EGYSZER GÉPEN VAN MÁR, NEM VÉSZ EL, LEGFELJEBB ÁTALAKUL...

Jegyzetek

1. ERDŐS Iván – BISZAK Sándor: A FREETEXT szöveges információkereső rendszer. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 35. évf. 1988. 3.sz. 91-97.p.; JACSÓ Péter: A Micro-ISIS lehetőségei újabb változatainak tükrében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 35. évf. 1988. 3.sz. 104-105.p.; Vö. legújabban: GERŐ J. Péter: TEXTAR. Egy hazai fejlesztésű szöveges adatbáziskezelő rendszer. = Könyvtári Figyelő, 36.évf. 1990. 3-4.sz. 194-222.p.
2. Köszönetet mondunk a szentendrei Pest Megyei Könyvtár két kitűnő munkatársának, Bazsó Gábornak és Kabai Ilonának, akik segítettek bennünket a TEXTAR-ral való megismerkedésben.
3. A szokásos TEXTAR elleni érvet, hogy igen drága, az ISIS meg lényegében ingyen beszerezhető, nem kívántuk bevenni szempontjaink közé.
4. vö. GERŐ i.m. 218.p.

Az ISDS KÖZPONTOK számára elkészült a Micro-CDS/ISIS-re épülő OSIRIS szoftver (Online Serials Information Registration and Inquiry System). Ez a kisebb és közepes méretű (10 000 rekorddal dolgozó) nemzeti központokban lényegesen leegyszerűsíti és meggyorsítja mind az adatok bevitelét és a Nemzetközi Központozóhoz való továbbítását, mind pedig a helyi hozzáférést a nemzeti központ adataihoz. (News from ISDS, 1991. jan.)

VAKOK, CSÖKKENTLÁTÓK SZÁMÁRA két „olvasóállomás” nyílik Németországban. – A heidelbergi Városi Könyvtárban a csökkentlátásúak kapnak lehetőséget helybenolvasásra, ügyintézésre: 36-szoros nagyítású képernyő és több különleges erősségű (könnyen kezelhető) nagyító berendezés segítségével írhatják és olvashatják leveleiket, nézhetik át számlakivonataikat stb. – Számítógépes olvasógépet helyez üzembe a villingeni Városi Könyvtár. A „Lesephon” (egy konstanzi cég gyártmánya) fejhallgató vagy hangszóró útján emberi hangon tolmácsolja a belehelyezett szöveget. Egyelőre egy ilyen (33 000 márkás) készülék beszerzésére futotta az adakozásból. (DBI-Pressespiegel, 1991. jan.)

A videotex és a magyarországi megvalósítás

Szemle

Kovács Katalin

Bevezető

A nyolcvanas évek első felében a hazai könyvtári szakirodalomban újdonságot jelentettek azok az írások, amelyek a számítástechnika és a modern távközléstechnika együttes alkalmazásával, a telematikával*, vagy annak részterületeivel foglalkoztak. *Brückner Huba* alapműnek számító könyve¹ mellett (amelyben a teletext és videotex fejlődéstörténetét, a rendszerek technikáját, a szolgáltatások bevezetését, hatásait, költségeit, működési tapasztalait foglalta össze az 1985-ig ismert adatok szerint) a nyugat-európai országokban bevezetett videotex-kísérleteket, majd később az üzemszerű működésüket leíró ismertetések már jelezték, hogy a világban felfigyeltek az információszolgáltatás egy olyan új formájára, amely lehetővé teszi, hogy a telefonhálózat segítségével a számítógépes adatbázisokat ne csak a gazdasági felhasználók (nagyvállalatok, bankok, szervezetek), hanem a magánfelhasználók széles rétegei is elérhessék. Úgy tűnt, hogy a videotex megoldást ad arra a kérdésre, miként lehet az információtechnikát üzleti hasznot hozó vállalkozásnak tekinteni.² A kezdeti lelkesedés után a beszámolók visszafogottabbá váltak és kritikusabbak lettek. Napjainkból visszatekintve, azt mondhatjuk, teljes sikert csak a franciaországi Minitel terminálra épülő Télétel program ért el, a német Bildschirmtext (Btx)-nél nemrégiben kezdődött a konjunktúra; a többi videotex rendszernél viszont a működési tapasztalatok nem mindenben, vagy nem úgy igazolták a várakozásokat, ahogy azt kezdetben képzelték. Időközben felmerültek olyan szempontok, amelyeket a bevezetés előtt nem, vagy túl optimistán mértek fel (pl. a lehetséges felhasználók és szolgáltatók körét, a szolgáltatások iránti igényeket, a szolgáltatások elterjesztésének ütemét, gazdasági szempontokat stb.). A kritikusabb hang ellenére sem tagadható, hogy ma már Európa szinte valamennyi országában, továbbá Észak-Amerikában, Dél-Afrikában, Ausztráliában, Japánban is működnek jó nevű videotex rendszerek. A résztvevők számának növekedése ma is tart, ha lassabb is, mint a tervezett. A videotex terminálok számának várható alakulását Európában 1990-re 30 millióra becsülte az NSZK posta.

* Telematika: a videotex (teletext), teletex és telefax alkalmazások összefoglaló elnevezése

Brückner Huba említett könyvében ezt túl optimista becslésnek tartotta, s 10 millió körüli számot tartott elképzelhetőnek.³ 1989-es adat szerint Franciaországot leszámítva (ahol már több, mint ötmillió használója van a Minitelnek), a világ összes többi országában együttesen sem működött egymillió terminál.⁴ A teljes képhez hozzátartozik, hogy ugyancsak 1989-ben az Európai Közösség országaiban már nagyobb volt a videotex-használók számának növekedése, mint az online használóké.⁵ (Az Európai Közösség országainak videotex-használati adatait lásd később, az európai videotex rendszerek bemutatásánál).

Mi hát az igazság a videotex körül? Érdeemes-e egyáltalán a mostani gazdasági megszorításokkal terhes időben ezzel a kérdéssel foglalkozni, jelenthet-e alternatívát a magyar könyvtárak számára megújulási törekvéseikhez? A témáról megjelent irodalom viszonylag kis száma és szóródása, a videotex hazai elterjesztésében érdekeltek széles körűnek egyelőre nem nevezhető propagandája, a korlátozott tájékoztatás és a könyvtáros társadalom érdektelensége miatt, nem ismerjük eléggé a videotex-szolgáltatásokat, ezért nehéz fantáziát látni bennük. A következők szemlében és a *Kitekintés* rovat tanulmányaiban a tisztánlátáshoz szeretnénk segítséget adni.

A videotexről általában

Terminológia

A videotex, teletext elnevezés olyan szolgáltatások gyűjtőneve, amelyek képernyőn megjelenített szöveges és grafikus információk elérését és azok széles körben történő terjesztését teszik lehetővé, valamilyen elektronikus úton, a számítástechnikai értelemben szakképzetlen használók számára is könnyen kezelhető módon. A szolgáltatások előnye, hogy a felhasználók a kiépített hálózaton keresztül az otthonukban, munkahelyükön vagy nyilvános helyeken (posta, könyvtár, utazási iroda, szálloda) felállított speciális terminálok (vagy dekóderes tévékészülékek, illetve videotex vételre alkalmassá tett PC-k) használ-

* A teletext nem azonos a teletex (intelligens telex vagy gyorstelex) elnevezéssel. A teletex is szöveges információt továbbít képernyőre, papírra, teljes jelkészlettel, lényegében a telex modern változata.⁶

latával elérhetik és képernyőjükön megjeleníthetik a központi adattárakban tárolt információkat.

A teletext nem azonos a videotexszel, a két fogalom között határozott különbséget kell tenni. A különbség elsősorban az információs oldalak továbbítási módjából és az információs oldalak kiválasztásának technikájából adódik. Az ITU (International Telecommunication Union) és a CCITT (Comité Consultatif International Telegraphique et Telephonique) ajánlásaiban a *kétirányú* (távközlő hálózaton keresztül megvalósuló) adatátviteli rendszert nevezik *videotexnek*, míg az *egyirányú* információáramlás szerint működő rendszerekre a *teletext** elnevezést javasolták. Ez utóbbit szokták még sugárzott vagy szórt (broadcast) videotexként emlegetni. A kétirányú videotexre használatos még a viewdata, interaktív videotex, párbeszédés videotex, interaktív videográfia elnevezés is. Gyakran mindkét szolgáltatástípusra gyűjtőnévként használják a videotex kifejezést. Előfordul az is, hogy az információs rendszer megnevezése helyett, a szolgáltató rendszerek márkanéveit használják, pl. Prestel, Télétel, Ceefax, Oracle stb. Hazai elnevezésükre az OMFB tett javaslatot: az egyirányú rendszerekre a *képűjság*, a kétirányú rendszerekre a *teledata* használatát ajánlva. Az első időkben (úgy a nyolcvanas évek közepéig) született ilyen témájú hazai publikációkban még követik a szerzők az OMFB ajánlásait, később már inkább a videotex, illetve teletext kifejezéseket használták, tehát meghonosítani nem sikerült a javasolt kifejezéseket.

Teletext

Bár ebben a szemlében a szűkebb értelemben vett, azaz interaktív videotexszel foglalkozunk, egy rövid kitérést még szeretnék tenni azal a céllal, hogy a teletext – mint általános értelemben vett, egyirányú vagy sugárzott videotex – néhány jellegzetes vonását is bemutatva, világosabban álljon előttünk az egyirányú és kétirányú videotex rendszerek közti különbség.

Az első teletext rendszer (párhuzamosan mindjárt kettő) Angliában kezdte meg a működését 1974-ben Ceefax (BBC) és Oracle (IBA) néven. Magyarországon 1982-ben indult meg a kísérleti és 1983-ban a rendszeres teletext adás Magyar Posta, a Magyar Televízió és a Magyar Távirati Iroda együttműködésében *Képűjság*

márkanéven. A magyar képűség is, ahogy a többi európai teletext rendszer, az angliai Prestel szerinti megjelenítést alkalmazta. E rendszerben a teletext oldalak 24x40, összesen 960 alfanumerikus karakterhelyet foglalnak el, 8 különböző színben jelenhetnek meg. A kezdeti műszaki adottságok 100-200 oldal sugárzását tették lehetővé. Ma már több ezer képpoldalt is tartalmaznak a nagyobb teletext adatbázisok. Az adatbeviteli kapacitás korlátozott, a képek számától függ egy kép átlagos hozzáférési ideje. 100 képet tartalmazó rendszernél kb. 25 mp az átlagos várakozási ideje egy kép behívásának.

A teletext működéséhez (az információk tárolására szolgáló adatbázis-központ és a teletext oldalak megszerkesztéséhez szükséges, a központi szerkesztőségben lévő készülékeken kívül) elég egy dekóderrel ellátott tévékészülék, távirányító, és szükséges feltétel még, hogy a televíziós adóállomás műsort sugározzon. A dekóder segítségével a VT gomb megnyomásával eltűnik a képernyőről a sugárzott műsor, és helyette megjelenik a képűség tartalomjegyzéke, ahonnan az olvasni kívánt oldal számát kiválasztva és azt a dekóderbe táplálva, megjeleníthető a keresett információ. A dekóder memóriája addig tartja a képernyőn az adott oldalt, amíg egy másikat nem választ ki a felhasználó, s annak a számát táplálja be a dekóderbe. Egy másik gomb lenyomásával újra vissza lehet kapcsolódni a tévé műsorára. A teletextnek szűkített témájú változata, amikor a tévé műsorában jelenik meg a képűség, a tévéadás kezdetekor, a főműsoridő alatt és a műsorzáraskor. A teletext szolgáltatást olyan újságként, magazinként lehet elképzelni, amelyben folyamatosan ismétlődnek az oldalak, s mivel a nézőtől sosem jut a központig a kérés, ezért nevezik egyirányúnak az információáramlást.⁷

A teletext szolgálat néhány jellemzője:

- az információ általában alfanumerikus, de lehet grafikus is,
- az információt adatbázisban tárolják,
- az információ megfelelő dekóderrel kiegészített tévékészüléken válik láthatóvá,
- az információk átvétele a tévéadások képváltások alatti, kihasználatlan időtartományában történik,
- a szolgáltatás egyirányú, csak lekérdezni lehet,

- a felhasználó a rendelkezésre álló oldalakból a távszabályozó segítségével tetszése szerint választhat,
- az adóállomás az információt ciklikusan ismételve sugározza ki,
- az oldalak számának növelése meghosszabbítja a képek elérési idejét.

Az európai országok képűségjainak tartalma többnyire erős hasonlóságot mutat egymással. Népszerűek az aktuális kül- és belpolitikai hírek, időjárásjelentések, műsorismertetések, közlekedési információk. A teletextet a háztartásokban, könyvtárakban, iskolákban, áruházakban, bankokban stb. felállított (esetenként pénzbedobós) készülékek révén használják. Kezdetben az állampolgárok mindennapos ügyeivel kapcsolatos tájékoztatásra, később üzleti adatszolgáltatásra. Düsseldorfban pl. árutesztelésre is felhasználták a képűséget. A terepkiérletek szerint a képűség közönségorientált rendszerként nem vált be, de üzleti, marketing célokra jól használható.⁸ A teletext angliai fejlődésére is az elüzetliesedés a jellemző, a közszolgálati szerep háttérbe szorult a pénzügyi és ipari érdekek mellett. A teletextről úgy vélekedett a közönség, hogy „legfeljebb ugyanabból a kínálatból nyújt többet”. A fiatalok és gyerekek körében azért igen népszerű a Cee-fax és az Oracle is, elsősorban a különféle szórakoztató, játék és sport szolgáltatásai miatt.⁹

A Magyarországon meginduló teletext adások információszolgáltatói kezdetben az MTV és az MTI voltak, később egy-két könyvtár is kapcsolódott hozzájuk. Említést érdemel a veszprémi Országos Oktatástechnikai Központ (OOK) kísérlete is. Az OOK a pedagógiai információk terjesztésére a nappali Képűség-adásban napi 15 oldalt vett igénybe. Az OMIKK 1985-ben heti 3-3 oldalon kezdett jeladó információt sugározni azaz a céllal, hogy a vidéken élő műszaki szakemberek információellátását javítsa. Kezdetben bibliográfiai adatokat közöltek, felajánlva a másolat-, illetve fordítási szolgáltatást is, majd a fontosabb műszaki folyóiratok vezető cikkeiről adtak hírt. Az érdeklődés csökkenése miatt később intézeti kiadványokat, könyvújdonságokat mutatnak be és konferenciákat reklámoztak. Ez utóbbi iránt tartósabb volt az érdeklődés.¹⁰

Híába javasolták többen is, hogy a képűség széles körű népszerűsítését a helyi vagy regionális szervezetek bevonásával kellene megoldani, arra számítva, hogy e szervezetek képesek lesznek a megfelelő eszközök beszerzésére, mű-

ködtetésére és az információk terjesztésére.¹¹ A hazai könyvtárak és oktatási intézmények mérsékelt érdeklődést mutattak a teletext iránt.

A Képűjság a könyvtárak számára a következőket nyújtja: lehetővé teszi, hogy a nagyközönségnek szánt közérdekű közleményeiket, üzeneteiket (pl. a nyitvatartási idő módosulása, új szolgáltatások népszerűsítése, tájékoztató programokról, fontosabb eseményekről, stb.) esetleg az új beszerzésekről, eladásra szánt kiadványaikról készített reklámjukat (tájékoztatójukat) megismertessék a tévénézőkkel. A teletext nagy előnye, hogy friss híreivel, gyors információival megelőzi a nyomtatott sajtót, s ezzel a könyvtárak kurrens közérdekű tájékoztató munkájának egyik forrásává is válhat. A FSZEK Közhatalmú Információs Szolgálat például az általános tájékoztatói igények kielégítésére veszi igénybe a Képűjságot. Felhasználható még az oktatás céljaira is.

Az MTV információs fősztálya által szerkesztett Képűjság-ban az alábbi témákban adnak kurrens tájékoztatást:

Hírek	101. oldal
Időjárás	120. oldal
Közlekedés	130. oldal
Sport, lottó	140. oldal
Tv-műsorok	150. oldal
Programok	170. oldal
Naptár, horoszkóp	200. oldal
Hobbi	210. oldal
Lapozgató	220. oldal
Közlemények	230. oldal
Ügyeletek	240. oldal
Egyházak	250. oldal
Szerkesztőség	260. oldal
Betűrendes tartalomjegyzék	265. oldal
Utazás, üdülés	400. oldal
Közületi, lakossági hírek	450. oldal
Autóúzing	487. oldal
Pénz, ipar, mezőgazdaság, ingatlan	500. oldal
Legújabb kamatkondíciók	509. oldal

A szerkesztőség telefonja: 112-2623; hirdetések: 111-2449.

A teletext hazai használatának feltételei évről évre javulnak, hiszen a dekóderes tévékészülék ma már nem elérhetetlen luxus. (Jelenleg 150 ezer háztartásban működik dekóderes tévékészülék.) A világban megfigyelhető tendencia szerint azonban a teletextet a párbeszédés használ-

latot is biztosító videotex rendszerek felfutása háttérbe szorítja. A szemle további részében a videotex elnevezés alatt kizárólag a párbeszédés videotex rendszereket értjük.

Videotex

A videotex olyan információszolgáltatás, amely eredetileg egyszerű és olcsó terminálok, központi intelligenciával működő, hálózaton keresztüli kiszolgálásra jött létre. Adatátvitelre kapcsolt telefonhálózat, csomagkapcsolt adatátviteli hálózat vagy kábeltelvízió hálózat vehető igénybe. A rendszer lényege az információk interaktív áramlása.

A videotex rendszerben az információ alapegysége a kép, az adatbázisok képpoldalmi információkból tevődnek össze. Egy kiválasztott képpoldalt úgy lehet lekérdezni, hogy vezérlőjelet küldünk a videotex központban működő számítógépbe, a számítógép dekódolja a kapott utasítást és a kiválasztott kép adatait továbbítja a felhasználóhoz. Miután a felhasználóhoz csak a kiválasztott oldal adatai kerülnek, viszonylag kis adatátviteli sebesség alkalmazható, amely lehetővé teszi a jelnek a szokásos telefonvonalon való továbbítását.¹² Videotex berendezésként kezdetben dekóderes tévékészüléket és külön telefont használtak. Ma már a személyi számítógépeket videotex vételre alkalmassá tevő szoftver, áramköri kártyák, dekóderek és telefonvonal révén használható, vagy pedig speciális, erre a célra kifejlesztett intelligens terminál segítségével lehet a videotex rendszerekhez kapcsolódni. A fejlett ipari országok eszközínálata igen bőséges. Forgalmaznak videotex terminált (amely egyébként számítógépként is használható) kb. 30 ezer forintnak megfelelő örök áron, de bérelhetők is a készülékek. A személyi számítógépeket videotex vételre alkalmassá tevő dekóder programokat és PC-kártyákat széles körben propagálják és terjesztik (pl. Ausztriában ingyen, Németországban pedig jelképes összegért), ezzel lehetőséget adva, hogy a személyi számítógéppel rendelkezők is könnyen hozzáférhessenek a videotex rendszerekhez. Harmadik megoldás is létezik – például a holland posta kínálatában – a telefon-telvízió kapcsolat révén. Ezt a módszert a képűjság dekóderrel történő vételéhez lehet hasonlítani. Az előfizetők minimális szerelési díj

A videotex és a magyarországi megvalósítás

és viszonylag alacsony kapcsolatteremtési díj fejében nyomógombos telefonon programozott számok segítségével lekérdezhetik és a tévékészülékükön megjeleníthetik a használni kívánt információs oldalakat.

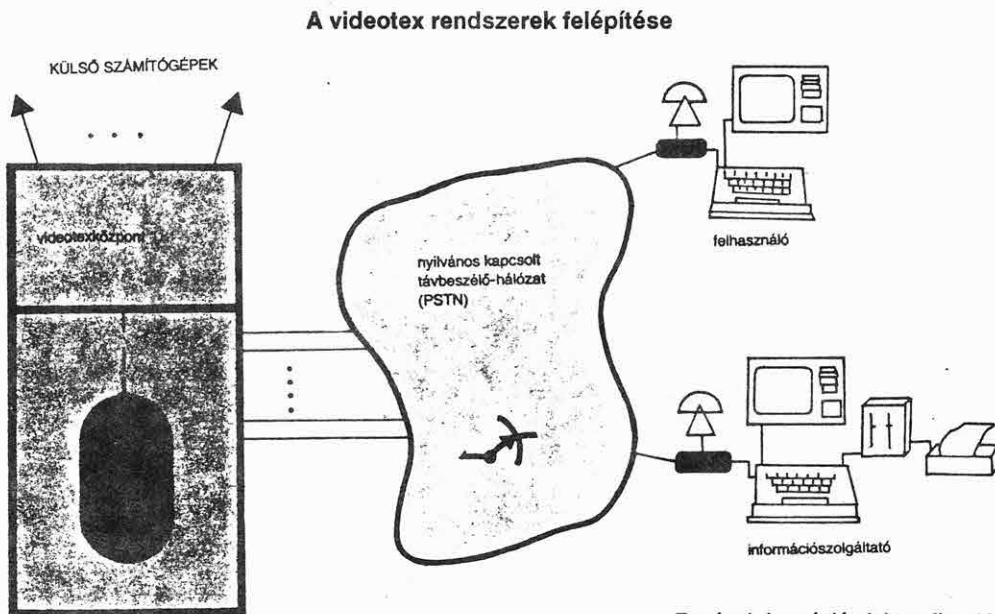
A videotex szolgáltatás jellemzői:

- az információ alfanumerikus vagy grafikus jellegű,
- az információt adatbázisban tárolják,
- az adatbázisban tárolt információ távközlési hálózaton keresztül érhető el,
- a lekérdezett információ a vevőkészülék képernyőjén vagy más megjelenítő eszközön válik láthatóvá,
- a hozzáférést a felhasználó közvetlenül vagy közvetetten maga vezérli,
- a rendszer használata nem igényel speciális előképzettséget,

- a szolgáltatás lehetővé teszi, hogy a felhasználók információt állítsanak elő vagy pedig módosítsanak a rendszerben tárolt információkon,
- az adatbáziskezelési szolgáltatásai révén lehetővé teszi az információszolgáltatók számára az adatbázisok létrehozását, fenntartását, kezelését, továbbá zárt előfizetői csoportok létrehozását.¹³

A videotex szolgáltatás rendszerelemei

A rendszer elemei: távközlési hálózat, videotex központ, külső számítógépek, terminálok. Az alábbi ábrán megfigyelhető a videotex rendszerek általános felépítése.¹⁴

Forrás: Információ elektronika. 1988. 1-2.sz.

A távközlési hálózat biztosítja a rendszerek használatát. Adatátvitelre a nyilvánosan kapcsolt telefonhálózat, adatátviteli multiplexerek és bérelt vonali összeköttetések szolgálnak. A külső információszolgáltatókat csomagkapcsolt adathálózat vagy bérelt vonalak köthetik össze.

A videotex központ végzi az információszolgáltatással kapcsolatos feladatok ellátását és irányítását. Ellenőrzi a használat jogosultságát, támogatja a használót az adatbázisok elérésében. Van saját adatbázisa is bizonyos információk

helyi kiszolgálására. Ezekon kívül rendszer-szolgáltatást nyújt (számláz, üzemeltet, statisztikát készít és kicserélőközponti (gateway) funkciókat lát el).

A külső számítógépek a külső információszolgáltatók adatbázisait tartalmazzák, csatlakozással a videotex központ számítógépéhez. A külső gépeket nem a videotex központ üzemelteti, s ahhoz, hogy bekapcsolódhassanak a videotex hálózatba, megfelelő protokoll szükséges. Ez a protokoll a terminálkiszolgáló közpon-

ton át lép működésbe, és biztosítja egyrészt a külső gépes párbeszéd vezérlését, másrészt pedig a videotex központ és a felhasználó terminál közötti kapcsolatot.¹⁵

A terminálok segítségével párbeszédés üzemmódban elérhetők a videotex központ szolgáltatásai. A korszerű terminál dekóderből*, színes monitorból és modemből** áll. Lehet előfizetői (lekérdező) és információszolgáltató (szerkesztő) terminál. Az előfizetői terminál egyszerű felépítésű és csak lekérdezésre használható. (Ilyen lehet például egy televíziós készülék, melyet dekóderrel, modemmel és telefontal egészítenek ki, vagy egy más célra is használható, kiegészítő áramkörti kártyákkal és dekódoló szoftverrel kiegészített PC.) A szerkesztő terminált kizárólag az információszolgáltatók használhatják, akiknek feladatuk, hogy információt vigyenek be a rendszer adatbázisaiba. A szerkesztő terminálhoz mágneslemezes háttértár, nyomtató és egyéb grafikus információbeviteli eszköz (grafikus tábla, kamerás egység) is kapcsolódhat.

A videotex szolgáltatás résztvevői

A videotex szolgáltatást felfoghatjuk egy olyan információpiaci közegnek, melyben három szereplő vesz részt: a videotex szolgáltató, az információszolgáltató és a felhasználó: vevő.

Az információszolgáltatást létrehozó és működtető szervezet a *videotex szolgáltató*. A nyilvános szolgáltatást szinte minden országban állami szerv, a posta látja el, de mellette működhetnek zártkörű és házi (in-house), azaz magán videotex rendszerek is. A zártkörű videotex rendszereket a nyilvános videotex szolgálat üzemeltetője a saját nyilvános szolgálata keretében összefoghatja és biztosíthatja a zárt rendszer egy részének elérését a nyilvános rendszer előfizetői számára is. Az utóbbi időben a magán vi-

* dekóder = tartalmazza a teljes numerikus és alfanumerikus billentyűzetet, továbbá a telefonról érkező és leválasztott digitális jelek dekódolásához és a színes monitoron való megjelenítéséhez szükséges áramköröket.

** modem = a videotex rendszerhez való csatlakozáshoz szükséges jelátalakító egység. A telefonvonalon érkező analóg jelek digitális jelekké alakítását végzi.¹⁶

*** Egyike a legnagyobb és legsikeresebb magán videotex rendszerszolgáltatóknak a Digital Equipment Corporation (Nagy-Britannia).

deotex rendszerek kisebb méretükből, a kommunikációs rendszerek egyszerűbb és megbízhatóbb kiépíthetőségéből és a közvetlenül jelentkező felhasználás előnyeiből következően¹⁷ népszerűbbek és üzletileg is sikesebbek, mint a nyilvános videotex rendszerek.***

Információszolgáltatók alatt belső vagy külső információszolgáltatókat értenek:

- ▶ *Belső információszolgáltatók* azok a szervezetek, amelyek a rendszerszolgáltatóval kötött megállapodás értelmében üzleti céllal információkat helyeznek el a szolgáltató adatbázisába és tranzakciókat végeznek.
- ▶ *Külső információszolgáltatók* azok a szervezetek, amelyek saját (vagy más szervezetek) a nyilvános videotex rendszerhez kapcsolódó számítógépeiken tárolják az információkat, és onnan végeznek szolgáltatásokat.

Felhasználók azok a személyek vagy szervezetek, akik termináljuk segítségével információt kérhetnek le a központi adatbázisból. A felhasználók csoportja lehet anonim és azonosított. Vannak olyan videotex rendszerek (pl. Svájcban, Németországban), ahová jelszó és azonosító szám nélkül is be lehet jelentkezni, mert a rendszer lehetővé teszi, hogy bizonyos oldalakat ingyenesen (a telefondíj fizetése mellett) is lekérdezzenek. A jelszóval azonosított felhasználó lehet lekérdező és információszolgáltató. Az információszolgáltatóknak a szerkesztéshez való jogosultságát még egy szerkesztői azonosító is igazolja.

Díjazás

A videotex szolgáltatásokért mindenütt a világban fizetni kell. A díjazás módját és mértékét országonként eltérő elvek szerint határozzák meg a videotex üzemeltetői. A terminálok (és perifériák) örök áron megvehetőek vagy bérelhetőek (az ár a kiépítés szintjétől függ). A videotex rendszerhez való csatlakozásért általában egyszeri, viszonylag magas belépési díjat állapítanak meg, viszont a szolgáltatásokért havonta fizetendő előfizetési díj alacsony. (Például Németországban a Btx-használat havi összege 8 DM.) Az információszolgáltatói státuszért is havi bérleti díjat kell fizetni. Ennek fejében az információszolgálta-

tó által szerkesztett oldalak a központban tárolhatók, és lehetőség van zárt előfizetői csoportok létrehozására is. Az információknak van egy szűk, ingyen elérhető köre, a többiért azonban a használóknak fizetniük kell. Az információ díját a videotex-üzemeltető regisztrálja, közvetítői jutalékért beszedi, és továbbítja az információszolgáltatóknak. Az eladással kapcsolatos (kereskedelmi, propaganda stb.) információk esetén az eladó, szolgáltatás jellegű információkért a felhasználó fizet. A díjazott képpoldalak előtti oldalon jól láthatóan közölni kell, hogy díjazott oldal következik, lehetőséget adva a használónak annak eldöntésére, akarja-e (azaz hajlandó-e fizetni) az információt vagy sem. Az anonim felhasználók csak az ingyenesen (és jelszó nélkül) elérhető oldalakhoz férhetnek hozzá. A külső számítógép csatlakozásért is havi díjat kell fizetni, ezért sok információszolgáltató szerződésben rögzített átalányt szed az adatbázis használatáért, további összegeket pedig a ténylegesen lekérdezett információért. Végezetül a költségekhez tartozik a telefonhasználat díja, amit interurbán hívás esetén is a helyi hívásnak megfelelő tarifával számolnak el.

A videotex rendszer szerkezeti felépítése, keresés a rendszerben

A videotex adatbázisok többsége ma még hierarchikus szerkezetű. Az ilyen szerkezetben az oldalak egy ún. keresőfában helyezkednek el (szokás fa-struktúrának is nevezni). A keresés menüválasztással történik, az egyre specifikusabb tartalomjegyzék (menü) oldalakon át haladva érhető el a kívánt információs oldal. Gyorsíthatja a keresést, ha ismerjük a keresett oldal azonosító számát, mert ilyenkor közvetlen módon, az oldalazonosító megadásával juthatunk el a keresett képhez, illetve információhoz. A német és a svájci rendszerben az oldalak név (vagy tárgyszó) megadásával is lekérdezhetők. A több ezer képpoldalt tartalmazó videotex rendszerek olyan nyomtatott katalógusokat (címtárakat) adnak közre, amelyben összegyűjtötték az információs oldalak számait, lehetővé téve a használó számára, hogy közvetlen választással és ne menülépekkel működtesse a rendszert. A fa felső szintjein az indexelési célokat szolgáló oldalak találhatóak, ezek vezetnek el a keresett témakört

tartalmazó oldalig. Az oldalak mindegyike (a tízes számrendszerből adódóan) tíz, eggyel alacsonyabb szinten lévő oldalhoz ad elágazást. A nagyobb videotex rendszerek többmillió képpoldalt tartalmaznak. A rendszer egyszerűségét is igazolja, hogy egy videotex terminál már 10-15 utasítással működtethető. A menü szerinti keresés hátránya, hogy a lépésről-lépésre haladó eljárás lassú, és eltérhet a felhasználó gondolkodási módjától. Könnyen fennáll annak a veszélye, hogy csak részinformációkat nyer, vagy eltéved a felhasználó. Ezek a veszélyek indokolták más keresési eljárások, például a kulcsszavas keresés vagy a keresőprogramokat az intelligens terminálban tároló eljárás bevezetését.¹⁸

Megjelenítés

A videotex rendszereknél kulcskérdés az információmegjelenítés módja. Az egyes nemzeti kísérletek miatt országonként más és más megjelenítést követnek: például Angliában a Prestel, Franciaországban a Télétel, Kanadában a Teli-don, az USA-ban a NAPLPS, Japánban a Captain stb. szabványokat. Ezeknek a nemzeti szabványoknak van ugyan közös érintkezési felületük, de hiánytalan adatátvitel nem lehetséges közöttük. Az egységesítés és a különböző videotex rendszerek közötti együttműködés érdekében készítették el 1980-ban a CCITT (Európai Postaigazgatóságok Szervezete) a CEPT-ajánlásokat. A CCITT 1985-ös értekezletén már öt megjelenítési szintet (terminálprofil) neveztek meg: CEPT 1 (Btx), CEPT 2 (Télétel), CEPT 3 (Prestel) szerinti megjelenítés, a negyedik szinten alfageometrikus, az ötödik szinten alfafotografikus megjelenítési lehetőséggel.¹⁹

Európában a CEPT 2-es adatszintaxisnak van a legnagyobb jelentősége, amely felülről kompatibilis a korábbi európai rendszerekkel.²⁰ A CEPT 2-es protokollt 26 európai ország fogadta el, és sikerült elérni, hogy a gyártók is figyelembe vegyék.²¹ A téma szakértői úgy vélik, hogy egy világszabvány bevezetése megoldhatná az eltérő nemzeti szabványok okozta nehézségeket. Feltételezhető, hogy a világszabvány a CEPT és a NAPLPS (esetleg még a japán) szabvány egyesítéséből születne meg.²² 1987 óta a Télétel hálózat a Minitelnet nevű gateway funkció segítségével az Európai Közösség vala-

mennyi országa számára elérhető, függetlenül az eltérő szabványoktól.

A videotex rendszerek szolgáltatásai

A felhasználók körétől, a szolgáltatás céljától, a rendelkezésre álló technikai és anyagi lehetőségektől függ, hogy egy videotex rendszer milyen típusú szolgáltatásokat ad. A videotex rendszer és a felhasználó között a felhasználói céltól függően háromféle együttműködési típus fordulhat elő:

- ▶ információszerezés (információkeresés és -szolgáltatás)
- ▶ kommunikáció (üzenetküldés, oktatás)
- ▶ tranzakciók.

Egy másik tipizálás szerint öt nagy kategóriába sorolhatók az alkalmazások: információkeresés és -szolgáltatás, számítástechnika (adatfeldolgozás, számítógépes oktatás), tranzakciók (távadás, helyfoglalás, távfizetés), kommunikációs szolgáltatások (telefax, telex, üzenetküldés, távkonferencia) és downloading (szoftver programok letöltése intelligens terminálokra).²³

A videotex rendszerek még számos egyéb szolgáltatást is adhatnak. Például: közüzemi, háztartási szolgáltatások informatizálása (víz, gáz, villany leolvasása és a számlák folyamatos közlése), lakások, épületek felügyelete (tűz, víz, betörés elleni védelem), szoftverkutató, játékok (kártya, sakk, társasjáték), szórakozás, elektronikus telefonkönyv, címtárak, menetrendek, lexikonok, jogszabályok, központi katalógusok lekérdezése, vásárlási tanácsadó, közvélemény-kutatás, szavazás, reklámozás, kommentárok, hírek közlése stb.

A videotex legfontosabb alkalmazási területe az *információkeresés és -szolgáltatás*. Ennek során a felhasználók elérhetik a számítógépes adatbázisokban tárolt információk igen széles skáláját, kezdve a politikai, gazdasági, kereskedelmi, üzleti élet híreitől a közlekedési, kulturális, oktatási információig.

Az *üzenetközvetítés* is jellegzetes videotex alkalmazás, melynek során az azonos rendszerben lévő felhasználók vagy esetleg más rendszerek felhasználói válhatnak üzenetet. A Btx napjainkban megfigyelhető fellendülése éppen abból származik, hogy az elektronikus postafiókkal működő kommunikáció az új német postatör-

vény által előírt nyilvántartásbavételi kötelezettség és a túl magas bérleti díj miatt visszaszorult, átengedve a helyet a Btx lényegesen olcsóbb postafiók szolgáltatásának.²⁴

A *tranzakciók* lehetővé teszik, hogy kényelmesen, otthonról vagy a munkahelyekről intézzék el a helyfoglalást (üdülés, utazás, programok esetében), a telebank szolgáltatás révén azonnal át is utalhatják a helyek, jegyek stb. árát a bankszámlájukról, továbbá elvégezhető a vásárlások is. A könyvtárak számára például a könyv- és folyóiratrendelések közvetlenül a kiadóval történő intézése igen vonzó lehet.

A felmérések szerint a legsikeresebb videotex rendszerek naprakész zöveges és faktografikus információkat nyújtanak, ismertetik a piaci lehetőségeket, új termékeket reklámoznak. Legnagyobb az érdeklődés az információk közvetítése iránt, második helyen áll az üzenetközvetítés, a harmadik legnépszerűbb szolgáltatás a játék, valamint a helyfoglalás. Az előzőeknél alacsonyabb fokú volt az érdeklődés az elektronikus bank (telebank), teleszoftver, távadás, távszámítás, távadatfeldolgozás és háztartás-automatizálás iránt.²⁵

Videotex a könyvtárban

Az interaktív számítógépes rendszerek könyvtári alkalmazási területei (pl. információkeresés, SDI, dokumentumfeldolgozás, indexelés, katalogizálás, állománygyarapítás, könyvtárközi kölcsönzés, adatbázisépítés stb.) közül a videotex alkalmas arra, hogy egy könyvtárban megoldja vagy kiegészítse pl. a személyi vagy intézményi adatbázisok szolgáltatását, közvetlen megrendelések révén segítse a könyvtárközi kölcsönzést és az állománygyarapítást, faktografikus tájékoztatást adjon, személyre, cégekre, vállalkozásokra irányuló (SDI-jellegű) tájékoztatást végezzen.

A rendszer által kínált lehetőségek közül a legtagabban értelmezett *információszerzést* (fogyasztói és közhasznú tájékoztatás, telefon és telex-kiváltás, lexikonok, újságok teljes szövegéhez való hozzáférés, könyvtári katalógusok elérése, könyvtári és egyéb adatbázisok lekérdezése, lelőhelytájékoztatással egybekötve), *oktatást segítő programok* használatát (grafikus és szöveges tananyaggal, tesztkérdésekkel, vizsgapro-

ramokkal a legkülönbébb szakterületek anyagáról), speciális *kommunikációs lehetőségeket* (üzenetközvetítés, könyvtárak közötti vagy házon belüli tájékoztatás biztosítása, telex, telefax, telekocsi, telekonferencia lehetősége) vehetnek igénybe a könyvtárak, de említendő még a *tranzakciók* könyvtári alkalmazása is.

Kezdetben úgy gondolták, hogy elsősorban a közművelődési könyvtárak használói jönnek számításba videotex használókként a berendezések előképzettséget nem igénylő, egyszerű használata, valamint a várhatóan általános jellegű tájékoztatói igények miatt. A szakkönyvtárak, egyetemi könyvtárak számára léteznek az elektronikus adatfeldolgozásnak más útjai is. A videotex ott előnyös, ahol egy tetszés szerinti nagyságú adatállományból gyakran, sok helyen, gyorsan és egyszerűen szolgáltatott, relative kevés, de aktuális információra van szükség.²⁶ Ezért jelenhet kis települések könyvtárai számára jól hasznosítható alkalmazást a videotex (lásd még a telecottage-mozgalmról készült beszámoló a 283. oldalon).

Videotex szolgáltatás Magyarországon

Hazánkban az első videotex-kísérletek a nyolcvanas évek elején, a teletext működés beindulása után kezdődtek meg. A nyilvános szolgáltatások kiépítése a Magyar Posta (ma: Magyar Távközlési Vállalat) feladata volt, de ezt megelőzően és ezzel párhuzamosan néhány intézmény és szervezet részben saját költségből, részben különféle támogatásokból, megkezdte saját videotex rendszerének kiépítését (IPCOM, ÜDÜLŐDATA, STADAT). A közismerten rossz hazai telefonellátottság, a hálózat elmaradottsága és túlterheltsége megnehezítette és akadályozza a mai napig is az elterjesztést. Az előrejelzések szerint az elkövetkező években a telefonhálózat nagyarányú fejlesztése várható. Sokat segített a COCOM-tilalmi lista részleges feloldása is, mely lehetővé teszi csomagkapcsolt hálózati szoftverek beszerzését, ezáltal pedig több csomóponti gépből álló videotex hálózat kiépítését. Az Információs Infrastruktúra Fejlesztési (IIF) Program is vezető szerepet szánt a Magyar Postának, melynek adata a nyilvános vonal- és csomagkapcsolt adathálózat létrehozása. Az IIF terveiben 150-200 csomagkapcsolt adathálózati végpont, 200 adat-

állomás és kb. 20 helyi hálózat kiépítése szerepelt. Tervezték az IIF szolgáltató gépeinek a Magyar Videotex rendszerhez kapcsolódását is.²⁷

A már működő, szolgáltató hazai videotex rendszerek közül az IPCOM, a STADAT és az ÜDÜLŐDATA rendszereket mutatjuk be, és figyelembe ajánljuk a videotex egy másfajta megvalósítási lehetőségét a házi (in-house) illetve zártkörű magán videotex rendszerek működtetéséhez szükséges terminál és szoftver révén. Végül pedig részletesen ismertetjük az ország nyilvános videotex rendszerét, a Magyar Videotexet.

IPCOM

Az első hazai videotex rendszerek közé sorolható az Ipari Minisztérium (ma: Ipari és Kereskedelmi Minisztérium) zártkörűnek indult, a CEPT 2-es szabványra és MUPID terminálra épülő gyorsinformációs rendszere, mely 1986-tól üzemel a VEIKI (Villamosenergiaipari Kutató Intézet) SERIES/1 gépén. A rendszer naprakész információk biztosításával az ipar és az iparvállalatok együttműködését hivatott elősegíteni. Elsődleges felhasználási területe a vállalatok közötti információellátás létrehozásával a hiányzó vagy elfekvő álló- és fogyóeszközökre vonatkozó üzenetközlés, kapacitás- és készletbörze.

A rendszer szolgáltatásai: szerkesztés, üzenetküldés, üzenetlekérdezés, válaszkép lekérdezése, hirdetőtábla, hirdetés, telekonferencia. Ez utóbbi a rendszer új szolgáltatása, melynek lényege, hogy egy témáról valaki vitaindítót ír a rendszerbe, majd várja a többiek hozzászólását. Mivel a vita írásban zajlik, ez a forma lehetővé teszi, hogy a korábbi hozzászólások bármikor visszanezhetők legyenek. A gyorsinformációs rendszerben a felsoroltakon kívül lehetőség van még helyi üzemből futó programok behívására a központi adattárból, színes rajzok, fényképek továbbítására, valamint egy-egy vállalatban belül zárt felhasználói körök létesítésére. 1990. ősze óta működik a napi ipari és kereskedelmi sajtószemle, melynek keretében a felhasználók már a kora délelőtti órákban tájékozódhatnak a fenti témában megjelent kivonatolt cikkekről, hírekről. Sokakat érdekelhet a "Ki mit gyárt? Ki mit exportál, ill. importál" c. témakör, a havi statisztikai gyorsjelentés és a vállalati névjegyzék.

Keresés információszolgáltatók szerint

11 AEEF	51 METEOROLÓGIA
12 APEX-VICO	52 MGM
13 Bányászati E.	53 MNB
14 CO-NEXUS	54 MOGÜRT
	MTI
21 ESZTERLÁNC RT.	56 MŰSZI
31 GAZDASÁGI MAG.	57 OKHB RT.
32 GAZDASÁGI KAMARA	58 OMIKK
33 HOST-3270	
34 IFP	61 POSTA K. TÁVÍRÓ H.
35 IPCOM TELEMATIKA	62 PRODINFORM
	63 SENZOR
41 KOPINT-DATORG	64 SZOT ÜDÜLÉSI FŐIG.
42 KÖZÖSSÉGSZOLG.	65 TIGÁZ
43 KSH-STADAT	66 TÖZSDETITKÁRSÁG
44 IKM	
	71 UNIGLOB
	72 VESZPRÉMI SZÉN BÁNYÁK
	73 U.M.I.R.

Rendszermenü »

Az adatbázis az 1991. februári statisztika szerint 4725 képernyőoldalt tartalmazott, és 393 felhasználót regisztrált. Az IPCOM információszolgáltatóról a rendszer a fenti információs képet adja.

Mivel a rendszer lényegében nyitott, bárki bekapcsolódhat hozzájuk. A rendszerszolgáltatók minden új csatlakozót szívesen fogadnak, mert az újak által hozott információval a rendszer tartalma csak gazdagodik.

Az IPCOM főmenüje:

1. Tematikus keresés
2. Keresés információszolgáltatók szerint
3. Kulcsszavas keresés
4. Rendszerszolgáltatások
5. Teleprogramok
6. Újdonságok
0. Kijelentkezés

Tematikus keresés esetén az alábbi fő területek információihoz lehet hozzájutni: Ipari adatok, gazdaság, pénz, bank; Hungarian News; Társadalom és művelődés; Sajtó; Hírek, hirdetések; Katalógusok, börzék; Névjegyzékek, listák. A felsorolt témákból is kitűnhet, hogy a rendszer valóban gazdag, és a szorosán vett gazdasági, ipa-

ri, banki adatszolgáltatás mellett olyan témáknak is helyet tud adni, mint a társadalom, a művelődés általános jellegű információi, valamint kiegészítésként a hírek, hirdetések.

A videotex rendszerhez csatlakozni kívánók terminált vagy személyi számítógéphez való dekóder kártyát vásárolhatnak, illetve bérelhetnek. Lehetőség van arra is, hogy a berendezéseket havi lízingben használják havi 6-12 000 forintos bérleti díj fejében, a konfigurációtól függően. Ezen kívül az alapszolgáltatásokért, információkért, karbantartásért, programozási segítségért a VEIKI, szintén a konfigurációtól függően, havi 6-10 ezer forint díjat kérhet. Tekintve, hogy üzleti vállalkozásról van szó, természetesen az információszolgáltatók is kérhetnek havi igénybevételi díjat. A rendszerrel kapcsolatos további felvilágosítás: IKM Informatikai főosztály (Tel.:156-55-60).

Az IPCOM terveiben szerepel, hogy bekapcsolódnak a Magyar Videotex rendszerébe, és szó van arról, hogy a közeljövőben az IIF rendszerhez is csatlakoznak. Egyéb terveik: felkészülni a távoktatásra, kiszélesíteni a kapcsolatokat, valamint az oktatási és propaganda munkát.²⁸

Az IPCOM videotex rendszerét felhasználva 1990 második felében két új videotex rendszer alakult, az egyik az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. BANKOTEX nevű rendszere, a má-

sik az Eszterlánc Rt. Közoktatási és Közművelődési Információs Rendszere (ld. később).

STADAT

A Központi Statisztikai Hivatal az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsággal közösen és a postával együttműködve hozta létre a gazdaság-irányítás naprakész információellátását biztosító rendszerét, melyet 1989 januárjától működtetnek szolgáltatás jelleggel. A rendszer kiépítése a KSH Számítóközpont SERIES/1. központi gépére történt. A STADAT kifejlesztésének célja, hogy aktuális információkkal lássa el a szakmai köröket, az Országgyűlést, a politikai pártokat, ugyanakkor nyitott minden felhasználó előtt, ugyanis a STADAT adattartalma nyilvános. A rendszer jelenleg 6500 képet tartalmaz aktuális statisztikai adatok és kb. 100-120 felhasználója van.

A rendszer adatszolgáltatói: Munkaügyi Minisztérium (munkaerőmozgás – havonta), Belügyminisztérium (rendőrségi statisztikák – fél-évente), Igazságügyi Minisztérium (bírósi statisztikák, a Magyar Közlöny tartalomjegyzéke, jogszabályok – évente), Ipari és Kereskedelmi Minisztérium (energiamérleg, az ágazat termelésével összefüggő adatok – havonta), KSH (gazdasági folyamatok évközi adatai, népmozgalmi, egészségügyi és nemzetközi összehasonlító adatok -havonta), Külgazdasági Minisztérium (export, import, a hazai termelés adatai, áruellátási információk – havonta), OMFB (központi fejlesztési programok, OMFB tanulmányok -évente), MNB (pénzforgalmi adatok, kihelyezések, bankhitelek – havonta), Versenyhivatal (ár-, piac-

és versenyinformációk), Országos Meteorológiai Szolgálat (Időjárás előrejelzés 6-10 naponként, éghajlati statisztikák negyedévenként), Országos Tervhivatal és Pénzügyminisztérium (a költségvetés pénzforgalmi adatai), valamint a KSH 20 megyei igazgatósága, a megyei önkormányzatok, az MNB megyei fiókjai, az APEH megyei fiókjai és a megyei illetékhivatalok.

A rendszer elérhető az Orion VTX 960/M termináljáról IBM PC-n futtatott emuláló program segítségével, illetve a VEIKI IPCOM rendszer eléréséhez használható MUPID terminálokról. Az adatbázis használatáért havi 4000 forintot (plusz ÁFA) kell fizetni a felhasználóknak. Felvilágosítás: KSH STADAT Iroda: Takács Béláné (Bp. II. Keleti Károly u 5-7. Tel.: 1-359-385).²⁹

ÜDÜLŐDATA

Az MSZOSZ (korábban SZOT) Üdülési és Szanatóriumi Főigazgatóságán 1987 óta működik CEPT 2-es szabvány szerinti videotex rendszer a SZOT SERIES/1 központi gépére telepítve. MUPID termináljuk révén csatlakozhatnak a Magyar Videotexhez, az IPCOM-hoz is. Az ÜDÜLŐDATA célja az Üdülési és Szanatóriumi Főigazgatóság kezelésében lévő országos üdülőkben elérhető helyek másodlagos elosztása, az üdülési lehetőségek nyilvántartása, az üdüléssel kapcsolatos információk közvetítése volt.

A rendszerbe kapcsolódás feltételei: kiépített telefonvonal (mellék is lehet), videotex terminál vagy személyi számítógép dekóder programmal. A videotex terminállal rendelkező szervezetek és üdülők folyamatosan szolgáltatják a tartósan

A STADAT főmenüje

Termelés, termelékenység
Értékesítés
Foglalkoztatottság
Bérek, lakossági jövedelmek
Árak
Beruházás
Belkereskedelem
Külkereskedelem
Közlekedés, posta, távközlés
Idegenforgalom

A rendszer főmenüje:

0 Tudnivalók a rendszerről
1 Üdülők, külföldi utak
2 Beutaló börze
3 Szabad férőhely börze
4 Felhasználók
5 Alapszolgáltatások
6 Címjegyzék
7 Hírdetések
9 Kilépés

bérbe adható és forgalmi áras férőhelyekről az adatokat. Kedvcsinálónak rövid szöveges tájékoztatást is adnak az egyes üdülőkről. Közvetlen információszolgáltatást a férőhelyekről adott folyamatos tájékoztatás jelent. Az üdülési hálózatban minden egység megkapja a hatáskörébe tartozó üdülőkről készült képstruktúrát, melyeknek információszolgáltatói lesznek. Az információszolgáltatóknak lehetőségük van a képek módosítására, válaszkép kitöltésére, s eldönthetik, hogy egy üdülő információs képe hol helyezkedjen el a rendszer struktúrájában és hogy milyen csatlakozási pontjai legyenek.

A feltölthető oldalak száma kb. 6000, az adatbázis jelenleg kb. 2000 képet tartalmaz, kb. 200 azonosított felhasználója és 75 információszolgáltatója van. A rendszer nyilvános és használata jelenleg még ingyenes. Felvilágosítás: Üdülési és Szanatóriumi Főigazgatóság Számítástechnikai osztály (Bp. XIV. Dózsa György út 84/b. Tel.: 1-532-900/378, 459, 345).³⁰ Önállóvá válásuk után terveik szerint az üdülési jegyek másodlagos elosztása mellett, a szabad férőhelyeket utazási irodaként kívánják értékesíteni. A vállalkozást a számítástechnika és a videotex alkalmazása segíti. A változások következménye lehet az ingyenesség megszűntetése.

A Minitel magyar vonatkozása

Az előzőektől eltérően most nem egy videotex rendszert, hanem egy videotex hálózat kiépítésében és elterjesztésében érdekelt vállalkozást mutatunk be. A Franciaországban oly népszerű Minitel terminálok magyarországi beszerzésével és elterjesztésével immár 3 éve foglalkozik a Lézer Számítástechnikai és Kereskedelmi Kft. A magyarországi induláshoz a France Telecomtól kedvezményes áron kaptak néhány rendszert. Elsősorban házon belüli, illetve zárt láncú rendszerek kiépítésével szeretnék népszerűsíteni a Minitelt. Ehhez terminálokat és a szolgáltató központ szoftverét is Franciaországból szerzik be. A szoftver a Metavideotex cég Coctel csomagja. A Magyar Honvédségnél felszerelt zárt láncú mintarendszer 20 Philips terminálból, 3 Exetel típusú terminálból, 286-os AT-alapú kiszolgálóból áll, és a Coctel szoftverrel működik. Időközben az OTP Műszaki és Számítástechnikai Fejlesztési Intézetében is megkezdte műkö-

dését egy zárt láncú videotex rendszer.³¹ 1990-ben már 4 kísérleti mintarendszert építettek ki (a már említettekén kívül egy kereskedelmi magáncégnél és egy helyi távközlési vállalatnál is). A mintarendszerek tapasztalatai alapján a mezőgazdasági informatikai alkalmazásokra a Magyar Agrár Kamarával közösen tervezetet készíttettek a Téliétel Videotex szolgáltatások megszervezésére. A tervezet 3 éves ütemezésben dolgozta ki a szolgáltatások kialakításának anyagi, technikai és szellemi feltételeit. A tervek szerint 10 ezer terminál elterjesztését és 250-300 féle telematikai szolgáltatás népszerűsítését szeretnék megvalósítani.³²

A Lézer Kft 1990-es árai szerint 39 ezer forintért árulja a Philips cég Minitel terminálját. Az Exetel terminál – melyet szintén a cég forgalmaz – kiépítése kedvezőbb, mint a MUPID terminálé, ugyanis a MUPID-dal ellentétben négyféle (ANSI, Btx, Téliétel és Prestel) szabvány szerint működik.³³ A Lézer Kft olyan rendszer kiépítéséről is tárgyal, amely a hazai falusi turizmusra vonatkozó információkat gyűjtené össze, ezzel pedig adatokat szolgáltatna az európai falusi turizmus strassbourgi Téliétel rendszeréhez is. Ezen kívül még oktatási célokra is (nyelvtanulásra elsősorban) remekül felhasználható az ilyen típusú terminál. További felvilágosítás: Váncsodi István (Lézer Kft, Budapest, Szeréna u. 11. Tel.: 115-8025).

Az országos videotex rendszer: a Magyar Videotex

Az előzetes felmérések és kísérletezések után 1989. január 1-től kezdődött meg a nyilvános videotex szolgálat a Magyar Posta és a Posta Központi Táviró Hivatala közreműködésével.* A rendszer a Németországban és Ausztriában alkalmazott Btx műszaki kiépítésével azonos. A hálózat egyelőre egyközpontú, de kicserélőközponti funkciót is elláthat. A felhasználók kapcsolt és bérelt vonalak, illetve a Datex hálózat révén kapcsolódhatnak a központhoz. A vidéki hívások az egyes városokba telepített hívásfogadókon (multiplexerek) keresztül jutnak el a központba. A Magyar Videotex is a CEPT C-2-es megjelenítés szerint működik: 480x240 pontos képfel-

* Jelenlegi üzemeltetője: Magyar Távközlési Vállalat

A Magyar Videotex által kínált szolgáltatások

felhasználók számára	információszoftályok részére
információlekérdezés üzenetküldés (válaszoldal kitöltés) jogosultságellenőrzés teleprogramok lekérése díjazási adatok lekérdezése	(az előző csoportban szereplő szolgáltatások mellett) információbevitel szerkesztés zárt használói csoport létrehozása válaszoldal szerkesztése

bontással, 12x10 vagy 12x12-es képpontmátrixból felépülő grafikus karakterekkel, megjelenítő karakterkészlete 335 ISO szerinti alfanumerikus és 151 mozaik karakterrel, és lehetőség van DRCS (szabadon meghatározható) karakterek használatára is.³⁴

Szolgáltatásai

A Magyar Videotex alapszolgáltatásai megegyeznek a világ összes többi videotex rendszerének hasonló szolgáltatásaival. Ezek: lekérdezés, információbevitel, üzenetközvetítés, zárt előfizetői csoportok képzése, válaszoldal kitöltése, teleprogram funkció, díjazási adatok lekérdezése.

Hogy teljesen világosan álljon előttünk, kinek, milyen típusú szolgáltatáshoz van joga, nézzük meg a fenti táblázatot:

- ▶ **Lekérdezés** – a videotex központban tárolt oldalakat különböző módokon (menüválasztással vagy közvetlen oldalválasztással) lehet lekérni. Nem hívhatók le a kilenccel kezdődő, 3 számjegynél hosszabb azonosítójú oldalak és az olyan zárt csoporthoz tartozó oldalak, amely csoportnak az előfizető nem tagja.
- ▶ **Információbevitel** – Ezt a szolgáltatást csak az információszoftályok (szerkesztők) vehetik igénybe. Az adatbevitel végbemehet mágnesszalagos kötegelt formában, online bevittel és mágneslemezes bevittel, illetve egy-egy oldal módosításakor a központból lehívott szerkesztőprogram segítségével. Az információszoftályok kérhetik a nyilvános videotex szolgálat munkatársaitól fizetett szolgálta-

tásként oldalaik megszerkesztését és a videotex központba való bevitelét.

- ▶ **Tranzakciók** – A felhasználók ennek a szolgáltatásnak a révén előállíthatnak vagy módosíthatnak információkat (pl. helyfoglalás, készletgazdálkodás, jegyrendelés stb.). A rendszer a szolgáltatás megkezdése előtt ellenőrzi a felhasználók jogosultságát.
- ▶ **Üzenetközvetítés** – Ez a szolgáltatás lehetővé teszi az információk kölcsönös cseréjét. Az üzenetküldő a címzett postáládájába küldhet kötött vagy szabad szöveges üzenetet, melyet a címzett jogosultságának igazolása után lehívhat. Az előfizetők egy egységben 400 karakter üzenetet küldhetnek. Az üzenet díja a feladót terheli, de ha a címzett az elolvasás után tovább akarja tárolni a szöveget, az már az ő plusz költsége lesz.
- ▶ **Zárt előfizetői csoport képzése** – Ezt szintén csak az információszoftályok vehetik igénybe, akiknek jogukban van meghatározni, hogy az általuk bevitt információhoz milyen használói körből férhetnek hozzá. Egy felhasználó maximálisan 50 ilyen jellegű csoportnak lehet a tagja.
- ▶ **Válaszoldal kitöltés** – Az előfizetők az információszoftályok által kiküldött válaszoldalakat töltik ki megrendelések, közvélemény-kutatás esetében. A válaszoldal továbbítási díja az előállítóját terheli.
- ▶ **Teleprogram funkció** – melynek segítségével a felhasználók számítógépes programokat kérhetnek le az információszoftálytól. Ezeket a felhasználók díjazás ellenében lehívhatják saját termináljukba, majd kilépve a rendszerből, helyileg futtathatják.

- *Díjazási adatok lekérdezése* – Ezt a szolgáltatást bármikor le lehet kérdezni. A díj az időarányos telefonhasználati díjból, az árazott oldalak díjazásából (oldalanként 0-99 forint közötti áron), továbbá az üzenetek számával arányos díjból áll, de nem ad információt az előfizetőt terhelő egyéb videotex díjakról. Az információszolgáltatókat terhelő díjtételek: a közvetlen vonali szerkesztés időarányos díja, oldalanként; az információszolgáltató vezérololdalainak számától és az azok alá tartozó oldalak lehívási gyorsaságától függő – időtől független díjak; valamint a zárt előfizetői csoport képzése utáni összegek. Az információszolgáltató bevétele a díjazott oldalakból és a külső gépen nyújtott ügyleti (tranzakciós) szolgáltatásokból áll össze.³⁵

MUPID terminál

A Magyar Videotex rendszerben használatos MUPID sokcélú, programozható intelligens terminál. Jelenleg kétfajta terminál használatos: a MUPID C2H2 vagy a postai rendszerekhez illeszkedő MUPID PC kártya és PC konfiguráció. Az így kibővült funkciójú PC-ekkel elérhetők a lekérdező előfizetőknek nyújtott szolgáltatások és szerkeszteni is lehet. A MUPID különlegessége, hogy nincs külön lekérdező vagy szerkesztő terminál változata. Ez azzal magyarázható, hogy a MUPID programozható és a perifériák széles választéka csatlakoztatható hozzá. Valamennyi telefonhálózaton működő terminálhoz szükség van egy modemre (BAG 1A/H jelű, 1200/75 bit/s sebességűre a lekérdező és 1200 DX jelű, 1200/1200 bit/s sebességűre a szerkesztő terminál esetében). A MUPID terminál kiegészítője az M-Disk nevű kettős mágneslemez-meghajtó, amelynek segítségével a videotex adatbázisokból lekért oldalak és programok helyileg tárolhatók és szerkeszthetők.³⁶

A rendszer feltöltése folyamatosan történik (1991. áprilisi adatok szerint 200 előfizetője volt, melyből 44-en információszolgáltatóként kérték státuszuk kijelölését.) Egyelőre csak egy könyvtári adatbázis-minta található benne, holott információszolgáltatóként már több könyvtár is bekapcsolódott a rendszerbe. Az eddigi egyetlen

A Magyar Videotex főmenüje:

Magyar Videotex	0a	0Ft
RENDSZERÁTTEKINTÉS		
VÁLASZOLDAL	0
TÉMA SZERINTI KERESÉS	1
ABC SZERINTI KERESÉS	2
VIDEOTEX FELHASZNÁLÓK NÉVSORA	3
VIDEOTEX KÖZÖNSÉGSZOLGÁLAT	4
RENDSZERSZOLGÁLTATÁSOK	5
AKTUALITÁSOK	6
ÚJDONSÁGOK	7
ÜZENETSZOLGÁLTATÁS	8
KILÉPÉS A RENDSZERBŐL	9
BILLENTYŰFUNKCIÓK	#

A Magyar Videotex egyik almenüje:

TÉMA SZERINTI KERESÉS		
SAJTÓ, TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓ	1
GAZDASÁG, PÉNZÜGY, BIZTOSÍTÁS	2
KERESKEDELEM, SZOLGÁLTATÁSOK	3
TANÁCSADÁS, SEGÉLYSZOLGÁLAT	4
FOGYASZTÓI INFORMÁCIÓK	4
CÍMEK, NÉVSOROK, TOTÓ-LOTTÓ-BONGÓ	5
ÁLLAMI ÉS TÁRSADALMI SZERVEK	6
UTAZÁS, KÖZLEKEDÉS, IDŐJÁRÁS	7
TUDOMÁNY, KULTÚRA, SZABADIDŐ	8
RENDEZVÉNYEK	9
FŐMENÜ > 0		

könyvtári adatbázis-minta kidolgozója a Budapesti Könyvtár, munkájukról lásd később a beszámolót.

A videotex állomás létesítésével kapcsolatosan az MTV Távíró és Adatátviteli Igazgatósághoz (1364 Bp. Pf.:1) kell fordulni. A videotex használatát és a szerkesztési tudnivalókat az MTV által szervezett tanfolyamokon lehet elsajátítani. Felvilágosítás: Bp. V., Belgrád rakpart 3-4. Tel.: 1-382-686. Videotex Központos Osztály.

Videotex a könyvtárak nézőpontjából

A könyvtárak számára 1990-ben kínálkozott kedvező lehetőség arra, hogy a Magyar Videotex kísérleti szakaszában ingyenesen csatlakozzanak a nyilvános videotex rendszerhez. A posta

videotex terminálokat bocsátott a jelentkezők rendelkezésére, az érdeklődőknek csak a szerelési díjat kellett kifizetniük. A kísérleti üzemmód ideje alatt a használó egyedüli költsége a telefonszámla fizetése volt. A szolgáltatás kipróbálásának lehetőségével (bár a kipróbálás még semmi-re nem kötelezte volna a jelentkezőket) kevés könyvtár élt. Az első hullámban, 1990 őszén a könyvtárak közül néhány megyei és városi könyvtár és az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár mutatott érdeklődést, később még a FSZEK Közhasznú Információs Szolgáltatása és néhány kerületi főkönyvtár is csatlakozott a rendszerhez. Az MTV 1991 második félévétől tervezi a havi bérleti díjak bevezetését, de addig még ingyenesen használhatók a készülékek.

Az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 1990 őszétől található MUPID terminál, lehetőséget adva a postai rendszerhez, az IPCOM-hoz és az ÜDÜLŐDATA-hoz való kapcsolódásra. Egyelőre gyűjtjük a tapasztalatokat, és tanuljuk a szerkesztést. Időhiány miatt még nem tudtuk megkezdeni az adatbázisok szerkesztését, bár terveink már készen vannak. Gondot jelent, hogy a meglévő IBM PC-vel futtatható adatbázisainkat előbb még konvertálni kell egy videotexben is használható formára. Ebben a munkában a MATÁV Videotex Szolgálati Osztályának szakemberei, illetve a VEIKI munkatársai lesznek majd segítségünkre.

Érdemes-e előfizetőnek lenni?

A kérdésre, hogy érdemes-e videotex előfizetőnek lenni, mindenkinek magának kell választ adni. A telefonhálózat várható fejlesztését alapfeltételnek tekintve a videotex mellett szól, hogy gyors, hogy használata rendkívül egyszerű, hogy a rendszer felhasználóbarát, hogy számítógépes hálózat hiányában részben helyettesítheti annak szolgáltatásait, lehetőséget adva az online adatbázisok elérésére is. Ahhoz, hogy egyértelműen igennel válaszolhassunk, egyelőre még sok tényezőnek kellene kedvezően alakulnia. Szükség lenne például olcsó, jó minőségű nagy mennyiségben forgalmazható videotex berendezésekre (terminálokra – ha Magyarországon is sikerül olcsón forgalmazni az emulációs (dekódoló) programokat, olcsóbban, mint a jelenleg

erre a célra használt PC-kártyákat, lehetővé válik, hogy személyi számítógépek tömegei működhessenek videotex terminálként is -), kedvező bérleti, használati és szolgáltatási feltételekre, az igényekhez igazodó információkra, felkészült közreadó szakemberekre és közreadó hálózat kiépítésére, az eddighez képest lényegesen hatékonyabb propagandára, az országos videotex hálózat kialakításának menedzselésére, olcsó szerkesztői tanfolyamokra, stb.

Ma Magyarországon – a jelenlegi gazdasági körülmények ellenére – jónéhány olyan terület található, ahol reális lehetőség kínálkozik a videotex adta lehetőségek kiaknázására, akár a már működő intézményi videotex rendszerek, akár az elterjesztés stádiumában lévő nemzeti videotex rendszer működtetői vagy információszolgáltatói által felkarolva. Ilyen területek például:

- a közigazgatás, államigazgatás, a kormány, helyi önkormányzatok aktuális információkkal való ellátása,
- a piacgazdaság megteremtéséhez szükséges, a központi tájékoztatást kiegészítő, egyedi jellegű információk biztosítása,
- jogszabálynyilvántartás, cégnyilvántartás megteremtése,³⁷
- a lakosság, illetve helyi közösségek közérdekű információellátásának biztosítása,
- a Budapest-Bécs világkiállítás megrendezése esetén a világkiállítás információellátása,
- az Európai Közösség adatbázisaihoz való csatlakozás elősegítése (az ECHO adatbázishoz való csatlakozásról lásd a 280. p.-t).

A videotex szolgáltatások sikerének szükséges feltételeit vizsgálva, könnyen a 22-es csapdájába eshetünk. Ha a videotex rendszerek több hasznos információt adnának, akkor több használójuk lenne, az információszolgáltatók viszont akkor költenének többet a videotexre, ha már többen használnák.³⁸

Egyelőre a tájékozódás és kivárási a könyvtárak taktikája. Most sok könyvtárban a villanyzámla kifizetése fontosabb probléma, mint a videotex alkalmazások mérlegelése, vagy az is lehet, hogy a döntés a személyi számítógépek és a videotex közötti választást jelentené a személyi számítógép javára (holott e két eszköz nem egymás riválisa, hanem inkább kiegészítője lehetne). A könyvtárosoknak azonban szakmai kötelességük megvizsgálni a videotex kínálta lehetőségeket, aztán majd dönthetnek pro vagy kontra.

Egyet nem lehet tenni: tudomást sem venni egy olyan információs szolgáltatási formáról, amely lassan 15 éve jelen van a világ információs piacán. Ugyanis most még inkább fennáll a veszélye annak, hogy az informatikai alkalmazások egy bizonyos mennyiségi és minőségi szintje alatt maradó országok teljesen kívül rekedhetnek a világ kommunikációs vérkeringéséből.

Irodalom

1. Brückner Huba: Videotex rendszerek és alkalmazásaik. Bp. Számítástechnika-alkalmazási Vállalat, 1985. 277 p.
2. Walsh, John: Comment. = Videotex re-visited. By A.E. Cawkell. London, Aslib, 1989. 1.p. (A Critique c. folyóirat Vol. 2. no. 8. (1989) száma)
3. Brückner Huba i.m. 203.p.
4. Brückner Huba: Behozhatatlan előny. = Computerworld-Számítástechnika. 5. évf. 1990. 28.sz. 18.p.
5. Kovács Lászlóné: Figyelmébe ajánljuk! = Könyvtáros. 41. évf. 1991. 3.sz. 160-163.p.
6. Czapolai Imre: Telematika. Bp. BM Államigazgatási Szervezési Intézet, 1988. 10.p.
7. Vásárhelyi Mária: Új eszköz a tájékoztatásban: a képűség. Bp. Tömegkommunikációs Kutató Központ, 1986. 6.p.
8. Interaktív televíziózás. = Új médiumok a társadalomban. Annotált bibliográfiai gyűjtemény a nemzetközi szakirodalomból. Szerk. Lukáts János. Bp. Közművelődési Információs Váll., [1990]. 246.p. uo. 247.p.
9. Melis György: A műszaki információ és a képűség. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató. 34. évf. 1987. 4.sz. 327.p.
10. Tóth Dezső: Teletext a hazai gyakorlatban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató. 31. évf. 1984. 10.sz. 398.p.
11. Jurics Imre: Korszerű telematikai rendszerek az információ szolgáltatásban. Szakdolgozat. ELTE BTK. Inf. Kieg. szak, 1986. 17-18.p.
12. Tájékoztató a nyilvános videotexszolgáltatásról. MTV Távíró és Adatbeviteli Igazgatóság. Bp. 1990. 1.p.
13. Berkes Jenő: Új típusú távközlőszolgálatok. = Informatió elektronika. 23. évf. 1988. 1-2.sz. 66-67.p.
14. Czapolai Imre i.m. 25.p.
15. Brückner Huba: Videotex-rendszerek és alkalmazásaik. 261.p.
16. Jurics Imre i.m. 20.p.
17. Brückner Huba: Videotex rendszerek és alkalmazásaik. 125.p.
18. Cawkell, A.E.: Videotex-revisited. 5.p.
19. Adatátvitel számítógépfelhasználóknak. Írta Berkes [et al.]. Bp. Ipari Informatikai Központ, 1989. 319.p.
20. Brückner Huba: Videotex, teletext = Teledata, képűség. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató. 31. évf. 1984. 10.sz. 390.p.
21. Czapolai Imre i.m. 19.p.
22. Új médiumok i.m. 244.p.
23. Sikeres a Bildschirmtext. = Computerworld-Számítástechnika. 6. évf. 1991. 13.sz. 32.p.
24. Brückner Huba: Videotex-rendszerek és alkalmazásaik. 190.p.
25. Jurics Imre i.m. 93.p.
26. Rácz Ágnes: A K+F Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program. = Könyvtári Figyelő. 35. évf. 1989. 5-6.sz. 506.p.
27. Bemutatjuk az Ipari Minisztérium videotex alapú gyorsinformációs rendszerét. = Ipari és Szakkönyvtári Tájékoztató. 1988. 2.sz. 11-16.p.
28. STADAT. A STADAT rendszer katalógusa információszolgáltatók szerint. Bp. KSH, 1990. 131 p.
29. Segédlet az ÜDÜLŐDATA rendszer üdülési hálózatban működő információszolgáltatói számára. Bp. SZOT Üdülési és Szanatóriumi Főigazgatóság, 1989. febr. 9 p. + 4 mell.
30. Videotex-kísérletek. Minitel Magyarországon. = Computerworld-Számítástechnika. 5. évf. 1990. 52.sz. 1.p.
31. A Téliétel-videotex és a Lézer Kft. [Szórolap. Közr. a Lézer Kft.] 1 p.
32. Francia Coctel. [H.M.] = Computerworld-Számítástechnika. 5. évf. 1990. 28. sz. 20.p.
33. Tájékoztató a nyilvános videotexszolgáltatásról. MTV. 5-6.p.
34. uo. 6-8.p.
35. uo. 10.p.
36. Lendvai János: Kiaknázatlan lehetőségek. = Computerworld-Számítástechnika. 5. évf. 1990. 28.sz. 13-14.p.
37. Martin, J.: Viewdata and the information society. Ism. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató. 31. évf. 1984. 10.sz. 421.p.

Videotex rendszerek Magyarországon

Muszka Ágnes

Részlet a szerző *Modern információs rendszerek Magyarországon* c. (Külkereskedelmi Főiskola, Külkereskedelmi Áruforgalmi szak. Bp. 1991. 63 p. 16 mell.) szakdolgozatából. Miután az előző írásban már bemutattuk az IPCOM, a STADAT, az ÜDÜLŐDATA és a Magyar Videotex rendszereket, a szakdolgozatból a BANKOTEX, a Közoktatási és Közművelődési Információs Rendszer és a MŰSZI-MEZŐHÍR videotex rendszerek ismertetését adjuk közre, kiegészítve a szerző értékelésével a videotex hazai helyzetéről. (A szerk.)

BANKOTEX

A BANKOTEX az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. információs rendszere. Működését 1990. január 1-én kezdte, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium videotex rendszerét igénybe véve.

Az OKHB felismerte a videotex rendszerek használatában rejlő előnyöket, és mind budapesti, mind vidéki fiókjait felszerelte a rendszerhez való kapcsolódás eszközeivel. „Fejlesztési célként egy olyan videotex alapon megvalósuló szolgáltatást határozott meg, amely az OKHB szakmai munkáját és az általános tájékozottságot – különös tekintettel a bankfióki hálózatra – jelentős mértékben korszerűsíti, és amely egyben alkalmas a már meglévő nemzetközi videotex hálózatba történő bekapcsolódásra.”¹ A rendszer fejlesztése folyamatosan történik, de már jelenlegi szakaszában is hatékonyan használható az egyes bankszakmai tevékenységek megkönnyítésére, gyorsabb végzésére. Az OKHB Számítástechnikai és Információs Központja a rendszerrel kapcsolatos igényeket, javaslatokat folyamatosan gyűjti, értékeli és a fejlesztéshez felhasználja.

A BANKOTEX rendszer fejezetei (1990. november):

- ▶ *Devizaüzleti információk:* Az egyes devizaszámlák és devizaletéti számlák lekötési időtartamától függő kamatairól nyújt információt, továbbá ismerteti az adott időintervallumra érvényes egyes devizák vételi és eladási árfolyamait.
- ▶ *Vezetői információk:* A bank kölcsön- és betétállományának mozgását, valamint a piaci kamatlábak alakulását tartalmazza.
- ▶ *A Pénzpiaci és Forrásallokációs Főosztály adatai:* Bankszerveként (fiókonként)

a likviditási adatokat, valamint a bankközi mozgásokat ismerteti.

- ▶ *Tőkepiaci Főosztály*: A kötvényárfolyamok mértékét, a tőkebefektetések nagyságát társasági formák szerint, valamint az egyes alapítványok jellemző adatait tartalmazza.
- ▶ *Tőzsdeinformációk*: Tartalmazza az Érték- és az Árutőzsde tényadatait; az üzletmenettel kapcsolatos elemzéseket; továbbá a broker cégek listáját.
- ▶ *Valuta- és csekkigénylés*: Az OKHB-fiókok valuta- és csekkigénylésének a Központi Valuta Főpénztár felé történő feladásához nyújt lehetőséget.
- ▶ *OKHB-gyorstájékoztató*: A BANKOTEX rendszer újdonságairól, az OKHB Értesítő/k/ előzetes tartalomjegyzékéről, a hozzáférhető videotex rendszerekről (Magyar Posta videotex rendszere; SZOT üdülődata vtx rendszere; Ausztria, NSZK, Svájc nyilvános, ingyenes videotex rendszerei) és egyéb aktuális hírekről tájékoztat.
- ▶ *Ügyféladatbázis*: OKHB-számlatulajdonosok jellemző adatai kerültek nyilvántartásba.
- ▶ *Iparvállalati mutatók*: Az IKM felügyelete alá tartozó, 300 fő feletti gazdálkodó egységek jellemző adatai.
- ▶ *OKHB-telefonkönyv*: Az OKHB-központban dolgozóakra teljeskörű, a bankfiókoknál a fiókvezetőkre kiterjedő.
- ▶ *A BANKOTEX-felhasználók azonosítói*: A felhasználók nevét, azonosítóját (üzenetküldéshez) tartalmazza.

Mindezek ismeretében bátran állítom, hogy a BANKOTEX a zárt rendszerek mintapéldánya. Működésével a bank elégedett, a rendszer jól tölti be feladatát, ezt tükrözi a felhasználók növekvő száma is.

Feltétlenül meg kell említenem, hogy a rendszer képes un. home banking funkció betöltésére. A bank ügyfelei saját – videotex terminállal felszerelt – irodájukból, lakásukból stb. banki tranzakciókat végezhetnek anélkül, hogy személyesen megjelenének a számlájukat vezető bankfióknál. A tranzakciók lebonyolítása abszolút biztonságos. Olyan fokozott védelem került kidolgozásra, amely lehetetlenné teszi a technikával való visszaélést. E szolgáltatást jelenleg az olyan ügyfelek használhatják ki optimálisan, akik

nél az átutalások száma csekély, de rendszeres (5-6 átutalás naponta). A nagyobb forgalmat lebonyolító ügyfelek továbbra is mágneses adathordozó segítségével végzik átutalásaikat.

A jövőben tervezik egy számítógépes hálózat kiépítését, amellyel nagy tömegű adatátvitel válik lehetségessé, s ekkor – ha a gazdasági fejlettségi szint, valamint az életszínvonal alakulása lehetővé teszi – a videotex home banking szolgáltatása betöltheti eredeti funkcióját, és a magánszféra kiszolgálását végzi majd. A BANKOTEX csatlakozni kíván a majdan kialakuló magyar videotex hálózathoz, s ezáltal a videotex felhasználását a pénzügyi terület képviselőivel még vonzóbbá, színvonalasabbá teszi.

Megítélésem szerint, a fentiekben ismertetett rendszer a magyarországi videotex rendszerek egyik legjobban megszerkesztett, funkcióját hatékonyan betöltő képviselője. Működése útmutatóul szolgálhat más pénzügyi intézetek számára is.

Közoktatási és Közművelődési Információs Rendszer

A Közoktatási és Közművelődési Információs Rendszer az Eszterlánc Rt. információs rendszere, amely működéséhez az Ipari Minisztérium rendszerét használja fel. Üzembehelyezésére 1990. januárjában került sor.

A rendszer létrehozásának célja kettős volt; egyrészt az Eszterlánc Rt. nagykereskedelmi tevékenységének megkönnyítése, egy zárt rendszeren belül, másrészt az oktatást, művelődést szolgáló tevékenység – amelyre az elnevezés is utal.

Egyelőre az előbb említettek valósultak meg, tehát a rendszer jelenleg elsősorban az Eszterlánc Rt. saját kereskedelmi tevékenységét szolgálja. A társaság 14 területi irodáját látta el terminálokkal, amelyeknek segítségével azok kommunikációs kapcsolatot tartanak fenn egymással, illetve a központtal. Ez egy zárt rendszer, amely további 3 hozzáférési szintet tartalmaz (munkatárs-irodavezető-vezető). A területi irodák a rendszer segítségével pl. közzé tehetik elfekvő készleteiket, közölhetik raktárkészletüket, illetve kereshetnek olyan árucikkeket, amelyeket el tudnának adni, de náluk éppen nincs raktáron. Mindezekhez a videotex üzenetküldő, üzenettároló funkcióját használják fel. Ezen kívül, többek

között információkat kaphatnak a vállalat belső ügyeiről (pl. béremlések), valamint egy vállalatban belüli teljes címlistáról kiolvashatják a keresett személy elérési lehetőségeit.

A rendszer ezen területe jól működik, kihasználtsága kielégítőnek mondható. A másik, a tulajdonképpeni fő tevékenységi terület, a kultúrával kapcsolatos információk nyújtása, még kezdetleges stádiumban van, a jövőben kerül kidolgozásra. Jelenleg az ezzel kapcsolatos általános, nyilvános részben a Közönség Szolgálat információi találhatók meg (pl. a drogambulancia telefonszáma). A tervezett szolgáltatás azonban igen széles körű lesz, amelyeket iskolák, művelődési házak, önkormányzati hivatalok, diákszövetkezetek és egyéb felhasználók vesznek majd igénybe (távoktatás, címlisták, kulturális pályázatok stb.).

A Közoktatási és Közművelődési Információs Rendszer a közeljövőben áttelepül egy saját VAX típusú számítógépre, amelyet továbbra is összeköttetésben fognak tartani a VEIKI rendszerével. Nagy adatbázisokat szeretnének létrehozni, és az azokat kezelő programokat összekötni a videotexszel. A távolabbi jövőt illetően, a rendszer minden valószínűség szerint be fog kapcsolódni a magyar videotex hálózatba, mivel tevékenységük igen széles rétegeket érint.

Megítélésem szerint az Eszterlánc Rt. rendszerének működése – ha eredeti célkitűzéseiket sikerül megvalósítaniuk, és a kulturális rendszer is úgy tölti majd be feladatát, mint a már meglévő kereskedelmi rész – jelentős segítségnyújtást majd a magyar kulturális életnek.

MŰSZI-MEZŐHÍR

A Mezőgazdasági Üzemszervezési, Számítástechnikai és Informatikai Részvénytársaság (MŰSZI Rt.) Dél-alföldi Igazgatósága a Magyar Távközlési Vállalat (korábban: Magyar Posta) Táviró és Adatátviteli Igazgatóságával közösen, ez utóbbi videotex rendszerére alapozva fejleszti a MEZŐHÍR elnevezésű adatbankot és információrendszerét. A rendszer kísérleti üzeme 1989. március havában kezdődött, a végleges üzem 1991. január 1-én kezdődött.

A MŰSZI jelenleg kb. 700 oldalt vesz igénybe a Magyar Távközlési Vállalat rendszeréből. Felhasználóinak száma 100 körüli. A kihelyezett ter-

minálok közül a Magyar Távközlési Vállalat által kísérleti jelleggel rendelkezésre bocsátott 35 db MUPID terminál, a többi pedig a felhasználók számítógépeire telepített Decodix.

Az eredeti szándék szerint a MEZŐHÍR létrehozásának célja a mezőgazdasági üzemek, kisvállalkozások, vállalkozók gyors, pontos, a lehető legfrissebb információkkal való ellátása, mindazon területeken, amelyek termelő és gazdálkodó tevékenységüket érintik. A csaknem két éven át tartó szervező munka, a gazdaság legkülönbözőbb területein tevékenykedő szakemberekkel folytatott megbeszélések, valamint a kísérleti üzem tapasztalatai alapján, célkitűzésüket jelentősen kibővítették: a MEZŐHÍR nyitottá vált a gazdaság egészére. A jövőben azonban a kialakuló specializált rendszerek láncolatának tagjaként, a MEZŐHÍR vissza fog térni eredeti terveihez, és kifejezetten a mezőgazdaság területén kíván magas színvonalú szolgáltatást nyújtani. A MEZŐHÍR alapfilozófiáját a hazai gazdasági élet egyes negatív vonásai „szülték”. Ismeretes, hogy a mezőgazdasági és ipari vállalatok, de a termelő szférában tevékenykedő kisvállalkozásoknak is állandóan jelenlévő gondja az anyag- és alkatrészbeszerzés; kialakult és megizmosodott egy, a hiánygazdaságra jellemző foglalkozás: az anyagbeszerző. Minden nagyobb gazdálkodó egység alkalmaz főhivatású anyagbeszerzőt, vidéki cégek gyakran külön anyagbeszerzőt a fővárosban. Az anyagbeszerzők munkájukhoz elsősorban telefont, telexet és gépkocsit használnak, és igyekeznek kialakult személyi kapcsolataikat érvényesíteni. Mindezek költsége néha a beszerzendő áruk árának többszörösét teszik ki. A hazai hírközlés jelenlegi helyzetében a telefonálás többnyire olyan időtrábló művelet, hogy az anyagbeszerző számára csak a kétesélyes – vagy megkapja a kívánt arut, vagy nem – utazás, sok esetben körutazás lehetősége marad.

A mezőgazdasági termelőüzemek, iparvállalatok, termelő vállalkozások, stb. a termeléshez szükséges anyagokat és alkatrészeket a forgalmazó vállalatok és intézmények egy – többékevésbé – meghatározott köréből szerzik be. Ez történhet előzetes megrendelés, szállítási szerződés és eseti vásárlás alapján. Az első kettő nyújtotta biztonságot az előre nem látható problémák fellépése gyengíti. Így gyakran a nem tervezhető eseti vásárlás szükségére kerül előtérbe

– s vele együtt annak, a fentiekben említett költséges körülményei.

A MŰSZI-MEZŐHÍR létrehozása és működtetése egy olyan szolgáltatás a mezőgazdasági nagyüzemek, iparvállalatok, termelő vállalkozások stb. számára, amelynek segítségével – többek között – a fenti problémák is megoldhatók, és így az anyagbeszerzés, ezzel együtt a termelés költségei nagymértékben csökkenthetők. Az a vállalat, amely előfizetője a MEZŐHÍR-nek, terminálja segítségével néhány perc alatt át tudja tekinteni, hogy a rendszerben résztvevő kereskedelmi és gyártó vállalatok közül a számára szükséges cikk hol kapható, és a megrendelést az adott cégnek – szintén terminálján keresztül – el is küldheti. Így az anyagbeszerzés, a leőhely kikeresése, a szükséges mennyiség lekötése percek alatt elvégezhető anélkül, hogy egy lépést is tenne valaki a telephelyet elhagyva.

A rendszer jelenleg a bevezetés nehézségeivel küzd. Így a fentiekben bemutatott szolgáltatás működése az előfizetők, illetve információszolgáltatók alacsony száma miatt akadályokba ütközik.

Az alapötletet szolgáltató, anyagbeszerzési problémakörhöz kapcsolódik bizonyos mértékben a MEZŐHÍR azon szolgáltatása, amelynek keretében bármely előfizető, a részére biztosított tárterületre elhelyezheti saját eladásra szánt cikkeinek (termékek, elfekvő készletek stb.) listáját, illetve azon szolgáltatásoknak megnevezését, amelyeket a piacon értékesíteni kíván. Mint minden, a MEZŐHÍR-ben szereplő adatot, úgy ezeket az előfizetői „hirdetéseket” is karban kell tartani. Erre az előfizetőnek a megfelelő eljárást és közreműködést a MŰSZI Rt. Dél-alföldi Igazgatóságának egy speciális részlege biztosítja. Kiemelkedőnek minősíthető az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, mint információszolgáltató részvétele a rendszerben. A MEZŐHÍR-előfizető saját termináljáról kérhet tanácsot, állásfoglalást adóügyi problémáival kapcsolatban. Az APEH illetékes igazgatósága, a kérdést feltevő előfizető számára 48 órán belül választ küld.

A törvények és rendeletek gyors változásainak világában segít eligazodni a MEZŐHÍR másik fontos szolgáltatása, a társadalombiztosítási tanácsadó szolgálat. Működése az APEH-rovathoz hasonló, a társadalombiztosítással kapcsolatos problémáinak megoldását, illetve az ahhoz szükséges teendőket, a felhasználó 48 órán belül leolvashatja a képernyőről.

Mindezekon túl, feltétlenül meg kell említenem a MEZŐHÍR nagybani zöldségpiaci árinformációs rovatát, amely jelenleg kísérleti jelleggel szerepel a rendszerben.

A MEZŐHÍR tervezett szolgáltatásainak köre lényegesen bővebb, mint a már működőké. Ezek – a teljesség igénye nélkül – a következők: adaptált meteorológiai előrejelzés; növényvédelmi előrejelzés; növényvédőszer nyilvántartás és szaktanácsadás; ingatlan-forgalmazás; termesztési technológiák és szaktanácsadás; termelési rendszerek igényfeltevő jelenléte a MEZŐHÍR-ben. Ez utóbbi különösen nagy jelentőséggel bír, ugyanis ezen rendszerek, szinte „elérhetetlenek” a hagyományos csatornák (telefon, telefax) igénybevételével. Forgalmuk oly nagy, olyan sokan keresik őket, hogy szinte „információs blokádnak” alá kerülnek. Ez a videotex segítségével feloldhatóvá válhat. Az általuk forgalmazott célgépekkel és azok alkatrészeivel kapcsolatos információkat az érdekeltek a sokszor napokig tartó telefonálgatás helyett, termináljuk segítségével könnyen és gyorsan beszerezhetik.

A tervezett szolgáltatások körébe tartozik még egy speciális szakértő csoport által kidolgozott, az 1991-es év első felében üzembe lépő ÉPHÍR elnevezésű építőanyagár-szolgáltató rovat. Ennek keretén belül, a videotex segítségével építőipari költségvetés készítését veheti igénybe a felhasználó.

Mindezek mellett a MEZŐHÍR képes és kész létrehozni, működtetni olyan zárt – tehát csak az erre külön illetékességgel rendelkezők számára hozzáférhető – információs rendszereket, amelyekre irányuló speciális igény a felhasználó részéről érkezik (pl. sok telephelyes vállalatok).

Kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a MŰSZI Rt. más országok gyakorlatát követve, külföldi kereskedelmi képviselőit is videotex berendezéssel látja el, amely segítségével a Kereskedelmi Igazgatóság interaktív kapcsolatot tart fenn a képviseltekkel. Ennek során rendkívül lényeges előnyt jelent a telefonnal szemben a videotex rendszer kétirányú üzenettároló képessége. Így egy kommunikációs eseménynél nem kell egyidejűleg mindkét félnek jelen lennie.

A kihelyezett berendezésekkel a külképviseletek természetesen bekapcsolódnak az adott ország videotexrendszerébe, és az azokban lévő adatbázisokat ugyanúgy használják marketing tevékenységükhöz, mint külföldi kollégáik.

A jövőben a MEZŐHÍR szolgáltatásainak egy része, bizonyos információs oldalak kiolvasása díjazás ellenében történhet. A MEZŐHÍR igénybevételének ellenértéke két részből tevődik össze: egyrészt 4200 forint alapdíj, másrészt a használat időtartamától és módjától függő díjak (400 Ft/óra, 4 Ft/üzenet).

Összefoglalva a MŰSZI-MEZŐHÍR eddigi működését és perspektíváit, a következők állapíthatók meg. A rendszer jelenlegi színvonalára rányomja bélyegét a fejlesztéshez szükséges tőke és a szervezést végző munkaerő hiánya. A MŰSZI Dél-alföldi Igazgatósága óriási erőfeszítéssel dolgozik a rendszer fellendítésén. A nehézségek egyik fő komponense az, hogy a vállalkozók illetve vállalkozások igen csekély hányada veszi igénybe a rendszert a közvetlen haszon reménye nélkül, meglátva a rendszerben rejlő potenciális lehetőségeket. Amennyiben az adott körülmények között is sikerül a tervezett szolgáltatások bevezetése, a fent említett nehézségek leküzdése, véleményem szerint a MŰSZI-MEZŐHÍR a majdan létrejövő magyar videotex-rendszerek hálózatában az egyik legerősebb láncszem lehet.²

A Magyarországi helyzet értékelése

Az alaphelyzet meghatározása és a felmerülő problémák ismertetése

A videotex rendszerek az egyes fejlett országokban lakossági szolgáltatásként jöttek létre (pl. Franciaország). Elterjedésük tömegmértű, gyors és viszonylag akadálytalan. Hazánkban az ilyen típusú rendszerek létrehozását célzó törekvések – jelenleg és a közeljövőben – véleményem szerint irreálisak. Megállapításom alátámasztására gazdasági helyzetünk részletes ábrázolása, úgy érzem, felesleges. A tény, hogy Magyarországon az életszínvonal csökkenő tendenciát mutat, már elég alapot szolgáltat arra, hogy megerősítem az előbb említetteket; a közeli jövőben a magyar „átlag állampolgároknak” nem lesz meg a megfelelő anyagi háttérük a videotex rendszerekhez való csatlakozás eszközeinek beszerzéséhez. Mindehhez hozzájárul a Magyar Távközlési Vállalat elhibázott árpolitikája* is, mivel nyereségét nem a videotex szolgáltatás árában, hanem a telefonvonalak jobb, hatéko-

nyabb kihasználása révén kellene realizálnia. Ennélfogva a nagy tömegeket kiszolgáló, lakossági rendszerek létrehozását a távoli jövő célkitűzéseihez sorolom.*

Ezzel szemben a videotex rendszerek, megítélésem szerint, tökéletesen alkalmasak lennének a gazdasági élet számos területén feladatukat hatékonyan, jól ellátni (pl. BANKOTEX). Elterjedésüket azonban e területen is több tényező gátolja: a rendszerek létrehozásakor elkövetett hibák, illetve hiányosságok; az informatikai kultúra hiánya; a specializáltság hiánya. Ezen elemek között szoros összefüggés van, és az egyes esetekben hol külön-külön, hol együttesen fejtik ki akadályozó hatásukat.

A problémák részletes vizsgálatát a rendszerek létrehozásánál kell kezdeni. Egy jól működő, színvonalas szolgáltatást nyújtó rendszer megalapozásához véleményem szerint a következő tevékenységek elvégzése elengedhetetlen.

1. A megcélzott felhasználói kör pontos behatárolása

Nagyon fontosnak tartom, hogy a rendszer szervezői, megalakítói pontosan tudják, kinek kívánják szolgáltatást nyújtani, hiszen a működés beindulása illetve hatékonysága ezen alapszik. A későbbiekben természetesen a megcélzott kör bővíthet a szolgáltatás fejlesztése során.

2. A megcélzott felhasználói kör információs igényének részletes felmérése

A kitaró, érdemi információkat, igényeket fel-táró munka szintén elengedhetetlen az alapok lerakásához. A szerkesztők „ez majd biztosan érdekelni fogja őket” típusú önkényes igénymegál-pítása nem vezet eredményre.

3. A felmért igények szerint – alapadatbázis létrehozása

Az alapadatbázis természetesen nem tartalmazhatja a felhasználók által igényelt összes szolgáltatást – hiszen jónéhány csak akkor valósulhat meg, ha a felhasználók száma elérte a hatékony működéshez szükséges minimumot. Az alapadatbázisban szereplő szolgáltatásoknak azonban feltétlenül magas színvonalúnak, tökéletesen karbantartottnak kell lenniük, mivel szerepük a potenciális felhasználók meggyőzése arról, hogy érdemes csatlakozni a rendszerhez. Mindez természetesen tőkét és jelentős szervező munkát igényel.

* A MATÁV ez évben tervezi a videotex-szolgáltatások díjazásának bevezetését. (A szerk.)

4. A kiválasztott felhasználói kört megcélzó reklámtevékenység végzése

Az alapadatbázis kidolgozásának utolsó stádiumában már megkezdhető a figyelemkeltés. Fontos, hogy a lehetőségek szerint minden potenciális felhasználó értesüljön a rendszer létrehozásáról. A reklámtevékenység alapját, mint már említettem, a „hívogató” alapadatbázis képezi. Még nem létező szolgáltatások reklámozása nem célravezető, de a rendszer bemutatásakor feltétlenül érdemes a tervezett szolgáltatások körét is ismertetni.

Ezen tevékenységek elvégzése, véleményem szerint, meghozzák a kívánt eredményt, és a rendszer életképességének valószínűsége megközelíti a biztosat. A magyar rendszerek vizsgálatok sajnos kiderült, hogy egyes esetekben a fentiekben vázolt előkészítő tevékenység valamelyik stádiuma kimaradt, vagy az egyes lépéscsoportok sorrendje felcserélődött. Ennek okát a tőke és ennek vonzataként a szervezést végző munkaerő hiányában látom.

A másik fontos alapprobléma az informatikai kultúra alacsony színvonala. Hazánkban „a gazdasági vezetők még nem ismerték fel az információ termelő-erő-szerepét”.³ A potenciális felhasználók nagy része a „majd csatlakoznak, ha már sokan csatlakoztak” álláspontra helyezkedik, és ezzel gátolják a hatékony rendszerek kialakulását. A „kívül maradási” okozhatja az előző bekezdésben ismertetett probléma (pl. a „hívogató” alapadatbázis hiánya) is. A végeredmény azonban egy; a potenciális felhasználókkal meg kell láttatni a videotexben rejlő lehetőségeket! Ugyanez érvényes a már csatlakozott felhasználók bizonyos körére is. Fel kell, hogy ismerjék, hogy az információs rendszerben való aktív részvétel hosszú távon jelentős előnyökkel bír.

A harmadik fontos kérdés a specializáció. Egyes információs rendszereknél megfigyelhető az indokolatlanul széles területet felölelő információs szolgáltatás, amelynek színvonala nem megfelelő. Ennek oka szintén az előbb említett problémákra vezethető vissza – a rendszernek nincs elegendő tőkéje a megfelelő bevezetéshez, illetve minden jelentkező igényt próbál ki-elégíteni az előfizetők számának növelése érdekében.

A felsorolt, egymással szorosan összefüggő akadályozó tényezők megítélésem szerint a magyar videotex rendszerek „gyermekbetegségeinek” foghatók fel, elhárításukra reális esélyt látok.

A magyar videotex rendszerek perspektívái

„A Magyar Távközlési Vállalat 21,3 millió márkára összegű megbízást adott a Siemens cégnek egy komplett, csomagkapcsolt adatátviteli hálózat kiépítésére.”⁴ A hálózat a közeli jövőben megkezdte működését. Ez a tény döntően és igen pozitívan befolyásolja a magyar videotex rendszerek jövőjét. Az egyes rendszerek kapcsolódva a hálózathoz együttesen alkotják majd az „igazi” magyar videotex rendszert. Ennek keretében az információáramlás útjából szinte minden akadály elhárul. Specializált rendszerek jöhetnek létre, és ezáltal az előzőekben említett problémák egy része megoldható – a kialakuló rendszereknek nem kell az eredetileg megcélzottakon kívüli területekről is információt nyújtani, hiszen a hálózat segítségével a felhasználó bármely más rendszer adatbázisát is igénybe veheti. Ez jelentős érvet képvisel a potenciális felhasználók meggyőzésekor is, hiszen egy adott rendszerhez való csatlakozás egyben az ország összes főbb rendszereivel való összeköttetést is jelenti, így az igénybe vehető szolgáltatások köre hihetetlenül kiszélesedik.

A perspektívák tehát ígéretesek, a technikai feltételek adottak – a lehetőségek korlátlanok – élnünk kell velük! A jövő a specializált szolgáltató rendszereké, illetve a kisebb, zárt rendszereké, amelyek szintén hatékonyan használják ki a videotex nyújtotta előnyöket. Bízom benne, hogy a bevezetés nehéz korszakát maga mögött hagyva a videotex rendszerek elterjedése Magyarországon az elkövetkező években töretlen folyamatként megy majd végbe.

Irodalom

1. OKHB-BANKOTEX. Felhasználói segédlet. [Bp.] 1990.
2. MUSZKA Dániel: Új agrárinformációs adatbank a mezőgazdasági nagyüzemeknek. = MŰSZI Információ. 18. évf. 1. sz.
3. LENDVAI János: Kiaknázatlan lehetőségek. = Computerworld-Számítástechnika. 5. évf. 1990. 28. sz.
4. Csomagkapcsolt adathálózatot telepít a Siemens Magyarországon. = Világgazdaság. 1990. nov. 23.

Videotex a közművelődési könyvtárban

Nagy Ferenc

1990 ősze óta a közművelődési könyvtárak számára egy új lehetőség kínálkozik közhasznú információk szolgáltatására: a videotex.

A lehetőséget a Magyar Távközlési Vállalat kísérleti jelleggel üzemeltetett Magyar Videotex rendszere adta, melyhez ingyen csatlakozhattak az információsztálatónak vagy lekérdezőnek jelentkező könyvtárak. A kezdeti lelkesedés ellenére sokáig senki sem vállalkozott saját adatbázis építésére. Januárban a Budakeszi Könyvtár és Információs Szolgálat egy 15 oldalból álló adatbázist hozott létre mintaként, és e sorok írásakor is mindössze ez a néhány oldal reprezentálja a rendszerbe kapcsolódó könyvtárakat, ami nem túl biztató eredmény.

A videotexnek máris vannak lelkes hívei, de valószínűleg többen vannak a kételkedők, akik pillanatnyilag nem látnak lehetőséget a gazdaságos, hatékony alkalmazásra. Legfőbb indokuk, hogy nincs megfelelő mennyiségű információ a rendszerben, és a jelenlegi telefonellátottság mellett nem valószínű a tömeges elterjedés sem. Sajnos az eltelt fél év tapasztalatai alapján elmondható, hogy a sok információsztálatóként belépett intézmény semmit sem tett annak érdekében, hogy kézzelfogható eredmények szülessenek. A rendszerben részt vevők listája napról napra gyarapodott, és eközben mindenhol csak egyfajta panaszt lehetett hallani: nincs elég információ a rendszerben, nincs mit szolgáltatni. Igaz viszont, hogy a rendszersztálató is keveset tett a rendszer megismertetése és népszerűsítése érdekében (pl. az ingyenes belépési lehetőségről is csak informális csatornákon keresztül értesültünk, és a mai napig hiányzik a beígért használói és szerkesztői kézikönyv is).

A jövőben ajánlatos lenne, ha minden könyvtár, mielőtt igényelné a Távközlési Vállalat készülékeit, eldöntené, hogy egyszerű felhasználóként vagy információsztálatóként kíván-e a továbbiakban működni. Az első esetben nincs sok tennivalója. A kihelyezett terminál kezelését bárki rövid idő alatt elsajátíthatja. Amennyiben valaki vállalja az információsztálató státuszt, azzal komoly felelősséget vállal, mivel a nemzeti rendszer olyan lesz, amilyené az információsztálatók formálják. Ez a fajta felelősségtudat sajnos ma még hiányzik a videotex szolgáltatók körében. Csak annak szabadna információsztálatóként belépni a rendszerbe, akinek már van valamilyen adatállománya, amit át kíván tenni videotexre, vagy legalább határozott elképzelései

vannak arról, hogy milyen adatbázist szeretne felépíteni.

Mindemellett alapvető kérdés, hogy az adott intézmény rendelkezik-e megfelelő anyagi háttérrel a rendszer működtetéséhez, tud-e felelős, képzett szakembereket alkalmazni informatikusként vagy szerkesztőként. Akik a felsorolt követelményeknek nem felelnek meg, azoknak kizárólag felhasználóként érdemes belépniük a rendszerbe, és bizony ma még várniuk kell, míg vállalkozó kedvű társaik feltöltik adatbázisaikat.

A kérdés eldöntéséhez, hogy érdemes-e egyáltalán a könyvtáraknak videotexszel foglalkozniuk, és annak bemutatására, hogy miként válhat egy közművelődési könyvtár információszolgáltatóvá, két példát szeretnék felhozni, egy angliait és egy hazait. Míg az angol példa egy kész, működő rendszert mutat be, a hazai kezdeményezés ma még csak nagyrészt tervek szintjén létezik.

Portcullis Viewdata (Gateshead, Anglia)

Észak-Angliában két város található a Tyne folyó torkolatánál. Közülük számunkra valószínűleg az északi parton fekvő Newcastle ismeretebb, mint túlparti riválisa, Gateshead. A vidék a 80-as évek ipari szerkezetváltása idején válságövezet volt (bányászat, nehézipar), de az ottlakók – az évszázados egymásrautaltságnak köszönhetően – közép-európai ember számára hihetetlen összefogással felvirágoztatták környezetüket. Ma is nagy intenzitással folyik az új munkahelyek teremtése, a külföldi vállalkozók odacsalogatása, de addig is, amíg az életszínvonal nem éri el az ideális szintet, elsődleges kötelességüknek érzik a hátrányos helyzetűek, az elesettek támogatását.

A helyi önkormányzatok felismerték, hogy az állampolgárokat csak úgy lehet bevonni a közös, nagy feladatok végrehajtásába, ha állandó kapcsolatban állnak velük. Ezt szerencsére ma már a technika számos kítűnő eszközével megoldhatják. A Tyne folyó déli partján fekvő Gatesheadben a lakosság és az önkormányzat közötti élő kapcsolat megteremtését, a közösségi élet szervezését nagyrészt a könyvtárosok végzik. Létrehoztak és sikeresen működtetnek egy olyan videotex rendszert, amely tartalmában felöleli a lakosságot érintő szinte valamennyi problémakört.

Angliában a videotex, vagy ott használatos nevén, viewdata alkalmazása teljesen megszokott a közművelődési könyvtárakban. A Prestel nevű országos rendszer, amely a világ első kereskedelmi célú hálózata, az országnak csaknem minden könyvtárába eljut, már a gatesheadi központi könyvtár belépése idején, 1980-ban 350 000 oldalnyi információt tartalmazott.

Gateshead a British Telecom központi rendszerén belül létrehozott egy Gatel nevű saját adatbázist, de ez a megoldás túlságosan költségesnek bizonyult, mivel az előállított oldalak felvitele, tárolása, valamint a lekérdezés is jelentősen megterhelte a könyvtári szolgálat költségvetését. A londoni központi gép és a gatesheadi terminál közötti kommunikáció igen sok pénzbe került. A további kiadások elkerülése érdekében saját, helyi viewdata rendszert hoztak létre. Erre a célra beszerezték az ICL által forgalmazott *Bulletin* videotex szoftvert, központi adattárolásra pedig a helyi önkormányzat ICL 2966 mainframe gépét használták, Bulletin Link Unit (BLU) egységgel kiegészítve. A rendszer kiépítéséhez szükséges hardver ára 23.642 font volt, amihez évente kb. 1.500 font plusz költség adódott. A terminálok többsége SONY márkájú, szerkesztő terminálként a SONY 1420-as készüléket használják. Ezen kívül üzemeltetnek AMSTRAD PC 1512 gépet Datatalk szoftverrel, PHILIPS HCS 110 videotex terminált, és elsősorban az oktatási szférában BBC mikroszámítógépeket.

A fejlesztésért a könyvtár információs szolgálatának vezetője felelős, de valamennyi technikai kérdés az önkormányzati hivatal számítógépes részlegének hatáskörébe tartozik. Egy főállású és egy részfoglalkozású könyvtári asszisztens végzi az adatbevitelt és az aktualizálást.

A központi számítógép költségeit a hivatal fedezi, míg a terminálok vételára és üzemeltetése a könyvtári szolgálat költségvetésében jelenik meg. Amíg nincs közvetlen vezetékös összeköttetés, a kiadások jelentős hányadát a telefondíjak teszik ki. Kb. 2.000 fontot költenek évente vonali szerkesztésre. A telefonköltségek kiszámítása nehézkes, mivel a legtöbb helyen ugyanazt a vonalat használják beszélgetésre és a viewdata terminál üzemeltetésére.

Településszerte több terminált helyeztek el: 13 könyvtárban van lekérdezési lehetőség, a központi könyvtár 3 terminállal rendelkezik. Az önkormányzati hivatal oktatási osztálya és 8 közösségi központ használ még készüléket. A szol-

gáltatás elérhető valamennyi gatesheadi iskolában is. A helyi műszaki főiskola, a munkaközvetítő központok, a Lakossági Tanácsadó Iroda, az Ifjúsági Szervezetek Tanácsa és bárki, aki otthonában mikroszámítógéppel, modemmel rendelkezik, telefonvonalon keresztül igénybe veheti a rendszer szolgáltatásait.

Az önkormányzati hivatal számítógépes részlege hetente kiírja a statisztikát a rendszer használatáról. Kb. 1000 lekérdezés esik egy napra, és a statisztika részletesen kimutatja, hogy mely képernyőoldalakat keresik gyakrabban. A legkeresettebb a programajánlat, a könyvtári katalógus és az álláshirdetés.

A könyvtárakban a viewdata szolgáltatásait zömmel a könyvtárosok veszik igénybe, és ők keresnek az olvasók számára is, bár a gyerekek és a fiatalok sok esetben szívesebben keresnének inkább önállóan.

A gatesheadi Portcullis Viewdata 1985 nyarán kezdte meg működését önálló rendszerként, a hálózat könyvtárai 1986-tól folyamatosan vezették be a szolgáltatást. Amíg a nyilvános Pres-tel keretében működő Gatel a jelentős költségek miatt 230 oldalnál több információ előállítását nem vállalhatta, az ICL Bulletinre alapozott Portcullis helyi, lokális rendszer több millió oldal tárolását, lekérdezését teszi gazdaságosan lehetővé. 1986-ban a Portcullis a teljes körű kiterjesztést követően, több mint 2500 oldal lekérdezésére adott módot, és emellett továbbra is biztosította a British Telecom 350 000 oldalas nemzeti adatbázisának elérését.

Az új rendszer számos szempontból előnyösnek bizonyult. A saját mainframe gép használata jelentős költségmegtakarítást eredményezett, lehetővé vált más, helyi rendszerekhez való csatlakozás is (Shopping Information, Members Services Information). Mivel kompatibilis az önkormányzat számítógépével, egyúttal biztosítja a képviselő-testület és a hivatal munkatársainak gyors informálódását. A hatósági munkával kapcsolatos információk elérhetőségének korlátozására ún. zárt csoport hozható létre. A rendszer ellenőrzése saját kézben van, mivel minden adatot az önkormányzat gépe tárol.

A Portcullist működtető ICL Bulletin szoftver nagy előnye a piacon kapható más szoftverekkel szemben, hogy „window” funkciója révén a viewdata rendszerből átléphetünk a központi számítógépen futó egyéb adatállományba is, és annak tartalmát megtekinthetjük.

A Portcullis főmenüje:

Az adatbázis használatáról
Programajánlat
A településről/önkormányzatról
Kultúra, szabadidő, turizmus
Céginformáció (külső adatbázis)
Tanácsadó szolgálat
Könyvtári katalógus (külső adatbázis)
Oktatás (külső adatbázis)
Álláshirdetés
Szervezetek, intézmények

A szolgáltatás napi 12 órán keresztül vehető igénybe.*

Budakeszi Viewdata

Mint a Budakeszi Könyvtár munkatársa, 1988-ban egy MKE tanulmányút keretében megtekinthettem a gatesheadi Portcullis Viewdatát. A szerkesztőségben tett látogatásom során tréfásan megjegyeztem, hogy éppen ilyen rendszerre lenne szükségünk Budakeszin is. Eközben tisztában voltam azzal, hogy ennek megvalósítására szinte semmilyen reális esély sincs. A kapcsolatot azonban továbbra is ápoltam a gatesheadiekkel, s ők készségesen mindent megírtak nekem, amit egy viewdata létrehozásáról, üzemeltetéséről tudni kell.

Könyvtárunk 1990 nyarán indította el gépesítési programját, amely elsősorban nem is látványos hardver beszerzésekben (erre egyébként sem volt lehetőség), hanem az ésszerűség keretei között szerény eszközparkkal megvalósítandó feladatokban öltött formát.

Néhány lelkes számítástechnikai szakember barátságából és a könyvtár ügyét önzetlenül támogatva, pénzben talán ki sem fejezhető hasznos tanácsokkal sietett segítségünkre, és így szinte a semmiből egy új, a könyvtári ellátás szolgálatában álló számítógépes kultúra alakulhatott ki intézményünkben.

* Külön köszönet illeti Patrick Conwayt, a Gateshead Könyvtári Szolgálat vezetőjét, és a Központi Könyvtár információs szolgálatának vezetőjét, Jo Aitkinst a Portcullisról közölt információkért.

Jelentősebb anyagi források nélkül, de megfelelő szellemi háttér birtokában már nem is tűnt lehetetlennek egy helyi videotex rendszer megteremtése. Különösen attól a pillanattól kezdve nem, amikor tudomásunkra jutott, hogy a Magyar Távközlési Vállalat már létrehozott egy országos rendszert, amelyhez csatlakozni lehet. 1990 augusztusától vagyunk tagja a rendszernek, Budakeszi Viewdata néven. A hardver egy komplett szerkesztő terminálból áll, grafikus táblával, nyomtatóval, mágneslemez egységgel.

Sajnos, akárcsak a többi, példánkat követő információszoftvert, magyar nyelvű szerkesztői kézikönyv hiányában fél éven keresztül mi is kizárólag lekérdező terminálként használtuk a készüléket, idén januárban azonban kísérleti jelleggel egy minta-adatbázist állítottunk össze a Videotex Szolgáltató Csoport segítő közreműködésével. A főmenü az alábbi választási lehetőséget kínálja:

1. Budakeszi Viewdata (néhány szó az adatbázisról)
2. Önkormányzati hírek (címek, telefonszámok, tisztségviselők)
3. Könyvtár és Információs Szolgálat (cím, nyitvatartás, szolgáltatások, CD-gyűjtemények)
4. Aktualitások (hirdetés)
5. Impresszum

A Budakeszi Könyvtár és Információs Szolgálat mára a településen működő nyomtatott és elektronikus sajtó szerkesztőhelyévé vált. (A helyi újság szerkesztősége is itt működik.) A videotex szolgáltatás tervezésével, megvalósításával, az információ gyűjtésével, az adatbevitellel egy mellékállású munkatárs foglalkozik. Egy 10 pontból álló menü-struktúra tervezése jelenleg is folyik. A témák a következők:

1. Budakeszi Viewdata (az adatbázis használatáról)
2. Programajánlat (a művelődési ház programja, koncertek, kiállítások)
3. Önkormányzati hírek (a testület tagjai, hivatali fogadóórák, önkormányzati határozatok)

4. Kultúra, szabadidő, sport (a könyvtár és egyéb intézmények adatai, helyi lehetőségek, turizmus)
5. Oktatás, továbbképzés (oktatási intézmények bemutatása, pályaválasztás, felnőttoktatás, átképzési lehetőségek)
6. Szolgáltatások, céginformáció (helyi vállalkozók, kisiparosok, szolgáltató intézmények)
7. Utazás, vásárlás, vendéglátás (nyitvatartási idők, menetrendek, árukínálat, vendéglátóhelyek, szálláslehetőségek)
8. Egészségügy, szociális ellátás (az orvosok névsora, rendelési idő, gyógyszerár, optikus, családsegítő szolgálat, az idősök napközijei, munkanélküliség)
9. Intézmények, szervezetek (pártok, társadalmi szervezetek, körök, egyesületek, egyházak)
10. Hirdetések, aktualitások (közlemények, álláshirdetés, ingatlanközvetítés)

A jelenlegi adatbázis az országos hálózat bármely tagja számára korlátozás nélkül elérhető.

A településen a szerkesztőhelyen kívül két terminál működik, egy a művelődési házban, egy pedig a polgármesteri hivatal ügyfélszolgálati irodájában. További lekérdezőhelyek létesítését tervezzük az oktatási intézményekben (két gimnázium, általános iskola), valamint a helyi kábelstúdiójában.

Látványos áttörés akkor várható, ha a helyi közösségi információs rendszer is megvalósul (sűrű kábelstúdió- és korszerű telefonhálózat). További lekérdezőhelyek kialakításakor valószínűleg azt a lehetőséget fogjuk megragadni, hogy egy ma már kapható Decodix nevű szoftver segítségével bármely IBM kompatibilis PC videotex terminálként is használható. Sajnos, olyan program még nincs a piacon, amelynek segítségével szerkeszteni is lehetne.

Természetesen az ideális állapot az lenne, ha az angliai példához hasonlóan egy központi gép tárolhatná a település valamennyi publikus és nem publikus információját, és a terminálokat közvetlenül saját kábelhálózaton köthetnénk össze. Mindennek megvalósítása a jövő nagy feladata, és elsősorban a gazdasági lehetőségek függvénye.

Kitekintés

Viewdata – Prestel – Anglia Szemle

Pál Ilona

A viewdata az információterjesztésnek olyan formája, amelynél a nagyszámítógépen tárolt írásos, grafikus információ telefonvonalon továbbítva az e célra átalakított színes televíziókészüléken megjeleníthető és egyszerű módszerrel visszakereshető. *Samuel Fedida*, a British Post Office (ma: British Telecom) fejlesztési mérnöke ötlete alapján a világon először Angliában kapcsolták össze ilyen módon e három médiát. Az első Hewlett Packard számítógépen kifejlesztett rendszert 1973-ban mutatták be és viewdatának nevezték el. Később, 1978-ban ezen a néven nem sikerült a találmányt védjegyezteni, mivel a viewdata szó a hétköznapi nyelvben gyakran használt két köznévből alkotott szóösszetétel. A rendszer *Prestel* márkanéven kezdte meg karrierjét, és e név azóta is kizárólag az angol nyilvános viewdatát jelöli. A 70-es évek végén a hasonló témakörben létrejött magánvállalkozásokat továbbra is viewdatának nevezték. Az angol szakirodalomban a videotexnek tágabb értelmezése honosodott meg, amely magába foglalja mind a viewdata, mind a teletext fogalmát, azonban a legtöbb országban, így Magyarországon is, a viewdata alatt a videotextet értik. A továbbiakban itt is ezt a megnevezést használjuk.

Az angol posta eredeti célja a videotex kifejlesztésével a meglévő telefonhálózatok csúcsidején kívüli (munkaidőn túl, este és a hétvégeken) kihasználtságának fokozása volt. A tervezett szolgáltatással lakossági igényeket céloztak meg, tudván, hogy a családok döntő többségének telefonja és televíziókészüléke is van, így a távoli számítógépeken tárolt információ könnyen elérhetővé válik az otthonokból.

Ugyanebben az időszakban a BBC (British Broadcasting Corporation) és az IBA (Independent Broadcasting Authorities) eleinte egymástól függetlenül, később közösen kísérletezett a teletext rendszer kiépítésével. Ennek eredményeképpen a 70-es évek elejétől két teletext rendszer áll a tévénézők rendelkezésére négy csatornán. A BBC1 és BBC2 csatornákon a Ceefax (azaz: see facts) adását, az ITV (Independent Television) két kereskedelmi csatornáján pedig az Oracle-t (Optimal Reception of Announcements by Coded Line Electronics) sugározzák. A szolgáltatás rendkívül sikeresnek bizonyult, többek között azért, mert egyetlen adapter beépítésével a tévénézők ingyenesen hozzájuthattak a teletextben tárolt hasznos információkhoz. Az angolok elégedettsége azon is lemérhető, hogy jelenleg 3 500 000

db teletext sugárzásra alkalmas tévékészülék üzemel országsherte, ezzel szemben a videotex előfizetők száma csak 75 000.

1. ábra
A Prestel főoldala

A Prestel adatbázis tartalma

Mivel széles rétegek információs igényeit kívánta kiszolgálni a Prestel, ezért a „mindenkinek valamit” elv alapján építette fel adatbázisát. Az információszolgáltatók sokfélesége biztosította a témák széles választékát, az utazástól a könyvismertetéseken át a társkeresésig. (1. ábra) Az adatbázis-piramis felső két szintjét és további néhány száz oldalt az alsóbb szinteken a British Post Office a saját számára tartott fenn. Ezek az oldalakon igényesen összeállított tárgyszó-indexek, illetve az információszolgáltatók névsora található meg. (2. ábra) (A British Telecom nyomtatott címtárat is közread a fő információszolgáltatók vezető oldalszámairól.)

További oldalakon magáról a Prestelről, a fejlesztéséről, problémákról és a távlati tervekről ad hírt, valamint hasznos tanácsokat nyújt a felhasználók és az információszolgáltatók számára. Hasonló témakörökkel jelennek meg a Prestel nyomtatott, negyedéves folyóiratai, például *Prestel User*, *Prestel Business Directory*, *Viewdata TV User*. Az IP adatbázisok (az információszolgáltatók adatbázisai) a Prestel harmadik szintjén kaptak helyet, szolgáltatónként átlagban 100-10 000

PRESTEL		1a	Op
Main Index			
FOCUS		THEATRE REVIEWS	
Entertainment, quizzes, holiday details including weather, Which? guide, offers			
20 AGRICULTURE	24 INSURANCE		
21 BANKING	25 MICROCOMPUTING		
22 BUSINESS	26 TEleshopping		
23 EDUCATION	27 TRAVEL		
5 MESSAGE SERVICES Mailbox, Telex Link			
6 NEWS, WEATHER, LEISURE, SPORT			
7 A-Z INDEXES to information & IPs			
8 CUSTOMER GUIDE All about Prestel			
9 WHAT'S NEW			
			14th JUNE

oldalt béreltek a postától. Nagyobb mennyiségű képpoldal igénylésére is volt lehetőség abban az esetben, ha egy információszolgáltató al-információszolgáltatókkal töltötte meg adatbázis-kapacitása egy részét. A kezdeti időszakban 130 információszolgáltató és több mint 50 al-információszolgáltató vett részt a szolgáltatásban. Az információszolgáltatók által lefedett főbb területek megoszlását az alábbi táblázat mutatja be.

téma	információszolgáltató
Utazás	ABC, Thomas Cook, British Airways, British Rail, British Tourist Authority
Bank, pénzügy	American Express, Datastream, Stock Exchange
Oktatás	Open University, Health Education Council, British Library
Szabadidő	Sportsdata, Grand Metropolitan
Kormányzat	Department of Industry
Könyvkiadás Kiskereskedelem és Marketing	Link House, Eastel, IPC, Debenhams, Great Universal Mail Order
Szakértői tanácsadás	Butler Cox and Partners
Fogyasztók Tanácsa	Consumers' Association

2. ábra
A Prestel betűrendes és tárgyszó indexe

PRESTEL 1990 _a 0p			
Alphabetic Indexes			
SUB			
10 A	17 H	24 O	30 U
11 B	18 I	25 P	31 V
12 C	19 J	26 Q	32 W
13 D	20 K	27 R	33 X
14 E	21 L	28 S	34 Y
15 F	22 M	29 T	35 Z
16 G	23 N		
INFORMATION PROVIDERS			
40 A	47 H	54 O	60 U
41 B	48 I	55 P	61 V
42 C	49 J	56 Q	62 W
43 D	50 K	57 R	63 X
44 E	51 L	58 S	64 Y
45 F	52 M	59 T	65 Z
46 G	53 N		
PRESTEL MAIN INDEX			

PRESTEL 19914 _a 0p	
E Subject Index	
10	Ear-Eat
11	Eco
12	Ecu-Ed1
13	Edu
14	Eec-Ele
15	Emp
16	Ene-Enq
17	Ent
18	Env-Equ
19	Ess-Eve
20	Exa-Exc
21	Exe-Eye
0 Subject index 8 back 9 forward	

A szolgáltatás beindításakor a Prestel tároló kapacitása 250 megabyte volt, ami kb. 250 000 lapnak felel meg. Ebből a mennyiségből csak 180 000 megabyte-nyi információ volt a nagyközönség számára elérhető, a többi a zárt felhasználói csoportok (Closed User Group) és a posta indexei számára volt fenntartva. Az adatbázis kapacitását kétféleképpen növelték, egyrészt magasabb kapacitású lemezek használatával, másrészt az adatokat ismétlő adatbázisokat adatot megosztó (distributed) adatbázisrendezéssel váltották fel.

Információkeresés a Prestelben

Az adatbázis felépítését általában piramishoz vagy ún. fa-struktúrához hasonlítják, amelynél a piramis csúcsa a „0” oldal, ennek tíz leágazása egyenként újabb tíz leágazáshoz vezet egészen a piramis legalsó szintjéig. Az információkeresés azonban nem csak hierarchikus úton lehetséges, az adatbázis elrendezése jóval rugalmasabb megoldásokat kínál.

1987-től a kulcsszókeresés is lehetővé vált az implicit AND Boole logikai operátor segítségével, vagyis ha * jel (csillag) és # jel (hashmark) közé beillentyűzünk két szót, pl. *Franciaor-

szág szálloda#, akkor kapunk egy listát azokról az utazási irodákról, amelyek Franciaországban szállodát tudnak biztosítani. Az elrendezés ilyen módjai és az utalók használata nagyon sok segítséget jelent a felhasználó számára, ugyanis egy opció választásával az adatbázis egyik részéről annak egy egészen más területére juthat el. Például, ha valaki a DIY (do-it-yourself, csináld magad mozgalom) adatbázisban keres információt, egyetlen szám beillentyűzésével eljuthat mondjuk a festékkészletekről vagy azok árairól szóló információkhoz. A struktúrának e sajátosságait figyelembe véve a Prestel szerkezete jobban szemléltethető, ha egymáshoz kapcsolódó információpontok hálójaként írjuk le. (Lásd a 3-4. ábrát a következő oldalon.)

A próbaidőszak és eredményei

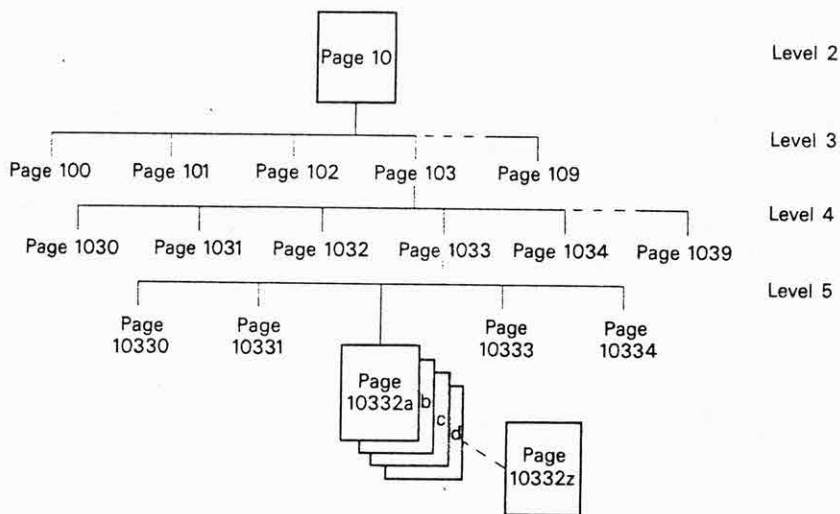
Az 1976-tól kezdődő kétéves próbaidőszak célja a piac várható nagyságának és jellegének 1985-ig szóló előrejelzése volt. Az angol posta, az információszoolgáltatók és a televíziókészüléket gyártók közös fórumot hoztak létre (PLG Prestel Liason Group), és egyenrangú partnerként együttműködve kívántak megállapodásra jutni a következő kérdésekben:

- ▶ milyen információk szolgáltatására van igény
- ▶ hogyan alakítsák az árakat
- ▶ milyen típusú terminálokat használjanak
- ▶ hogyan oldják meg az adatbázisok karbantartását

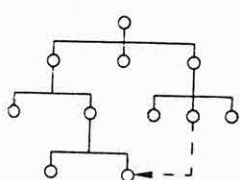
- ▶ milyen számlázási rendszert alkalmazzanak
- ▶ a szerzői jogi, illetve egyéb jogi természetű kérdések kezelése

A posta kivétel nélkül elfogadta az információszolgáltatásra jelentkező vállalatokat arra

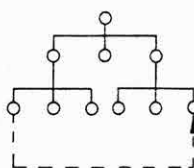
3. ábra
Piramis szerkezet

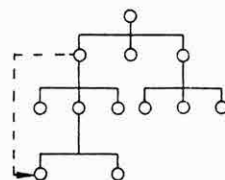
4. ábra
Keresési útvonalak

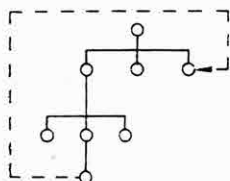
Alternatív útvonal

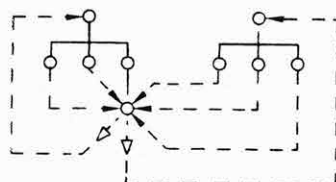
Útvonal ugyanattól az információszolgáltatótól az adatbázis más területén nyújtott információhoz

Gyorskeresés kiemeléssel

Rokon területre való áttérés

Egy közös oldal segítségével további rokon területek "körüljárása"

gondolva, hogy a kereslet majd eldönti, melyikük piacképes hosszú távon. Az adatbázis tartalmát illetően is semleges maradt, csak a bérelhető oldalak mennyiségét szabályozta azért, hogy megelőzze zavaró egyenetlenségek kialakulását, az egyes információféleségek indokolatlan dominanciáját. Országos számítógépes központokat hoztak létre, melyekbe versenytárgyalások után a legkedvezőbb áron beszerezhető és műszakilag is legjobb GEC 4000 gépeket installálták. Bemutatótermeket állítottak fel, hogy a videotex szolgáltatást széles körben megismertessék. Hat hónapos kísérleti időtartamra (amit később egy évre meghosszabbítottak) adták ki a gépeket, eleinte ingyen, a Birmingham, London, Norwich körzetből választott kör számára. A mintában 902 felhasználó szerepelt, ebből 378-an a lakossági és 524-en az üzleti körből. A lakosok közül a vezető szakemberek, szellemi dolgozók és általában a gyakorlott információhasználók voltak túlsúlyban, az üzleti életből inkább a magán és állami vállalatok, az oktatási intézmények és az önkormányzatok voltak a jellemzőbbek.

A próbaidőszak végéig 50 millió dollárt fektettek be a Prestel létrehozásába, ám az elért eredmények, a siker mértéke messze elmaradt a várakozástól.

A könyvtári alkalmazás sikere

1980-ban az Aslib Kutatócsoport felmérést végzett közkönyvtárakban arról, hogy a Prestel mennyire bizonyul hasznosnak a tájékoztató munkában. A könyvtárosok 5-30 perces alapoktatásban részesültek a videotex használatáról, és ezt követően 6-12 bemutatót tartottak hetente a könyvtárba látogatók számára. A legegyszerűbb érdeklődők a fiatalok (különösen a férfiak) és a magánemberként ott járó üzletemberek voltak. A használók többsége állással, munkahellyel (36%), szabadidő-tevékenységgel (40%) és gazdasági információkkal (23%) kapcsolatos kérdésekre keresett választ.

Az egy éves tesztelési időszak tapasztalatait leszűrve a könyvtárosok és a felhasználók véleménye megegyezett a Prestel előnyeit és hátrányait illetően. Elsősorban azt kifogásolták, hogy az adatbázisban található fájlok (IP adatbázisok) minősége meglehetősen különböző színvonalú. Sokan az információszolgáltatók közül nem ma-

radéktalanul töltötték fel adatokkal az általuk bérelt fájlt, és így előfordult, hogy a felhasználó hosszas útleágazásokon eljutva a kívánt oldalhoz, semmilyen információt nem talált, vagy nagyon keveset. Ugyancsak hiányolták a menüoldalakon az egyértelmű terminológiák használatát, melynek következtében gyakran rossz irányba indult el az információkereső. A frusztrációt csak fokozta, hogy az adatbázisban visszafelé nem lehetett haladni, ezért minden téves választás után a menüoldalra kellett visszatérni. Igaz, hogy a Prestel erősségét a faktografikus információszolgáltatásban találták, ahol az információ frissessége, naprakészsége a döntő jelentőségű, sok esetben azonban az információszolgáltató nem jelölte meg az információ betöltésének időpontját, így a naprakészség kérdésessé vált. A retrospektív keresés lehetőségének hiánya okozott ugyanakkor sokszor problémát. Ha a felhasználó nem az aznapi, hanem az előző heti részvényárakat kereste, információ nélkül maradt. Meglehetősen zavarónak bizonyult az is, hogy ugyanazt az információt különböző szolgáltatóktól különböző áron lehetett megkapni, pl. a *Financial Times Index* ára 10 penny volt a FINTEL-től, 1.4 p. a Datastream-nél és ingyenes a Viewtel adatbázisában.

A felmérést követő Aslib jelentés azt igazolta, hogy a Prestelben lévő leghasznosabb információk nem kimondottan a közkönyvtárak látogatóinak érdeklődési körébe vágók. A könyvtárosok úgy vélték a Prestel inkább az üzleti világnak való, viszont a Business City Library (London legnagyobb üzleti információt szolgáltató közkönyvtára) kevésnek találta az adatbázis üzleti, gazdasági információit.

A szolgáltatás előnyei közt a naprakészséget és, a többi nyomtatott információval szemben, az olcsóságot emelték ki, valamint azt, hogy a videotex nem válhat a könyvtári vandalizmus tárgyává, hiszen oldalait sem összefirkálni, sem kitépni nem lehet. A videotex nem túl lelkes könyvtári fogadtatásához az is hozzátartozik, hogy akkoriban jelentős pénzügyi korlátozás jellemezte az angol könyvtárügyet.

A Prestel irányváltása

Az angol posta a tapasztalatoknak megfelelően módosította kezdeti stratégiáját, és a széles

tömegek helyett szűkebb felhasználói csoportokat keresett. Addigra világossá vált, hogy a videotex iránt a legkomolyabb érdeklődést az üzleti világ mutatta. Hamarosan megjelentek a piacon a kimondottan erre a célra készített terminálok és szoftverek, melyek mikroszámítógépeket tettek alkalmassá videotex-terminálként való használatra. A szolgáltatás kibővült a Prestel CitiService-szel, amely banki és pénzügyi információt biztosított zárt felhasználói csoportoknak. A videotex harmadik generációs konstrukciójánál lehetővé vált, hogy a gateway (áttérési technika) segítségével közvetlen összeköttetést biztosítsanak a tőzsdéhez, kiegészítve azt a távbrókeri szolgáltatással. A gateway lehetőség felhasználásával az online adatbázistulajdonosokat is érdekeltté tették, mivel így lehetőség nyílt nagy online adatbázisok egy-egy fájljának videotexen való szolgáltatására is, de lényegesen egyszerűbb információkeresési technikával. A teleszoftverek és teleprogramok alkalmazásával az oktatási intézményeket és egyetemi könyvtárakat sikerült megnyerni, a távoktatás területén rendkívül sikeres e szolgáltatás. A teleszoftverek közkönyvtári alkalmazására is van példa, a leghasznosabbak egyike pl. az adóbevallással kapcsolatos kalkulációs segédeszközök programjának közreadása. A szakkönyvtárak közül sokan nyújtanak tartalomjegyzék (current content) és SDI szolgáltatást videotexen. A naprakészség mellett a gyorsaság is biztosított, mert a felhasználó az általa kiválasztott cikket elektronikus postán azonnal megkaphatja, és az adminisztráció sem bonyolult, ugyanis a számlát a videotex automatikusan elkészíti.

Az 1970-es évek végétől létező magán videotex rendszerek sikeresebbnek bizonyultak az évek során, mint a Prestel, feltehetőleg azért, mert gyorsan, hatékonyan tudtak speciális piaci igényeket kiszolgálni, testreszabott információkat szolgáltatni. Nagyon sok közülük házi (in-house) rendszerként működik, mások versenyben állnak a Prestellel.

A telekommunikációval foglalkozó szakemberek véleménye megegyezik a videotexet illetően, de abban megegyeznek, hogy van jövője az információs piacon, hiszen mind az online, mind a hagyományos információhordozók mellett hasznos alternatívának bizonyul. Mint tömegkommunikációs eszköz nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Irodalom

1. HARRIS, Garry I.: Libraries and the universal availability of information: Is videotex the missing link in information services? = IFLA Journal. 12.vol. 1986. 1.no. 33-42.p.
2. HUNTER, P.N.: Trends in private viewdata systems. = Aslib Proceedings. 37.vol. 1985. 6-7.no. 277-280.p.
3. Online searching — Principles and practice. By Hartley, D. et al. London, Butterworth, 1990. 297-318.p.
4. REDFERN, Judy: Libraries bring Prestel to the public. = Library and information research report 13. 5-20.p.
5. TUCK, W.R.: Videotex and database management systems. = Aslib Proceedings. 38.vol. 1986. 3.no. 85-92.p.
6. Videotex. = Aslib Information. Special Issue. 17.vol. 1989. 5.no.
7. WOOLF, R.: Videotex the new television/telephone information service. London, Heyden, 1980. 73-87.p.

1. táblázat
Előfizetés a videotex szolgáltatásra

Közületnek	18 font/negyedév
Magánszemélynek	8 font/negyedév

Telefonhálózat használati díj:

Hétfő-péntek, 8-9 óráig	0,088/3 perc
Hétfő-péntek, 9-1 óráig	0,132/3 perc
Hétfő-péntek, 13-20 óráig	0,088/3 perc
Egyéb időben	0,01/perc

A PAV-on keresztüli kapcsolási díj

Hétfő-péntek, 8-18 óráig	0,07/perc
Egyéb időben	0,01/perc

2. táblázat
Magán videotex rendszerek Nagy-Britanniában

Név	a rendszer neve	típus
Aregon International	IVS-3	Mini
AVS Intext	Mistel	Mini
Christian Rovsing	Christian Rovsing	Mini
Computel	Thorntel-3	Mini
Computer Automation	Syfatel	Mini
Computex	Computex	Mini
DISC	Viewbase	Mini
DM England	Miracle	Micro
GEC Viewdata	GEC 4000	Mini
Honeywell	Themis	Main
IBM	SVS/1	Mini
ICL	Bulletin	Mini
Mars Group Service	PVS-990	Mini
Metrotech	Metrotech	Micro
Modcomp	Viewmax	Mini
Perkin Elmer	System	Mini
Plessey Office Systems	IBS	Mini
Poulter Computevision	PVS	Micro
Radio Rentals Contracts	Thorntel	Main
Rediffusion Computers	Viewdata Plus	Mini
Telemachus	Telemachus	Micro
Zynar	Overview	Micro

A „*National Geographic Magazine*” 1990 decemberi számától otthont keres! Kérjük jelentkezzen az a könyvtár, ahol szívesen fogadnák, havonta (2 havi késéssel), olvasóik részére. (Bár van, amikor egy-egy szám kimarad!) Az ajándékozót Kovács Mária, a KMK külső munkatársa a közvetítéssel az OSZK KMK Könyvtartudományi Szakkönyvtárát bízta meg. Telefon: 175-0686

VIDEOTEX GÖRÖGORSZÁGBAN

A Kapa-TEL nevű első görög videotex rendszer hamarosan befejezi működésének első évét. A hálózat ugyan csak a főváros, Athén körzetét fedi le, de előfizetőinek száma (1000 állomás) állandóan nő. A Kapa-TEL az alábbi területekről szolgáltat információkat: napi céginformációk; online piaci információk; az Európai Közösséggel kapcsolatos információk; gazdasági és pénzügyi adatok; üzleti hírek; sajtófigyelő; BIFEX; szórakozási lehetőségek; és egyéb információk (időjárás-előrejelzés, gyógyszerfelvételek, menetrendek stb.) (News Review / DG XIII Telecommunications, Information Industries and Innovation, 1/1991.)

A videotex Franciaországban: Télétel (Szemle)

Kovács Katalin

A világ videotex rendszerei között a francia minden tekintetben listavezetőnek számít. Állami támogatással (mintegy 2,2 milliárd frankos beruházással), viszonylag rövid idő alatt terjedt el a telefonhálózathoz kapcsolódó mini-képernyőterminál, a Minitel. A sikertörténet akkor indult, amikor a francia posta (France Telecom) a telefonkönyv kiváltására elektronikus telefonkönyvet akart adni az előfizetőinek, s ezért a Minitelt ingyenesen juttatta a háztartásoknak. A posta előre kiszámította, hogy a telefonkönyvek költségének megtakarításával néhány év alatt megtérül a terminálok költsége. Ennek az ötletnek köszönhetően a szolgáltatás mára már 5 és fél millió használóval, havi 20 millió hívással, 13 500-féle szolgáltatással és 8-10 millió óra havi kapcsolati idővel, nyereséget hozó üzleti vállalkozássá fejlődött. Az 1. ábrán a kapcsolati órák és a hívások számának felfutását látjuk 1986 és 1989 között.

A Minitel nagy újdonsága az volt, hogy közvetlen párbeszédet biztosított a tulajdonosoknak, akik hosszú órákat (vagy akár éjszakákat) tölthettek el ismerőseikkel a telefon és a képernyő mellett (kezdetben ugyanis elsősorban személyes és szórakozási célra vették igénybe a rendszert). A népszerűség másik oka abban keresendő, hogy a rendszer igen egyszerű felépítésű és a használata is nagyon könnyű. A telefon, a televízió és a Minitel egy közös hálózaton működik, ezért a rendszer használata egyszerűbb, mint a

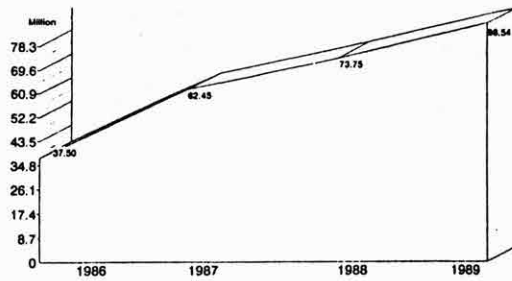
külföldieké. A helyi adatbázisok az országos adathálózaton keresztül kapcsolódnak a posta központi számítógépéhez és ezen keresztül az országban működő valamennyi videotex adatbázishoz. A Télétel sikerének igazi titka azonban a kínálatában van, amelyben a közérdekű és professzionális információszolgáltatás mellett a szórakoztatás (szerencsejáték, horoszkóp és szex) is szerepel.¹

A francia videotex előzményei a hetvenes évek elejére nyúlnak vissza, amikor 1974-ben elkezdődtek Franciaországban az országos telematikai hálózat kiépítésének munkálatai. Elsődleges cél az otthonról lekérdezhető, interaktív információszolgáltatás kialakítása volt. Ennek eredményeképpen egy évvel később bemutatták az Antiope és Télétel elnevezésű rendszereket. Az Antiope (hasonlóan az angliai Ceefaxhoz vagy a magyar Képújsághoz) az egyirányú információsugárzást, a Télétel pedig a párbeszédés videotex szolgáltatást megvalósító rendszer volt. A francia telematikai szolgáltatások mára már jól érzékelhető sikerét egy 1975-ös kormánydöntés, a „Telefont mindenkinek” elnevezésű program alapozta meg, amelyben az elavult telefonhálózat felújítása és bővítése mellett, a beruházások gyors és biztos megtérülése érdekében a telefonhálózat információszolgáltatói szerepének fejlesztésére és kiszélesítésére törekedtek. A tervekben 1982-re 20 millió telefonállomás üzembe állítása szerepelt², 1991-re pedig három milliárd háztartást jeleztek Minitel-használóként.³ A valóság felülmúlta a terveket. 1993-ra most azt prognosztizálják, hogy nem lesz lakás Minitel nélkül.⁴

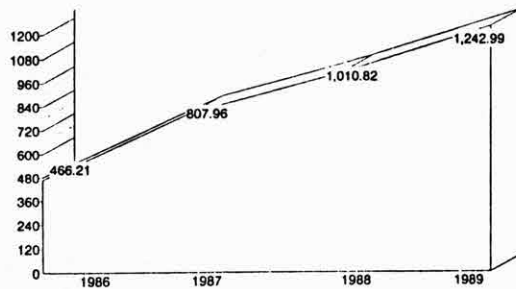
A Télétel kísérleti üzemeltetése 1981 és 1984 között folyt. Először Párizs külvárosában, aztán az ország különböző városaiban próbálták ki. A kísérlet során a használók csak az elektronikus üzenetküldő szolgáltatás használata esetében értékelték sikernek a szolgáltatást. Kezdetben tehát Franciaországban sem könyvelhetett el magának nagy népszerűséget a videotex. Ízelítő az 1987-es véleményekből: némelyek „célszerű, erotikus eszköznek” érzik, mások „drognak, amelytől alig lehet szabadulni”, többen pedig „vonzó, de kártékony időtöltésnek”.⁵ (A vélemények a szórakoztató funkcióra vonatkoznak.)

Az országos telematikai hálózat kiépítése az elektronikus telefonkönyv és a közérdekű tájékoztatás megszervezésével 1984-től kezdődött. 1989 végére már minden 100 telefon előfizetőből 19-nél működött Minitel terminál.⁶ Ugyan-

1. ábra
A kapcsolati órák számának alakulása a Téliétel hálózatban

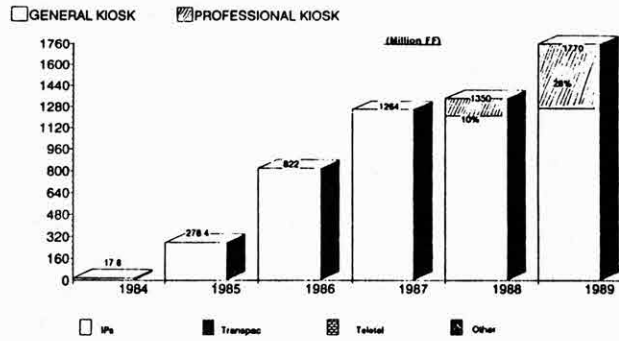
A hívások számának alakulása a Téliétel hálózatban

Forrás: Overview of the videotex market. London, 1989.

2. ábra

A Kiosk bevételének alakulása

csak 1989-ben a Téliétel éves telefonforgalmának kb. 40%-a irányult az elektronikus telefonkönyv használatára, 28%-a a szakmai tájékoztatásra, kb. 9%-a az általános információs igények kielégítésére, 10%-a a banki ügyletekre, 5%-a üzenetközvetítésre, 4%-a szórakozásra, a maradék pedig egyéb jellegű tájékoztatásra.⁷ Időben a leg-

több órát a szakterületi tájékoztatásra veszik igénybe, a használati idő a teljes forgalom csaknem 30%-a. Ez utóbbi szolgáltatás bázisát a Téliétel keretében 1985-ben Kiosk néven létrehozott nyilvános videotex állomás jelenti. Az általános tájékoztatást adó Kiosk állomás mellett 1988-ban beindított szakmai tájékoztatást adó Kiosk is

gyorsan népszerűvé vált. Ez utóbbit 1989-ben már 6,5 millió órát használták.⁸ A 2. ábrán a professzionális és az általános igényeket kiszolgáló Kiosk állomás bevételeinek alakulása látható.

Könyvtári szempontból azt érdemes külön is kiemelni, hogy a francia videotex rendszer jó példája annak, hogy nemcsak az általános, közérdekű tájékoztatás szintjén, hanem a szakterületi információszolgáltatás terén is népszerűvé tehető egy videotex rendszer a bőséges kínálat révén.

A Minitelen keresztül ma már több mint 250 adatbázis érhető el külön parancsnyelv használatával. Ezekről az adatbázisokról egy minerva is készült (*Répertoire des banques de données pour l'entreprise*), melynek 1991-ben megjelent az angol nyelvű kiadása *Directory of French videotex databases for companies* címmel.⁹ A minerva közreadásával az volt a cél, hogy a külföldi – és persze a hazai – használókat kellő ismerettel lássák el a rendszerből elérhető adatbázisokról. A kiadvány bemutatja az általános célú *nemzetközi* (pl. Atoll Europe, Duns-Europe, Hispan, Itali, Japinfo, stb.), a *nemzeti*

(*Annuaire Electronique, Scrip, Telefirm, Teleinform2*) és a *regionális* adatbázisokat, majd pedig szakterületenkénti bontásban ismerteti a rendszereket. A tájékoztatási központok számára készült adatbázis neve: ABCDOC. Nézzük meg a 3. ábrán, mit lehet erről megtudni a minervából.

A Minitelen keresztül a könyvtárakból is könnyen elérhetők a különböző online adatbázisok. Legnépszerűbbek a Pompidou Központ Könyvtára (BPI – Bibliothèque publique d'information du Centre Pompidou) által kínált lehetőségek. Néhány név az elérhető adatbázisok közül: ISIS, GRAPPE, MERL, AGRA, LOGOS, CCN, MEDLINE, stb.¹⁰ A Medline kétféleképpen is elérhető. Az egyik út az egyszerű használóé, aki előfizet és jelszó nélkül, egyszerű telefonhívással éri el a rendszert. Ez esetben a számlázás a kapcsolati idő alapján történik és a rendes telefonszámla része. A másik lehetőség a professzionális használóé, aki egy másik telefonszámon az online rendszerekben szokásos feltételek szerint kereshet, azaz jelszóval, kapcsolati idővel, online és offline nyomtatási lehetőséggel, amire az első esetben egyáltalán nincs lehetőség. Az ilyen típusú használat esetében az igénybe vett szolgáltatások szerint történik a számlázás. Mindkét esetben a keresés menürendszerű.¹¹

A Téliétel hálózathoz külföldről is lehet csatlakozni a Minitelnet kapcsolóközpont használatával. A Minitelnet népszerűségét jelzi, hogy 1989-ben már több mint 30 ezer óra külföldi kapcsolati időt regisztráltak, dacára a nyelvi és technikai nehézségeknek. Az érdeklődés folyamatosan nő: 1990-re mintegy 100 ezer óra értéket is elérhet.¹⁶ Az Európai Közösség országaiban működő videotex rendszerek használói számára egy jól szerkesztett kiadványban foglalták össze az F.L.A. Consultants szerkesztői a Téliételhez kapcsolódás technikáját és a szolgáltatással kapcsolatos egyéb tudnivalókat.¹²

1988-ig ingyen került a háztartásokba a Minitel, azóta pedig alacsony bérlet díj fejében (havi 5 frank) lehet hozzájutni. A Minitel terminálok használatának négy árszintje van (Téliétel 1, 2, 3, 4), melyek növekvő óradíjjal működnek.¹³ A Téliétel 3-as és 4-es szint a Kiosk szolgáltatás egy-egy szintje. Ezek óránkénti díja durván 59, illetve 134 frank. A Téliétel rendszerben nem feltétlenül kell képernyőoldalt bérelniük az információszolgáltatóknak, elég, ha egy X.25-ös kommunikációs kártyával bekapcsolódnak a Transpachoz (az országos csomagkapcsolt hálózathoz). Ennek

3. ábra
Az ABCDOC adatbázisról
a *Directory of French videotex databases for companies* c. könyvből

ABCDOC	Ország: Franciaország Téma: Tájékoztatási központok
A rendszer bemutatása: Az ABCDOC elektronikus minerva a tájékoztatásról az Oracle hálózat kifejlesztésében, a hálózathoz tartozó nyilvános és magán tájékoztatási szervezetek (tájékoztatási központok, könyvtárak és levéltárak) szolgáltatásairól. Négy szempont szerint lehet keresni a rendszerben: témák, földrajzi szempontok, intézmények és az elérési feltételek szerint. Valamennyi tájékoztatási központ pontos neve, címe, szakterülete, a használat feltételei és a szolgáltatási idő megtalálható a rendszerben. További tájékoztatás a rendszerrel: név, cím, telefon.	Jellemzők: Hozzáférés: 3615+ ABCDOC A dok. típusa: szöveges adatok Nagysága: 7500 intézmény Aktualitása: heti Nyelv: francia Minta egy rekordról: Az intézmény neve: Címe: Szakterülete: Használata:

köszönhetően már eddig is sok külső információszolgáltató központ számára nyílt lehetőség a csatlakozásra.

A Minitel használói számára az első szinten ingyenesen hozzáférhető szolgáltatások találhatók. A legnépszerűbb a már említett elektronikus telefonkönyv, amelyből név, cím, foglalkozás alapján lehet keresni. A telefonhasználat az első 3 percig ingyenes, utána két percenként 0,74 frank. Bár nem ingyenes, viszont egyre népszerűbb szolgáltatás az elektronikus postaszolgálat. 1990 elején már 6000 fölött volt a postaládák száma.¹⁴

A használók – köztük a könyvtárak – az információközvetítésen túl távvásárlási, telebanki, telekonferencia típusú szolgáltatásokra is felhasználhatják a Minitelt.

A France Telecom 1989-ben a videotex szolgáltatásokból 3,604 millió frank üzleti haszonhoz jutott, melyet az információszolgáltatók és a rendszerszolgáltatók között nagyjából egyenlő mértékben osztottak fel.¹⁵

Irodalom

1. Új médiumok a társadalomban. Annotált bibliográfiai gyűjtemény a nemzetközi szakirodalomból. Szerk. Lukács János. Bp. Közművelődési Információs Vállalat, 1990. 246.p.
2. Marchand, M.: Telematics in France. Panorama and prospects. = Online Review. 12.vol. 1988. 2.sz. 109-117.p. (Ism.: Roboz Péter, TMT, 1990. 3-4.sz. 157-159.p.)
3. Új médiumok. 247.p.
4. Kovács Győző: Teletel, Minitel, videotex. = Magyar Hírlap. 1991. jan. 5. mell. 2.p.
5. Új médiumok a társadalomban. 247.p.
6. Brückner Huba: Behozhatatlan előny. = Computer-world-Számítástechnika. 5.évf. 1990. 28.sz. 18-19.p.
7. Overview of the videotex market in 1989. Commission of the European Communities. IMO-Working paper. 90. 3. Luxemburg, July. 1990. 4.p.
8. uo. 5.p.
9. Riou, Béatrice: Directory of French databases for companies. Paris, F.L.A. Consultants, 1991. 265 p.
10. Minitel. Paris, Centre Georges Pompidou, Bibliothèque publique d'information, 1987. 140.p. (Dossier technique, no. 6.)
11. A Medline a Minitel hálózaton. = INSERM – Télésystémés Questel prospektus, 1989. (Ism.: TMT. 1990. 7.sz. 318.p.)
12. Guide de connexion au réseau Télétel français. How to get connected to the French Teletel network. Paris, F.L.A. Consultants, 1990. 95 p.
13. Marchand, M. i.m.
14. Brückner Huba i.m. 19.p.
15. Overview of the videotex market in 1989. 6.p.
16. Information market. 1990-es adatok

JACSÓ PÉTER (aki jelenleg a Hawaii Egyetem Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Tanszékén dolgozik) nyerte el a The Electronic Library című folyóirat 1989. évi legjobb publikációjáért járó díjat, amelyet a Geac Computers cég szponzorál. Cikke, amely a CD-ROM termékek Installálásával kapcsolatos problémákról szól, a lap 1989/5. számában jelent meg (a KDSZ referáló lapban a 90/569. számon ismertettük); aktualizált és kibővített változata elhangzott a 14. International Online Information Meeting konferencián is. (The Electronic Library, 1991. 1.sz. 38.p.)

KÖNYV-REPRIVATIZÁCIÓ IS VAN! – Két éve az NDK hatóságoktól kiutazási engedélyt kért az NSZK-ba egy zwickauai úr. Az engedély feltételeként azt kívánták tőle, hogy a birtokában levő – ma kb. 150 000 márkára becsült – Luther-Bibliát ajándékozza vagy olcsón adja el az államnak. Ő végül bölcs kompromisszumot talált: „meghatározatlan időre” kölcsönadta a könyvet a chemnitzi Városi Könyvtárnak. Most visszakérte és természetesen vissza is kapta. (DBI-Pressespiegel, 1990. dec.)

A német videotex a könyvtárak szolgálatában (Szemle)

Kovács Lászlóné

Németországban 1977-ben kezdődtek el az első videotex-kísérletek, üzemszerűen 1983-ban vezette be a szolgáltatást a szövetségi posta Bildschirmtext (Btx) néven. Itt is érvényesült az az általános jelenség, hogy kudarcról kezdtek beszélni a szakértők, amikor látták, hogy az 1985-re jövendölt egymillió előfizető helyett annak alig egytizede lett. (1989 októberében az előfizetők száma 200 000 volt.) Az utóbbi 3-4 évben vett nagyobb lendületet a Btx fejlődése, és jelenleg is folyamatos növekedést mutat, mintegy havi 4000 új előfizetővel. Látványos áttörés várható még attól, hogy a személyi számítógépeket videotex vételre alkalmassá tevő programot jelképes összegért terjesztik, tehát a számítógép tulajdonosok egyben videotex felhasználókká válhatnak. Egy 1989-es felmérés szerint az előfizetőknek 50%-a használja a Btx-et hivatalos, 29%-a vegyes és csak 21%-a magán célra, éppen fordítva, mint a franciáknál, ahol a döntő többség a magán célú felhasználó.

A német Btx-hez való csatlakozás egyszeri költsége 65 DM, a havi előfizetési díj 8 DM, amihez számítandó még a telefonkapcsolati díj (vidékről is helyi tarifával, az államközi szerződéssel bíró országok esetében még külföldről is helyi tarifával). Külön meg kell fizetni a térítéses szolgáltatások (üzenetküldés, telex, stb.) díjait és az információs szolgáltatóknak az oldalbérleti díjakat (0,02-0,40 DM havonta).

A német Telekom (Szövetségi Posta) külföldi információs szolgáltatók és -lekérdezők számára is lehetővé teszi a Btx-hez való csatlakozást. Ahhoz, hogy külföldről információs szolgáltató lehessen valaki, egy német székhellyel rendelkező videotex megbízott szükséges. A csatlakozás technikai feltételei: egy CEPT szabvány szerinti terminál, a nemzeti távbeszélő vállalat által hitelesített, és a nemzetközi CCITT normáknak megfelelő, 1200/75, illetve 1200/1200 bps adatátviteli sebességű modem (a Magyar Távközlési Vállalat MUPID készüléke minden átalakítás nélkül azonnal alkalmas). A külföldi csatlakozás egyszeri belépési költsége 200 DM. Részletesebb információkkal a Dienststelle Bildschirmtext (Fernmeldeamt 2 Postfach 9850 D-400 Düsseldorf 1) szolgál.

Anonim információlekérdező már jelenleg is lehet minden magyar videotex állomással rendelkező felhasználó. A kapcsolatfelépítés az alábbi módon történik: a MUPID terminál kézi hívásra állítása után a 00-49-69190 számot kell a telefonon tárcsázni, amivel a kapcsolat létrejön, sajnos államközi egyezmény hiányában egyelőre interurbán távbeszélő díjjal. Bár a német rendszer sokkal több információt szolgáltat pénzért, mint például az osztrák vagy a francia, az anonim felhasználók így is több mint 6000 ingyenes szolgáltatás közül válogathatnak.

A német, angol, francia, spanyol és olasz nyelven „beszélő” főmenüből (lásd 1. ábra) a 13 Sachgebiet (Szakterület) opció kiválasztása után további tartalomjegyzéket kínál a Btx (lásd 2. és 3. ábrák). A megtekinteni kívánt oldalt a szakterület nevével (*Bücher#) vagy oldalszámával (*321705#) lehet kérni. A használat megkönnyítése érdekében az oldalszámokról évente vagy még gyakrabban aktualizált címtárak jelennek meg (4. ábra).

Könyvtári alkalmazás

A Btx nyújtotta lehetőségeket könyvtári szempontból a német szakemberek a kiskönyvtárak számára tartják elsősorban előnyösnek. Ennek okait az alábbiakban látják:

- ▶ a készülék beruházási és üzemeltetési költsége csekély;
- ▶ a rendszerhasználat igen könnyen megtanulható;

1. ábra
A Btx almenüje

Bildschirmtext	0,00 DM
Gesamtübersicht	*0#
Suchhilfen	Kommunikation
10 Alphanumerisch	80 Mitteilungsdienst
11 Anbieter A-Z	81 Teleauskunft
12 Schlagwörter	82 Telex
13 Sachgebiete	83 Telefax
14 International	84 Cityruf
15 Aktuell	85 Teletreff
Wahlen	86 Ausland
Tips und Hinweise	
70 Neues über Btx	72 Teilnehmer-
22.11.90	funktionen
71 Informationen	73 Bedienungs-
zu Btx	anleitung
Hilfe mit *1#	Btx beenden 99
	0a

2. ábra
Részlet a Btx tv, rádió, könyv és sajtó kínálatából

Bildschirmtext	0,00 DM
Sachgebiet: Fernseh, Hörfunk	
Bücher, Zeitungen	
Abonnements	Branchen-Fern-
(Zeitschriften,	sprechbücher .. 22
Zeitungen) 10	Buch-
Adre bücher 11	besprechungen 23
Adressenverlage 12	Buch-
Annoncen 13	gemeinschaften 24
Antennen 14	Buchhandel 25
Antiquariate 15	Bücher 26
Anzeigen 16	Comics 27
Archive 17	Enzyklopädien .. 28
Auslandsmeldungen 18	Fachbücher 29
Belletristik 19	Fach-
Bibliographien .. 20	zeitschriften 30
Bibliotheken 21	Fernsehprogramme 31
0	#
	10391210a

3. ábra
Részlet az autó-és közlekedési szakterület kínálatából

Bildschirmtext		0,00 DM
Sachgebiet: Auto und Verkehr		
Abschleppdienste	10	Autoradios 23
Amateurfunk	11	Autoreisen 24
Antriebstechnik	12	Autoreisezüge .. 25
Armaturen	13	Autoreparaturen 26
Autobahnen	14	Autotelefon 27
Autoelektrik	15	Autotests
Autofahren	16	Autovermietung 29
Auto-		Autozubehör 30
lackierungen ...	17	Bahnverbindungen 31
Automarkt	18	Batterien
Automobilclubs ..	19	Benzin
Automobile	20	Benzingutscheine 34
Automobilsport ..	21	Busverbindungen 35
Autopflege	22	
0		#
		10391130a

- ▶ a szolgáltatások az igények széles skáláját képesek kielégíteni, a közhasznútól a szakirodalmi információig.

Terjedelmi okok miatt nem vállalhatjuk a német Btx rendszer nyújtotta információk teljes választékának ismertetését. Részletesebben szeretnénk szólni viszont a szakirodalmi adatbázisokról, arról a bízató alsó-szászországi kísérletről, amelybe 10 kiskönyvtárat is bevontak, valamint egy olyan felmérésről, amelynek keretében két nyilvános Btx állomás használóit kérdezték meg tapasztalataikról.

Szakirodalmi adatbázisok

Szakirodalmi információkkal a világon 600 adatbázisszolgáltató vállalat (host) igyekszik a felhasználókat ellátni mintegy 5000 adatbázisból. Ezekből a Németországban működő 30 host 500 adatbázishoz biztosít hozzáférést. A német hostok közül kettő (DIMDI, GENIOS) a Btx-en keresztül is kínálja az információkat, és létezik egy kizárólag Btx-en keresztül hozzáférhető host is, a Btx Südwest Datenbank (BSD). A video-

texen is elérhető adatbázisok száma 100 körül van jelenleg Németországban.

A régóta ismert DIMDI adatbázisszolgáltató vállalat 1985 óta a Btx-en keresztül is kínálja adatbázisainak egy részét, mondván, több új felhasználót nyerhet meg ezáltal. Kereken ötvennek a használatát biztosítja az alábbi szakterületekről: biológia, mezőgazdaság, orvostudomány, sport, élelmiszeripar, borászat, csomagolóstechnika, társadalomtudományok, egészségügyi ellátás és pszichológia. A DIMDI számítógépes parancsnyelve a GRIPS, a Btx használók azonban e nyelv ismerete nélkül is megkapják mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket az online használók. A napi 21,5 órán át lekérdezhető DIMDI adatbázisok használatáért 40 DM-t kell fizetni óránként, valamint ún. licenc díjat, ami adatbázisonként változó, elérheti az óránkénti 120 DM-et is, létezik azonban több licencdíj-mentes adatbázis is. A fenti költségekhez járul még minden elküldött, illetve lekérdezett oldalért 0,06 DM, ami egy-egy keresőkérdésnél-válasznál általában 0,12 DM-et tesz ki, mivel egy Btx képernyőre kevesebb információ fér el, mint a számítógépnél. A DIMDI használóknak jelenleg mintegy 5%-a veszi igénybe azt a Btx-en keresztül, de a könnyen elsajátít-

4. ábra
Btx-címtárak

a) Információk utazni vágyóknak és utazási irodáknak

Turisztikai információk, tájékoztatás a szálláslehetőségekről. Tárgyszójegyzékkel, földrajzi mutatóval, szabadidős lehetőségekkel
Megjelenik: januárban és júliusban
Ára: 9,90 DM

b) Btx használat az üzleti világban

A Btx-be információt szolgáltató pénzügyi intézményeket (pl. bankok, biztosító társaságok, takarékpénztárak) tartalmazza, tárgyszómutatóval, hardver- és szoftver-kínálatokkal.
Megjelenik: évente, augusztusban
Ára: 15 DM

c) Btx-en lekérdezhető adatbázisok jegyzéke

Kb. 30 szakterület adatbázisainak leírása, a szolgáltatások díjainak feltüntetésével
Megjelenik: évente, márciusban
Ára: 9,90 DM

d) A Btx alkalmazásával, a készülékekkel és a költségekkel kapcsolatos tudnivalók

A Btx-készülék gyártók kínálata, áttekintés a Btx programokról és alkalmazásokról
Megjelenik: évente kétszer
Ára: 8.- DM

ható lekérdezési technika miatt az arány erőteljes növekedésére számítanak.

A legkülönbözőbb céginformációkat, két közgazdasági szaklap teljes szövegét, pénzügyi információkat nyújt a GENIOS adatbázisszolgáltató vállalat, amelynek használati díja egyszeri 125 DM és esetenként különböző adatbázis-használati díjak, percenként 4,70-8,00 DM között. A GENIOS használóknak mintegy egynegyede videotexen keresztül használja az adatbázisokat.

A kizárólag Btx hozzáférésű adatbázisokat építő, stuttgarti székhelyű BSD mindenféle intézménytől vállal adatbázisépítési megbízást. Ebből adódóan kínálatuk igen szerteágazó, a hírközlő szerek, kiadók, cégek információit ugyanúgy szolgáltatják, mint a menetrendeket, címtárakat, gyártmány-információkat, stb. Naponta átlagban 2000 hívást kapnak, és a legsikeresebb Btx információszolgáltatónak számítanak ma Németországban. A kínálatból néhány: Ki kicsoda?, Ki mit szállít?, Sportinformációk, Orvosi szakkifejezések gyűjteménye a Duden-Medizinische Fachausdrucke alapján (35 ezer orvosi kifejezés, és érdekessége, hogy a fonetikus írt kifejezéseket is képes hasonlító program segítségével értelmezni és megválaszolni).

Az ECHO adatbázisok elérhetőségéről az e szám 280. oldalán levő cikkben szólunk részletesebben.

A fenti nagy szolgáltató központoktól függetlenül számos adatbázishoz, információhoz férhet hozzá a felhasználó a legkülönbözőbb területekről. Könyvtári szempontból az alábbiakat érdemes még megemlíteni: a *Stern*, a *Capital* és az *Impulse* című lapok indexei, amelyek 1982-ig, illetve 1980-ig visszamenőleg állnak rendelkezésre. Baden-Württemberg Statisztikai Hivatala a német adatbázisok címtárának 1988-as elektronikus változatát tette Btx-en hozzáférhetővé, ebben szakterület, az információs rendszer neve és szolgáltatója szerint lehet keresni.

Nemcsak direkt információhozzáférés lehetséges a Btx rendszeren keresztül, hanem több adatbázis-üzemeltetőnél rendelhető meg irodalomkutatás és az eredeti dokumentumról másolat a képernyőn, lényegesen csökkentve ezáltal a dokumentumhoz való hozzáférés idejét.

Bildschirmtext kísérlet Alsó-Szászországban

1990 elején figyelemreméltó kísérlet kezdődött a göttingeni egyetem mellett működő könyvtári számítóközpont (BRZN) irányításával. A tartomány nagyobb tudományos könyvtárai a DATEX-P hálózaton keresztül már 1984 óta számítógépes kapcsolatban álltak a BRZN-nel és használják annak adatbázisait. A múlt évtől kezdve azonban az összeköttetés 20 könyvtárból Btx-en keresztül is lehetséges. A hálózathoz 10 kisebb közművelődési könyvtár is csatlakozott (lásd 5. ábra).

A kísérlet egyik kifejezett célja az információktól elzárt térségek információhoz jutásának elősegítése volt. A könyvtárakban elhelyezett készülékeket a posta ingyen bocsátotta rendelkezésre, és eltekintett az egyszeri csatlakozási díjtól is. A könyvtáraknak a havi 8 DM előfizetési díjat és a helyi tarifával számított távbeszélő díjat kellett fizetniük. A BRZN adatbázisain kívül rendkívül sokféle közhasznú információhoz férnek hozzá a Btx-en keresztül ezek a kis könyvtárak, ugrásszerűen növelve ezáltal a közhasznú- és szaktájékoztató színvonalát.

A göttingeni BRZN központ információkínálta az alábbi:

- alsó-szászországi központi könyv-lelőhelyjegyzék (1,4 millió tétel 1977 óta)
- alsó-szászországi központi folyóirat-lelőhelyjegyzék
- nemzetközi folyóiratcikk-bibliográfia, nyomtatott bibliográfiák 1983-tól és kongresszusi beszámolók 1984-től
- a tudományos szakirodalmi recenziónk nemzetközi bibliográfiája 1983-tól
- a német nemzeti bibliográfia és a brit nemzeti bibliográfia 1985-től
- tárgyszóindexek (a közművelődési könyvtárak általános tárgyszórendszere, a duisburgi városi könyvtár tárgyszórendszere).

Az adatbázisokban található címekre könyvtárközi kérés is küldhető Btx-en keresztül, a „kérőszelvény” adatait a rendszer az adatbázisból vett adatokkal maga tölti ki, kiküszöbölve ezáltal a hibalehetőségeket. A kérést közvetlenül a lelőhelykód szerinti legközelebbi könyvtár nyomtatójára küldik. Könyvek esetében az adott helyen található könyv jelzetét is feltünteti a Btx, hogy minél jobban megkönnyítsék a dokumentumot küldő könyvtár adminisztrációs munkáját. A kí-

5. ábra
A BRZN adatbázisokhoz csatlakozó alsó-szászországi könyvtárak

- BIS Könyvtári- és információs rendszer
 FHB Szakfőiskolai könyvtár
 HAB Herzog August Bibliothek
 LaB Körzeti könyvtár
 L Tartományi könyvtár
 MHH Orvosi Egyetem Könyvtára, Hannover
 NL Alsó-szászországi Tartománygyűlési Könyvtár
 NLB Alsó-szászországi Tartományi Könyvtár
 ÖB Közkönyvtár
 StB Városi könyvtár
 SUB Alsó-szászországi Állami- és Egyetemi Könyvtár
 TIB Műszaki Információs Könyvtár
 TIHO Állatorvosi Főiskolai Könyvtár, Hannover
 UB Egyetemi Könyvtár

- BRZN
 □ Központi számítógép
 ○ Btx terminál
 ● Egyéb Btx vételre alkalmas berendezés

sérleti szakasz lejártá után csekély díjazást fognak az adatszolgáltatásért szedni (5 Pf-et oldalanként), az adatátviteli költségekhez való hozzájárulásként. Tervezik, hogy később a tartomány mindegyik közkönyvtára számára lehetővé teszi a központi katalógusokhoz való videotex hozzáférést. A rendszer használatához jelenleg még ismerni kell a GRIPS nevű visszakereső nyelvet, aminek megtanítása nagy méretekben már nem megoldható, ezért egyszerű, menüvezérelt kiszolgálórendszert dolgoznak ki. Távolatban szeretnék megoldani a privát csatlakozók kéréseinek kielégítését is ily módon (az erre vonatkozó igény már most óriási). A másolási díjat a központi gép regisztrálná, és terhelné rá a megrendelő telefonszámlájára.

Nyilvános Btx állomások

Az Amerika-Gedenkbibliothek (Berlin) és a Kommunale Galerie (Wilemersdorf) nyilvános Btx állomást kapott 1981-ben, illetve 1982-ben. A használókat kérdőíven faggatták ki véleményükről. A készülékek mellé helyezett kérdőívet önkéntesen lehetett kitölteni, ami magában rejtette azt a veszélyt, hogy vagy a nagyon elégedetlenek vagy a túlzottan lelkesek töltik ki. Mindenesetre fél év alatt 140 db értékelhető kérdőívet nyertek, amelyeket az alábbi szempontok szerint összesítettek: a használó foglalkozása, a használat indítéka, a keresett információ fajtája, a találatokkal való megelégedettség, a videotexszel kapcsolatos vélemény, a nyilvános állomás megítélése, mennyiben járult hozzá az intézmény felkereséséhez a Btx jelenléte, kívánja-e a jövőben is használni a Btx-et.

A használat okaként a kíváncsiságot 27,1%, a technika iránti érdeklődést 40,7%, szórakozási célt 25,7%, információkeresést 45% nevezett meg. A meghatározott információt keresők 11,1%-a nem találta azt meg, 40,3%-a részben és 48,6%-a egészében választ kapott problémájára.

Mint információkeresési módot 30% körülményesnek találta, 44,3% elfogadhatónak, 18,6% praktikusnak, 7,1% nem válaszolt. Az összbenyomásra vonatkozó kérdésnél a „pártolom” (45,7%), „fenntartásaim vannak” (15%), „elgondolkodtató” (5,7%) és „elutasítom” (14,3%) feleletek közül lehetett választani, 19,3% nem válaszolt. A nyilvános használat lehetőségét 81,4% találta jónak, 8,6% nem tudott dönteni róla és 10% nem látta értelmét. Az intézmény felkeresésében 56,4%-ot motivált a Btx, 42,2%-ot nem, és 1,4% nem válaszolt. A további használati szándéokra vonatkozó kérdésre 45% felelt igennel, 37,2% talánnal, 16,4% nemmel, és 1,4% nem válaszolt.

Számunkra tanulsággal ebből az szolgálhat, hogy még egy nyitott társadalom érdeklődő állampolgárai körében sem egyértelműen pozitív a videotex fogadtatása, szolgáltatasson bármilyen gazdag információs választékot a Btx központ. Nem szabad tehát sem a kudarcot emlegetőknek, sem a másik tábornak kizárólagos hitelt adni. A fejlett infrastruktúrán (jó telefonhálózat és gazdag adatbázis kínálat) kívül az idő az a tényező, amelyik feltehetően meghozza majd a kedvet a szélesebb körű használathoz.

Irodalom

1. Deider, Clemens: Informationsvermittlungsstellen in öffentlichen Büchereien. Ein realisierbares Gedankenmodell. = ABI Technik, 10(1990) no. 1. p. 23-26.
2. Kuhn, Stefan: Öffentliche Bibliotheken als Bildschirmtext-Anbieter. Wiesbaden, Harrassowitz, 1987.
3. Ockenfeld, Marlies: Zugriff auf Datenbanken über Btx. Kézirat.
4. Strauch, Dietmar: Die Rolle von Bildschirmtext im künftigen Medien-Mix. = Nachr. Dok. 40(1989) p. 345-348.
5. Teuscher, Gabi – Beutel, Julie: Bildschirmtext in Bibliotheken. Institut für Bibliothekswissenschaft und Bibliothekerausbildung. Seminar: Bildschirmtext. 1990.
6. Zentrale Aktivitäten des BRZN. = Jahresbericht 1990 des Bibliotheksrechenzentrums für Niedersachsen (BRZN). Göttingen, 1991.

Az osztrák Bildschirmtext (Szemle)

Kovács Lászlóné

Az 1975 óta működő osztrák videotex rendszernek azért szentelünk külön figyelmet, mert esetükben Magyarországhoz hasonlóan egy Európai Közösségen kívüli országról van szó. Megérdemli a külön figyelmet a szomszédság okán is, főleg pedig a szóban forgó közös világkiállítás miatt. A magyar Világkiállítás Előkészítő Bi-

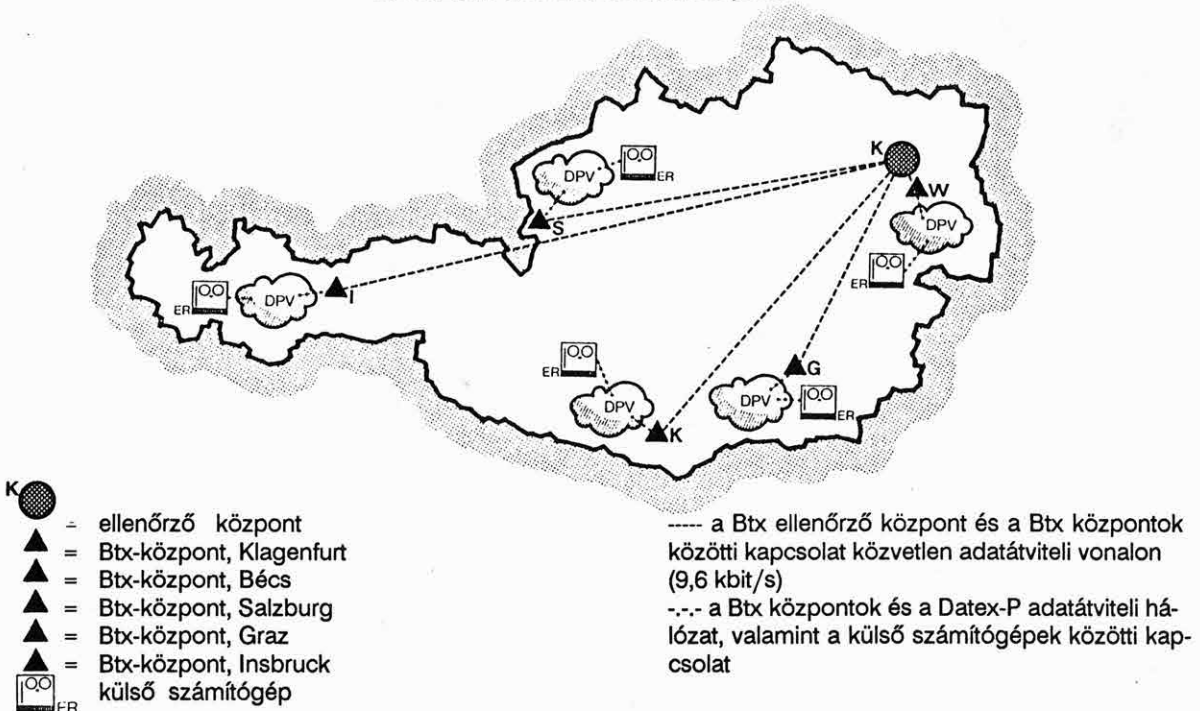
zottság a Kereskedelmi Szervezési Intézettel közösen kialakított elképzelése szerint „a VIR (Világkiállítás Információs Rendszere) legcélszerűbben és a legolcsóbban mint egy videotex hálózat valósítható meg”.¹

Az osztrák – magyar közvetlen videotex kapcsolat lehetőségének államközi szerződésben való szabályozását már most érdemes lenne szorgalmazni, a világkiállítástól függetlenül is, mert a két ország állampolgárai sok fontos információhoz (turisztika, vevőszolgálat, rendezvény-naptár, vegyes vállalatok, programajánlat, stb.) férhetnének hozzá, viszonylag olcsó áron.

Az osztrák Btx rendszerben az optimális szervezés érdekében több azonos kialakítású Btx központot kapcsoltak egyetlen hálózattá össze egy bécsi székhelyű ellenőrző központ irányításával. (1.ábra)

A rendszerhez csatlakozó külső számítógépekkel (Externer Rechner, ER) együtt az információkínálat a végtelenségig növelhető. A Btx-központokban tárolják az információkat és az előfizetők adatait, kezelik azok számláit, tájékoztatják a használókat a szükséges tudnivalókról, a bécsi ellenőrző központból történik az üzenet-szolgáltatás, gondoskodnak a módosított képdalok szétosztásáról, stb. Az előfizetők a hozzá-

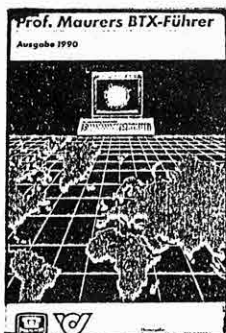
1. ábra
Az osztrák videotex hálózat felépítése

jük legközelebb eső Btx-központhoz csatlakoznak. Külső számítógéppel is lehetséges a csatlakozás. A külső számítógépek, a Btx-központ gépeivel közösen, zárt hálózati csoportokat hozhatnak létre.

A telefonkapcsolatot helyi tarifával számolják el. Az információk zöme ingyenes, beleértve a teleprogramokat is. Mód van azonban arra is, hogy az információszolgáltatók díjat kérjenek a szolgáltatott információkért, oldalanként 0,10-0,99 schillinget. A díjakat a posta szedi be és továbbítja az információszolgáltatóknak. A rendszer anonim felhasználói csak az ingyenes oldalakat használhatják.

Az osztrák Btx a CEPT 2 szabvány szerinti nemzeti rendszerekhez képes csatlakozni. Magyarországról a videotex előfizetők minden átalakítás nélkül használhatják a szintén MUPID készülékekkel működő osztrák rendszert, egyelőre csak anonim üzemmódban. A készüléket kézi kapcsolásra állítva, a 00 43 22908-as számot kell tárcsázni. Vigyázat: a telefonkapcsolati díjat a nemzetközi beszélgetésre érvényes tarifa szerint számolják!

Btx kézikönyv

Az osztrák Btx hálózat odaadó, lelkes híve, propagálója a grazi Műszaki Egyetem Információtudományi Intézetének (Institute für Informationsverarbeitung, IIG) professzora,

Hermann Maurer, akinek elvülhetetlen érdemei vannak a Btx programfejlesztésekben. A videotexről minden tudnivalót összesítő kiadványa, a *Maurers BTX Führer* (2. ábra) 1986 óta hat kiadást ért meg. A könyv a technikai tudnivalókon kívül elsősorban az ingyenes hozzáférésű adatbázisokat, információszolgáltatókat veszi számba rövid ismertetésekkel, végezetül a videotex oldalszámok jegyzékét közli. Rövid kitekintést nyújt az Ausztriából elérhető svájci, német és luxemburgi rendszerek kínálatára is.

Az osztrák Btx információkínálatból nem csak a szorosan vett könyvtáriakat említjük meg, tekintettel a két ország közeli kapcsolatára.

A szolgáltatott információk az alábbi főbb csoportokba sorolhatók:

1. Ipari, kereskedelmi és kisvállalkozói információk
2. Hitel és biztosítási kérdések
3. Turisztikai információk (rendezvények, menetek is)
4. Állami intézmények, kormánytagok, önkormányzati tisztségviselők adatai
5. Oktatási anyagok
6. Érdekképviseleti szervek címei, információi
7. Fogyasztási, kereskedelmi információk

A szolgáltatott információk köréből érdemes külön is szólni az oktatási anyagok által kínált lehetőségekről. A több mint 600, lépésről-lépésre haladó, ún. MUPID-AUTOOL oktatási program használható online üzemmódban, de gyorsított adatátviteli sebességgel le is tölthető a használótanuló készülékébe, ahol tovább lehet gyakorolni. Ez az első olyan programkönyvtár Ausztriában, amely a távoktatás céljait szolgálja elektronikus formában, az egyéni és a csoportos képzést egyaránt. Építhet rá az iskolai- és az egyetemi képzés, a magánoktatás és az önképzés. A hagyományos oktatási formáknál jelentkező hallgatói elfáradás, a vizsgák stresszhatásai teljességgel kiküszöbölhetők ezzel a módszerrel. További értéke a programoknak, hogy szövegük, adataik naprakészen tarthatók, nem úgy, mint a rövidebb-hosszabb nyomdai átfutású tankönyvek. Az új tudnivalók megtaníthatók egy-két embernek vagy egyidejűleg százaknak is, tehát a korszerű ismeretek gyors elterjesztésének praktikus eszköze. A didaktikusan felépített, grafikus ábrákban bővelkedő anyagot visszakérdező-, korrigáló- és a feleleteket kiértékelő részekkel látták el, mintegy komplett „tanórát” nyújtva a „hallgatónak”, mindamelllett aktív részvételre készítette őt. A könyvtári-informatikai szakterületet katalogizálási, teaurusz-építési, a könyvrendelés módját oktató és az alkalmazott informatikával kapcsolatos programcsomagok képviselik. (3. ábra)

A szűkebb értelemben vett könyvtári információkínálatban az osztrák Btx nem bővelkedik. Az alábbiakban felsorolunk néhányat a rendelkezésre álló választékból:

- ▶ A könyvkiadók Btx-en keresztül propagálják új könyveiket. A szerzőségi adatokon kívül rövid tartalmi kivonatot is közölnek minden műről. A szolgáltatás fő vonzereje, hogy, ha sikerült a használó érdeklő-

3. ábra Könyvtári-informatikai oktatási programok

Post-IIG:CUU-Lektionen	51315113a	50,0
INFORMATIONSVERMITTLUNG:	B M W F	
DIE FORM DER WISSENSCHAFTLICHEN ARBEIT KA 1		
BUCHBESTELLUNG KA 2		
KATALOGBENÜTZUNG AN DER UNI KLAGENFURT KA 3		
THESAURUS KA 4		
STUDENTENINFORMATION KA 5		
EINFÜHRUNG IN DAS STUDIUM DER ANGEWANDTEN INFORMATIK KA 6		
DARSTELLUNG V. DATEN IM COMPUTERKA 7		
0	ZURÜCK	"UNTERNEHMENS- PLANUNG" 9

4. ábra Lexikon kínálat

IIG-ERDE	3570040a	50,0
IIG/IICM LEXIKA		

1	MEYER-TASCHENLEXIKON	
2	WISSENSCHAFTSDATENBANK EULENSPIEGEL	
3	DUDEN Band 8 (SINN- UND SACHVERWANDTE WÖRTER)	
4	DUDEN Band 10 (BEDEUTUNGSWÖRTERBUCH)	
5	DUDEN-INFORMATIK	
6	LÄNDERBANK URLAUBS-ABC 1990	
7	MANZ VERLAGSKATALOG RECHT-WIRTSCHAFT-STEUERN	
8	BARECKE	
9	BTX-GESAMTLEXIKON (Zusammenfassung aller 11 IIG/IICM Archive u. Lexika)	
#	ERLAUTERUNGEN ZUM GESAMTLEXIKON	
0	GESAMTINHALT (Externer Rechner IIG)	
~~~~~		
*02# EXTERNEN RECHNER VERLASSEN		

- dését felkelteni, azonnal meg is rendelheti a könyvet Btx-en keresztül.
- ▶ „Buchtips...” (Könyvtípek) rovat többféle is létezik, közös bennük az, hogy egyaránt szolgálják az olvasásra nevelést és az irodalompropagandát. Az „Aktuelle Buchtips” a televízió-, a rádió- és a színházműsorokkal összefüggő könyvekre hívja fel a figyelmet, a „Buchtip der Woche” a bestsellereket ismerteti, de ajánlanak olvasnivalót a napi eseményekkel vagy az éppen aktuális történésekkel kapcsolatosan is („Buchtip, täglich”, „Buchtips der Woche”).
  - ▶ „Tudomány” adatbankjában az *Eulenspiegel* című, hetente megjelenő tudományos lap népszerű ismeretterjesztő cikkei szerepelnek. 1990 közepén több mint 800, egyenként többoldalas cikk szerepelt az adatbankban.
  - ▶ Többféle lexikon és szótár található teljes szöveggel az IIG külső számítógépén, ezekből néhány: kétféle Duden értelmező szótár nyolc, illetve tíz kötete (Sinn- und Sachverwandte Wörter, Bedeutungswörterbuch); Duden Informatik; tízkötetes Meyers Taschenlexikon; Lexikon der Kommunikationstechnik; Baulexikon von Raiffeisen; BTX-Begrifflexikon, stb. (4. ábra) A lexikonokban úgy is lehet keresni, hogy a kérdéses szócikk bevétele előtt megadjuk azoknak a lexikonoknak a sorszámát, amelyekben a témának utána akarunk nézni, és a rendszer rendre mind-egyikben automatikusan kikeresi azt. Az 5. ábrán az Ungarn kérdés találatából látnunk részletet, ahol minden olyan szócikk szerepel, amelyben Magyarország neve egyáltalán előfordul.
  - ▶ Az 1986 óta megjelent legfontosabb újságcikkek sajtóarchívumában a keresés sajnos nem ingyenes (találatonként 99.-ÖS), de a szolgáltatás színvonala és gyorsasága kárpótolhat ezért; kívánságra a találatok szerinti újságcikkekről egy-két nap alatt másolatot küldenek.
  - ▶ NORM nevű adatbázisában az Osztrák Szabványintézet kínálja szabványainak jegyzékét naprakészen.
  - ▶ A grazi egyetemi könyvtár teljes katalógusából lehet keresni az IIG számítógépéről Btx-en keresztül, feltehetően szintén Maurer úr jóvoltából, aki sajnálattal állapít-

5. ábra
Részlet a "Magyarország" keresőkérdés taláataiból

```

Seminarkalender           3a 50,50,0
010250: Joint venture in der UDSSR,
CSSR, Ungarn, Polen, Rumänien usw.;
Prof. Dipl.-Ing. Dr. Vitali Lebedew Le-
ningrad, UDSSR; Wien; 31.12.1990
012460 10
B86460: Grundbuchsrecht in der UDSSR,
CSSR, Ungarn, Polen, DDR usw.; N. N. ;
Wien; 31.12.1990
B87460: Projektfinanzierungstechniken in
der UDSSR, CSSR, Ungarn, Polen, DDR
usw.; N. N.; Wien; 31.12.1990
B88460: Verwertung von dinglichen Si-
cherheiten in der UDSSR, CSSR, Ungarn,
Polen, DDR usw.; N. N.; Wien; 31.12.1990
E01360 11
UNGARN
Staatsgebiet in km : 93.032
Hauptstadt: Budapest
Weitere wichtige Städte: Miskolc, Debren-
cen, Szeged, Pécs, Győr, Szombathely, Z
URÜCK##FORTSETZUNG#LEXIKA AUSWAHLSUCHE*1
#GEFUNDE*2# ER VERLASSE*02#

```

IIG

ja meg könyvében, hogy ez az egyetlen könyvtári katalógus a rendszerben.

- ▶ A közhasznú könyvtári tájékoztatás céljait is kielégítő információk körével most külön nem foglalkozunk, mert ide sorolhatók gyakorlatilag az élet minden területével kapcsolatos információk.

Csemegének még megemlítnék néhány kínálatot, közel sem a teljesség igényével: Sokféle módon igyekeznek az autósok kedvében járni, így például a használt autók listájával, illetve hirdetési lehetőségével, az autólizing, autóbérlés díjainak ismertetésével, de megtudhatják a katalizátoros és nem katalizátoros gépkocsik benzinfogyasztásának különbségét is éppúgy, mint azt, hogy kell-e holnap hótláncot feltenni, ha a Semmeringre mennek kirándulni. „Holtbiztos tippek” címen totótippeteket kaphatunk, de nevetünk a 200 legjobb viccen, megfőzhetjük a „hét ételreceptjét”, tájékozódhatunk az építőanyagokról és mindjárt meg is rendelhetjük a szükséges anyagot. Értesülhetünk arról is, hogy hol, mit adnak olcsóbban, leértékelve. (Milyen népszerűvé válhatnak a könyvtárak hasonló kínálatú hirdetőtábláikon!) Ha nincs kívül szót váltani, felhívhatja a használót a „Diskussionecke”-t és akad mindjárt beszélgető partnere. És ha eddig attól kellett félni az anyukáknak, hogy csemetéik elkö-

szálnak a parkban, most rettegve várhatják a telefonszámlát, ha leül gyermekük a társasjáték dömping mellé.

Végezetül megemlítnék Maurer úr Hyde Park Cornerjét, ami itt az *5430# oldalon Maurer's Meinung névre hallgat, amelyen Maurer úr naponta elmondja a világról, környezetéről formált filozófikus véleményét, és másokat is hasonlóra biztat.

Irodalom

1. A Budapest-Bécs Világkiállítás információs rendszerének koncepciója. = Információ Elektronika, 1990. 5-6.sz. 379.p.
2. Prof. Maurers BTX-Führer / Hermann Maurer. – Ausgabe 6. – Graz : Institut für Grundlagen der Informationsverarbeitung und Computergestützte neue Medien der Institute für Informationsverarbeitung der TU Graz und der OCG, 1990.
3. Btx für der Ausbildung im universitären Bereich / H. Maurer, H. Huemer, P. Sammer. = Die neuen Medien an den Hochschulen : Rundfunk, Film, Audio, Fernsehen, Video, Computer, Btx, Bildplatte / Hrsg. von S. Höllinger. – Wien : Bundesministeriums für Wissenschaft und Forschung, 1986.
4. Bildschirmtext : Informationsheft / Hrsg. vom Bundesministerium für öffentliche Wirtschaft und Verkehr Generaldirektion für die Post- und Telegraphenverwaltung. – Wien, 1989.

BOLGÁR VIDEOTEX

Az INFOTEL, a bolgár videotex-rendszer lehetőséget kínál nyugati termékek és szolgáltatások felajánlására és segít lehetséges partnerek azonosításában, cégek legutóbbi helyzetének vizsgálatában, törvénykezési kérdésekre vonatkozó információk beszerzésében, sőt bizonyos esetekben árinformációkat is nyújt. Az előfizetők elektronikus levelezést is folytathatnak egy X.25 adathálózaton keresztül.

Kiegészítő információkat adnak német és angol nyelven telefonon, munkaidőben:

INFOTEL/CTS
58 Krum Popov str
1421 Szófia
BULGÁRIA

Telefon és fax: +359 2 658 506
Telex: 24 479

(Tudomány, technika, tájékoztatás 2.évf. 1991. ápr. 30.)

Mire használhatják a közművelődési könyvtárak a Bildschirmtextet?

Clemens Deider*

A Bildschirmtext (Btx) a Telekom (Német Szövetségi Posta) telefonhálózatra épülő nyilvános elektronikus kommunikációs-információs rendszere, amelyet azok vehetnek igénybe, akik megfelelő készülékekkel rendelkeznek. Az adatátviteli szabványok lehetővé teszik a különféle adatfeldolgozó rendszerekkel való kompatibilitást. A hálózatban megvalósítható a Btx használók egymással való kommunikációja, a Btx használók és a telex/teletext csatlakozók közötti kommunikáció, és kapcsolat teremthető a Btx segítségével a telefax állomásokkal is. Információkat a Telekomon, a Btx előfizetőkön kívül egyéb privát és nyilvános készülékekről is lehet küldeni, illetve lekérdezni a megfelelő műszaki és jogi előírások betartásával. A Telekom a kommunikációs hálózat technikai lehetőségét biztosítja, amelyet a használók megfelelő díjakért vehetnek igénybe.

A használathoz megfelelő berendezéssel kell rendelkezni, amit a felhasználó a széles kínálatból igényei szerint választhat ki. A későbbi fejlesztésekre is alkalmas készülék egy személyi számítógép Btx dekóderrel kiegészítve.

A Telekomnak ez a nyilvános rendszere mindazon könyvtárak rendelkezésére áll, amelyek információszolgáltatók vagy -felhasználók kívánnak lenni.

* A szerző lapunk felkérésére írta a cikket. (A szerk.)

Milyen könyvtári felhasználás lehetséges?

A hálózatban a telefaxig bezárólag minden végberendezéssel megvalósítható az írásos kommunikáció. Az írott szövegnek megvan az az előnye a telefonbeszélgetéssel szemben, hogy időtakarékos, a szöveget pontosan kell megfogalmazni, a látvány miatt könnyebben értelmezhető, s mivel ismételten átolvasható, a hívott fél távolléte nem akadály az üzenet közlésében. A hálózat elektronikus postaládájában 30 napig őrzik az üzenetet, majd, ha a címzett nem veszi azt át, visszaküldik.

A könyvtárak Btx-partnerei elsősorban a többi könyvtár közül kerülnek ki, de szóba jöhetnek még a könyvkereskedések és -kiadók, közintézmények és közigazgatási hivatalok is. A kölni székhelyű Betriebswirtschaftliches Institut vizsgálatai szerint közel havi 200 kommunikációs kapcsolat történik telex helyett Btx-en. A személyi számítógépek tehát a helyi könyvtári ügyviteli munkán kívül információs és kommunikációs eszközként is szolgálhatnak. Azt, hogy a Btx, elektronikus rendszer lévén, környezetbarát, és papír nélküli információcsere teszi lehetővé, már csak mellékesen említjük. Üzemzavar, (vagy például postássztrájk) esetén is a Btx nagyobb védelmet kap.

Az információk a könyvtáraktól és a kereskedelmi, és egyéb intézményektől származnak. Ahogyan a kínálatból kitűnik, a kereskedelmi információk az emberi lét teljes területét átfogják, annak kevésbé pozitív oldalait is beleértve.

A Bibliotheksrechenzentrum Niedersachsen (BRZN) keresési lehetőséget biztosít a monográfia- és a folyóirat-lelőhelyjegyzékben, a göttingeni folyóiratkatalógusban és más adatbázisokban. A könyvtárközi kölcsönzés Btx-en keresztül történő bonyolítása csak az alsó-szászországi könyvtárak számára lehetséges. A kölni Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information (DIMDI) 1990 novembere óta biztosít hozzáférést a Deutsches Bibliotheksinstitut folyóiratcikk-adatbázisához. Mind a kétfajta kínálathoz ismerni kell a GRIPS nevű lekérdező nyelvet és megfelelő adatbázishasználati szerződéssel kell rendelkezni.

Észak-Rajna-Wesztfália tartomány például önálló könyvtári kísérletbe fogott. Kielben és Kasselben két alkalommal könyvtári napot rendeztek, amelyeken előadásokat szenteltek a Btx-nek. A

német könyvtárosvilág azonban közel sem egy-séges a Btx-alkalmazás kérdésének megítélésében. Ehhez hiányoznak a kellő ismeretek és a negatív sajtópropaganda is megtette a magáét. A könyvtári napokon három olyan felhasználási módról tettek említést, amelyek hagyományos könyvtári kínálatnak tekinthetők és a Btx rendszeren keresztül optimálisan szolgáltatathatók.

Az egyik a münsterani információs brosúra-szolgáltatás. A különféle kereskedelmi és egyéb közintézmények ingyenes brosúráinak (tájékoztatóinak, szórólapjainak) kölcsönzésére a közművelődési könyvtárakat kérték fel. A brosúrákat előállító intézményeknek már egész sora szerepel kínálatával a Btx-ben, illetve megkereshetők azon keresztül, de jócskán akad még olyan cég, amelyet a rendszernek előbb fel kell kutatnia.

Megfordítva a dolgot, jól látható, hogy a közintézmények, az állami tisztviselők is szívesen ragadják meg a lehetőséget, és elküldik információs anyagaikat a közművelődési könyvtáraknak. Elképzelhető, hogy mennyivel könnyebben tehetnék ezt Btx-en keresztül. A napilapokban rövid felhívásban szokott szerepelni, hogy a különböző témájú brosúrák hol találhatóak, honnan hozhatók el ingyenesen, illetve hol rendelhetők meg telefonon. Ily módon azonban aligha lehet a szóban forgó információ terjesztésének hatékony módjáról beszélni.

Az eddig hagyományos módon végzett információs, megrendelési és szállítási eljárások a Btx segítségével optimálisabban végezhetőek el. Jobb diszpozíciós eljárásokkal felszámolhatóak a főleg raktárkészletek az elosztóhálózatoknál. Lehetséges a jobb és átvilágíthatóbb készletkínálat is.

A másik példa egy olyan folyóiratcikk-szolgáltatás, mint amelyet a Deutsches Bibliotheks-institut nyújt (Zeitschriftendienst, ZD). A DBI-ben mintegy 200 folyóirat cikkei dolgozzák fel többféle szempont szerint. Amennyiben az olvasó az általa kiválasztott cikket meg akarja nézni a könyvtárban és azt nem őrzik ott, a folyóirat-lelőhelyjegyzékből találhatja meg azt. A ZD eddig nyomtatott formában, mikrokiadványként és floppy lemezen jelent meg. Hogyan lehetne Btx segítségével a fenti szolgáltatást tökéletesíteni? A Btx nagy előnye, hogy képes aktualizálni a címeteket, s segítségével áthidalható az adatbevitel és a fent említett kiadványformák megjelenése közötti időszak. A könyvtárhasználó, amennyiben a ZD-

vel nincs megelégedve, a Btx-en keresztül elérheti a kiadót vagy a szerkesztőséget, és a gyakran ingyenes kérdés/válasz oldalakon bővebb információkat kérhet.

A 200 folyóirat feldolgozásába az ország 20 városából 40 külső munkatárs is bedolgozik. Az ő munkájukat is megkönnyítené a Btx-használat, melynek révén gyorsan és optimális költségek mellett küldhetnék el a friss anyagot a központi szerkesztőségbe a Btx fájltranszportáló funkciójának a segítségével. A beküldött adatokkal a fogadó fél tovább dolgozhat elektronikus feldolgozó rendszeren.

Lássunk egy rövid példát! Egy fiatalasszony autót szeretne venni. Vannak ugyan elképzelései, hogy hogyan fogjon hozzá, de szeretne alaposabban tájékozódni. Felkeresi a könyvtárat és a ZD segítségével kikeresi az egyes modellek tesztbeszámolóját. Ha ez nem elégíti ki, közvetlenül a szerkesztőségektől kér bővebb tesztbeszámolókat. Mint semleges intézetet, megkérdezi az ADAC autóklubot is, és tájékozódik még az autójavítók meghibásodási statisztikáiból is; mindezekhez különféle intézmények, autójavító-műhelyek, prospektusok és más információs anyagok kellene. A szóbeli tájékozódás mellett szeretne még a használt autók között is szétnézni. Ehhez rendelkezésre áll a használt autópiacon tanácsadó szolgálat, ahol többek között egy előnyös adásvételi szerződés megírásához is segítséget kaphat. A könyvtárban felállított Btx-en keresztül mindezeket az információkat egyszerre is megkaphatja, miközben kényelmesen ülhet a képernyő előtt.

Egy másik példa a helyi tájékoztatás területéről. A Deutsches Bibliotheksinstitut Használó Bizottsága által kidolgozott „Typologie für lokale Auskunftsstellen” (helyi tájékoztató állomások tipológiája) c. kiadvány tárgyszavakat és példákat kínál egy Btx-alapú közhasznú információs rendszerhez. A nyilvános szolgáltatók az információk egész sorát nyújtják, ezek között találhatóak pl. a sajtó- és információs állomások, a lakossági tanácsadás (Berlin), az önkormányzati szervek adminisztratív tudnivalóiról szóló magazin. Megint más tárgyszavakhoz tartoznak és más jellegű példákat szolgáltatnak a kormányhivatalok, a nagyvállalatok kereskedelmi kínálatai, és az egyesületeké. A Btx egy egész telefonkönyv-gyűjteményt képes helyettesíteni, választ tud adni a vonatkozó és repülőjáratok menetrendjére, a helyi közlekedési tudnivalókra.

Sokféle adat tölthető le a Btx-kínálatból és dolgozható fel, illetve illeszthető be a kínálatba a megfelelő berendezések kiépítésével.

A közművelődési könyvtárak újfajta kölcsönzési állományának kiépítését sejteti mindez, az ún. tele-szoftverekét. Például a WDR-komputerklub 140 szoftvert kínál ingyenesen, a menedzser határidőnaplótól a „Monopoly” társasjátékig.

A Btx-rendszerek egy további felhasználási módja az ún. Schwarzen-Brett vagy Pinn-Wand funkció, ami az újságok hirdetései rovataihoz hasonlóan a privát használók hirdetéseit tartalmazza. A könyvtárak számára ennek egy speciális felhasználási módja lehet az ún. belső információk közzététele a BAMBAM-hoz (Bookline Alert: Missing Books and Manuscripts) hasonlóan.

(A BAMBAM olyan online adatbank, amelyben a világ összes könyvtáraiból az 50 dollár feletti értékű eltulajdonított dokumentumokat tartják nyilván). Hasonlót, esetleg zárt körben, Btx-en keresztül is meg lehetne valósítani.

E jellegzetes példák alapján talán jobban kirajzolódik előttünk, hogy a Btx az információszolgáltatás milyen széles skáláját képes nyújtani. Mindaddig, ameddig az állampolgárok számára nem tűnik érdemesnek saját Btx készüléket használni, a közművelődési könyvtárakat kell arra biztatni, hogy hézagpótló szerepet töltsenek be ezen a téren.

Fordította: Kovács Lászlóné

Ígéretes, új videotex szolgáltatás indult **RAXON** videotex rendszer néven. Az új szolgáltatást az ÁSZSZ (Államigazgatási Számítógépes Szolgálat) Informatikai Központja fejlesztette ki. A RAXON rendszer szolgáltatásai:

- online adatbázis karbantartás
- képszerkesztés
- megbízható adatvédelem
- zárt felhasználói csoport
- elektronikus posta
- forgalmi statisztika
- kulcsszavas keresés

Az ÁSZSZ videotex rendszerével az alábbi adatbázisok kérdezhetőek le:

- MÁV menetrend
- Jogi információs rendszer: a Bírósági Határozatok Tára
- Napi információk

Tervezik még az ingatlanpiac és a cégnyilvántartás megoldását is.

Az ÁSZSZ Informatikai Központ vállalja

- videotex előfizetői állomások létesítését
- adatbázisok kialakítását, feltöltését, tárolását
- lekérdező és karbantartó rendszerek kifejlesztését
- üzemeltetését
- komplex videotex szolgáltató rendszer (hardver és szoftver) kiépítését
- kérésre helyszíni bemutatók tartását

A szolgáltatás telefonszáma : 162-0636

Cím: ÁSZSZ Informatikai Központ (1112 Budapest, Andor u. 47-49.)
Telefon: 166-4486
Fax: 185-3236

Európai videotex rendszerek

Kovács Lászlóné

A videotex rövid múltú karrierje a legtöbb országban hasonlóan alakult más találmányokéhoz. A kezdeti, talán túlzottan is lelkes fogadtatást csalódottság és kiábrándulás követte, és csak az utóbbi egy-két évben indult meg egy olyan egyenletes felfelé ívelés, ami már a videotex technika reális képességein nyugvó biztos sikert sejtet. A videotex sorsa abban is hasonlít társaiéhoz, (például a televízióéhoz vagy a telefaxéhoz), hogy nem sikerült egyetlen szabvány szerinti megoldást elterjeszteni, sem az adatátvitel módjában, sem a vevőkészülékekben. Természetesen ezen itt is, mint a televíziózásnál, lehet segíteni, de ez a tény késleltette a nemzetközi kapcsolatok kialakulását. Pedig az egyes országok rendszerein belül erősen érvényesül a tyúk-tojás effektus, vagyis sokan nem csatlakoznak addig a rendszerhez, ameddig annak kevés a felhasználója, szegény az információkínálata, ugyanakkor nem ösztönöz információszolgáltatásra egy olyan rendszer, amelynek kevés a használója. A határok „átjárhatósága” tehát mindegyik ország rendszerének elemi érdeke. A világ vtx rendszereiről ad tájékoztatást az 1. táblázat, az európai videotex rendszerekről pedig a 2. táblázat. Nem véletlen, hogy az Európai Közösség nagy hangsúlyt helyez a videotex technika elterjesztésére, hiszen az 1992 utáni Közös Piac egyik kapcsolattartási lehetőségét kínálja, mivel könnyen kezelhető, a fejlett számítástechnikai eszközökkel és ismeretekkel kevésbé rendelkezők számára is elérhető eszközről van szó.

Az Európai Közösségnek a videotex támogatásával kettős célja van. Egyfelől szeretné minél szélesebb körben hozzáférhetővé tenni az európai térségben rendelkezésre álló elektronikus információkínálatot, másfelől az eddigi, összesen 16 féle műszaki megoldást szeretné figyelemmel kísérni és a tapasztalatok alapján a legjobb elterjesztését szorgalmazni. Az Európai Közösség tagországaiban 1989-ben a videotex hívások száma 23%-kal nőtt, ugyanakkor az online kapcsolatoké 17%-kal. A videotex 1989 évi helyzetét az EK tagországokban az 3. ábra tükrözi.

A videotex mellett érvelő európai szakértők a rendszer erényeit az alábbiakban látják:

- ▶ hihetetlenül egyszerű a kezelhetősége, így a számítógéppel szemben ellenérzéssel bíró emberek is könnyen elsajátíthatják (lekérdezés célú kezelése nem kíván több ügyességet, mint egy televízió távvezérlő),
- ▶ lényegesen olcsóbb, mint az online számítógépes információszolgáltatás bármelyik formája,
- ▶ azáltal, hogy a személyi számítógép és telefon vagy a televízió és telefon is alkalmas a vételre, a jó telefonfeltételekkel rendelkező fejlett ipari országokban akár minden háztartásban is az információszerezés eszközévé válhat (nagyjából ez történt Franciaországban),
- ▶ a viszonylag olcsó egyéb információhordozóknál (papírforma, CD-ROM) sokkal könnyebben tarthatók az információk naprakészen (fontos döntések meghozatalánál ez nélkülözhetetlen feltétel).

A nemzeti videotex rendszerek (az egyes országok távközlési vállalatai által üzemeltetett rendszereket nevezzük így) kifejlesztésében élen járó első három ország Franciaország, Németország és Nagy-Britannia.*

A nemzeti videotex rendszereken kívül a legtöbb országban több, magánkézben levő rendszer is működik, esetenként nagyobb sikerrel is, mint a nemzeti rendszerek. Hollandiában például a ComNet (Weteringsingel 16 Postbus RO4 NL 3350 AE Papendrecht) nevű videotex rendszernek 5300 előfizetője van, több mint kétszer annyi, mint a nemzeti rendszernek) és ez a szám folyamatosan, havonta több ezerrel nő.

* Lapunkban ezeket egyenként ismertetjük.

1. táblázat
A világ videotex rendszerei

Ország	Szolgáltató	Szabvány						Bevezetés	Részvevők	Adatszolgálatok	Külső szolgáltatók	Hívs/hónap	Forrás
		Cept	Prestel	Telitel	Ascll	Captain	Haplps						
Ausztrália	Discovery Viatel	0	●	0	●	0	0	1985	28.000	75	30	200.000	Paul Budde Communications-Bucketty NSW
Brazília	Videotexto	0	0	●	0	0	0	1985	19.000 (10.000 "Piraten")	40	12	600.000	ECA Univer-sidade-Sao Paulo
Japán	Captain	0	0	0	0	●	0	1984	108.890	483	135	1.425.000	Captain-Iokio
Malaysia	Telita	0	●	0	0	0	0	1987	500	18	-	-	Syrikat-Kuala Lumpur
Dél-Afrika	Beltel	●	●	0	●	0	0	1984	15.926	153	18	224.703	SAVA-Randburg
Singapur	Teleview	●	0	0	0	0	0		3.500	75	10	210.000	Telecom-Singapur
Tajvan	CVS	0	0	0	0	0	0	1990	11.369	36	7	99.298	Ministry of Communications-Taipeh
USA	Prodi-ty/Compu-serve/Ver-schiedene	●	●	●	●	0	●	1979	1.900.000	500			Arlen-Bethesda Misc.
Kína	Btx	●	0	0	0	0	0	1989 (Test)	42	8	-		Detecon-Bonn

Forrás: btx aktuell. 1990. dec. 6.

2. táblázat
Európai videotex rendszerek

Videotex Europa											
Ország	Szolgáltatás	Szabvány				Bevezetés	Résztevéők	Adatszolgálatok	Külső számítógép	Hívás/hónap	Forrás
		Cept	Prestel	Teletel	Ascii						
Belgium	Videotex	0	0	0	0	1986	7.321	193		175.574	RIT Videotex-Brüssel
Dánia	Teledata	0	0	0	0	1982	5.750	1.600	80		Ktas Net-Kopenhagen
Németország	Btx	0	0	0	0	1984	256.332	3.121	304	5.776.943	DBP Telekom-Bonn
Finnország	Telesampo	0	0	0	0	1984	11.000	250	50	237.000	PTT Telecom-Helsinki
Franciaország	Teletel	0	0	0	0	1983	5.600.000	15.000		4.986.000	Intelmatique-Paris
Görögország	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Anglia	Prestel	0	0	0	0	1979	160.000	356	150	1.000.000	British Telecom-London
Írország	Datacomms	0	0	0	0		3.000	27	27		Datacomms Marketing Telecom Eireann-Dublin
Olaszország	Videotel	0	0	0	0	1987	150.000	733	300	992.395	Societa Italiana per L'Ese delle Telecomunicazione SIP-Rom
Jugoszlávia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Luxemburg	Videotex	0	0	0	0	1986	317	43		5.396	Administration Post und Telekommunikation-Luxemburg
Hollandia	Viditel	0	0	0	0		23.000	175	40		PTT-Deñ Haag
	Videotex Nederland Comnet Rita	0	0	0	0	1990	100.000	64	40	230.000	Videotex Nederland-Nieuwegein
Norvégia	Teledata	0	0	0	0	1986	5.300	50	20	35.000	Norwegian Telecom-Oslo
Ausztria	Bildschirmtext	0	0	0	0	1985	11.352	422	55		Bundesministerium für öffentliche Wirtschaft und Verkehr-Wien
Lengyelország	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Portugália	Videotex	0	0	0	0	1987	3.500	200			Videotex Network-Lissabon
Románia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Svédország	Videotex	0	0	0	0	1982	29.000	200	70	3.500.000 Minuten/Monat	Teledemia-Stockholm
Svájc	Videotex	0	0	0	0	1986	55.969	508	61	12.942.076 Minuten/Monat	SVIPA-Zürich
Spanyolország	Ibertex	0	0	0	0	1987	130.000	300	190	40.000	Telefónica-Madrid
Szovjetunió	Interlink	0	0	0	0	1990					Interlink-Moskva
Magyarország	Vtx	0	0	0	0	1988	151	38	-	2.130	Magyar Távközlési Vállalat Budapest

Forrás: btx aktuell. 1990. dec. 6.

Az Európai Közösség adatbázisszolgáltató központjához, az ECHO-hoz műszakilag minden tagországból megoldott a kapcsolat, Hollandia és Anglia kivételével, ahol a videotex rendszerek jelentős átépítés alatt állnak, Görögországnak pedig egyelőre nincs saját rendszere. Az ECHO hangsúlyt helyez szolgáltatásainak népszerűsítésére videotexen keresztül is. 1991 januárjától az eddiginél lényegesen fejlettebb programmal jelentkeznek, 150 videotex oldalon az alábbi kínálatot:

- Kifejezések gyűjteménye
- Általános tudnivalók
- Programok
- Adatbázisok

A *Kifejezések gyűjteménye* a szakinformációk körébe tartozó fogalmak magyarátat tartalmazza. Az *Általános tudnivalók* tájékoztat az EK összes intézményéről és magáról az ECHO-ról. A *Programok* a szakirodalmi információválasztékot ismerteti. Az *Adatbázisok* pedig az Európai

Közösséggel foglalkozó adatbázisok listáját nyújtja, függetlenül attól, hogy azok hol készültek. A további tájékozódás megkönnyítésére a rendszer nemcsak címeket közöl, hanem az ügyintézők nevét és telefonszámát is.

Videotexen keresztül összeköttetésbe lehet lépni az ECHO-n kívül az Eurobases, Eurostat, az EK Parlamentjének és az EK Bizottságnak az információs rendszerével is. Hirdethetnek az ECHO-ban privát információs szolgáltatók is.

Az elkövetkező hónapokban a legtöbb EK tagország nemzeti videotex rendszere saját nemzeti nyelven szolgáltatja majd az ECHO-val kapcsolatban szükséges tudnivalókat.

Különböző az egyes nemzeti rendszerek díjazási gyakorlata is. Sokan (például a németek, a hollandok, az írek) azon a nézeten vannak, hogy az előfizetési díjak alacsony tartásával és minél több információ ingyenes szolgáltatásával lehet a legtöbb új előfizetőt megnyerni. Vannak olyan országok, ahol a külső számítógépek be-

1. ábra
Az Európai Közösség tagországi nemzeti videotex rendszereinek adatai
1989 októberi állapot)

	Belgium	Dánia	Franciaország	Görögország	Hollandia
Népesség száma	9,91	5,13	55,63	-	14,56
Szolgáltatás kezdete	03/1986	1984	1983	-	06/1984
Rendszer neve	Videotex	Teledata	Télétel	-	Viditel
Szabvány	CEPT CEPT3	CEPT CEPT3	CEPT	-	CEPT3
Használók száma	6400	4100	5,1 millió	-	25000
hivatali használók	90%	90%	50%	-	75%
privát használók	10%	10%	50%	-	25%
Kapcsolati idő (óra/év)	264000	45000	74000000	-	840000
Hívások száma/év	1148000	-	1010819000	-	-
Információs szolgáltatók száma	120	80	7000	-	300
Hostok száma	95	30	3000	-	31
Szolgáltatások száma	148	164	11500	-	860
Külső hostok által kínált szolgáltatások száma	130	-	11500	-	70

kapcsolódását fizetik meg magas áron az információszolgáltatókkal. Az információszolgáltatók ezt ki is fizetik annak a reményében, hogy információikat jó pénzért el tudják majd adni (ezt ott lehet csak megtenni, ahol piaci értéke van az információnak).

Ugrásszerűen nő a nyilvános videotex állomások népszerűsége. Franciaországban például, ahol ötmillió az előfizetők száma, az évi többmilliós hívások nagy része ún. kioszkokból érkezik, ahonnan anonim üzemmódban mindenki használhatja a készüléket. Kifejlesztettek egy hordozható készüléktípust is, amelyen bárhol, például a sajtókonferenciákon rögzített szöveget a legközelebbi telefonfülkéből el lehet küldeni a videotex központ nagygépén keresztül a kívánt címre. Ausztriában a nyilvános állomások zömét postahivatalokban, hotelok halljában helyezik el, de található Btx állomás kávéházban is, pl. Bécsben éppen szemben a Westbahnhoffal, ahol a vendégnek a kávé mellett a Btx csatlako-

zás lehetőségét is kínálják, aki viszont azonnal fizetheti is a számlát Btx-en keresztül, ha van bankszámlája.

Nyilvános állomások könyvtárakban történő elhelyezésére még csak kevés helyen van példa. Ilyenkről a németországi helyzetet ismertető cikkünkben bővebben szólnunk. Azt, hogy a mind népszerűbbé váló könyvtári közhasznú információszolgáltatást milyen nagy mértékben tudja támogatni a videotex által közvetített kínálat, nem is kell külön hangsúlyozni, ehhez elegendő egy pillantást vetni bármelyik rendszer információinak jegyzékére, amelyben az élet minden területét felölelő tudnivalók szerepelnek. Azért is számíthat a videotex külön népszerűsége a használatánál, mert rendszerint mindenki szereti az önkiszolgálást, de a modern információtechnikai eszközök használatának megtanulását csak kevesek vállalják. A videotex esetében elegendő néhány billentyű funkciójának megismerése, és ez senkinek nem okozhat problémát. A videotex rend-

Írország	Luxemburg	Nagy-Britannia	Németország	Olaszország	Portugália	Spanyolország
3,5	370000	56,92	61,05	57,33	10	38,8
12/1987	10/1986	09/1979	09/1983	03/1986	01/01/1989	06/1987
Videotex Access service	Vidéotex	Prestel	Bildschirmtext	Videotel	Serbico Publico Videotex	Ibertex
CEPT1-3	CEPT1	CEPT3	CEPT1	CEPT1-3	CEPT1-3	CEPT1
1700 - 100%	333 75% 25%	155000 - -	200000 75% 25%	40000 97,5% 2,5%	730 90% 10%	55000 80% 20%
4200	5000	2400000	5000000	500000	20000	30000
12000	36000	-	13000000	2000000	-	300000
9	-	-	3300	350	100	30
-	3	86	340	55	15+Transdata	60
10	41	2600	7000	1000	100	90
-	-	-	1300	200	30	90

szereket az a képessége, hogy regisztrálja az egyes csatlakozások költségeit, lehetővé teszi a kapcsolat tényleges költségének megtéríttetését a használóval.

Irodalom

1. Overview of the videotex market in 1989. = Information Market (1990 September-October) no.64.
2. Rion, Béatrice: Guide de connexion au réseau Télétel français depuis les systèmes videotex des pays de la

C.E.E. = How to get connected to the French Télétel network from the national videotex system of each E.E.C. country. Paris : Ministère de la Recherche et de la Technologie, 1990.

3. Thomas, Hilary B.: Marketing videotex : problems and solutions. = Proceedings of the National Online Meeting 1987. Medford, Learned Inf., 1987. p.439-444.
4. Romac, J-P.: L'interconnexion des réseaux vidéotex européens. = Congrès sur l'information et la documentation. 8/1989/06-21/Paris. ISBN 2 900 19513 6
5. Informationszugang über Videotex und Mikrocomputer / Hrsg. Kommission der europäischen Gemeinschaften, ECHO. – Luxembourg : ECHO, 1990.
6. Muszka Ágnes: Videotex rendszerek Magyarországon. Szakdolgozat, Külkereskedelmi Főiskola 1991.

VIDÉKI TERÜLETEK

Az európai népesség fele nem nagyvárosokban él. Következésképpen fontos megadni e vidéki területeknek azt a lehetőséget, hogy gazdasági tevékenységüket kiegyensúlyozottá tegyék és hogy változatosabb munkalehetőségeket kínáljanak a városközpontokban létesítetthez hasonló telematikus infrastruktúra segítségével. Ez a célkitűzése a "Telematikus módszerek a vidéki területeken" elnevezésű programnak, melyre közösségi költségvetésből 14 millió ecut irányoztak elő az 1990-1994-es időszakban.

A cél az, hogy lehetővé tegyék a földrajzilag szétszórta kisvállalkozások számára, hogy változatosabb munkalehetőségeket biztosítsanak és kiegyensúlyozottabb gazdasági tevékenységet folytassanak; megalapozni a fejlettebb színvonalú szolgáltatásokat a szétszórta és elszigetelt népességcsoportok számára; jobban tudatosítani az információs és kommunikációs technológiák (IKT) kínálta

lehetőségeket a vidéki övezetekben; bátorítani a berendezés gyártást és a vidéki közösségek által könnyebben használható szolgáltatások telepítését; végezetül úgy bevezetni az IKT-t a vidéki területekre, hogy az ne vezessen a közigazgatási és gazdasági központosítás növelésére és ne eredményezze azt, hogy Európa vidéki területei elvesztik gazdasági és kulturális változatosságukat.

A vidéki területeken az ilyen szolgáltatások bevezetése fokozatos lesz, olyan infrastruktúra kiépítésével, amely költséges beruházásokat igényel ugyan, de évtizedekig fog szolgálni. Ezért fontos jól megválasztani a rendszerek konfigurációit és technológiáit. E célkitűzésen túl az elhatározott akciók egy előszabványosítási munkát igényelnek, amely a vidéki területek szükségleteire adaptált berendezések és szolgáltatások összehangolt piacainak kialakítását célozza a Közösségben. Az akciók célja továbbá a specializált szolgáltatások fejlesztése és ösztönzése, valamint annak átfogó felmérése, hogy a telematikus szolgáltatások bevezetésének milyen további következményei lesznek a vidéki területeken.

Forrás: Az információs és kommunikációs rendszerek közösségi stratégiája. Európai közösségek Bizottsága. XIII. Főig. ECSC-EEC-EAEC, Luxemburg, 1991. 73 p.

Elektronikus faluközpont, avagy a „modern fonó”

Kovács Lászlóné

A telecottage magyarra szó szerint a telekunyhó kifejezéssel fordítható le, a kunyhó szó sugallja az összetartozásnak azt a melegét, közösségi jellegét, ami a mozgalom egyik kifejezett célja. A telekunyhó elsősorban a vidéki embereket, és azok közül is az elmaradott térségben élőket szeretné hozzásegíteni ahhoz, hogy megtanuljanak élni az információs korszak nyújtotta lehetőségekkel, eszközökkel. Megtanítani az embereknek az információ megszerzésének módját és beépítését mindennapi életükbe.

Eddig már nagyon sokféle kísérlet történt annak érdekében, hogy meggyorsítsák a hátrányos helyzetű vidékek, elmaradott térségek fejlődését, de ilyen osztatlan sikert még egy sem aratott, mint ez. Mi a siker titka? Egyfelől az, hogy nagyon jól időzítetten vezették be. Másfelől az – és talán ez a döntőbb –, hogy széleskörűen bevonták a megvalósításba, a tervezéstől a kivitelezésig, a helyi lakosságot, a kísérlet érintettjeit, hasznélvezőit, a potenciális használókat.

A telecottage egy dán ötlet svéd továbbfejlesztése. 1985-ben a jámtlandi önkormányzati testület képviselői a dán *Jan Michel* „tele-house” ötlete alapján egy tervezetet készítettek a közép-svédországi, 2000 km hosszú, alacsony népsűrűségű Härjedalen térség népességmegtartó erejének fokozására, mivel – jóllehet Svédország egy igen szép, hegy-völgyes vidékéről volt szó – munkalehetőségek híján rohamosan emelkedett a városokba elvándorló fiatalok száma. A „Härjedalens telestuga” elnevezésű „elekt-

ronikus faluközpont” nevéből (stuga = cottage) kapta a mozgalom a telecottage nevet.

A telekunyhó eszközrendszerének valamennyi modern információtechnológiai berendezés a része; kiemelt szerepet kapnak a személyi számítógépek és a gépi hálózatok, valamint a videotex és a teletext rendszerek. A telekunyhók mint az információközvetítés helyi központjai összekapcsolhatják a városokat és falvakat egyetlen nagy kulturális és információs hálózattá. Helyi és online hozzáférésű szolgáltatások sokaságával képesek a helybéliek rendelkezésére állni, az adókiszámítástól az idegen nyelvű levelezésig, de még az optimális mútrágya és permetezőszer mennyiségének kiszámítását is segítik számítógépes programok.

A kísérlettel az alábbi célokat kívánták megvalósítani:

- ▶ Lehetőséget adni a helyi lakosságnak a modern információtechnikai eszközökkel való megismerkedésre, elsősorban a számítógéptől való idegenkedésük leküzdése érdekében.
- ▶ Megtanítani a kisebb közösségek lakosságát a számítógéphasználatra, és lehetővé tenni számukra, hogy – a kulturális központoktól való távolságok ellenére – élhessenek az információs társadalom nyújtotta lehetőségekkel.
- ▶ Segíteni a helyi vállalkozóknak a céljaiknak legmegfelelőbb berendezések kiválasztásában, megvásárlásában.
- ▶ Elősegíteni a helyi demokratikus fejlődést.
- ▶ Növelni a nemzetközi együttműködési lehetőségeket.

Sokrétű tevékenységük közé az alábbiak tartoznak:

- ▶ Tanfolyamokat szerveznek a modern információs és telekommunikációs eszközök kezelésének, az információs adatbázisok, rendszerek használatának megtanítására; hozzáférhetővé teszik a számítógépes oktatási anyagokat, a hardverek és szoftverek széles skáláját.
- ▶ Különböző szolgáltatásokat kínálnak a helyi kis- és nagyvállalkozóknak. Levélírási, számítógépes rajzkészítés, dokumentumküldés telexen, telefaxon egyaránt szerepel a kínálatban, mind személyes, mind telefonon történő megrendelésre. Segítséget nyújtanak idegen nyelvű levelek fordítá-

sában és megírásában, és a leveleknek a címzetthez elektronikus úton való továbbításában. Megkímélik a kisvállalkozókat attól, hogy ügyviteli nyilvántartásaikhoz költséges berendezéseket legyenek kénytelenek vásárolni.

A vállalkozóknak a modern technika segítségével számos exportmegrendelést sikerült a térségbe csalogatniuk.

A program egyik célja, hogy az embereket megtanítsák a mindennapi életükhöz szükséges információtechnológia használatára. Ez azért szempont, mert a vidéki emberek sokszor érzik úgy, hogy a társadalom perifériájára szorultak azzal, hogy nem a városban élnek. Az új technikák használatával nő az önbizalmuk.

A nagyvárosok és a távol eső helyek közötti távolságokat ezentúl csupán percekben és másodpercekben lehet majd mérni, nem pedig mérőföldekben.

Svédországi példák

Az első svéd „telekunyhó”-kísérletben a lakosságnak több, mint 20%-a vett részt tanfolyamokon, valamennyi néprétegből a kisvállalkozóktól kezdve a kereskedősegeken, farmereken át a nyugdíjasokig és gyerekekig. A pénteki nyílt órákon a gyerekeket számítógépes játékokkal szoktatják oda, bízva abban, hogy később a komoly tanuláshoz is kedvük támad. Az általános tanfolyamokon kívül szakirányú képzést is tartanak, pl. gépkönyvelést, számítógépes tervezést, költségvetéskészítést, szövegszerkesztést. Az önkormányzat politikusai először szkeptikusak voltak a kísérlettel kapcsolatban. Kezdeti szűkmarkúságuk után azonban – a rádió, tv és az újságok lelkes dícséretei nyomán – hajlandóak voltak mélyebben a zsebükbe nyúlni, és végül is telefax, videotex és személyi számítógépek biztosításával előmozdították a kísérlet sikerét. A telekunyhót egymillió svéd koronából hozták létre, ami nem sokkal ezután már mintegy havi 150 000 koronás bevételre tett szert tanfolyamdíjából és térítéses szolgáltatásokból, aminek alapján joggal feltételezhető, hogy egy ilyen vállalkozás önfenntartó is lehet.

A második telekunyhó Vemdalenben, a helyi áruház első emeletén kapott helyet, reggel nyolc órától este tíz óráig áll a használók rendelkezésé-

re. 11 db különféle, angol, amerikai és japán gyártmányú személyi számítógép, teletext vétel biztosító televízió, telefax és videotex képezik a felszerelést. (Az egy főre jutó számítógépes technika ma itt magasabb, mint Svédország bármelyik más vidékén.) A kombinált televízió/videotex készüléken vagy műholdas tévéprogramokat nézhetnek, vagy a videotexen helyi és távoli információkhoz juthatnak hozzá a polgárok. A központba telepített telekunyhó a szolgáltatások mellett a társas együttlét színterévé is vált, ahová az emberek bármikor betérhetnek, vásárlás után, ebédidőben, véleményt cserélhetnek, segítséget kérhetnek ügyes-bajos dolgaik intézéséhez.

Finnországi példák

A Finn Könyvtáros Egyesület főtitkára, *Tuula Haavisto* 1987-ben hallott először a telecottage kísérletről, amikor Észak-Finnország egy gyéren lakott településén rendeztek be ilyet. A főtitkár a telekunyhó érdemeit abban látja, hogy elsősorban alacsony népsűrűségű vidékeken, de másutt is, képes a helybélieknek értelmes, aktív szabadidős tevékenységet nyújtani ingyen vagy nagyon mérsékelt áron, szakemberek segítségével sajátíthatják el a modern információs eszközök használatát, és a térség vállalkozóinak hasznos segítséget nyújt adminisztrációs munkájukhoz. A cottage egyben a közösségi élet színtere.

Lappföldön, Pelloban, egy 5600 lakosú községben hoztak létre először telecottaget. Ezen a vidéken a lakosság többsége erdészetből és háziiparból él. A terv megvalósításába a szomszédos városok lakóinak a segítségével fogtak, a helyi önkormányzat biztosította hozzá a beruházási költség 80%-át. A telecottage egyik helyisége a könyvtár közelében található, bár nem ugyanabban az épületben, a többi az iskolában. Kezdetben három főt foglalkoztattak, két számítógépes szakembert és egy asszisztenst. Munkájukhoz elsősorban azokat a számítógépeket használták, amelyekkel az iskola már amúgy is rendelkezett. Kimondottan a telekunyhó számára szereztek be öt mikroszámítógépet, egy-egy lézernyomtatót, tintasugaras nyomtatót, modemet, telefaxot és szkennert. Beszereztek szövegszerkesztő-, kalkulációs-, számlázó- adatbáziskezelő- és grafikus programot. Szolgáltatásaik között szerepel-

nek: tanfolyamok felnőtteknek és iskolásoknak (pénzért); az információtechnológia propagálása a tanulóknak; telefaxon történő dokumentumtovábbítás (pénzért); információkeresés (a könyvtári személyzet felügyeletével); számítógépes programok szolgáltatása igény szerint (pénzért); információ és konzultáció azoknak, akik személyi számítógépet, programokat akarnak vásárolni. A pellói kísérlet vezetői úgy látják, hogy a telekunyhó nagyban elősegítette a község modernizálódását és fejlődését.

A másik finnországi színhely Kuusamo, egy 18 000 lakosú lappföldi település, ahol elsősorban farmerek laknak, és turisták látogatják a kirándulóhelyeket, síterepeket. A kísérlettel a gazdasági fellendülést kívánták szolgálni az önkormányzat emberei. 1987-ben kezdték el a munkát az önkormányzat pénzével és egy fizetett alkalmazottal. Kezdetben „mozgó telekunyhójuk” volt, azaz számítógépes tanfolyamokat tartottak a térség iskoláiban felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt. A következő lépésben termet biztosítottak azok számára, akik nyugodt körülmények között, saját munkahelyükkel telekommunikációs kapcsolatban kívántak dolgozni. Ezt követően egy számítógépes továbbképzést szolgáló helyiséget rendeztek be, ami a közkönyvtárban kapott helyett, és a felnőttoktatási intézmény pénzügyi támogatásával és két fizetett alkalmazottal működik.

Nemzetközi visszhang

Kezdetektől fogva nagy figyelem kísérte a svéd modell létrehozását. Vendégek érkeztek Dániából, Norvégiából, Olaszországból, Franciaországból, Angliából, de még az Egyesült Államokból is. A Svédország más tájairól érkezett vendégek rendre avval a szándékkal tértek haza, hogy létrehozzák saját telekunyhójukat, és már 1985 novemberében és decemberében két új intézmény jött létre Svédországban is. Hamarosan a norvég televízió is foglalkozott a témával, és ott is elindítottak egy kísérletet. A telekunyhó új optimista szellemet vitt a közösségekbe, és áldásos önszervező erőt jelentett. Európa szerte sok telekunyhóra lenne szükség annak érdekében, hogy az önkormányzati egységek, önállóságuk megtartásával egyidejűleg, élénk kapcsolatot tarthassanak egymással és a kulturális közpon-

tokkal, élhessenek az információs társadalom nyújtotta előnyökkel.

Svédországban, Dániában, Norvégiában és Finnországban közös telecottage egyesület működik, amelynek 1988-ban több, mint 30 tagja volt. Csak Svédországban 35-50 telekunyhó szervezése folyt már ekkor.

A Telecom 1987-es genfi kiállítása alkalmával Telecottages International néven egyesület létrehozását határozták el, ami hamarosan meg is valósult, és már 71 országból vannak a szervezetnek tagjai.

A telekommunikációs eszközöknek mint a regionális esélyegyenlőség egyik eszközének gondolata már korábban foglalkoztatta az Európai Közösséget, így nem csoda, hogy a skandináv kísérlet láttán lelkes pártolói lettek a gondolatnak. Mind az állami, mind a kis- és nagytársasági önkormányzatok készséggel áldoznak pénzt a mozgalom támogatására. Nemcsak az északi államokban, de Európa más országaiban is terjedőben van a mozgalom, az egyes országok állami és magán telefontársaságai is erősen érdekeltek a fejlesztésben, hiszen a „telefon-kultúra” új felhasználási lehetőséget kínál a telekommunikációs eszközök számára.

A Genfben működő International Telecommunications Union és más nemzetközi szervezetek is szemmel tartják a fejlesztést. Az Európa Tanács szintén elfogadta a telecottage gondolatot mint a vidék fejlesztésének lehetőségét, és rendszeresen tart konferenciákat, szemináriumokat ebben a témában. A fejlődő országok mindvégig élénk figyelemmel kísérték a skandináv államok kísérleteit, és tervbe vették telecottage-ok telepítését Pápua Új Gineában, Sri Lankán, Indiában, Indonéziában, Tanzániában, Beninben és Nigériában, valamint néhány dél-amerikai államban is.

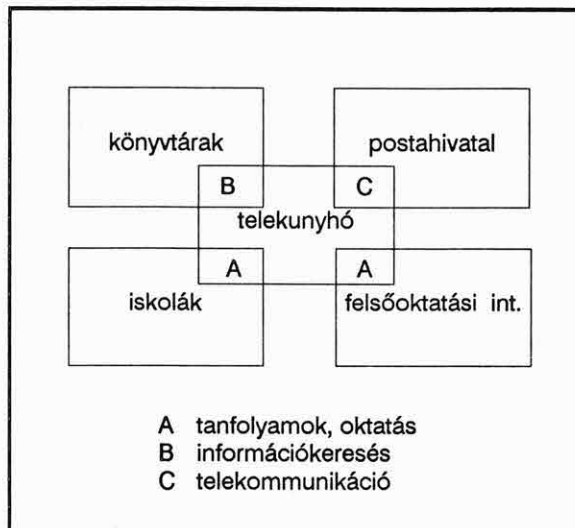
A telekunyhó nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a vidék a jövőben ne csak az elődök életének szabadtéri múzeumaként és a városi emberek rekreációs helyeként jöjjön szóba, hanem az ott élők összekapcsolhatók legyenek a nyüzsgő jelennel és az ígéretes jövővel. A telekunyhók segítségével sikerülhet elérni, hogy az információtechnológia ne csak szűk elit rétegnek, hanem széles néptömegek számára is elérhető legyen, és mindennapi életük során élhessenek vele. Összekötő láncszemekké válhatnak a telekunyhók a helyi települések és a nagy információs központok között. Varázsuk abban rejlik, hogy maguk a helybéli lakosok működtetik maguk-

nak. Nagyon fontos tehát, hogy az alkalmazott technikát elfogadja a lakosság. A berendezések megvásárlása előtt pontos tervet kell készíteni a megvalósítani kívánt szolgáltatások köréről, és csak ezután szabad a beszerzésbe fogni.

Telekunyhó a könyvtárral közösen vagy nélküle?

A telekunyhó képes egyesíteni a helyi köz-művelődési könyvtár, iskolai könyvtár, felnőttoktatási intézmény és postahivatal feladatainak egy részét. A telekunyhó működése különböző hangsúlyt kaphat, attól függően, hogy kik a létrehozói. Ha a szervezői zömmel pedagógusok, akkor elsősorban a számítógépes oktatás szolgáltatába kívánják állítani, ha számítógépes szakemberek, akkor főképpen a számítógéphálózatok használatát kívánják támogatni, és ha történetesen könyvtárosok, akkor speciális könyvtári igényeket kívánnak támogatni vele, azaz az információkeresést és használatának oktatását.

Tuula Haavisto szerint indokolt a telecottage és a könyvtár összeházasítása. Mindkét intézménytípus alapfeladata az információterjesztés, amelyhez gyakran használnak adatbázisokat. A vidéki könyvtárak nem mindenhol rendelkeznek online kapcsolattal, lehet, hogy vannak könyvtárosok, akikből még a hajlandóság is hiányzik a gépesítéshez, vagy nincs elegendő pénz a fejlesztéshez. A telecottage mozgalom egyik alapcélkitűzése, hogy a létesítmény legyen közösségi hely, ahol az emberek jól érezhetik magukat. A könyvtárak pedig hagyományosan ilyen helyek, a „közösség nappali szobái”. Ezért kézenfekvő a könyvtárpépületben kialakítani a mindenféle információtechnológiai eszközökkel felszerelt telekunyhót. Vétek lenne külön számítógépes hálózat kialakítása akkor, amikor az adatátviteli hálózatba a könyvtárakat már általában bekapcsolták (finnsországi helyzet!). A gyakorlati példák azt bizonyítják, hogy a kezdeti önállóság után végül is egyesülnek a telekunyhók a könyvtárakkal. Néhány helyen azonban a felnőttoktatási intézményekhez vagy a postahivatalokhoz állnak közelebb. Haavisto szerint kialakítható lenne az ábrán látható intézménytípusok hálózata. Ebben az esetben a telekunyhó a hálózat gazdája lehetne, segítve a könyvtárosok, pedagógusok és információs szakemberek együttműködését.

Magyarországi telekunyhó esélyek

Nem tagadom, a forrásként használt cikkek elolvasása után a mozgalom lelkes pártolója lettem. Hasonló lelkesedést éreztem, mint amelyet a videotexben rejlő lehetőségek megismerésekor. A videotex nyújtotta kínálat a számítógépes online lehetőségekkel kibővítve együtt jelentheti a kis- és nagy közösségek, települések információs ellátását, aminek ragyogó megvalósítási formája a telekunyhó.

A telecottage mozgalom átütő sikerének egyik oka, szakértői vélemények szerint, hogy nagyon jól időzítetten vezették azt be. Nem tudom, hogy ezen mit kell pontosan érteni az adott országokban, de több érv is eszembe jutott, hogy magyarországi bevezetése, elterjesztése miért most lenne időszerű.

Az elmúlt korszak vidékpolitikája is – annyira sok minden mellett – bűnösen emberellenes volt, aminek következtében felgyorsult az elmaradott térségek számának növekedése. Csökkent a vidéki munkahelyek száma és ezzel a vidék népességmegtartó ereje, nagyarányú elvándorlás, városba költözés történt. Mindezeket a jelenségeket együttesen lehetne ellensúlyozni az önszerveződésen alapuló telekunyhók létesítésével. A vidéki emberek is ugyanúgy hozzájárulhatnak a központi helyeken készülő adatbázisokhoz, mint a városi emberek, de még a külföldiekhez is. Az online hozzáférésű európai közösségi adatbázi-

sok a mindenki által könnyen megtanulható videotexen is hozzáférhető, és ezek egyike, a TED naprakész tájékoztatást nyújt a világ minden tájára vonatkozó versenykiírásokról. (Külföldi tapasztalatok szerint a telekunyhók segítségével sok exportmunkához sikerült a térség vállalkozóinak hozzájutni.) A vidéki vállalkozóknak Magyarországon pontosan a lehetőségek ismeretének hiánya jelenti a legnagyobb akadályt.

Ha a kisközségeken nem akadna szakember vállalkozó a telekunyhó megszervezésére, működtetésére, bizonyára akadnának a városokban olyan vállalkozó szellemű hozzáértők, akik vállalnák a vidékre települést, megoldva egyúttal lakás-gondjukat is és segítve a vidékre való visszarámlyasztást kívánatos folyamatát. A menekülteket sokkal arányosabban lehetne az ország teljes területén letelepíteni, több munkaalkalom és információs lehetőség biztosításával.

A telekunyhók melletti érv lehet az is, hogy a már krónikussá váló információhiányon nagyban segíthetne a társadalmi összefogással, a lehető legszélesebb bázison nyugvó információfeldolgozás, aminek külön vonzerőt adhatna, ha ezek országosan is hozzáférhetőek lennének.

Érvként szolgálhat még az önképzés segítése, a munkanélküliséggel összefüggésben az átképzések megoldásának égető szükségessége, mely kérdések mind támogatást kaphatnának a telekunyhók segítségével.

Az önszerveződésnek módszeresen tönkretett intézményeit fontos lenne pótolni, de a fonó vagy kukoricamorzsolás felett eljárt az idő. Új intézmények biztosításával lehetne segíteni, hogy az emberek új lendületet kapjanak, hogy maguk alakíthassák ki saját körükből vett emberek vezetésével térségeik önálló, de a szomszéd térségekkel, sőt az egész országgal is kapcsolatot tartani képes információs társadalmát.

Mindezekhez jó segítséget nyújthatnának a könyvtárak, karöltve az iskolákkal, kultúrházakkal és postahivatalokkal.

Végezetül még egy szempont. Nem egy szociológiai tanulmány foglalkozik a könyvtáros pályára társadalmi megbecsültségének kérdésével. Tudjuk jól, hogy a foglalkozási ranglétra utolsó fokainak egyikén áll ez a pálya. Ennek egyik lehetséges oka az, hogy nem tudjuk jól „eladni magunkat”, kellő propagandával felhívni a figyelmet arra a sokrétű tevékenységre, amelyet a könyvtárosok végeznek, és a kulturális és információs lehetőségek sokaságára, amelyeket a könyvtá-

rak képesek szolgáltatni. Vonzó lehetne és esetleg még kifizetődő is, felkarolni egy ilyen, nagy sikerekkel kecsegtető mozgalmat, mint a telecottage. Szervezési kérdésekben a könyvtárosok többségének nagy gyakorlata van és általában ismerik a közreműködéshez felkérhető környékbeli pedagógusokat, számítástechnikai szakembereket, és ami talán a legfontosabb, a könyvtár rendelkezik kész helyiségekkel és esetenként azal a minimális infrastruktúrával, ami az induláshoz szükséges, a többi pedig jó szervezőmunkával, együttműködéssel, propagandával és a felelős önkormányzati politikusok meggyőzésével talán megszerzhető.

A vidéki emberek esetleg még saját pénzeszközeikből is szívesen támogatnák telekunyhók létrehozását, ha látnák értelmét. Egy arra alkalmas, vállalkozó kedvű térségben mindenképpen létre kellene hozni a „magyar modellt”, ami kedvet csinálhatna továbbiak életre hívására.

Ami az infrastruktúrára vonatkozó megfelelő pillanatot illeti, minden szkeptikus véleménnyel szemben álltom, hogy el lehetne kezdeni ilyen irányú fejlesztést, mint ahogyan folyik is sok helyen, de egymástól függetlenül. Érdemes lenne tehát ezeket az erőket, pénzügyi forrásokat felmérni, és az oktatási, hírközlési, könyvtári és postai helyi fejlesztéseket összehangolni.

Végezetül hadd hivatkozzam az amerikai *Inez Sperr Brisfjord* véleményére a telecottage-ról: társadalmilag igen elfogadható, technikailag lehetséges és gazdaságos kísérletről van szó, amellyel a közösségi fejlődés nagyban elősegíthető. A bevezetésétől számított három év alatt fényesen bizonyította, hogy az információtechnológiát milyen nagy haszonnal lehet bevonni az önkormányzati térségek fejlesztésébe.

Irodalom

1. ALBRECHTSEN, Henning: The tele-cottages in the Nordic countries // Information, knowledge, evolution : Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki, Finland, 28 August – 1 September, 1988. – Amsterdam : North-Holland, 1989. – p. 207-211.
2. HAAVISTO, Tuula: Telecottages – inside or outside libraries? = Scandinavian public library quarterly, 1990. no. 4. p. 28-30.
3. SPERR BRISFJORD, Inez L.: Conceptual framework of the telecottages approach to community development // Information, knowledge, evolution : Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki, Finland, 28 August – 1 September, 1988. – Amsterdam : North-Holland, 1989. – p. 213-222.

Hipertext: csupán egy újabb információs eszköz?

(Szemle)

Koltay Tibor

Hipertext, hipermedia

Kísértet járja be... nemcsak Európát, hanem az információ egész világát: a hipertext és a hipermedia, olvashatjuk a találó megállapítást¹, hiszen ez a „kísértet” nemcsak Amerikában és a szoros értelemben vett nyugat-európai térségben van otthon, hanem eljutott például Spanyolországba és a Szovjetunióba is, még hozzá konkrét alkalmazások formájában², és a hazai irodalomban is olvashattunk már róla.³

A hipertext meghatározása nehézségekbe ütközik az egymástól eltérő definíciók tömege miatt.⁴ Az ebből következő fenntartásokkal együtt is szükséges, hogy definíciót adjunk: Mi tehát a hipertext? Egyfajta hibrid, amelynek három alapvető összetevője van:

- ▶ Szöveges adatbázis;
- ▶ A szöveghozzárendelt elemeket összekötő szemantikai háló;
- ▶ A szöveg és a szemantikai háló kombinációjának létrehozásához és böngészéséhez szükséges eszközök. Abban az esetben ha a szöveget álló vagy mozgóképpel és hanggal helyettesítjük, hipermediáról beszélünk.⁵

A hipertext megalkotóinak elképzelése az volt, hogy olyan rendszereket teremtsenek, amelyekben a felhasználó integritásában tárolhat szövegeket, és ezek tetszés szerinti részei között

nem-lineáris (nem-szekvenciális) kapcsolatokat teremthet.⁶

A linearitás kulcsfontosságú a hipertext esetében. Az írás ugyanis teljesen lineáris. Egy könyvnek közismerten van eleje és vége, ami meghatározza, hogyan haladhatunk benne előre. A jó szakkönyvből nem hiányozhat a tartalomjegyzék, tárgymutató stb. sem. Többen kiemelik a lábjegyzet szerepét is, amely arra hivatott, hogy kivezesse az olvasót a könyv olvasásának lineáris folyamatából és más közelebbi-távolabbi kontextusokhoz irányítsa. A hipertext a lábjegyzetnek ezt a funkcióját teljesíti ki.⁷ A lábjegyzetre éppen azért van szükség, mert gondolkodásunk nem lineáris. Ezt az ellentmondást a számítógépek megjelenése sem oldotta fel. A számítógép ugyanis szintaktikai természetű, vagyis formalizált, (értelmezést nem kívánó) adatok nagy tömegben való feldolgozására alkalmas. Az emberi agy ezzel szemben a magasan struktúrált és szemantikai töltésű, sokféle hordozójú (vizuális, akusztikus, verbális, tapintásos stb.) adat feldolgozásakor igazán hatékony. A linearitás megfelel az írás jellegének, de ezen a módon csak információt adhatunk át, és nem tudást. A hipertext kísérlet arra, hogy az információfeldolgozás egyoldalú gépi koncepciójának negatív következményeit feloldjuk. A hipertext feladata az, hogy az emberi gondolkodáshoz jobban alkalmazkodó tudásfeldolgozást közelítsen hozzánk.⁸

Kialakulása és működése

A hipertext pályafutásának kezdetét 1945-re teszik, fejlesztése már a 60-as években megindult, de igazán csak a 80-as években kapott nagyobb lendületet és publicitást. A hipertext elvének felismerése ugyanis nem volt elegendő. A korábban már említett hármas funkció (a hibrid jelleg) betöltésének technikai előfeltételei is vannak: a hipertexthez szükség van nagy felbontóképességű képernyőkre, tárgyorientált programozásra, valamint a számítógépek processzorainak és tárainak nagyobb kapacitására.⁹

A hipertext rendszerek fő elemei a csomópontok és a köztük kialakított kapcsolatok. A hagyományos szövegekkel szemben a hipertext tetszés szerinti egységekből áll, amelyek között a kapcsolat nem nyelvi, hanem technikai úton jön létre. A csomópontokat nem kell az alkalma-

zónák közelebről definiálnia: a klasszikus adatbázisokkal szemben, amelyek a felhasznált adattípusok specifikálását és deklarációját feltételezik, a hipertextben numerikus, alfanumerikus, grafikus és akusztikus jelek egyaránt és egymással összekapcsolva is szerepelhetnek. A csomópontok ilyen módon üres helyek, amelyek később töltődnek fel. Nincs szükség az ismeretek formalizálására sem. A csomópontok általában képernyőnyi információk.¹⁰ Az olvasó a hipertextben a rendszerbe épített nyomógombok segítségével haladhat előre. Ezeket a gombokat általában egy-egy megcímkézett grafika jelöli ki a képernyőn, és egy következő képernyőnyi információhoz vezető kapcsolatot jelöl, amely a gomb (azaz legtöbbször az egér gombjának) megnyomásával aktivizálható.¹¹

A hipertext típusai

Kétféle hipertextről szokás beszélni: statikusról és dinamikusról. A statikus hipertext nem engedi meg, hogy az olvasó bármit is változtasson rajta, míg a dinamikus esetében ez lehetséges.

A *dinamikus hipertextben* ugyanis az olvasó kommentárokat is írhat a szöveghez, vagy akár át is dolgozhatja az eredeti anyagot. Ez alternatívaként kezelhető, tehát nem kötelező „felülrírni” az eredetit. Egy későbbi, következő olvasó is szükségét érezheti az újírásnak. Az eredeti változat egyaránt felülírható és újraolvasható. Ilyen módon arra is lehetőség van, hogy nyomon kövessük a dokumentum fejlődésének történetét, összehasonlítva az egyes verziókat. A *statikus hipertextben* sem köti az olvasót a hipertext szerzője által kijelölt út, hanem alternatív módon is „közlekedhet” benne.¹²

Az eddigi alkalmazások a személyi számítógépek korlátai közé vannak szorítva. Ahelyett, hogy a ma még meglévő korlátok mibenlétén medítoznánk, a működő hipertext rendszereken alapuló, de már a jövőt szem előtt tartó elképzeléseket érdemes közelebről is megvizsgálnunk. Annál is inkább, mert az aktuális rendszerek tekintetében alighanem igaz, hogy a reklám a valós eredményeknél többet ígér. A meglévő rendszerek ugyanis az elvárható funkcióknak csak egy részét teljesítik.¹³ Ilyen módon például ahhoz a megállapításhoz, mely szerint a hipertext rendszerek az információt tisztán szemantikai alapon

szervezik, hozzá kell tennünk, hogy a létező rendszerekben a kapcsolatok szemantikailag nincsenek közelebről meghatározva, hanem megállapításuk ad hoc módon, a feltételezett rokonság útján történik.¹⁴

Egy gyakorlati példa: a HyperCard

A legismertebb működő rendszer a HyperCard elnevezésű, amelyet az Apple cég Macintosh számítógépeinek vásárlói ingyenesen, a géppel együtt megkapnak. A HyperCard rendszerben a tudáselemek képernyőnyi méretű „kártyákon” jelennek meg. A rendszer a kártyákból összeállított kötegeket, a kártyákon belül pedig ún. szövegmezőket és nyomógombokat kezel. A kiindulópont egy „alapkártya”, amelyhez bármikor vissza lehet térni. A HyperCard szoftver egyik gyakorlati alkalmazása a Glasgow Online rendszer, amely egy számítógépes útikalauz Glasgow városáról. (Ez olyan rendszer, amelyet a felhasználó nem módosíthat, csak lekérdezhet). Hogy mire jó a Glasgow Online? Segítségével például megtudjuk, hol van Glasgow-ban egy olyan képző-, vagy iparművészeti múzeum, amely szállásunktól nincs túl messze, ahol a belépődíj nem túl drága és nyitva is van a számunkra megfelelő időben, és megtekintéséhez elég két-három óra stb. Mindezeket az információkat egy hagyományos útikönyvben aligha találjuk meg, arról nem is szólva, hogy ha a közlekedésre is kíváncsiak vagyunk, térkép nélkül nem boldogulnánk. Egy jó hipertext rendszer viszont könnyedén választ ad minden fenti kérdésünkre. A Glasgow Online rendszer tizenöt, önmagában is hierarchikus fő ágból áll (lásd a túloldalon).

Lássunk néhány példát arra, milyen kérdéseket tehetünk fel a rendszernek:

- ▶ Egyszerű információkeresés: Mikor és melyik pályaudvarról indul vonat Edinburghba?
- ▶ Összetett információkeresés: Milyen útvonalon nézhetem végig Rennie Mackintosh, a híres építész alkotásait?
- ▶ Szórakozási igény: A bedekkert olvasgatva szeretném kellemesen eltölteni a repülőtéri várakozási időt.
- ▶ Hagyományos turista igény: Mit kell megnézennem, ha először vagyok itt és egy napom van a városnézésre?

1. Városleírás
2. Szálláslehetőségek
3. Üzleti információk
4. Térképek
5. Oktatási és információs létesítmények
6. Étkezési lehetőségek
7. Városi közigazgatás
8. Látnivalók
9. Egyházak
10. Közlekedés
11. Szolgáltatások
12. Szórakozás, pihenés
13. Genealógiai táblázatok
14. Vásárlási lehetőségek
15. Orvosi ellátás

- ▶ Oktatási igény: Holnap felelnem kell az iskolában. Mit mondjak a város történetéről, olyat, ami nem szerepel a tankönyvben?
- ▶ Próbátétel: Óslakos vagyok. Jól ismerem a várost. Mit találhatnék itt mégis olyat, ami számomra is új, meglepő, izgalmas?¹⁵

A hipertext előnyei, hátrányai

A valóság után forduljunk a jövő felé! Ha a jelen korlátaitól eltekintünk, nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk – mondja Bevilacqua –, hogy a hipertext olyan nagyságrendű felfedezés, mint a betűrendezés elve. Következésképpen a szakirodalmi tájékoztatásnak (és művelőinek is) gyökeres változáson kell átesnie, mert a Boole algebrához képest sokkal gazdagabb eszközök kerültek kezünkbe. A hipertext tehát egy új korszak nyitányát jelenti, nem csupán egyetlen lépés a jövő felé, hanem példa értékű a mélyreható változások irányának meghatározásában.¹⁶

Egy másik megközelítés szerint a hipertext lehetővé teszi az intellektuális tudásfeldolgozás modellezését, mert lehetőséget ad arra, hogy az információ feldolgozásában az emberi intellektusnak olyan tulajdonságai, mint az asszociativitás, az analógiák képzése ne akadályt, hanem esélyt jelentsenek.¹⁸ A hipertext felhasználási lehetőségei szinte korlátlanok; feltétlenül érdemes elgondolkozni a könyvtári alkalmazásán is.¹⁹

Mire használható tehát a hipertext? Egyik érdekes felhasználási területe a tudományos életben is előforduló csalások, hamisítások ellenőrzése, ill. kiszűrése: a hagyományosan rövid közlemények mellett szerepelhet a megállapításokat alátámasztó hipertext- (hipermédia-) dokumentáció, pl. kísérleteket bemutató videofelvételek.²⁰ Ugyancsak a tudományos publikációk területén megvalósítható forma az, amikor az olvasónak módja nyílik közvetlenül is megnézni magát a hivatkozott irodalmat annak érdekében, hogy eldönthesse mennyire értékes az számára. Lehetőség van arra is, hogy az olvasó kommentálja, kritizálja ezeket a hivatkozásokat. A hipertext segítségével kinyomozható, hogy a pusztán hivatkozáson túl, ki(k)nek a munkája volt hatással az adott mű szerzőjére.²¹ Mivel több szerző is dolgozhat egyazon hipertext dokumentumon, már az együttműködés korai fázisában lehetővé teszi számukra, hogy felmérjék egymás képességeit.²²

A hipertext a jövőben nagy valószínűséggel szerepet kap az eddiginél nagyobb mértékben felhasználóbarát online nyilvános katalógusok kialakításában.²³

A hipertext és a szakértő rendszerek egymás kiegészítői. A hipertext segítségével a felhasználó közvetlenül férhet hozzá a szakértő rendszerbe „beépített” szövegekhez, azaz a tudás forrásául szolgáló szakirodalomhoz. A másik oldalról, a hipertext rendszerek magukba foglalhatják a szakértő rendszerek technikáit, ily módon segítve a felhasználót a rendszerben való eligazodásban.²⁴

Szólnunk kell még a hipertext használatával kapcsolatos nehézségekről is. Ezek főként a meglévő rendszerekhez kapcsolódnak. A hipertext kapcsán érzett örömünk egyik megrontója az, hogy az olvasó könnyen eltévedhet a kapcsolatok hálózatában. Ezért a tájékozódást segítő „navigációs” eszközökre van szükség, amelyek lehetővé teszik, hogy bármely pillanatban azonosíthassuk, hogy a rendszer melyik pontjánál vagyunk. A hipertext szerkezete jól ábrázolható pl. fastruktúrák segítségével. „Navigációs műszereink” lehetnek *statikusak*, azaz ábrázolhatják csupán a bejáró-bejárható utat, de lehetnek *dinamikusak*, azaz nemcsak pillanatnyi pozíciónk meghatározását adhatják meg, hanem bármelyik csomópontot megkereshetjük segítségükkel.²⁵

A tájékozódás zavaraiért többnyire az adott hipertext hibás koncepciója a felelős. A kezdő hipertext-szerzők például hajlamosak túl sok kapcsolatot és csomóponttípust beépíteni rend-

szerükbe, amivel a rendszer „stílusát”, használatát nehézkessé teszik.²⁶

A másik gyakran emlegetett hipertext-hiba az intellektuális túlterhelés veszélye. Ennek okai: a kapcsolatok és műveletek sokfélesége, a választás kötelezettsége, amit éppen a hipertext adta szabadság okoz, illetve amely annak növekedésével csak súlyosbodik.

A legrosszabb esetben az olvasó három szinten – a tartalom, a szerkezet (azaz a megfelelő utak kiválasztásakor) és a rendszer szintjén (azaz a rendelkezésre álló funkciók használatakor) – kerül szembe túlterhelést okozó nehézségekkel.²⁷

Akárhogy nézzük is, a címben feltett kérdésre nyilván a jövő adhat végleges választ. Egyetlen célirányos eszköz sem eredményez forradalmat, bármennyire megfelelő és hasznos legyen is. Bizonyossággal csak azt mondhatjuk, hogy a hipertext értelme éppen abban van, hogy léte többirányú elmozdulást eredményezhet.²⁸

Irodalom

1. WALLMANSBERGER, J.: Hypertextmodelle in der Informationswissenschaft: Die Welt als Text – die Bibliothek als Hypertext. = Online Mitteilungen. 36.évf. 12.sz. 1990. p.7.
2. CANALS CABIRO, I.: Introducción al hipertexto como herramienta general de información. Concepto, sistemas y problemática. = Revista Española de Documentación Científica. 13.évf. 2.sz. 1990. pp.685-709. ZEFIROVA, V.L. – CELNOKOV, V.M.: GIPERLOG: Giperstekstovaa sistema s logiko-smyslovoj navigaciej. = Naučno-tehnicskaâ informaciâ. s.2. 4.sz. 1990. pp.10-14.
3. VÁLAS György: Információátadás helyett tudásátadás: a nem szekvenciális közlés. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 36.évf. 10.sz. 1989. pp.419-427.
4. FARMER, L.: Hypertext: links, nodes and associations. = Canadian Library Journal. 46.köt. 1989. 4.sz. p.235.
5. RADA, R.: Writing and reading hypertext: An overview. = Journal of the American Society of Information Science. 4.évf. 3.sz. 1989. p.164., FARMER, L. im. 237., ZEFIROVA, V.L. – CELNOKOV, V.M. im. p.10.
6. CANALS CABIRO, I. im. 685-688., BEVILACQUA, A.F.: Hypertext: behind the hype. = American Libraries. 20.évf. 1989. 2.sz. p.159., DEMENT'EVA, L.B.: Sistemy giperzapisi informacii. = Naučno-tehnicskaâ informaciâ. s.2. 2.sz. 1990. pp.3-4.
7. KUHLEN, R. et al.: Hypertext -Grundlagen und Funktionen der Entlinearisierung von Text. Teil 1.: Modellierung und Realisierung einer Hypertextbasis in einer Ausbildungssystem. = Nachrichten für Dokumentation. 40.évf. 1989. 5.sz. p.296., CANALS CABIRO, I. im. p.686, BEVILACQUA, A.F. im. p.158., VÁLAS im. p.419.
8. WALLMANSBERGER, J. im. p.8., VÁLAS im. p.419.
9. CANALS CABIRO, I. im. p.686., KUHLEN, R. et al im. p.296.
10. WALLMANSBERGER, J. im. pp.10-11., KUHLEN, R. et al. im. p.298., CANALS CABIRO, I. im. p.68., DEMENT'EVA, L.B. im. p.3.
11. FARMER, L. im. p.237.
12. BEVILACQUA, A.F. im. p.159., DAVENPORT, E. – CRONIN, B.: Hypertext and the conduct of science. = Journal of Documentation. 46.köt. 3.sz. 1990. p.176., BEVILACQUA, A.F. im. p.159., KUHLEN, R. et al. im. p.297.
13. FARMER, L. im. pp.235-238., ZEFIROVA, V.M. – CELNOKOV, V.L. im. p.10., WALLMANSBERGER, J. im. p.9.
14. DEMENT'EVA, L.B. im. p.3., KUHLEN, R. et al. im. p.296.
15. VÁLAS Gy. im. pp.422-425., CANALS CABIRO, I. im. pp.698-701.
16. BEVILACQUA, A.F. im. p.158.
17. CANALS CABIRO, I. im. pp.704-706.
18. WALLMANSBERGER, J. im. p.9., p.16., DEMENT'EVA, L.B. im. p.3.
19. DEMENT'EVA, L.B. im. p.3., BEVILACQUA, A.F. im. p.162.
20. DAVENPORT, E. – CRONIN, B. im. pp.181-182.
21. DAVENPORT, E. -CRONIN, B. im. p.177., p.186.
22. DAVENPORT, E. – CRONIN, B. im. p.183.
23. WALLMANSBERGER, J. im. p.14., FARMER, L. im. p.237.
24. RADA, R. im. p.170.
25. RADA, R. im. p.168., CANALS CABIRO, I. im. p.702., DEMENT'EVA, L.B. im. p.3., BEVILACQUA, A.F. im. p.161., WALLMANSBERGER, J. im. p.13., KUHLEN, R. et al. im. p.302.
26. RADA, R. im. p.168.
27. CANALS CABIRO, I. im. p.703., BEVILACQUA, A.F. im. p.162., DEMENT'EVA, L.B. im. p.3., KUHLEN, R. et al. im. pp.302-303.
28. DAVENPORT, E. – CRONIN, B. im. p.189.

Szakértő rendszerek a könyvtárakban

Koltay Tibor

Az utóbbi néhány évben fokozott érdeklődés figyelhető meg a szakértő rendszerek iránt. A szakértő rendszerek fogalmát nehéz körülírni, mert a meghatározások csak körülbelüliek, bizonytalanok, szakemberenként más és más elemeket tartalmaznak. Jelentős a terminológiai bizonytalanság, melyet jól érzékeltet az a tény, hogy idehaza egyaránt használják a szakértő és a szakértői rendszer kifejezést is.

A továbbiakban az angol Könyvtárosegyesület Információtechnológiai, valamint a Könyvtári Információkutatási csoportja 1985-ös konferenciájának anyagából vett példákkal illusztrálom a szakértő rendszerek működési mechanizmusát.

Ezeknek a rendszereknek vannak jól körülírható alaptulajdonságaik. Jellemzőjük, hogy tényekből, összefüggésekből és heurisztikából (feladatmegoldási algoritmusokból) felépülő szervezett tudást foglalnak magukba, amely tudás egy meghatározott szakterületre terjed ki. A szakértő rendszereket többé-kevésbé összetett problémák megoldásában konzultánsként/segítségnyújtóként használják, mivel legalább úgy tudnak (esetenként jobban) problémákat megoldani, mint a humán szakértők. Problémamegoldáshoz a szakértők által jónak ítélt heurisztikát használják és bizonyos fókuszú döntéshozási mechanizmusait utánozzák. A rendszerekben tárolt tudás elkülönül a felhasználására szolgáló mechanizmusoktól. Igen sokan fontosnak tartják azt is, hogy a szakértői rendszerek képesek legyenek következtetéseiket megindokolni.

Nem univerzális problémamegoldó rendszerekről van viszont szó. A szakértő rendszerek

működése a dolog természeténél fogva csak egy-egy szűk szakterületre korlátozódik. Nem képesek a jóslásra sem. A szakértő rendszerek elsődleges összetevője a tudásbázis, azaz egy adott területről származó tények, összefüggések és heurisztika összessége. A tudásbázis minősége a rendszer hatékony működése szempontjából meghatározó.

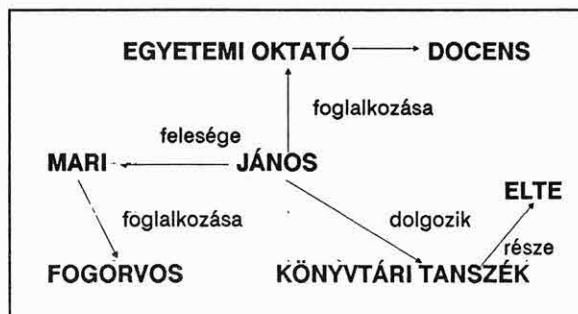
Egy adott terület szakértője egyedül nem képes arra, hogy a tudásbázist létrehozza, ezért együtt kell működnie az ún. „tudásmérnökkel” (knowledge engineer), aki a szakértő rendszer számára megteremti a „fogyasztható”, formális tudásreprezentációt. A tudásreprezentáció egyik lehetséges útját a szabályalapú rendszerek jelentik, melyek a HA...AKKOR relációra épülnek. A szabályok lehetnek egyszerűek, azaz egy feltétel egyetlen következtetést vonhat maga után: HA hideg van, AKKOR vegyél fel meleg ruhát. Tartalmazhatnak többszörös feltételt és következtetéseket: HA reggel elalszom ÉS be kell érnem az értekezletre, AKKOR felhívom a munkahelyemet, VAGY taxival megyek. Több feltétel is vezethet egyetlen következtetéshez: HA elvesztem a pénztárcámat, VAGY a csekkönyvem, AKKOR informálok erről a bankomat. Egyetlen feltétel több következtetést is indukálhat: HA nem jön a vonat, AKKOR busszal megyek, VAGY fogok egy taxit.

Előnye ezeknek a szabályoknak, hogy könnyen megalkothatók, és hogy az egyik feltételből eredő következtetés egyúttal egy másik szabály feltételrészé is lehet és ilyen módon a szabályok egész hálózata építhető fel.

A tudásreprezentáció másik fő formája a szemantikai hálók kialakítása. Ezekben csomópontokat és köztük fennálló relációkat találunk.

A szemantikai háló lényege a következő példával illusztrálható:

A szemantikai hálók képesek komplex fogalmakat és hierarchiákat gazdaságosan reprezen-

tálni, mivel a kapcsolatok „örökletesek”. Ez azt jelenti, hogy JÁNOS-hoz nem kell az előző példában a DOCENS fogalmát kapcsolnunk, mert az az EGYETEMI OKTATÓ fogalmával „öröklődött”.

Van a tudásreprezentációnak egy harmadik módja is, a tudáskeretek (frames) alkalmazása. Ezek arra az elképzelésre épülnek, hogy a tárgyak a cselekvések és események proto-, illetve sztereotipikus formában megfoghatók. A keretrendszer az ezekre vonatkozó információt felismerhető egységekbe gyűjti. Egy-egy ilyen egység között kapcsolatok építhetők ki az összefüggések alapján. A keretekben üres helyek (slots) vannak, amelyek ismeretekkel töltődnek fel. Egy leegyszerűsített példával illusztrálva ezt: a rendszerbe belépő input, a címlapon szereplő „proceedings” szó arra készteti a rendszert, hogy kezdje meg a „konferencia” keret üres helyeinek kitöltését. A „symposia” vagy a „meeting” szó megjelenése azt váltja ki, hogy a rendszer adatokat kérjen az adott konferenciátípus keret üres helyeinek kitöltéséhez.

Ahhoz, hogy a rendszer hatékonyan működjön, szükség van olyan eszközökre, amelyek eldöntik, mely szabályokat kell aktiválni egy adott helyzetben. Ennek legegyszerűbb módja, ha ez az egység, amelyet több elnevezéssel illetnek – nevezzük inferencia (következtetési) rendszernek – végignézi az összes szabályt, mindaddig, amíg nem talál olyat, amelynek előzményei nem azonosak a probléma kiváltotta inputtal. Ekkor a rendszer alkalmazza a szabályt és a keresés tovább folyik mindaddig, míg a döntés meg nem születik, vagy nem talál alkalmazható szabályt. A rendszer kapcsolatot tarthat a felhasználóval, hogy az adódó konfliktusokat feloldja, vagy a felhasználó válasszon az alkalmazandó szabályok közül, ha a kérdés nem egyértelmű. Ez az adatvezérelt stratégia.

Alternatív stratégia az, amikor a rendszer hipotézist választ és megvizsgálja, levezethető-e az az input kérdésből. Ebben az esetben azokat a módszereket keresi a rendszer, amelyekkel elérhető az adott cél, e szabályok feltételeit pedig összehasonlítja a probléma definíciójával. A rendszer ebben az esetben is kapcsolatot tart a felhasználóval, hogy a konfliktus helyzetet feloldja. Ez a megoldás a célvezérelt stratégia.

Kifinomultabb rendszerek mindkét stratégiát alkalmazzák, de a célvezérelt stratégiák általában hatékonyabbak mint az adatvezéreltek, mivel kis

számú input esetén is több lehetséges megoldáshoz vezetnek. A rendszerben szükség van egy globális adatbázisra is, amely tartalmazza az adott témához tartozó adatokat és magába foglalja a rendszerben eddig feldolgozott problémafelvetéseket. Végül, de nem utolsósorban szükséges még egy, a felhasználóval való kommunikációt biztosító interfész.¹

A szakértő rendszerek fejlesztése elsősorban a szakértőknek egy-egy területen meglévő tudását próbálta átadni a rendszereknek és kevesebbet törődött azzal az ismerettel, amely a tudás forráshelyeire vonatkozik, pedig ez utóbbi a könyvtári tájékoztató munka központi kérdése.

A tájékoztató munka tág értelmezése szerint a tájékoztatás feladata annak biztosítása, hogy az információ az információforrásoktól az információt igénylőkhöz szabadon áramolhasson, s ebbe a körbe más információs szakemberek, így pl. az online közvetítők tevékenysége is beleértendő. A szakértő rendszerek nem teszik fölöslegessé az ő munkájukat, ugyanis lehetővé teszik, hogy a referenzs könyvtárosok mentesüljenek a rutinmunkától, és az összetettebb, nagyobb kihívást jelentő problémákra irányíthassák figyelmüket.

Az információs szolgáltatások kihasználtsága gyakran alacsony. Ez egyrészt azért van így, mert a felhasználók nem tudnak (még) létükről, vagy vonakodnak őket igénybe venni, másrészt viszont a tájékoztatási szakemberek száma túl kevés ahhoz, hogy megbirkózzanak az igényekkel. Ha a felhasználónak a szakértő rendszerekkel segítünk a közvetlenebb hozzáférésben, a könyvtáros szerepe éppenséggel felértékelődik majd, hiszen ő lesz az, akihez akkor fordulnak, amikor a kérés összetettebb annál, mint amit a rendszer kezelni tud, vagy hatókörén, témáján kívül esik.

Az egyik program, az „Expert System for Referral” elnevezésű, a British Library támogatásával jött létre a University of London központi információs szolgálatánál. A projekt fő célkitűzése az volt, hogy olyan alkalmazást dolgozzanak ki, amelynek segítségével bemutathatják a könyvtárosoknak a szakértő rendszerek jellemzőit és lehetőségeit. A program prototípus rendszere a PLEXUS volt, amely egy jól körülhatárolt szakterület, a kertészet vonatkozásában segítette a felhasználót a problémájának megfelelő információforrás azonosításában.

A rendszer kialakításához részletesen elemezték a tájékoztatás folyamatát és öt lépésben foglalták össze a rendszerfunkciókat:

- ▶ felhasználói modell építése (ezt szolgálja a GETUM elnevezésű modul)
- ▶ a felhasználói probléma leírása (GETSTAT modul)
- ▶ keresési stratégia kialakítása és esetleg módosítása (SEARCH modul)
- ▶ a keresési eredmény megjelenítése a felhasználó számára (EVALUAT modul).
- ▶ Az ötödik funkciót, a magyarázatok biztosítását szolgáló modult még nem tudták elkészíteni.

A négy már működő rendszerfunkció mellett elkészült az alkalmazott kifejezések szótára, a referencia-források adatbázisa és egy hierarchikus osztályozás is.

A rendszerrel kapcsolatba lépő felhasználó először is rövid leírás kapt a PLEXUS szolgáltatásairól. Ezután lép működésbe a GETUM modul, melynek segítségével kialakítják a felhasználói modellt. A felhasználói modell felépítésére – a felhasználóval folytatott párbeszéd alapján – hat jellemző szolgál: a felhasználó ismeretei a rendszerről; az információkérés tárgya és a felhasználó foglalkozása közötti összefüggés; a felhasználó gyakorlati tapasztalata az adott területen; ismeretei a terület információforrásairól; milyen segítséget kért eddig stb. A modell elkészülte után, ha a felhasználó elégedett annak pontosságával, megkezdődik a felhasználó problémájának modellezése. A rendszer nem kérdezi, milyen forrásokhoz szeretne fordulni a felhasználó, és azt sem várja el, hogy a felhasználó formális módon határozza meg a kérdését, elég a körülírás is.

A GETSTAT modulhoz kapcsolódó tudásbázis lehetővé teszi, hogy a rendszer eldönthesse, hatókörébe esik-e az adott témájú információkeresés, és ha igen, elegendő-e az egy hatékony keresési stratégia kialakításához.

Ha a PLEXUS nem „értette” meg a felhasználó kérését, böngészési lehetőséget nyújt, amelynek segítségével a kereső áttekintheti a rendszer hatókörébe eső témákat. Ez különösen azoknak a felhasználóknak jó, akik nem ismerik a szokványos adatbeviteli formákat. Másik előnye, hogy egyúttal részletes képet is kap a rendszer képességeiről. Ha a felhasználó nem tud megfelelő fogalmat találni, a rendszer tudatja vele, hogy nem képes kérdésére válaszolni, és kikapcsol.

Ha a PLEXUS a felhasználói kérdésből csak egyes fogalmakat értett meg, a továbbiakban megpróbálja az ismeretlen fogalmakat is azonosítani. „Tudja”, milyen fogalmakat kell várnia a hatókörébe tartozó problémákkal kapcsolatban, ezért kérdéseket tesz fel annak kiderítésére, melyik fogalomkörbe tartozik az ismeretlen fogalom. (Pl. Növény? Növény része?) A „megértett” fogalmat felveszi szótárába. Ezután következik a probléma modellezése a tudáskeretekre alapozva. Ha a modell nem teljes, a rendszer kiegészítő információkat kér a felhasználótól.

Ha már kielégítő a modell, keresési stratégiává alakítható. Az első kérdés alapján kapott találatok számát figyelembe véve a rendszer szűkítheti, vagy bővítheti a keresőkérdést.

Az amerikai program, az Expert Assistan projekt (University of Massachusetts) azzal a céllal készült, hogy egy információkereső rendszerbe beépítsen egy olyan „szakértő konzultánst”, amely többek között ismeri a különböző felhasználói típusokat, az információkérés megformálásának módszereit, a különböző keresési stratégiákat, ilyen módon segítve a felhasználókat. A „szakértő konzultáns” feladata, hogy felhasználói modelleket alkosson és őrizzen meg, ezekkel reprezentálva az egyes egyedi felhasználókat; az információkérés során felépítse az információkérés igény modelljét, majd később a felhasználó visszacsatolása alapján módosítsa azt; a kérdés és a felhasználói modell alapján keresési stratégiákat alakítson ki; jelenítse meg az információt a felhasználó számára és kapjon tőle visszajelzést; adjon magyarázatot a rendszer működésére. Moduljai között van egy böngészési lehetőséget adó, és egy a rendszer képességeit, hatókörét bemutató modul. A teaurusz-modul képes arra, hogy a felhasználó által az információkérésben megfogalmazott általános fogalmak helyett specifikusabbakat találjon. Az információkérést modellező modul a felhasználónak egyes fogalmakra, dokumentumokra, szerzőkre stb. vonatkozó véleményére alapozza döntését. Súlyozni is képes három kategória, a fogalom gyakorisága a kérdésben, a felhasználó értékítélete (érdekesnek, fontosnak találja) és egy valószínűségi visszakeresési modell alapján.

A rendszer elkészíti a felhasználó modelljét és a keresőkérdést. A természetes nyelvi modul a felhasználó természetes nyelvi kérdését a rendszer belső nyelvére fordítja.

Egy másik fejlesztés alatt álló intelligens információ-visszakeresési interfész azokat a funkciókat kívánja ellátni, amelyeket a humán közvetítő tölt be, amikor a felhasználóval konzultál az elvégzendő keresésről, majd végre is hajtja azt. Ehhez szükséges: a probléma megállapítása, a felhasználói modell és a keresési stratégia megalkotása a megfelelő dialógus forma (menü, természetes nyelv) megteremtése, a felhasználótól jövő input átalakítása a rendszer belső nyelvére és az output átalakítása a felhasználó számára fogadható formára. A rendszerben a (valódi) felhasználó és közvetítő közötti beszélgetések hangszalagjait használják fel kiindulásként. Ezek lejegyzett, írott formáját részletes nyelvi elemzésnek vetették alá, amelynek alapján megkapták a fejlesztendő funkciók alapvető jellemzőit: a) azokat, amelyeket részletesebben kell specifikálni; b) a szükséges tudásbázist és az elérendő dialógus-struktúrákat.²

Az osztályozás területén még nem számolhatunk be működő szakértő rendszerről. Kutatókat azonban már végeztek a könyvtár-tudományi monográfiák osztályozásával kapcsolatban.

Az osztályozás – explicit vagy implicit módon – szabályok alkalmazása, így szabályalapú rendszerekkel elvileg jól megoldható. Az osztályozásban mindig fennáll a következetlenség veszélye, vagyis az, hogy kellő koordináció hiányában a rendszer nem lesz egységes. Inkonzisztencia forrása lehet például egy-egy könyv új kiadása is. Ha újrafeldolgozzák a könyvet könnyen lehet, hogy az új osztályozáskor más jelzettel kapnak.* Az osztályozásban a szakértő rendszerek célja természetesen nem az, hogy a könyvtárosok „gombnyomogató” operátorokká degradálódjanak, hanem az, hogy mentesíteni lehessen őket az osztályozás kezdeti szakaszában jelentkező jelzetkereső lapozgatás rutinmunkájától, vagy legalábbis csökkenteni lehessen azt. A kutatási programban a Dewey-féle Tizedes Osztályozást használták. Egyaránt foglalkoztak „kemény” és „lágú” terminológiájú területekkel. Az előbbiek a természettudományok és a műszaki területek, az utóbbiak a társadalomtudományok. A „kemény” terminológia azt jelenti, hogy ezeken a területeken a fogalmak strukturált rendszerével állunk szemben és a terminusok által-

nosan elfogadottak, jelentéseik többé-kevésbé standardak.

A tervezésben abból indultak ki a kutatók, hogy az automatizáláshoz szükséges a manuális folyamat megértése is. Olyan prototípus-rendszer kifejlesztésére törekedtek, amely megfelelő inputra válaszként osztályozási jelzeteket ad ki. Ennek a prototípusnak a sikere teheti majd lehetővé egy teljes rendszer alakítását.

A Dewey-osztályozás hierarchikus voltából következően a szemantikai hálók lesznek jól használhatók.

A rendszernek a PLEXUS GETSTAT modulnál már említett problémák mellett azzal is meg kell küzdenie, hogy egy-egy fogalom tudományterületenként más és más értelmezést kaphat. Így pl. a „világtás” tartozhat a villamosmérnöki tudományhoz, az építészethez, a fotográfiához stb. Ezt a problémát kétféleképpen lehet megoldani. Az egyik lehetőség az, hogy a terminust ideiglenesen tárolja a rendszer egy olyan listán, amelyen szerepel az összes olyan csomópont, amelyekhez az tartozhat. További fogalmak inputja egyre inkább szűkítené a lehetséges területeket tartalmazó csomópontok számát, idővel elérve az egyet.

A másik módszer a térképek utazás közbeni használatához hasonlítható. Ahogy vezetés közben először az autótaszkban nézzük meg, merre tartunk, és csak egy-egy várost elérve vesszük elő annak részletes térképét. Az osztályozási szakértő rendszer esetében ez jelentené, hogy a humán osztályozó döntené el, melyik fő osztályba tartozik az adott dokumentum. A további input fogalmakat a rendszer már automatikusan ebbe az osztályba tartozónak tekintené. Azt mondhatjuk, hogy egy gyakorlott könyvtáros éppen így dolgozik osztályozáskor. Ez a módszer különösen hasznos lehet azokban az esetekben, amikor a szavak sorrendje jelentést hordoz: pl. „the history of bibliography” (a bibliográfia története) és „the bibliography of history” (történettudományi bibliográfia).³

Mivel a katalogizálás is szabályok által vezérelt folyamat, a vele kapcsolatos döntéshozási mechanizmusok egy része szintén automatizálható. A kérdés az, mennyire adnak választ kérdéseinkre az adatok. A többes szerzőség esetében elég a számítógépnek háromig számolnia. Ha ugyanis kettő vagy több személy, illetve testület a szerző és egyik sincs kiemelve, a szabályok szerint az első szerző neve alatt kell felvenni a

* A katalógussal való behasonlítás révén persze megoldható a probléma. (A szerk.)

dokumentumot. A különböző néven (álnéven) szereplő szerzők esetében authority fájlukhoz nyúlnak a humán katalogizálók, amit a számítógép is elvégezhet. Sok esetben a katalogizálási szabályok alkalmazásához az azokból kikövetkeztetett heurisztikákat alkalmazzák a könyvtárosok. Ezek megfelelőit a szakértő rendszerekbe is be lehet építeni. A szabályokból levont tudás még nem elégséges a katalogizáláshoz. Sok esetben csak emberi döntés segíthet a bibliográfiai feltételek megállapításában. Ennek legegyszerűbb módja menürendszer felépítése.

Vegyünk példának egy interjúkötetet. A dokumentumtípusokat tartalmazó menüből a könyvtáros a „könyv” opciót választja, amivel eljut a szerzőséget taglaló menübe, ahol a vegyes szerzőségekre szavaz. Ezekben és a további menükben minden esetben magyarázatot kaphat a felosztás miéértjére. Az „interjú” opció választása után kiválaszthatja, hogy a kötet főként a riporter vagy a riportalany szavait tartalmazza-e. Az előbbi választása esetében a riportalanyok számát kell kiválasztania. Ha ez pl. négyenél több, a katalógusba csak az első riportalany neve kerül be. Minden adatot csak egyszer kell bevinnie a könyvtárosnak a rendszerbe és nem kell külön megjelölnie az adatok közötti kapcsolatokat.

A katalogizálási rendszerek továbbfejlesztésének egyik lehetséges módja az optikai karakterfelismerő eszközök felhasználása az inputra.

Ha ezen kívül a rendszerek képesek lennének megkülönböztetni a címlapokon található különböző adattípusokat, a könyvtárosokkal folytatott dialógust jelentősen lehetne csökkenteni. Katalóguskártyákat intelligensen olvasó rendszerek már léteznek, de a címlapokat egyelőre kevésbé egészségesítették és több variációt mutatnak.⁴

Irodalom

1. Gibb, F.: Expert systems: an overview. Expert systems in libraries. Proceedings of a conference of the Library Association Information Technology Group and the Library and Information Research Group, November 1985. London : Taylor Graham, 1986. pp.3-21.
2. Brooks, H.M.: Expert systems in references work. Expert systems in libraries. Proceedings of a conference of the Library Association Information Technology Group and the Library and Information Research Group, November 1985. London : Taylor Graham, 1986. pp.36-49.
3. Burton, P.F.: Expert systems in classification. Expert systems in libraries. Proceedings of a conference of the Library Association Information Technology Group and the Library and Information Research Group, November 1985. London : Taylor Graham, 1986. pp.50-66.
4. Davies, R.: Expert systems and cataloguing: new wine in old bottles. Expert systems in libraries. Proceedings of a conference of the Library Associations Information Technology Group and the Library and Information Research Group, November 1985. London : Taylor Graham, 1986. pp.67-82.

Helyesbítés

Lapunk előző számában hírt adtunk a NIT'91 – új információs technológiák – című Budapesten megrendezésre kerülő nemzetközi tudományos konferenciáról. Az már bizonyos, hogy a konferenciát nem az eredetileg tervezett időpontban (augusztus 26-28.) rendezik meg. Egyelőre még folynak az egyeztető tárgyalások egy későbbi – novemberi, ill. december eleji – időpontról, ezért további felvilágosítást csak a következő számban tudunk adni. (A szerk.)

Könyvtáros- és informátorképzés a prágai Károly Egyetemen

Most éppen válaszút előtt

Jirí Cejpek

A prágai Károly Egyetemen 1927-ben honosodott meg a könyvtárosképzés. Ekkor a filozófiai karon kétéves tanfolyamok indultak a tudományos és közigazgatási könyvtárak személyzeti utánpótlásának biztosítása érdekében. Több átmeneti, ad hoc jellegű kísérlet után – Jaroslav Drtina érdeméért – 1953/54-ben jött létre a könyvtárosképző tanszék, illetve a kezdetben négy, később ötéves, kétszakos képzés. (Pozsonyban 1952/53-ban következett be ez a fejlemény.)

1958 és 1967 között az eredetileg hagyományos könyvtárosképzés a dokumentáció és a tudományos információ irányában mozdult el, s ennek következtében a tanszék 1966/67 folyamán könyvtártudományi és tudományos információs tanszékké alakult. 1968-ig a fokozatosan szabadabbá váló politikai légkör lehetővé tette, hogy e képzésben is mindinkább érvényesüljenek az európai és észak-amerikai egyetemi normák, azaz a rugalmasság és a variabilitás normái, amelyek főként a posztgraduális tanulmányokban éreztették áldásos hatásukat.

Az 1968-as megszállás és az azt követő ún. „normalizálás” az egyetemi könyvtárosképzést is visszavetette. A legjobb előadókat vagy elmozdították vagy „belső emigrációra” készítették. A

Jirí Cejpek Vysokoskolšké vzdělávání knihovníků a informáčních pracovníků v Československu na rozcestí című, kéziratban lévő cikkét **Futala Tibor** tömörítette

---

tantervekben eluralkodott az ideológia, az oktatási módszerekben a közepszer kultusza.

Az 1989. évi „gyöngéd forradalmat” követő rövid időszakban – az egyetem egészével együtt – a könyvtáros- és informátorképzésben is végrehajtották az alapvető korrekciókat. Ezek a következők:

1. Megszüntették az ideológiai egyeduralmat, illetve ennek megnyilvánulási formáit (az ideológiai tárgyak terjedelmes tantervi blokkját). Helyébe a tolerancia lépett a szaktárgyakban is. Más szóval: a társadalom általános lelki, kulturális, tudományos, műszaki és gazdasági felemelkedésének szolgálatára való sokszínű törekvés.

2. A nagyobb mérvű tanulmányi szabadságot a hallgatók magasabb fokú felelősségével kombinálták, ami lehetővé teszi a személyes érdeklődés szerinti pályaorientációt, a szakmai kérdések szabad megvitatását. (A tanszék 1990-től pl. minden héten szabad szakmai fórumot rendez, ahol az egyes kérdésekkel kapcsolatban sokféle nézet szerepel.)

3. Nyitottabbá tették a képzést, ami azt jelenti, hogy a tanszék kínálja stúdiumokat szabadabban vehetik fel más szakok, sőt más felsőoktatási intézmények hallgatói és végzettjei is. A tanszék mindössze azt követeli meg, hogy akik itt vizsgáznak, azok a képesítés elnyerése fejében a szakmai alaptárgyakból szerezzék meg a megfelelő érdemjegyet. (E célt egyfajta pontrendszer szolgálja.)

A fentiek arra utalnak, hogy a képzésben a posztgraduális formák előtt nyílik a legnagyobb tér.

Az alapvető tantárgyi blokk a könyvtári-információs tárgyak blokkja. Ezen belül van három irányzat, ún. a könyvtári, az információs és a könyvtudományi. Ez utóbbi irányzat meglehetősen új, s főként a történeti gyűjtemények jelenlegi katasztrofális személyi utánpótlását van hivatva javítani.

A második fontos blokk az idegen nyelvek elsajátítása. Összesen három világnyelvből kell záróvizsgát tenni. A nyelvek megválasztásában a hallgatók meglehetősen nagy szabadságot élveznek, ám a könyvtudományi irányzat mellett

döntőknél kívánatos, hogy az általuk választott nyelvek között a latin és/vagy a német is szerepeljen.

E kezdő lépéseket – az egyetemi-főiskolai reform kibontakozásával harmonizálva – újabbnak kell követniük. Ezek a reformok (a szerző hangsúlyozza: szerinte és mindenképpen demokratikus tudományos-szakmai megvitatást igénylően) a következők:

a/ Elkerülhetetlenek a tanterv és a közlési formák (előadások, szemináriumok, gyakorlatok, konzultációk stb.) további módosításai. Ezek az előadók és a hallgatók közötti „interakciók” kedvezőbbé és eredményesebbé tételét „célozták meg”.

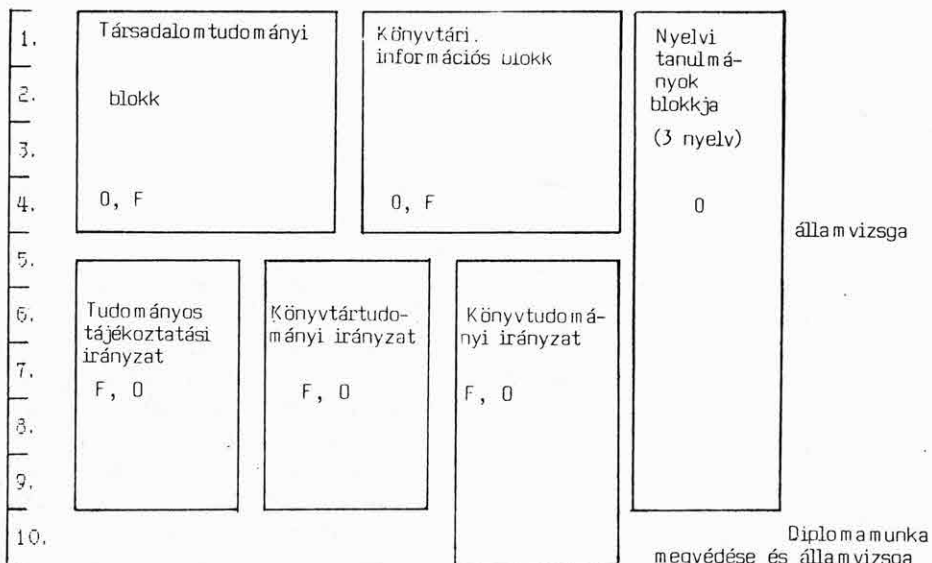
b/ A tanári és az előadói karban is cseréket kell eszközölni, ui. a „normalizálás” megkövetelte ideologizáltság mögött gyakorta szakmai alkalmatlanság, meddőség is meg tudott bújni. A tanszéknek a legkiválóbb szakmai elméletet kell megnyernie – akár a főfoglalkozású tanári karba, akár külső előadóként.

c/ A iméntieknél is fontosabb azonban a képzés „szakmaontológiai” megújulása. Addig nincs is vita, hogy a képzés a társadalmi informatika körül fog kifejeződésnek, amibe a társadalmi kommunikáció elmélete is beleértendő. Ami jelenleg még képlékeny dolog, hogy miként lehet e szak-

mai ismerethalmazba „visszahozni” azt a felismerést, hogy az információ kulturális érték. Nevezetesen azt, hogy „az információ emberi agyba való befogadásának és feldolgozásának a folyamata abban az értelemben az ember kulturális megnyilvánulása, hogy eközben tudatában bekövetkezik annak a múlt, a jelen és a prognosztikusan ábrázolt jövő összefüggéseibe történő integrálása.” Tulajdonképpen ebből vezethető le a szakma étosza, illetve innen indítható a szakmára való érdemi felkészülés, amelynek lényege „a szó, a mondatok, a nyelv erejében és titkaiban” lelhető meg. „A könyvtári-információs feldolgozás céljából megértett szöveg, annak átalakítása és tömörítése (referálás, annotálás, rezümé-készítés, indexelés stb.) teszi ki szakmánk alkotói magját.” Mindez megköveteli, hogy az idegen nyelvekben és a különféle ismeretágakban való felkészültséget az anyanyelvi felkészültség kísérje. Ez alól az ún. információs mérnökök sem kaphatnak felmentést. Ellenkezőleg. Ebből következik: a tanszéknek „jó helye” van a filozófiai kar keretében. Már csak azért is, mert – mint korábban szó esett róla – a jövő a posztgraduális képzésé. A csehszlovák társadalom tervezett informatizálása, illetve annak „európai szellemiségű” megvalósulása ugyancsak a fent vázolt felkészültségű szakembereket igényli.

A nappali és a továbbképző tagozat alapstruktúrája

szemeszter

Jelmagyarázat: 0 (kötelező) F (fakultatív)

Fülöp Géza („van-e, ki e nevet nem ismeri”), van-e aki nem tudná – főként az *Ember és információ* második, hazai kiadása óta – hogy szakmánk tágabb körének két jelesét kell e néven számon tartanunk? Szóval, az *Ember és információ* szerzője ezúttal igen messzire kanyarodott az embertől, hogy inkább a pusztán információt vegye minden oldalról, közlő és távolabbról egyaránt szemügyre. Új könyvének tárgya ugyanis az információ, ez a meghatározhatatlan – vagy éppen túlságosan is sok meghatározással rendelkező – fogalom. Ám ha igaz az a meghatározás, hogy „az információ valamely szövegnek olyan struktúrája, amely alkalmas arra, hogy változást idézzon elő a befogadó képstruktúrájában”, akkor kétségtelenül nem csak tárgya, eredménye is. Hiszen ha nem tett volna mást, mint hogy hat nyelven megjelent közel háromszáz, az információval kapcsolatos publikációt helyettünk elolvas, s azok érdekesebb megállapításait közli velünk, már akkor is hálásak lehetnénk. Ez azonban Fülöp Géza munkájának csak háttere, az a bőségesen terített asztal, melyről példákat, illusztrációit csipegeti, miközben egységes keretben, logikus rendben elénk tárja „mindazokat az eredményeket, amelyek az információról a különböző szakterületeken felhalmozódtak”.

A logikus rend teljesen magától értetődően kínálja kiindulási pontként „az információ felfedezését”, azaz *Wiener* kibernetikai könyvét és *Shannon* tanulmányát a kommunikáció matematikai elméletéről. Máris ott vagyunk az információ talán legkevésbé emberi vonatkozásainál, a matematikai információelméletnél, az információ, a valószínűség és a bizonytalanság, a csatornák és a kódok olyan világában, ahol „az információ az információ, nem anyag és nem energia”, és „tény, hogy két üzenet, melyek közül az egyik jelentést hordoz, a másik pedig teljesen jelentés híján van, a jelenlegi szempontból tökéletesen egyenlőnek mutatkozik az információ esetében”.

Az információval egyidejűleg felfedezett kibernetika nézőpontjából azonban az információnak nemcsak útja és mennyisége van, hanem hatása is, és a hatás rendszerekben mutatkozik meg leginkább. Mivel pedig bármely élő szervezet egyben biológiai rendszer is, nyilvánvaló, hogy a következő lépés az élet és az információ

**Az itt ismertetett könyvek
az OSZK KMK Könyvtartudományi
Szakkönyvtárban hozzáférhetők.**

Fülöp Géza
Az információ / Fülöp Géza. - Bukarest : Kriterion
Kvk., 1990. - 374 p.

viszonyának, az információnak az élet megnyilvánulásaiban való szerepének áttekintése: a sejt információs folyamataitól a genetikai információkon át az agy működéséig, a tanulásig. Itt persze már nemcsak információs, hanem kommunikációs folyamatok is zajlanak, el kell érkeznünk tehát az információ és kommunikáció című fejezethez, amelyben előbb megismerjük a jelet, a jelrendszereket – no meg a nyelvet, mint jelrendszert –, hogy a kommunikáció különböző formáinak közelébe férközhessünk.

Valóban messze kanyarodtunk volna az embertől? Hiszen már régen róla van szó, ember és információ viszonyáról, kapcsolatairól. Végül is erről szól az információ forradalmát (benne a számítástechnika, a számítógépek fejlődését) áttekintő, a mesterséges intelligenciát is taglaló utolsó fejezet, amely az információs társadalom jövőképevel, reményekkel és kétségek felvillantásával zárul. Az Ember és információ szerzője ezúttal csak az információról szól, de könyvének minden oldala mögött ott tudjuk az embert is. Ne tévedjünk, Fülöp Géza nem ugyanazt írta meg másodszor, kibővíve, hanem új művet alkotott, merőben új nézőpontból közelítve meg korábbi

könyvének két – valóban kimeríthetetlen – tárgyát: az információt és az embert.

A könyv második felét (százötvenegynéhány oldalt) szívem szerint besorolnám szakmánk kötelező olvasmányai közé. Ám aki ad magára, ha mégoly „filosz” is, átrágja magát az első részen, még a matematikai megközelítéseken is; megéri.

A kezemben volt példány ára 21,50 lei, a Kriterion adta ki, és – sajnos – nem találtam benne azt az ismerős szöveget, miszerint ennyi megannyi példány az akármelyik kiadó gondozásában Magyarországnak készült. Így még ajánlatos olvasmány is nehezen válhat belőle... Én a magam részéről, irigylem azokat, akiknek megvan.*

Mohor Jenő

Egy szlovák könyvtártudományi évkönyv jubileuma

Jelen kötetével harmincadik születésnapját ünnepli a Knižničný zborník. Amikor (1989 márciusában) szerzői kéziratukat a szerkesztőségnek megküldték, még híre sem volt északi szomszédságunkban a „gyöngéd” avagy „bársonyos” forradalomnak, amikor a kötetet nyomdába adták (1989. december 18-án), éppen csak lezajlott a nevezetes esemény. Mire a mű megjelent, a régi rendszernek „se híre, se hamva” lett.

Bár gyanítom, hogy az évkönyv cikkei időközben némi metamorfózison estek át, ui. nem találom bennük az 1989 márciusában Csehszlovákiában még olyannyira megkövetelt rituális bevezetéseket-bekezdéseket a Csehszlovák Kommunista Párt és a Szovjetunió érdemeiről, sőt még a szinte minden főnév elé odabiggyesztett „szocialista” jelzőt sem, nem kajánkodni akarok a szlovák kollégák rovására.

Éppen ellenkezőleg. Arra szeretném ennek az évkönyvnek tanuságtételével felhívni a figyelmet, hogy a közép-kelet-európai könyvtárügyek fejlődése a diktatúrák ellenére is lényegében ön-

* Az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában 2-9260 raktári szám alatt hozzáférhető.

törvényű maradt, megfelelt a könyvtárak „sine qua non” mozgásformáinak.

Mindazonáltal e könyvtárügyeknek három ártalmat is el kellett viselniük. Az elsőt „fagyöngy-ártalomnak” nevezném. Ettől lehet a legkönnyebben megszabadulni. Lám, a Knižničný zborník e kötetének a cikkei és beszámolói is mindjárt mérvadóbbá váltak azáltal, hogy letépdesték magukról a „fagyöngyöt”, azaz a korábban megemlített rituális bekezdéseket és jelzőket. Mondhatnám: e tett folytán az ágak – a különféle szakmai dolgok – valóságos szerkezete pillantható meg az álság csillogása-villogása helyett.

De hogy konkrét legyenek: az évkönyv e kötetének túlnyomó része azt vizsgálja, hogy korábbi huszonkilenc kötete hol és milyen nyomot hagyott a szlovák könyvtárügy legkülönfélébb területein, úm. az elmélet fejlesztése, a kutatómunka, a szakmai terminológia kifejezéstése, a hálózati munka, az állományépítés, a könyvkultúra, a könyvtárosképzés, a könyvtárépítés és -berendezés, a gépesítés és automatizálás, a nemzetközi kooperáció és a közművelődési könyvtárügy fejlesztése terén. Továbbá azt, hogy hol helyezkedik el a szlovák könyvtárügyi szakajtó munkamegosztásában. Van ebben a blokkban egy visszacsatolás jellegű közlemény is, nevezetesen: milyen szolgálatot tett az évkönyv egy konkrét tudományos műszaki könyvtár személyzetének továbbképzésében.

E „lemeztelenített retrospektív” vizsgálódásokból-értékelésekből az tűnik ki, mégpedig meggyőző módon, hogy a Knižničný zborník mindenkor szerzői túlnyomórészt valóságos könyvtártudományi, könyvtárügyi és könyvtári problémákat illetően ragadtak tollat, e problémák szakmailag plauzibilis megoldását kívánták elősegíteni.

A második ártalom, amelyet a közép-kelet-európai könyvtárügyeknek el kellett viselniük, a hazug outputok elvárása volt. Ezek főként a könyvtárhasználattal, az olvasóneveléssel, az építési propagandával, illetve e tevékenységek „eredményességének” bemutatásával voltak kapcsolatosak. Hát igen, az efféle „győzelmi jelentésekre” a legnehezebb visszaemlékezni. Nem tartom véletlennek ezért, hogy e jubileumi kötetben nincs külön visszaemlékezés az olvasószolgálati, olvasónevelési és propaganda munkáról, holott a korábbi kötetekben erről is minden bizonnyal elég sok relikvia halmozódott fel. (Az efféle dolgozatok egyikéről-másikáról némely

Knižničný zborník 1990 / Zostavila Margita Bouciová. - Martin : Matica slovenská, 1990. - 232, 6 p.

egyéb tárgyú visszaemlékezésekben azért szó esik, ami a tematikai áthatások miatt óhatatlan.)

A harmadik ártalom az igazgatási-intézményi környezethez való igazodás kényszere, amely leginkább azon fa növekedéséhez hasonlítható, amelyik csak felettébb bonyolult ide-odagörbülésekkel juthat ki a fényre. Ez esetek legsúlyosabbika az, ha a fa, miközben „természetesen” – a „fanövekedés törvényszerűségeinek” tesz eleget, azt kezdi „hinni”, hogy az ide-odagörbülések is e törvényszerűségekhöz tartoznak. Könnyen belátható: ez a legsúlyosabb, a legnehezebben leküzdhető ártalom. Közép-kelet-európai dimenziókban gondolkodva: közös ártalmunk ez.

Ezt írva a Knižničný zborník 30. kötetének második fő részére gondolok, amelynek két dolgozata abból az előfeltételezésből indul ki, hogy

- minden eddigi intézmény a jövőben is működni fog,
- nem változnak meg a működés játékszabályai, a finanszírozási, rendszerszervezési elvek és megoldások.

A két dolgozat közül *Miroslav Bielík* még hagyján. Ő ui. az általánosítás eléggé magas szintjén prognosztizálja 2010-ig a szlovák könyv-

tári-információs rendszer fejlődését, benne főként informatizálódásának előrehaladását. Neki, meglehetősen, akkor is igaza lesz, ha prognózisa alól kimúlnak a mai alakzatok és koncepciók.

Minden bizonnyal rosszabbul fog jární *Cyril Zuffa* módszertani útmutatása, amely a dunaszerdahelyi kísérlet nyomán azt mondja el, hogy miként célszerű a járási könyvtárakban kooperatív mezőgazdasági információs központot szervezni. Mire egy ilyen, egyébként racionális fejlemény Szlovákia-szerte megvalósulhat, isten tudja, hol lesznek a kiszemelt résztvevők.

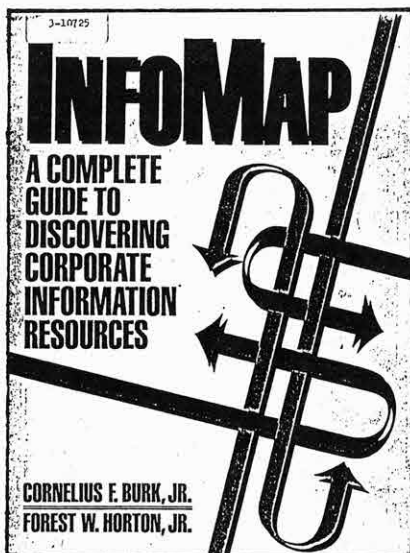
Az évkönyv e részének sarkított ismertetése tulajdonképpen nógatásként született: a középkelet-európai könyvtárügyeknek újfajta megközelítéseket kell elsajátítaniuk, másféle növekedési utakat-módokat találniuk. És: sokfélét, nem egyazon patentra járókat. Az újabb magyar szak-

irodalom mintha már elkezdte volna ezt a szemlélet- és gyakorlatváltást. Előbb-utóbb a szlovák irodalomnak is meg kell vele birkóznia.

Harmadik részében az évkönyv *J.G.Zatkuli-akról* (1914-1988), a neves szlovák szakíróról és könyvtárosoktatóról emlékezik meg. Életrajzzal és bibliográfiával. Közli továbbá a Komensky Egyetemen az 1987/88. tanévben elfogadott diplomamunkák jegyzékét, végül recenziókkal és referátumokkal zárul.

Aki, anélkül, hogy szlovákul tudna, e recenziónál elmélyültebben és tárgyyszerűbben kíván az évkönyvben tájékozódni, megteheti, mivel mind az emlékező részről, mind az aktuálisról részletező rezüméket találhat benne angol, német és orosz nyelven.

Futala Tibor

BURK, Cornelius W. (Jr.)- HORTON, Forest W. (Jr.)
InfoMap : A complete guide to discovering corporate information resources / Cornelius F. Burk, Jr. and Forest W. Horton, Jr. - Englewood Cliffs : Prentice Hall, cop. 1988. - XV, 254 p.

InfoMap. Kalauz a vállalati információs erőforrások felfedezéséhez

A könyv egy részletes, lépésről-lépésre kidolgozott módszert mutat be a vállalati információs források felkutatására, ami kiterjed a szervezet nyilvántartó központjaira, számítógépes rendszereire és telekommunikációs hálózataira éppúgy, mint könyvtárára vagy másoló-irodáira.

E módszer, illetve, ahogy ők mondják, „feltérképezés” segítségével különválasztható a vállalat szempontjából stratégiai fontosságú információ a kevésbé produktívól, és lehetővé válik, hogy a vállalatvezetés az információs források (sources) közül azokra összpontosítson, amelyek hozzájárulnak a szervezet sikeréhez. Ezek az információs erőforrások (resources).

Az information management (IM) olyan tágabb értelemben használt fogalom, amely az élet minden területére kiterjed, szemben az information resources management (IRM) fogalmával, amely egy vállalatra/szervezetre szűkíti le az információs források használatának folyamatát.

Melyek az információs erőforrások? Hol található és milyen eljárással azonosíthatók? Nagyon nehéz a válasz ezekre a kérdésekre, hiszen az információs erőforrások viszonylagosak: megjelenésük és hatékonyságuk a körülményektől függ.

Az információs erőforrások menedzselése (IRM) magában foglalja az üzenetet (az információ tartalmát), a forrást, a tárolást, a hozzáférés biztosítását és az információ kezelését. Az információs erőforrás tétel (information resource entity=IRE) tulajdonképpen maga a „nyersanyag”. Például emberek, dolgok, energia, az ír és más olyan inputok, amelyek információt képesek létrehozni, feldolgozni, tárolni és szétsugározni. Más szóval, az IRE olyan információs szolgáltatás, illetve rendszer, melyet vállalati erőforrásként kezelhetünk éppen úgy, mint a pénzügyi, anyagi, emberi, stb. erőforrásokat.

Az egyes információs erőforrás tételek (IRE-k) a tartalom és a médium kombinációi. Ha rendszereznénk ezeket, akkor az egyik végén tiszta tartalmi tételt, a másikon tiszta hordozótételeket kapnánk. Az IRE-k többsége e két véglet között helyezkedik el.

Az információs erőforrások beszerzése és menedzselése gazdasági/piaci ismereteket kíván. De mindenek előtt a vállalatot/szervezetet kell alaposan ismerni. Ezután környezetelemzést kell végezni, hiszen egy szervezet információs erőforrása egy nagyobb rendszer része – tehát elengedhetetlen a társadalmi, politikai, gazdasági környezet tanulmányozása. E fenti kettő szintézise képezi a stratégiai tervezés alapját.

A szerzők kidolgoztak egy tervet az információs erőforrások felkutatására, ahol az IRE-t vették mértékegységnek. Az IRE lehet berendezés, technológia, személyzet és más input konfigurációja, ami egyedi, organikus szerepet játszik az információ élettartama alatt. Típusát tekintve lehet forrás, szolgáltatás vagy rendszer.

Az információs erőforrások felkutatásának célja, hogy segítségével felleljék és körülhatárolják azokat a tételeket/egységeket, melyeket a szervezet ténylegesen használ.

A szerzők külön fejezetet szántak a módszer négy fázisban történő részletes bemutatására.

- ▶ Az első fázisban leltárt kell készíteni, hogy megtudjuk, milyen specifikus forrástételek találhatóak a vállalatnál. Segítséget nyújtanak a leltári űrlap tervezésében, ugyanis a tételek későbbi felismerhető

sége, majd megtalálása szempontjából elengedhetetlen az egységesítés. A feldolgozhatóság érdekében egy hierarchikus osztályozási modellt is bemutatnak, ahol kategóriák és egységek szerint csoportosítják az IRE-eket. Ennek az első fázisnak a „végterméke” egy olyan tételes lista (leltár), amely kimutatja az információ típusát, értékét, költségét, helyét, „gazdáját”, természetét és célját, valamint némely esetben minőségét is.

- ▶ A második fázis a költségek és értékek vizsgálata. Mivel az információ ár- és érték-meghatározása viszonylag új terület, többféle lehetséges módszert és technikát is meg kell vizsgálni. A költségmegtakarítás módszerei közül például sorra veszik a közvetlen költségmegtározást, az ad-szorpciós költségszámítást, az információ élettartam-költségeit, stb. Az érték meghatározásnál figyelembe lehet venni a teljes befektetés és működtetés költségeit is – de mindig az adott vállalat számára nyújtott értéket. Egy érték-index felállítására is mutat példát a könyv: az információs erőforrás-tételeket 0-1000-ig rangsorolják, s e skálán fejezik ki a relatív értékeket. Az alapvető cél, hogy valamilyen költség-érték arányt minden tételnél megállapítsanak, még akkor is, ha ez esetenként csak durva becslés vagy közelítés lehet.
- ▶ A harmadik fázis az információs erőforrások feltérképezésének technikáit mutatja be minta-táblázatok és minta-űrlapok segítségével. Az információs erőforrásokról „térkép” készül, melyen feltüntetik a tételek tartalmát, funkcióját, hordozóját, valamint gyűjtő- és tárolóegységét. Táblázatok segítségével összehozhatók az adatok, és elemezhetőek a kapott forrástételek, pl.: merre tartanak a szervezeten belül; milyen a mozgásuk, irányuk; milyen tulajdonságokkal bírnak; egy adott szervezeti egység hogyan használja az információs szolgáltatásokat; hányféle nyilvántartás van, stb. Itt feltérképezhetőek az információs források közötti hézagok és átfedések a raktározásuk, tárolásuk, gyűjtésük terén, és funkciójukat illetően.
- ▶ Az utolsó fázis a szintézis. Ezen a ponton különválasztható a forrástól az erőforrás. Meghatározható a minősége, a költségek

ismeretében az értéke, és kiegészülhet gyenge és erős pontok leírásával.

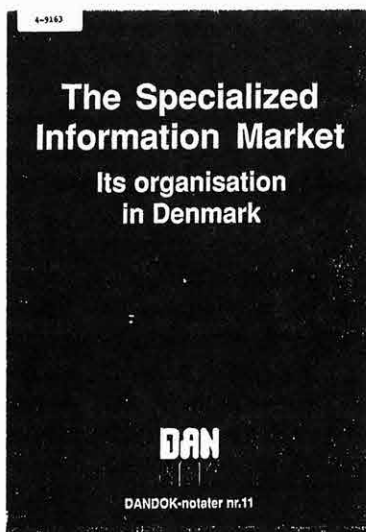
Egy függelék zárja a kötetet, ami egy gyakorlati példán illusztrálja a feltérképezés folyamatát.

Bár a szerzők célkitűzései között nem szerepelt annak bemutatása, hogy a módszer eredményei hogyan használhatók a vezetési stratégiák kialakításánál, mégis felvetettek pár gondolatot a felhasználás lehetőségeiről:

- ▶ Rendszerré alakíthatók a különálló gyűjtemények egy szervezeten belül (pl. könyvtár, nyilvántartások, adatbázisok).

- ▶ Összevonhatók a kezelési funkciók (pl. adatfeldolgozás, automatizálás).
- ▶ Új szervezeti struktúrák kialakításánál figyelembe lehet venni az információs erőforrások együvé tartozását.
- ▶ Átépítés, bővítés során számolni kell az információs erőforrások, szolgáltatások és rendszerek használhatóvá/hozzáférhetővé tételéért az „információ-építés”, azaz a tervezés/kivitelezés kérdésével is.

Téglási Ágnes

WINKEL, Anette - HIELMCRONE, Harald v.

The specialized information market: Its organisation in Denmark / Anette Winkel, Harald v. Hielmcrone; [ed. Danish Committee for Scientific and Technical Information and Documentation]. - Copenhagen : DANDOK, 1989. - 40 p.

Az információpiac szervezete Dániában

Dánia méretében és gazdasági jelentőségében nem hasonlítható az Európai Közösség olyan tagjaihoz mint Franciaország, Németország vagy Nagy-Britannia. Tájékoztatási politikájával, saját ütemének megfelelően alakuló információpiacával talán mindvégig elboldogult volna, ha a Közösség nem tűzte volna ki céljává, hogy 1992-re egységessé és nyitottá teszi a gazdaságot a tagállamok határain belül. Így Dánia is új elvárásokkal került szembe, melyeknek – az 1989-es impresszumú helyzetértékelés szerint – a jelenlegi feltételekkel nem tud eleget tenni. A DANDOK (Danish Cimmittee for Scientific and Technical Information, A Tudományos és Technikai Információ és Dokumentáció Dán Bizottsága) döntéselőkészítő anyaga számbaveszi, „ki dönt, ki finanszíroz és ki, mit koordinál” ma Dániában a szakinformációk piacán.

Először is definiálja: a SIM (Specialized Information Market – talán maradhatunk ennél a rövidítésnél) alapegysége „a dokumentált tudomá-

nyos, technikai vagy piaci információ, melyet a kutatásban, fejlesztésben, termelésben vagy a kereskedelemben használnak fel.” Ide értendő még a közvetett információ, vagyis az „információ az információról” is.

A SIM-re ható tényezők bemutatása során a jelentés a jogi szabályozást, az információpiac területén döntési helyzetben levő intézményeket és szervezeteket, majd a nemzetközi együttműködés formáit elemzi. Elmarasztalja a kormányt az átfogó információs politika hiánya miatt. A jogi szabályozás hézagos: egyik területen csak kerettörvények vannak, míg máshol a jogszabályok apró részletekre is kiterjednek.

Az információpiac szervezete rendkívül sokrétű és bonyolult. Részt vesz benne a Pénzügyminisztérium Igazgatási és Személyzeti osztálya, amely felelős az adatszolgáltatási politikáért, a statisztikai adatok összegyűjtéséért, koordinálja az információtechnológiai berendezések egységes beszerzését az Információtechnológia Társasági Bizottsága által. Jelentős szerepe van az Oktatási és Kutatási Minisztériumnak, rajta keresztül jut a kutatási szféra állami támogatáshoz. Felügyelete alatt működik a Dán Kutatáspolitikai és Szervezési Tanács (azóta feloszlott, helyét átvette a Kutatáspolitikai Tanács), mely 1987-2000-ig szóló hosszú távú kutatási tervet készített, amiben hangsúlyozta a szakkönyvtári rendszer szerepét a kutatás információellátásában és a kutatási eredmények hozzáférhetővé tételében. Meg kell említeni még a Dán Kutatási Igazgatóságot, mely részt vesz a belföldi és nemzetközi kutatások szervezésében, és befolyással bír a DANDOK-ra. A DANDOK felettes szerve szintén az Oktatási és Kutatási Minisztérium. Feladatai: tervezés, koordináció és tanácsadás a műszaki-tudományos információ területén, különös tekintettel az információ-hasznosításra; a dán kutatások feltárása nyilvánosan hozzáférhető adatbázisban; ajánlások készítése arra vonatkozóan, hogy hol lenne érdemes Dániának megjelenie a nemzetközi információpiacon; kapcsolattartás az iparral és a kereskedelemmel. Az információ és dokumentáció speciális területeivel kilenc szakreferens-csoport foglalkozik – együttműködésben két testülettel, mely az online szolgáltatások felhasználóinak érdekeit képviseli: a Dán DIANE Központtal, ill. a Dán Online-felhasználók Csoportjával.

A SIM irányításába azonban további minisztériumok is bekapcsolódnak, pl. a Kulturális Mi-

nisztérium a felügyelete alá tartozó testületekkel: a Nemzeti Könyvtár Igazgatójának Hivatala és a Szakkönyvtári Tanács ösztönzi a könyvtártudományi kutatásokat, koordinálja az adatfeldolgozás módját új közös adatbázisok tervezése esetén, és tanácsadó szerepet lát el a szakkönyvtárakat érintő döntéseknél. Funkciójában sok átfedés van a DANDOK-éval, ráadásul a Kulturális Minisztérium alatt dolgozó további tanácsadó testületek és a nagy tudományos könyvtárak még mind befolyásolhatják az információpolitika alakulását. Könnyű belátni, hogy milyen nehéz megállapodni pl. a szolgáltatások árában vagy más vitás kérdéssel kapcsolatban. Különösen az Oktatási és Kutatási Minisztériummal való felelősségmegosztás tisztázatlan.

További tényező az Ipari Minisztérium, mely 1988-tól működteti az azelőtt széttagolt Országos Ipari és Kereskedelmi Ügynökséget. Ez a Technológiai Szolgáltatási Hálózat útján segíti ügyfeleit tervezési-szervezési, gazdasági és technológiai problémák megoldásában. A Hálózatnak minden megyében van szolgáltatóhelye. Nem profitorientált, de természetesen díjazásért szolgált. Logikus lépés lenne együttműködni a témában releváns szolgáltatásokat nyújtó szakkönyvtárakkal, de mindezt ideig semmi sem történt ezügyben.

A termelő szférát további három testület képviseli: a Mezőgazdasági Tanács, a Kisiparosok Dán Szövetsége és a legjelentősebb: a Dán Ipari Szövetség. Ez információt nyújt gazdasági, kereskedelmi, jogi, export-import, energia-, környezetvédelmi, kutatási és képzési kérdésekben, tájékoztat a beruházási lehetőségekről, a statisztikai- és áradatokról. Az ipar 80%-a tömörül a Szövetségbe, mintegy 2400 vállalat. Számítógépes adatbázisokat hoz létre, témafigyelést vállal, trendtanulmányokat állít össze, piackutatást végez tagjainak megrendelése alapján – „előre csomagolt” információt ad.

Meg kell még említeni a SIM-re ható tényezők között a Közlekedési és Távközlési Minisztériumot, mely az adatátviteli hálózatokért felelős, és a Külügyminisztériumot, mely a nemzetközi döntéselőkészítő megbeszéléseken képviseli Dániát, összegyűjti a szakértői véleményeket és ügyel, hogy a döntés összhangban legyen Dánia külpolitikájával. Jelentős szerep jut még a Dán Szabványosítási Szövetségnek, mely tagja a nemzetközi szabványosítási szervezeteknek és

gondoskodik arról, hogy a dán szabványok megfeleljenek a nemzetközi előírásoknak.

Ezek és még számos további nem említett szervezet a „vevő” számára nehezen átlátható rendszert alkotnak, a hatáskörök tisztázatlanok, a célok nem eléggé világosak, ráadásul a kormányváltások után a testületek gyakran másik felügyeleti szerv alá kerülnek, átszerveződnek. Dániában még nem ivódott be kellő mértékben a köztudatba, ami az Európai Közösség információpiacán alapelv: az információ termelőerő és minden tekintetben a piac szabályai szerint kezelendő – tehát a szaktájékoztató politikáját el kell választani a művelődési szférától. Ezt felismerve a DANDOK az iparra, a kereskedelemre és

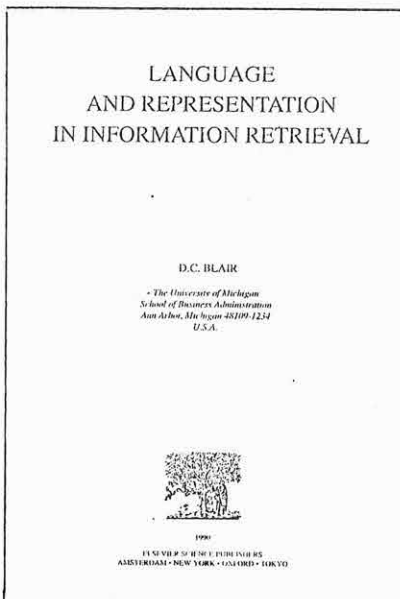
a kutatásra koncentrálni függetlenül annak intézményi háttérétől: mint információellátó és mint koordinátor akar résztvenni a nemzeti információpiac szabályozásában. Megállapítja, hogy amíg az információpolitikai vákuumot a kormány meg nem szünteti, addig Dánia nem tud kellő előnyökhöz jutni Európai Közösségi tagságából, amely együttműködés egyelőre túlságosan megterhelő a dán információs szektor számára, ti. a projekteket 75%-ban saját tőkéből kellene finanszírozni. Testre szabottabb és előrehaladottabb stádiumban levő Dánia együttműködése a skandináv országokkal.

Kaposváriné Dányi Éva

Az információkeresés nyelvtudományi vonatkozásai

David C. Blair, a University of Michigan (Ann Arbor) professzorának ez a műve nem pusztán összefoglalása eddigi szisztematikus kutatásainak, hanem igen sok információt, ismeretanyagot is nyújt, és éppen ezért rendkívül nehéz helyzetbe hozza azt, aki mások számára röviden szeretné összefoglalni a benne foglaltakat.

Ennek a nagyszabású vállalkozásnak intellektuális háttérét szembeűnően jelzi, hogy könyvének mind a hét fejezetét *Wittgenstein* idézettel kezdi. Ha a művet végigolvassuk, akkor kiderül, hogy a gondosan válogatott idézetek Blair központi témájához szervesen illeszkednek. A szerzőt az igen nagy méretű, teljes szöveges dokumentumbázisok szabadszöveges keresése foglalkoztatja, azaz a dokumentumok (eredeti) természetes nyelvű szövegéből hogyan lehet a számítógép segítségével olyan dokumentum reprezentációkat előállítani, amelyek az adott dokumentum(ok)ra jellemzők. Blair tehát az automatizált szövegelemzésben alkalmazható szemantikai és szintaktikai eljárásokat vizsgálja, és azt kutatja, hogy a nyelvi módszerek miként használ-

BLAIR, David C.
Language and representation in information retrieval /
D. C. Blair. - Amsterdam [etc.] : Elsevier, 1990. - XIV,
335 p.

hatók fel az információkeresés javítására. Mindehhez a kiindulási pontot Ludwig Wittgenstein (1889-1951) eszméje adja, nevezetesen az, hogy minden nyelvi kijelentés egy-egy tényjelekkel történő kifejezés, amelyben a szavak rendje az objektumok ténybelileg fennálló rendjét ábrázolja.

Blair az információkeresés problémáit átfogóan vizsgálja, azért is, hogy munkahipotézisét igazolja, miszerint az információkeresés új útját a dokumentumok elérése mellett, az azokban foglalt tényekhez (adatokhoz) való hozzáférés jelenti. Ezért is vizsgálja az első fejezetben az információkeresést általában, és felhívja a figyelmet az adatkeresés (data retrieval) és a dokumentumkeresés (document retrieval) közötti különbségekre. Háttérismertetésként az információkereső rendszerek tizenkét formális modelljét vázolja fel, hogy az olvasót elvezesse a második fejezetből a harmadikba, ahol az információkereső rendszerek értékelési szempontjait tárgyalja, a teljesség (recall) és a pontosság (precision) mértékpárra alapozva.

Művének legterjedelmesebb része a negyedik fejezet, amely az információkeresés nyelvtudományi vonatkozásait vizsgálja. Nem véletlenül, hiszen munkájának központi témáját ezen a helyen fejti ki. (A fejezet címe is erre utal: Language and representation: the central problem of information retrieval.) Részletesen és igen kritikusan ismerteti *Saussure*, *Pierce*, *Eco*, *Chomsky*, *Lakoff*, *Katz* és *Fodor* elméleteit. Mindezek alapján az alábbi következtetésre jut: az információkeresés szempontjából nem az a lényeges, hogy egy adott kifejezés mit jelent vagy mit jelöl, hanem az, hogy mire és miként használják. Az invertált fájlokon alapuló információkereső rendszerekben az indexfájl tartalmazza a dokumentumok visszanyeréséhez szükséges kifejezéseket. Ezzel szemben a szabadszöveges információkereső rendszerek megengedik, hogy a kereső a számítógépes adathordozón tárolt dokumentumok, illetve szurrogátumok természetes nyelvű szövegében előforduló kifejezéseket (szövegszavakat) felhasználja kérdésének megfogalmazásához. Az ilyen keresések során lényeges, hogy az információkereső rendszer engedje meg az egymásmellettségi műveleteket (kettő vagy több szó meghatározott sorrend szerinti megtalálását) és a kifejezés-gyakorisági jellemzők alkalmazását.

Az ötödik fejezet a relevancia-visszacsatolás problémáival foglalkozik, amely az információkereső rendszerek értékelésének kérdésköréhez is

kapcsolódik, amelyet már a harmadik fejezetben is érintett. Ezen a helyen a relevancia megítélését a használó felől közelíti meg, és új mérési módszerekre tesz javaslatot.

Az ötödik és hatodik fejezetekben az új kutatási irányok felvázolására vállalkozik. A záró hetedik fejezet az eredmények összefoglalását adja.

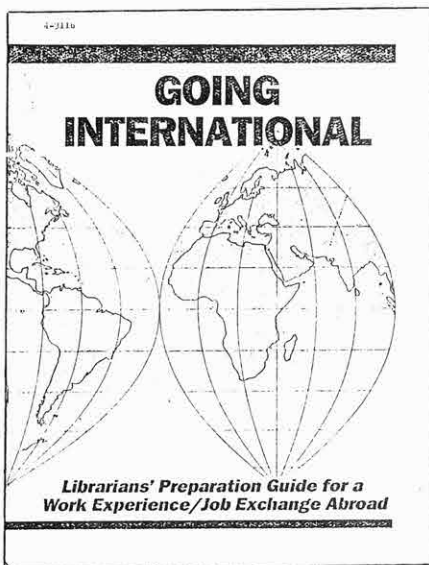
Befejezésül egy szubjektív megjegyzés: az információkeresés új útjait, jövőjét megjósolni merész vállalkozás; abban azonban egyetérthetünk Blair professzorral, hogy az információkeresésben a nyelvészeti módszerek alkalmazására irányuló erőfeszítések nem hiábavalók.

Rónai Tamás

Irány a nemzetközi tapasztalat!

Mi, akik államközi szerződések sokadik pontjában rejtőző egy-két hetes tanulmányutacsúkon, néhány nagykönyvtár közvetlen „személycseré” kapcsolatain, szerencsés kiváltságosok néhány hosszabb ösztöndíjas útján kukucskálva és a szakirodalmat böngészve próbáltuk-próbáljuk megismerni a külföldi könyvtárügyét, más országok más könyvtárainak életét, munkáját, tapasztalatait; talán el sem tudjuk igazán képzelni, hogy ismeretet, tapasztalatot szerezni másképp is lehet.

Mondjuk úgy, ahogy az immár bevett szokásnak számít nem egy nyugati országban, és „túl az Óperenciás tengeren”: hosszabb időre – legalább egy évre, hiszen csak a körülmények megismerése és az azokhoz való alkalmazkodás is több hónapot vesz igénybe – csereként beállni egy másik ország hasonló könyvtárának hasonló munkakörébe. Valóban csereként, úgy, hogy külföldi kollégánk, akit hasonló kíváncsiság ösztönöz, velünk egyidejűleg – vagy egymást vendégül látva – a mi munkánkat látja el. Ehhez a valóban „személycserés” tapasztalatszerzéshez, – illetve ennek előkészítéséhez – nyújt számos megszívlelendő gyakorlati tanácsot, komplett „számárvezetőt” ez az igényes füzet. Lenyűgöző olvasmány, hiszen ki gondolná, mi mindenre kell figyelemmel lennie annak, aki egy

WILLIAMSON, Linda Eileen

Going international : librarians' preparation guide for a work experience/job exchange abroad / prep. ... by Linda Eileen Williamson. - [Chicago] : ALA, cop. 1988. - VI, 74 p.

évre (vagy még több időre) elhagyja otthonát és országát: kire bízhatja papagáját és bankbetétjét; fenntartsa-e egyesületi, klubbeli tagságát; milyen postát küldessen maga után és így tovább. Hát még mennyi mindenről kell gondoskodnia, mi mindent kell meghagynia és kikötnie, ha – kölcsönösségi alapon – úgy döntenek a cserélő kollégák, hogy valóban cserélnek: egyidőben látják el egymás munkakörét. Ez esetben már a lakáskérdés legegyszerűbb megoldása is csere: én használom a te lakásodat, te az enyémet. Igen ám, de ha a család is jön? Külön szerződésben célszerű pl. rögzíteni az autó használati jogát, és ha váltótársunk családjában tinédzser-korúak is vannak, jobb kikötni, hogy kocsinkat csak a felnőtt cserepartnerünk vezetheti.

E ponton talán meg is állhatnánk a valóban minden részletre kiterjedő figyelme, a csere nagy kalandjára vállalkozó könyvtárost néha talán kissé gyengeelméjűnek (vagy legalábbis szórakozottnak) tekintő füzet tartalmának szemeztetésében. Hiszen hogy is volt ez? Józan eszem, meg a füzet tanácsai segítségével mindenről gondoskodtam, mindenről írásos megál-

lapodást kötöttem, és elindultam. Útközben még integettem is a szemben jövő repülőgépnek, hiszen azzal érkezik cserepartnerem, aki most majd egy évig házamat, automatámat használja, ellátja munkámat és felveszi a fizetésemet... És ettől a perctől fogva mindketten igen gazdag tapasztalatokra teszünk szert.

Mit is tapasztal tehát az Óperenciás tengeren túlról – de lehet, hogy csak a környékéről – érkező kollégám? Mindenek előtt azt fogja gondolni, hogy rútul becsaptam. Hiszen az én kertes családi házamat az ő szemében egy igencsak szűkös nyári lak, de akkor legalább a szabadban lenne, ne zsebkendőnyi bekerített területen, karnyújtásnyira a szomszéd házaktól. Keresni fogja Trabantomban a többi hengert, garázsomban pedig az autót, amivel közlekedni lehet, hisz ez nyilvánvalóan vagy a gyereké (milyen bohókásak ezek az egyetemisták!), vagy az asszony kis bevásárló járgánya. Ám az igazi meglepetések majd ezután következnek, amikor kiderül, hogy fizetésemből: 1. nem tudja eltartani a családját; 2. nem tud naponta – még Trabanttal sem – bejárni a munkahelyére (helyemre); 3. nem tud legalább szombatokként étteremben vacsorázni a családdal; és 4. nem tud havonta egyszer-kétszer operába, hangversenyre menni... (Folytasam?)

Egyszóval: e módfelett praktikus kis füzet egyelőre maradjon meg nálunk szórakoztató olvasmányoknak. Vajon hány év múlva vehetjük majd hasznát?

Mohor Jenő

A könyv nevében A könyvtáros pálya elemzése

A francia Kulturális Minisztérium és a Pompidou Kulturális Központ közös feladatának tartja művelődés- és olvasásszociológiai munkák, kutatási eredmények közreadását, a könyvtáros társadalom és az érdeklődők részére.

Olvasásszociológiai munkák egész sora jelent már meg, például *J.F. Barbiet-Bouvet*, *M. Poulain*, *A. Dujol*, *J.C. Passeron*, *M. Grumbach*

és mások tanulmányai, közöttük elméleti jellegű kötetek és gyakorlati irányultságúak egyaránt. Olyan kutatások eredményeit is közzétették, melyek kifejezetten a Pompidou Kulturális Központban működő könyvtár (BPI) tevékenységét, a használók körét vizsgálták. Francia szociológusok könyv- és olvasásszociológiával foglalkozó kutatásainak repertóriumát is megjelentették, a folyamatban levő kutatások ismertetésével, hogy megkönnyítsék az érdeklődők tájékozódását.

1988-ban látott napvilágot *Bernadette Seibel* munkája, mely a könyvtáros pálya sokszempontú elemzését tartalmazza.* Mi indokolhatta a szakma vizsgálatát?

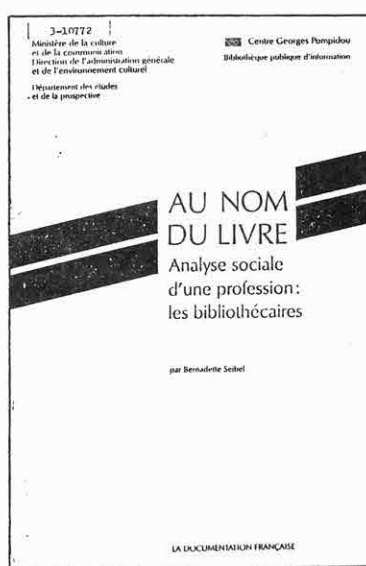
A hatvanas évek óta Franciaországban megnőtt a könyvtárosok száma az egyetemi létesítmények növekedésével összefüggésben, az egyre jelentősebbé váló szabadidős tevékenységekkel, valamint a decentralizáció folytán a helyi közösségek érdekérvényesítésével párhuzamosan. A szerző tanulmányában párhuzamot von a könyvtárfejlesztési politika és a könyvtáros szakma alakulása között, elemzi a pályára kerülés módjait, indítékait és lehetőségeit, pontos képet adva a könyvtárak funkcióinak, s a könyvtáros szerepfelfogásának változásáról is.

Bourdieu kutatási eredményeire támaszkodva, megkülönbözteti a kulturális javak termelésének két módját: az egyiket az oktatás erős befolyása, a másikat a piaci törvények meghatározó szerepe jellemzi. A szimbolikus javak termelésének és természetesen közvetítésének módjai is eltérő értékek követését sugalmazzák a különböző szakmai csoportoknak.

A könyvtáros társadalom struktúrárólódása két pólus mentén történik. A szakmai gyakorlatot legitimálhatja a tudósok, művészek, irodalmi művek alkotóinak közelsége, melyhez a tudományos képzettség presztízse kapcsolódik. A szakmai alkalmasság ismérve ez esetben az enciklopédikus összefüggések felismerésének képessége s az információk inflálódásának megítélése. Ezek az iskolai értékek elsajátítására, belsővé tételére törekvő stratégián alapulnak.

A szakmai identitás másik pólusán inkább az új technológiák bevezetése és a differenciált közönségigény, a használók szükségleteinek ismerete és az ehhez való alkalmazkodás kap hang-

* Magyarországon is volt hasonló jellegű kutatás (Vidra Szabó Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. OSZK KMK. Bp. 1988. 136 p.), bár a francia vizsgálatnak más indokai voltak.

Au nom du livre: Analyse sociale d'une profession: les bibliothécaires par Bernadette Seibel; [ed.] Ministère de la culture et de la communication, Centre Georges Pompidou Bibliothèque publique d'information. - Paris: La Documentation Française, 1988.- 229 p.

súlyt. Ennek tétje egy bizonyos fajta monopólium megszüntetése, s olyan szakmai nyilvánosság kialakítása, melyben a szakmai szerep és ennek követelményei újrafogalmazódhatnak.

Bernadette Seibel megítélése szerint a hatvanas évek vége (1968) vízvonalzó szerepet játszott, s a szakmai identitáshoz kapcsolódó értékek módosulását eredményezte. 1983 a vizsgálat időpontja. Az ekkor 50 év feletti felsőfokú végzettségüket 1955 előtt szerezték meg, a 35-49 évesek a legnagyobb átalakulás éveiben, a 35 év alattiak pedig 1970 után végezték felsőfokú tanulmányaikat. A könyvtárosi pályán mozgók 41%-a 35-44 év közé esik, s a foglalkoztatottak 86%-a nő.

Az állami közszolgálatban magasabb a férfiarány, s a legnagyobb presztízzsel rendelkező hálózatban 78% a nők aránya, míg a helyi közösségek alkalmazottjai között nagyobb az arányuk.

A pályakezdők 1963 és 75 között az állami szektorba kerültek, 1975 után pedig a helyi közösségek alkalmazottáivá vált jelentős részük.

Társadalmi származás tekintetében Franciaországban a könyvtárosok 26%-a népi származású (ez gazdálkodó, munkás, ill. beosztott apát je-

lent), 32%-a középosztálybeli (kézműves, kereskedő, tanító, ill. technikus, művezető, ill. középkáder apa családjából való), 36% pedig a felső osztályból rekrutálódott (szabadfoglalkozásúak, orvos, ügyvéd, vagy tanár, mérnök, vagy a közszolgálatban működő felső káder gyermeke).

Míg az oktatásban és a kutatásban az elhelyezkedési lehetőségek csökkentek, a könyvtárak és a kulturális animáció területén viszonylagos konjunktúra volt. A könyvtárosi tevékenység szabadságot is jelent az iskolai élettel szemben, ugyanakkor az iskolai tevékenységekkel mégis szoros kapcsolat fűzi össze a könyvtárost, s életmód tekintetében rokonítható a két mikrovilág.

Az állami szférában alkalmazott könyvtárosok egynegyede párizsi és több, mint fele 100 000 feletti népességszámú városból való, a kisebb településekről származók kevesen vannak. A helyi közösségek által működtetett könyvtárakban ez az arány másképp fest.

A szakma heterogenitását és átalakulását a francia népesség iskolai, képzettségi szintjeinek változása vonta maga után, hiszen a könyvtárhatalmók növekvő változatossága a szolgáltatások szélesítését eredményezte. Kiváltképp az egyetemi könyvtárak és közkönyvtárak könyvtárosait érintették az átalakulások, megkérdőjelezve a szakma hagyományos felfogását.

Az új identitás jellegzetességeit a használók újfajta igényei befolyásolják új típusú relatív autonómiát kialakítva az információközvetítés folyamatában, az új információhordozók figyelembevételével.

A szakma megváltozása tehát kettős jellegű, egyrészt a helyi közösségekhez való szorosabb kapcsolódást, másrészt az új technológiák hatására a szakma megfiatalodását, s az utánpótlás társadalmi összetételének megváltozását eredményezte. Csökkent a felső társadalmi osztályok kibocsátó szerepe, a középosztály viszonylag stabil bázisa lett a könyvtáros utánpótlásnak, míg a népi osztályokból jövők aránya valamelyest megnövekedett. A pályára kerülés esélyegyenlőségei kiegyensúlyozottabbak, noha a pálya női jellege alapvetően nem változott, a társadalmi származási összetétel módosulása a nemek arányának enyhe hullámozását eredményezte.

A kritikai attitűd együtt jár a fiatal generáció szakmába érkezésével, a közép és felső osztályba emelkedéssel, szemben a régebbi helyzettel, amit a stabilitás, vagy a leszálló mobilitás jellemez. A szakmai „ideáltípus” más lett, mint az ed-

digiekben volt. A gyakorlat jellegét eddig egy „használati utasítás” adta, egyfajta alkalmazkodás az intézményi rítus társadalmilag elismert természetéhez, mely szerint a könyvtár gyűjt, őriz, feltár, rendelkezésre bocsát.

Az információhordozók gazdagodásával, a dokumentumok nagymérvű forgalmából fakadó társadalmi előnyök felismerésével, az új szakmai identitás új etikát alakít ki, mely az együttműködést és a cserét részesíti előnyben – állapítja meg kutatásai alapján *Bernadette Seibel*.

Ha a vizsgák jelentik a pályára kerülés szűrőrendszerét, akkor az iskolai eredményeket másodlagos szempontként beszámítják. A felhalmozott kulturális tőke szerkezete részben az oktatási rendszer, részben az iskolán kívüli felhalmozás függvénye.

A fiatal generációban fellelhető a tudós kompetenciája, a kutatáshoz fűződő érdek és érdeklődés és a specialista elmélyülésre hajlamos intellektuális kíváncsisága. Az önképzéssel hozzáférhető tudást ezek a fiatalok ismerik és elismerik mások szükségleteként is.

A képzőintézmények több együttélő törekvést tudatosítanak a könyvtáros alapvető készségeként: az aspirációk logikáját, az érdek nélküliség és önzetlenség értékeit, valamint az ítélkezés, véleményalkotás autonómiáját.

1960 előtt a nagyobb képzőintézmények a hagyományos hierarchia interiorizációját tartották fontosnak, az egyéni munka és a függetlenség értékeit hangsúlyozva. 1960 óta olyan intellektuális erények váltak fontossá, mint a kíváncsiság és a kritikai szellem, az önképzés új formái, a kapcsolatok és a kollégákkal való együttműködés képessége, melyek segíthetik az új technológiákra alapuló információterjedést.

Míg a régi gyakorlat a könyvtáros szerep lényegének az intellektuális javak elosztását tartotta, a jelenlegi a közvetítő, közbenjáró szerep erősítését hangsúlyozza. Ez utóbbi szerint a könyvtáros szimbolikus javakat, üzeneteket, szolgáltatásokat ajánl, figyelembevélve a különféle ízlésű, stílusú és érdekrendszerű közönséget.

A könyvtáros szakmai kompetenciához ma már hozzátartozik az informatika, a számítógépek és az adatbankok kezelésének ismerete. A régebbi „enciklopédikus” gyakorlat bizonyos monopolhelyzetet jelentett, a „mindent olvasottság” látszatával az „ízlés-csinálás” oktatói attitűdje párosult. Seibel véleménye szerint az új könyvtárosok autonómiájukat azzal a jóakarattal gyakorlalt

szemben építik fel, melyben a szolgáltatás a „moralizálás csatateré” volt, ahol a „messianisztikus küldetésstudat” dominált. Az új információs technológiákra és az együttműködés etikájára alapozott új típusú gyakorlat az alkotás képességének és hatalmának eddigi birtoklóit a jövőben az előbbieket használóivá teszi. A könyvtáros a pedagógia új áramlatában a látgy módszerek hí-

veként a bizalomra alapoz az ismeretek és ismeretszerzési módszerek átadásának közvetítése során. Attitűdje aktív és realista, egy olyan relatív autonómia szerint, melyben a használók igényei jelentik az iránytűt.

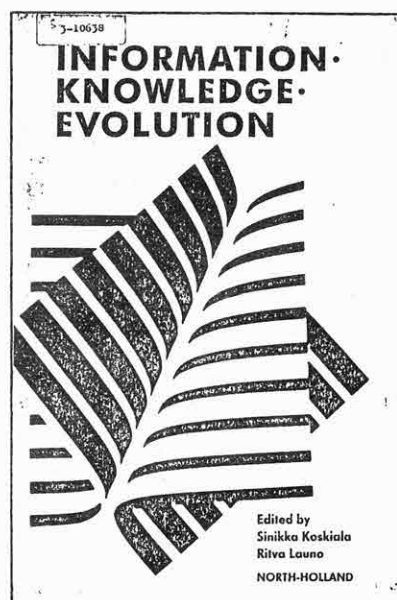
Lőrincz Judit

A tájékoztatás helyzetéről és a fejlődés útjairól

Zavarba ejtően gazdag konferencia kötetet szerkesztett *Sinikka Koskiala* a Helsinkiben rendezett 44. FID kongresszusra benyújtott előadások anyagából. A konferenciára 40 országból több mint 600 résztvevő érkezett; a benyújtott előadások teljes szövege 960 oldalnyi, s a szerkesztő állítása szerint kiváló minőségű szöveg volt. Ebből kellett szerkesztőtársával, *Ritva Launoval* kiválasztania a kötet tanulmányait. A válogatás is vaskos – csaknem 500 oldalas – kötetet eredményezett. A szelektálás kritériuma szerint a könyvtári és információs munka mostani és jövőbeli szerepére vonatkozó új elméletek, korszerű technikák és módszerek bemutatását adó tanulmányok kerültek be a kötetbe. A konferencián 6 szekcióban, hat különböző téma köré csoportosítva folytak az előadások, s a kötet szerkezete is ehhez igazodott. A vezető témák az alábbiak voltak:

- ▶ Az ember mint információfeldolgozó
- ▶ Az információs szolgáltatások értékelése
- ▶ Az elektronikus „tudás”
- ▶ Információ az iparban – információs ipar
- ▶ Nemzeti és nemzetközi tájékoztatási politika

Nehéz úgy kiemelni a témákat, hogy ne legyünk igazságtalanok a többivel szemben, az általános jellegű összefoglalókról nem is szólva. A kiemelés szándéka nélkül, hadd hívjam fel a figyelmet a „telecottage” mozgalmat bemutató két tanulmányra (*Albrechtsen, Henning* és *Sperr Brisfjord, Inez* írásai), mert ezek ismertetését e

Information, knowledge, evolution : Proceedings of the forty-fourth FID Congress held in Helsinki, Finland, 28 August - 1 September, 1988 / ed. by Sinikka Koskiala... and Ritva Launo... - Amsterdam [etc.] : North Holland, 1989. - X,465 p. - (FID publication ; 675.) Raktári jelzete: 3-10638

szám 283. oldalán olvashatják. Vagy említhető egy másik tanulmány, amely az elszigetelt települések információellátásának javításával (pl. a CD-ROM technika széles körű alkalmazásával) foglalkozik (*Kinney, Jane: The role of CD-ROM in information isolated areas*). Több szerző adott prognózist az elkövetkező évek információs poli-

tikájáról, az információtechnológia alakulásáról (Huhtanen, Anni: Forecast on application of information technology in 1996 and 2010, vagy Larson, Ray: The evaluation of information systems technologies: trends and prospects), mely előrejelzésekből (integrált számítógépes könyvtári és információs rendszerek hálózata or-

szágszerte és a nemzetek között), talán nálunk is megvalósul egyszer majd valamennyi.

A kötet gazdagságának igazolására és kedvcsinálónak az olvasáshoz, szolgáljon bizonyá-
gul a tartalomjegyzéke:

Kovács Katalin

Session 1

INAUGURAL SESSION

In the Chair: *Elin Törnudd*

Welcome addresses

Harri Holkeri

Ritva Launo

Michael W. Hill

Alexander King

Sven Krohn

Session 2

MAN AS AN INFORMATION PROCESSOR

In the Chair: *Matti Bergström, Stella Keenan, Shizuo Fujiwara*

Keynote:

Matti Bergström

Man as an information processor

Jesús Lau

The scarce-knowledge trap of the southern hemisphere

Klara Pihlajamäki

Media and the change of organizational reality

Thomas J. Froehlich

Relevance and the relevance of social epistemology

Walter Krumholz

Quantity versus quality

Robert J. Skovira

An analysis of the transformation of data into information

Session 3

CONTENT ANALYSIS AND DESCRIPTION OF DOCUMENTS

In the Chair: *Marjatta Okko, Amy Warner, Brian Perry, Ritva Sundqvist, Hans Karlgren*

Keynote:

Peter Ingwersen, Irene Wormell

Modern indexing and retrieval techniques matching different types of information needs

Amy J. Warner

Linguistic theories for information retrieval

Brigitte Enders-Niggemeyer

Content analysis — a special case of text comprehension

Miranda Lee Pao

Retrieval differences between term and citation indexing

Irmeli Hovi

The cognitive structure of classification work

Matseliso Mámahlape Moshoeshoe

Content analysis and description of documents: evolution challenge to Lesotho

Eugeniusz Scibor, Ina S. Shcherbina-Samojlova

A strategic approach to revising the universal decimal classification

Gerda Ruge, Christoph Schwarz

Natural language access to free-text databases

Carmen I. Cazares

Automatic indexing in Spanish language of Russian scientific and technical texts: a solution for Spanish-speaking researchers and specialists

Yuzuru Fujiwara, W.G. Lee, Y. Ishikawa, T. Yamagishi, A. Nishioka,

K. Hatada, N. Ohbo, S. Fujiwara

A dynamic thesaurus for intelligent access to research databases

Session 4

EVOLUTION IN INFORMATION SERVICES

In the Chair: *Neva Tudor-Silovic, Sinikka Koskiala*

Keynote:

Forest Woody Horton, Jr.

Information resources management: an overview

Margaret Kinnel

Japanization and its impacts on British management: the implication for management information systems

Yrjö Seppälä

Alternative information societies — a futurological approach

Henning Albrechtsen

The tele-cottages in the Nordic countries

Inez L. Sperr Brisfjord

Conceptual framework of the telecottage approach to community development

David Bawden

Information systems for creativity and innovation

Anni Huhtanen

Forecast on applications of information technology in 1996 and 2010

Anastasia Khouri St-Pierre

Impact of the implementation of library integrated systems on the administrative structure

Session 5

ELECTRONIC KNOWLEDGE

In the Chair: *Sauli Laitinen, Aatto Repo, Taru Kuhanen*

Keynote:

Linda C. Smith

"Wholly new forms of encyclopedias": electronic knowledge in the form of hypertext

Ray R. Larson

The evolution of information system technologies: trends and prospects

James G. Neal

The evaluation of automated systems: complementary and competing perspectives

Anneli Heimbürger, Mervi Lehto

Application of the optical disc technology in the Nordic countries

Jane Kinney

The role of CD-ROM in information isolated areas

Claudio Brito

The Pan American Health Organization CD-ROM project

maria Schröder

Intelligent access to Nordic information — a new tool for better co-operation

Kalervo Järvelin

A blueprint of an intermediary system for numeric source databases

Auta Rojas Barreto

Information processing automation of the documentation center of a magazine publishing house

Session 6

INFORMATION IN INDUSTRIES — INFORMATION INDUSTRY

In the Chair: *Helena Basilier, J.R.P. Alvarez-Ossorio, Niels Henning-Jensen*

Jack Meadows

How well can the information industry serve its customers

Ana Maria Ramalho Correia, T.D. Wilson

The information intermediary in the information system for industry in Portugal

Eeva Palosuo

Being a database host in a rare language area

Werner Schwuchow

The development of the international market for online information services

Rita Vaccaro, Carlo Trozzi, Antonio Sano

Economics of energy sources: data management and information system

Session 7

NATIONAL AND INTERNATIONAL INFORMATION POLICIES

In the Chair: *Elin Törnudd, Mariam Ginman*

Keynote:

N.C. Jansen van Rosendaal

The community information policies

Oscar Visiedo, Eduardo Orozco, Maria C. Moya, Alina Peraza,

Isabel Visiedo, Juan Carro

Creation of databases in Cuba: facts and perspectives

Ahmad Kabesh, Ahmad Bassit

Towards a national information policy for Egypt

Ken M.C. Nweke

Managing information resources in Nigerian special libraries

Summary of the panel session (*ed. Michael Hill*)

National and international information policies

Session 8

CLOSING SESSION

In the Chair: *Peter Canisius*

Summary of the panel discussion (*ed. Sinikka Koskiala*)

Overcoming the barriers of information transfer — local and global information networks

Peter P. Canisius

Summary statement

INDEXES

Subject index

Author index

Megjelent a
**MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA. IDŐSZAKI KIADVÁNYOK
BIBLIOGRÁFIÁJA (MNB IKB)
1986. évi kötete**

Az előző 10 év köteteihez képest az alábbi változtatásokat tartalmazza:

- Minden kiadványról, amely a tárgyévben megjelent, *bibliográfiai tétel* készült:
teljes bibliográfiai tétel a tárgyévben induló kiadványokról
(ideértve a címváltozás miatt új címen megjelenőket is)
rövidített bibliográfiai tétel a folyamatosan azonos címen élő kiadványokról

- A bibliográfia törzsrészét *mutatók* egészítik ki:

Közreadói mutató: A tárgyévben megjelenő kiadványok aktuális közreadó testületeinek nevét tartalmazza betűrendben.

Szakmutató: Az ETO alapján kialakított szakcsoportok rendjében tartalmazza a címet betűrendben. Minden cím mellett fel van tüntetve a kiadvány számára megállapított valamennyi szakjelzet.

Földrajzi mutató: A kiadók székhelyét, az ettől eltérő egyéb megjelenési helyet és a közreadók székhelyét tartalmazza betűrendben.

ISSN mutató: Az egyes kiadványok számára megállapított, valamint a kiadványokba tévesen vagy hibásan benyomtatott nemzetközi azonosítószámokat tartalmazza számsorrendben.

Felelős szerkesztő: Nagy Zsoltné

Összeállítja és szerkeszti: Országos Széchényi Könyvtár
MNB Időszaki Kiadványok Szerkesztősége
Budapest, I. Budavári Palota F épület
Tel.: 175-7533/446 ; 156-9378

Terjeszti: Országos Széchényi Könyvtár Kiadványtára
Budapest, I. Budavári Palota F épület
Ügyintéző: Neményi Zsuzsa ; tel.: 175-7533/433
Ára: 480,- Ft

Bibliometria

91/099

SEN, Subir K. — GAN, Shyamal K.: Biobibliometrics: concept and application in the study of productivity of scientists = Int.Forum Inf.Doc. 15.vol. 1990. 3.no. 13-21.p. Bibliogr. 44 tétel.

A biobibliometria fogalma és alkalmazása a tudósok termelékenységének tanulmányozására

Bibliometria; Biobibliográfia; Tudományos kutatás

Elfogadott vélemény, hogy egy ország, intézmény vagy téma helyének meghatározására a tudomány társadalomtörténetén belül leginkább a kutatással-fejlesztéssel foglalkozó fontosabb személyiségek tevékenységének vizsgálata alkalmas. A tudósok (és alkalmazók) tevékenységét és annak társadalmi összefüggéseit életrajzi és publikációs adataik funkcionális kapcsolatait vizsgálva lehet kideríteni. Az életrajzi elemek általában a családi háttérre, a végzettségre, a szakmai eredményekre, címekre, díjakra, rangokra, oktatáson kívüli tevékenységekre stb. vonatkoznak. A publikációs elemek a kiadványok jellegét és számát, a közreműködőket, a publikálás eszközét, az idézeteket és hivatkozásokat, az életrajzi írásokat stb. tartalmazzák.

A biobibliometria mennyiségi és elemző módszer, amely az életrajzi és publikációs elemek közötti funkcionális kapcsolatok felderítésére és rögzítésére szolgál. Ilyen elvek alapján a szerzők részleges biobibliometriai elemzést végeztek az Indiai Nemzeti Tudományos Akadémia 28 (elhunyt) tagjára vonatkozóan, a vizsgálat

adatbázisaként memoárjaikat véve alapul. Kimutatták, hogy a kísérletező tudósok készek a leginkább az együttműködésre és a matematikusok a legkevésbé. A kor és termékenység szerinti 50%-os együtttható koncepciója betekintést nyújt a tevékenységi mintákba. Azok a személyek, akik kutatási-fejlesztési és oktatási intézményekben korán értek el magas pozíciót (pl. professzori rangot), termékenyebbek és együttműködésre készebbnek bizonyultak.

(Autoref.)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

91/100

STEL'MAH, V.: Na kakom fundamente stroit' Vzglád sociologa na stereotipy bibliotečnoj ideologii = Bibliotekar'. Moskva. 1990. 7.no. 2-6.p.

Milyen alapra építkezzünk? A könyvtári ideológia sztereotípiái a szociológus szemével

Fejlesztési terv; Könyvtárosi hivatás; Könyvtár-szociológia; Könyvtárügy

A szovjet könyvtárügy előbb stagnálni kezdett, majd a 80-as évek közepétől mély válságba került. Az egyébként kozmetikázó statisztikák is jelentős hatóköri beszűkülésről tanúskodnak. A szovjet könyvtárak mindenekelőtt minőségi közönségüket veszítették el. A könyvtárhasználók zöme tanuló, nyugdíjas és elszegényedett állampolgár (belőlük egyre több van). A könyvtárak és a könyvtárosok társadalmi presztízse ugyancsak mélyre süllyedt.

A peresztrojka első öt évében még az a nézet volt uralkodó, hogy a könyvtárüggyel nincs sem-

mi baj. Csupán az utóbbi években léptek fel olyan könyvtárosok, akik alternatív szakmai szervezeteket kezdtek létrehozni, akik nekiláttak a kiútkeresésnek. Velük szemben mindmáig sok az apologéta. Közülük egyesek semmiféle válságról nem akarnak tudni, mások ilyen-olyan mértékű, ám az ügy egészére nem jellemző hiányosságokról beszélnek. De vannak olyanok is, akik egyenesen azt állítják, hogy a könyvtárügy – a centralizálás révén – mintegy megelőzte a peresztrojkát. (Ezekre a szerző számos példát hoz fel, s e példák „lelőhelye” kivétel nélkül a Sovetskoe bibliotekovedenie c. orgánumban.)

Szociológiai szempontból a szóban forgó „hitvédelem” teljesen érthető. Más kérdés: nem szabad neki felülni. Ellenkezőleg: le kell leplezni a benne található sztereotíp ideológiákat, mint a mély válság előidézőit. Ezek általános érvényesülése miatt lettek „a könyvtárak egyfelől áldozatok, másfelől kultúránk tragédiájának, emlékező képessége megsemmisítésének részesei”.

A következő ideológiai „balhitekről” van szó. Az első a könyvtárcentrikusság, a könyvtárak reális szerepének elleplezése. Következményeként a könyvtárak mindinkább eltekintettek attól, hogy létüket a társadalmi megrendelések indokolják. A második „balhit”: a monoideológia, amely a könyvtárakat a kommunista párt alázatós „szolgálóleányává” tette. Harmadikként az olvasásírányítás kanonizált formáját kell megemlíteni. Ez a kezdetekben szükséges tevékenység időközben bürokratikussá vált, s elriasztotta az olvasókat a könyvtáraktól. Végül a centralizált uniformizmus deformálta a könyvtári munkát. Még ma is sokan „fentről” várják, hogy mit kell tenni.

Ezek a fejtegetések azért időszerűek, mert a Lenin Könyvtár vezetésével elindultak a könyvtárügy átépítésének a munkálatai. Ám ezek legfeljebb kozmetikázó munkálatok, ha ugyan nem tudatos „mellébeszélések”. A szovjet könyvtárügyet az ő terápiás ajánlásaikkal („egy kicsit jobban kell dolgozni”, „javítani kell a könyvtárosok bérezésén”, „több pénz kell a könyvtárügynek”), pusztán velük, nem lehet rendbehozni, bár természetesen a jobb anyagi ellátásra szükség van. Ezen felül azonban arra is szükség van, amit egy moszkvai, a „lelki újjászületést” célzó fiókkönyvtár megnyitóján lehetett hallani: „A nép lelkiségét kívánjuk visszaadni, visszaadni a népnek azt az irodalmat, amelyet hosszú években át hiába keresett a könyvtárak polcain. Az orosz nép hagyományait tartalmazó krónikákat, a régi Oroszor-

szág írónak könyveit, minthogy ezek a mi történelmünk, forrásvidékünk.”

(Futala Tibor)

Nemzeti könyvtári és tájékoztatási politika

91/101

MALLEY, Ian: National and international imperatives of a UK national information policy = *Aslib Proc.* 42.vol. 1990. 3.no. 89-95.p. Bibliogr. 7 tétel.

Nemzeti és nemzetközi szükségszerűségek az Egyesült Királyság országos tájékoztatási politikájában

Együttműködés -nemzetközi; Jogszabály -könyvtárügyi; Tájékoztatási politika

Az Egyesült Királyságnak jelenleg nincs országos tájékoztatási politikája. Kialakításának egyik legfőbb akadálya a kormányzat szándékának hiánya. Ez összhangban van a kormányzat törekvéseivel a piaci mechanizmus szabad érvényesülésének elősegítésére, illetve arra, hogy a közületi szektor feladatait és költségeit jelentős részben a magánszektorra hárítsa át.

Az Egyesült Királyságban sok kormányzati szerv érdekelt a tájékoztatási terület egyik vagy másik ágában. Minél szélesebb lesz ezek köre, annál nehezebb lesz eltérő érdekeik és törekvéseik egyeztetése, amit vonakodásuk még tovább fog nehezíteni.

Az információipar gyors fejlődése is hozzájárult annak a kormányzati álláspontnak kialakulásához, hogy szabadpiaci viszonyok között a fejlődés gyorsabb és hatékonyabb, mint központi illetve kormányzati irányítást biztosító országos tájékoztatáspolitikai érvényesítése mellett. A távközlés deregulációja például Európában páratlan eredménnyel járt.

Az információiparban sok nemzet vonatkozó iparágai működnek együtt, nemzetközi jelleget viselve tevékenységükben. A multinacionális vállalatok gazdaságilag igen erősek, politikai befolyásuk is igen nagy, nem valószínű, hogy tevékenységüket a kormányzat által kialakított tájé-

koztatáspolitikai eszközeivel és módszereivel ellenőrizni lehet.

Működésüket várhatóan jelentősen érinteni fogja az 1992-ben létrejövő egységes európai piac. A multinacionális vállalatoknak ekkor már egy – államközi határok nélküli – nemzetközi közösséggel is számolniuk kell, amely jelentősen befolyásolhatja az információiparban érdekelt vállalkozások tevékenységét is.

Az egységes európai piac létrejötte előreláthatólag nem nagy jövőt biztosít az egyes tagállamok nemzeti tájékoztatáspolitikájának. Ennek a kialakulóban lévő európai egységes piacnak jelenleg ugyan még nincs tájékoztatáspolitikája, és feltehetőleg nem is lesz 1992-ig, de minden valószínűség szerint sor kerül majd létrehozására 1992 után az egyes tagállamok közreműködésével. Természetesen, ha az Egyesült Királyság addig nem alakítja ki a maga nemzeti tájékoztatáspolitikáját, nem tud majd kellő befolyást gyakorolni az európai tájékoztatáspolitikai kialakítására. Hasonló helyzetbe kerülhet, mint a mezőgazdasági politikával kapcsolatban. (Az EGK-ba való késedelmes belépése miatt egy már kialakult rendszert kellett elfogadnia, szemben a franciákkal, akik döntően befolyásolni tudták azt.)

A nemzetközi nyomásra példa az Európai Tanács 1981. évi adatvédelmi konvenciója. Ez lehetővé teszi fontos külföldi adatokhoz a számítógépes hozzáférést Anglia számára, de csak a konvenció követelményeinek megfelelő saját adatvédelmi törvény megalkotása és alkalmazása esetén. Az angol adatvédelmi törvényt 1984-ben létre is hozták, 1987-ben lépett hatályba. Anglia számára nagy előnyt jelenthetett volna, ha már korábban kialakította volna a maga politikáját. Jelentősen befolyásolni tudta volna ugyanis a konvenció kialakítását.

Újabbban terjedni kezd az a felismerés, hogy a piaci erők önmagukban nem képesek megfelelő, hatékony szabályozásra. A kormányzat és az utóbbi 5 év alatt a törvényhozás is egyre többet foglalkozott tájékoztatási kérdésekkel. Az 1984. évi adatvédelmi törvény csak kezdetét jelentette az angol tájékoztatási törvényhozásnak. Felmerülhet, hogy a nemzeti tájékoztatáspolitikát is a tájékoztatási törvényhozás keretében alakítsák ki, azonban a jogszabályok a tájékoztatásnak csak részterületeit szabályozzák, nem is mindig teljes következetességgel.

Egyes területeken dereguláció érvényesül, másokon jelentős túlszabályozás van. Ez a fele-

más helyzet a piaci erőket felbátorítja saját szándékaik érvényesítésére, aminek következtében az információk hozzáférhetőségét és a társadalmi érdekeket a szűkebb érdekek határozzák meg. Ésszerű tehát az információgazdaságot „rendbe tenni”, az európai információpiacon való részvétel előkészítéseképpen.

(Balázs János)

91/102

MORGHEN, Giovanna: SBN: dal progetto al servizio di rete = Boll. Inf. — Assoc. Ital. Bibl. 30.a. 1990. 2.no. 101-106.p.

Res. angol nyelven

Az SBN (Országos Könyvtári Szolgálat): a tervektől a szolgáltató hálózatiig

Gépi könyvtári hálózat

A Servizio Bibliotecario Nazionale (Országos Könyvtári Szolgálat, SBN) javaslatként 1979-ben, az olasz könyvtárak első országos konferenciáján merült fel, majd a könyvtáregyesület 1982-es kongresszusán indult útjára. Lényegét tekintve az SBN több, mint pusztán programcsomag valamilyen automatizált könyvtári rendszer számára: olyan, az egész országot átfogó könyvtári rendszer-hálózat, amely egyaránt épít az állam, a tartományok és a legkülönbözőbb könyvtárfenntartók együttműködésére (a könyvtárakén kívül). Az SBN filozófiájának lényege, hogy az azonos felépítésű, az együttműködést lehetővé tevő szoftver használata mellett is maximális marad az egyes könyvtárak autonómiája (még a hardver kiválasztásában is).

Az 1980-as évek közepén kezdték meg tényleges működésüket az első, több könyvtárat összefogó hálózati csomópontok, IBM, SPERRY és BULL gépeken. Jelentős lépés volt 1988-ban a Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium bekapcsolódása a programba, ennek eredményeképpen igen jelentős egyetemi és kutatóintézeti könyvtárak váltak az SBN hálózat tagjaivá, illetve kidolgozták az SBN és a DOBIS rendszerek közötti interfész-szisztémát, illetve az SBN programcsomag Digital-WMS környezetben működő változatát.

Az USA-val és számos nyugat-európai országgal szemben Olaszországnak mintegy 20-25 éves lemaradása van a könyvtári automatizálás terén. Ennek behozására az SBN minél gyorsabb és minél szélesebb körű elterjesztése ad esélyt, ami számottevő anyagi ráfordítást igényel.

(Mohor Jenő)

91/103

BASOV, S.A.: Upravlenie bibliotečnym delom: ot monopolii na vlast' — k razdeleniú vlastej = Nauch. Teh. Bibl. SSSR. 1990. 7.no. 3-11.p. Bibliogr. 6 tétel.

A könyvtárügy irányítása: a hatalmi monopóliumtól a jogosítványok megosztásáig

Állami irányítás; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy; Társadalmi irányítás

„Az Októberi Forradalmat követően a párt és az állam vette a kezébe a könyvtárügy irányítását. Nem arra törekedtek, hogy lakossági köztulajdon legyen belőle. A könyvtári munkát a politikai feladatok megoldásának rendelték alá. A hatalom maga döntötte el, hogy milyen könyvtárak kellenek a népnek. A társadalomnak megszűnt a lehetősége arra, hogy képviselői szervein (a minden rendű és rangú szovjeteken) keresztül olyan társadalmi megrendeléseket fogalmazzon meg a könyvtárak vonatkozásában, amelyek megfeleltek volna sokszínű szükségleteinek. A nyilvános könyvtárakból tömegkönyvtárak lettek, a nemzeti könyvtárakból pedig államiak és köz-társaságiak.”

Ez az éles helyzetkép egy Fenelonov-cikk állításainak cáfolatát vezeti be. Ez a cikk (megjelent: Bibliotekar', 1989. 11.no. 5-8.p.) kulturális minisztériumi sugallatra készült, mégpedig abból a célból, hogy különféle, tetszetősnek látszó formulákkal elleplezze az irányító központ hatalomátmentési kísérleteit.

Basov Fenelonovnak minden, az irányítással kapcsolatos állítását cáfolja (a nép sehogysém részese a könyvtárak irányításának, a Fenelonov által említett érdekképviselői szervek, kezdve az állami ágazatközi könyvtári bizottságtól, a tanácsokon, a könyvtárak mellett szervezett olvasói tanácsokon és a munkahelyi kollektívákön át egészen az össz-szövetségi könyvtárügyi taná-

csig, tipikusan látszatszervek, melléjük – ellentétben Fenelonov tirádáival – semmiféle hatalmat, jogosítványt rendelni nem szabad). A Fenelonov elképzelte könyvtári egyesületek és szövetségek sem haladják meg a „fentről való demokratizálás” modelljét.

Az autoritatív irányítási szisztémáról a demokratikus irányításra kell áttérni a könyvtárügyben is. Ez roppantul nehéz feladat, mivel a sztálinista és poszt sztálinista évtizedekben a könyvtárosok az „ideológiai front harcosai” lettek, elvesztették szakmai öntudatukat és önbecsülésüket. (Jó példa erre, hogy a Szovjetunió Legfelső Tanácsában egyetlen könyvtáros található.)

Mégis neki kell látni a munkának, aminek ideológiai reformban (alapja: az Emberi Jogok Általános Deklarációja), irányítási reformban és jogi reformban kell – szinte egyszerre – kicsúcsosodnia.

„Lentről indult” szervezkedéssel el kell érni, hogy a könyvtárak valóságos jogi személyekké váljanak, „társadalmi szerződések” jöhessenek létre a könyvtárak és olvasóik között, regionális szinten önkéntes könyvtári egyesülések, egyesületek és szövetségek alakuljanak, s ezek létrehozzák könyvtári társadalmi intézeteiket. Mindezenre: a Baltikum, Leningrád, Szaratov és Moszkva könyvtárosai elindultak az efféle szervezkedés útján.

Jó volna, ha ezt a folyamatot „fentről” is segítenék. Ám – tanúskodik róla egyebek mellett a szóban forgó Fenelonov-cikk is – ez egyelőre ábránd. Remélhetőleg csak egyelőre, s el fog jönni az az idő, amikor egy új könyvtári törvény születik, amely a könyvtárügy társadalmi irányításának elveit és játékszabályait fogja kodifikálni az ezzel homlokegyenest ellenkező elveket és játékszabályokat előíró mostani helyett.

(Futala Tibor)

Lásd még 144-145

Központi szolgáltatások

91/104

SEDLÁČKOVÁ, Lýdia: Na margo celoštátnej evidencie zahraničných periodík = Zahranič. Period. Inf. Praxi. 9.roč. 1990. 1.no. 22-28.p. Bibliogr. 6 tétel.

A külföldi folyóiratok országos nyilvántartásának margójára

Folyóirat; Központi katalógus; Külföldi irodalom

A külföldi folyóiratok országos nyilvántartását 25 éve szervezték meg Csehszlovákiában. A bejelentések központosított feldolgozása a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban folyik. Az automatizált feldolgozás a prágai UVTEI feladata. 1984-ben a nyilvántartás online módon vált elérhetővé.

Ennek ellenére mindmáig sok a nehézség. A központosított feldolgozás lassú, s ugyanez érvényes a gépi adatbázis aktualizálására is. Ezért a nyilvántartást semmilyen formában nem lehet a megrendelések koordinálására felhasználni.

A lassúság miatt (az utolsó feldolgozott év 1985) a nyilvántartásban egyre kevesebben és kevesebbet keresnek online módon. Akadozik a mikrofilmlapos másolatküldés is. További hiányosság: a volt szocialista országok folyóiratai nincsenek benne a nyilvántartásban, holott hovatovább ezek is „devizássá” válnak. A nyilvántartásból nem tűnik ki, hogy teljese-e az évfolyamok, megvannak-e az egyes évfolyamok speciális füzetei, rendkívüli számai.

Időközben le kellett mondani a nyilvántartás anyagának kötet formában való közzétételéről (a hatalmas terjedelem miatt). A köteteket helyettesítő mikrofilmlapos kiadást a használók nem kedvelték meg (sok helyütt a használatához szükséges olvasókészülékek sincsenek meg).

A csökkenő érdeklődés tehát mindenképpen érthető, mint ahogy az is, hogy e bizonytalan központi szolgáltatás kiváltására időközben több ágazati központi nyilvántartás is született. Ezek mindenképpen „fürgébbek”, és nem mutatják a központi nyilvántartás fent vázolt hiányosságait sem. Noha sokan „vadhajtásnak” tekintik őket (a hatályos rendelet értelmében ez igaz is), mégis tulajdonképpen kiutat mutatnak a központi nyilvántartás jelenlegi válságából. Nevezetesen decentralizáltabbá teszik az adatbejelentést, kisebb terheket rónak egy-egy központra, ahol a szóban forgó folyóiratok életjelenségeit (előbb, utóbb, megszűnt stb.) is jobban ismerik, hiszen e központok a szóban forgó folyóiratokat illetően szakmailag is jártasabbak. A résznyilvántartások összefogása és összeszerkesztése már megmaradhatna az eddig illetékes két intézmény hatáskörében.

Ehhez – természetesen – meg kell változtatni a még 1965-ben keletkezett kc-rendeletet.

(Futala Tibor)

Lásd még 120-121

Együttműködés

91/105

STEPHENS, Annabel K. – WRIGHT, Kathryn D.: Planning multitype services in a rural environment = Rural Libr. 10.vol. 1990. 2.no. 25-44.p. Bibliogr.

Többféle típusú könyvtárból álló vidéki hálózat szolgáltatásainak tervezése

Együttműködés -regionális; Könyvtári rendszer; Szolgáltatások

Alabama állam kis és közepes településein levő 41 felsőoktatási, iskolai, közművelődési és szakkönyvtár alakított ki együttműködési rendszert Southeast Alabama Multitype System (SAMS) néven.

A rendszerhez egymástól típusukban, méretükben és adottságaikban jelentősen eltérő könyvtárak kívántak csatlakozni, ezért körültekintő előkészítésre volt szükség. Ennek első lépése volt a sokrétű szolgáltatási rendszer mibenlétének tisztázása személyes beszélgetések során. A rendszer szervezői végiglátogatták az érintett intézményeket, és az igazgatóval, valamint a személyzet több tagjával folytattak megbeszélést arról, hogy az egyes könyvtárak mely területen érzik szükségesnek az együttműködést, és milyen eredményeket várnak megvalósulása esetén. Az így nyert információkból állt össze az a kooperációs tevékenységi lista, amely a kérdőíves felmérés alapját képezte. A könyvtáraknak pontozással kellett rangsorolniuk az egyes tevékenységeket aszerint, hogy mennyire tartják őket fontosnak saját szempontjukból. A kérdőíven javaslatot kellett tenni továbbképzési témákra is. A kérésnek 25 válaszadó tett eleget, összesen 63 javaslattal.

A beérkezett válaszok között eltérések mutatkoztak a könyvtár típusától függően (a könyvtár-

közi kölcsönzést például az egyetemi könyvtárak lényegesen magasabbra értékelték, mint a közművelődési könyvtárak).

A felmérés eredményeire alapozva a szervezők a rendszeren belül a következők megvalósítását tartották feltétlenül fontosnak: könyvtárközi kölcsönzési megállapodás kidolgozása, továbbképzések és szakmai viták szervezése, a rendszerben résztvevő könyvtárak minervájának és egy hírlevélnek a kiadása. Megfontolásra ítélték a közvetlen hozzáférés biztosítását valamennyi könyvtár számára az Alabamai Időszaki Kiadványok Központi Katalógusához, későbbre halasztották a dokumentumszolgáltatás kidolgozását. Valamennyien egyetértettek a továbbképzések és a szakmai viták fontosságában. A továbbképzéshez javasolt általános témák (számítógépesítés, katalogizálás, állományalakítás, alapítványok, állományvédelem) mellett egy-egy könyvtártípus számára fontos kérdés is felmerült (katasztrófaelhárítás, CD-ROM, könyvtárvezetés, hátrányos helyzetűek ellátása, audiovizuális dokumentumok feldolgozása, leltárelőírés, teljesítménynormák) melyek napirendre tűzését tervbe vették a szűkebb körű rendezvények sorában.

Az igények figyelembevételével szervezett rendszer finanszírozását is ki kellett dolgozni, ezért olyan szolgáltatások bevezetésére is sor került, amelyek pénzt hoznak a könyvtáraknak.

A rendszer valamennyi tagja rendkívül fontosnak érezte az együttműködési lehetőségek kiaknázását, és a rendszer szervezőivel egyetértettek abban, hogy a gondos előkészítés legalább öt évre biztosítja a zavartalan működést.

(Pappné Farkas Klára)

91/106

BELBENOIT-AVICH, Pierre-Marie: International online collective catalog of duplicates: the I.I.C.C.D. = Health Inf.Libr. 1.vol. 1990. 3.no. 21-23.p.

A folyóiratok főlőpéldányainak nemzetközi online központi katalógusa, az I.I.C.C.D.

Együttműködés -nemzetközi; Folyóirat; Főlőpéldány; Központi katalógus -online

Minden könyvtár küszködik problémákkal folyóirat-gyűjteménye teljessége terén (egyes

számok elvesznek a postán, vagy a használók csonkítják meg őket stb.; pótlásuk körülményes és költséges is). A könyvtárak ugyanakkor hozzájutnak főléspéldányokhoz, ezeket rendszerint gépelt jegyzékeken hozzák mások tudomására.

A lyoni egyetemi könyvtár orvostudományi részlege a SUNIST adatbázis-szolgáltató létrejötte után kezdeményezte egy online központi katalógus létrehozását a más könyvtárak számára felajánlható folyóirat-számokról. A rendszer 1987 óta működik, kezdetben a francia orvostudományi és gyógyszerészeti egyetemek könyvtárainak részvételével, mára a résztvevők száma 80, külföldi könyvtárak is vannak köztük. A könyvtárak elektronikus posta útján érintkeznek, a folyóirat-számokat egymástól ingyen kapják meg, csak a postázás és az online kapcsolat díját kell megfizetniük. Eddig közel 6000 cím szerepelt a központi katalógusban, kb. 80 000 folyóiratszám, 1200 kérést elégtettek ki és egyre nagyobb az érdeklődés.

Lásd még 125-126, 131, 141-142

Jogi szabályozás

Lásd 145

Könyvtárosi hivatás

91/107

HERUBEL, Jean-Pierre V.M.: The Ph.D. librarian: a personal perspective = Coll.Res.Lib. News. 51.vol. 1990. 7.no. 626-628.p.

A doktorátus megszerzésének előnyei a könyvtárosok számára

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú; Tudományos kutatás

A felsőfokú oktatási intézmények kettős feladata – az oktatás és a kutatás – megköveteli a speciális szaktudást. Ez a helyzet a felsőfokú könyvtárosoknál is: a szakma által megkövetelt tudáson kívül szükséges valamely más tudó-

mányterületen való jártasság is. Megszerzésének egyik eszköze a doktori (Ph.D.) fokozat elérése.

A Ph.D. a legmagasabb fokozat, valós tartalmáról azonban meglehetősen homályos kép él a köztudatban. Egyesek talán úgy gondolják, hogy a könyvtárosok számára nem kívánatos ez a fokozat, mert viselői együttműködésre képtelen magányos tudósok, akik éppen ezért nem alkalmasak a könyvtárosi hivatásra. A fokozat igazi természetének megértése eloszlathatja ezeket az előítéleteket.

A Ph.D. a legegységesebb fokozat az Egyesült Államokban, mindenhol azonos követelményeket kell teljesíteni eléréséhez. A doktorátusra való felkészülés célja a tudás megszerzése. A kutatás lehetősége és az emberi tudás gyarapításához való hozzájárulás kívánsága alapvető jellemzője. A cím viselői további munkájuk során is megőrzik ezt a szemléletet, és hivatásukat a későbbiek során is ebben a szellemben fogják gyakorolni.

Tanulmányaik közben rájönnek a vizsgálatok pontos és körültekintő elvégzésének fontosságára, és elsajátítva a kutatás módszertanát áttekintést kapnak más tudományterületek kutatási metódusáról is. A doktorátusért tett erőfeszítések során kialakul a kellő alázat a tudományokkal szemben, mivel egyre inkább kiderül, hogy a megismerés folyamata végtelen: minél többet tanul az ember, annál inkább rájön, hogy milyen keveset tud. Talán ez a felismerés ejtheti leginkább kétségbe a könyvtárosokat, hiszen az ő szakmájuk egyik alapelve éppen az, hogy a tudás könnyen mérhető és kezelhető információk halmaza. Pedig a tudás lényege a dolgok megismerhetőségének kimeríthetetlenlensége, az állandó kíváncsiság és az örökös vizsgálódás.

Egy könyvtáros számára a doktori cím megszerzése azért előnyös, mert általa egyenrangúvá válik a tanszékek kutatóival, oktatóival. A Ph.D. azonban inkább tudományos fokozat; tulajdonképpen fenntartja a hagyományos határokat a különböző tudományágak között, ami alapvető ellentétben áll a könyvtárosság multidiszciplináris jellegével. A doktorátust szerzett könyvtárosnak tudomásul kell vennie, hogy nem az az elsődleges feladata, hogy elmélyedjen a tudományban, melyből doktorált, hanem a maga könyvtárosi eszközeivel segítse annak művelőit.

A doktori fokozat megszerzése nem könnyű dolog, időt, pénzt és óriási energiabefektetést igényel. Az érte járó anyagi elismerés korántsem

arányos ezzel. Mégis kifizetődő a könyvtáros számára csakúgy, mint a felsőoktatási könyvtárnak és az oktatási intézmény közösségének szempontjából.

(Fazokas Eszter)

Oktatás és továbbképzés

91/108

Special formation des documentalistes pour demain. Quelles formations pour quels besoins? = Documentaliste. 27.vol. 1990. 4/5.no. 177-240.p.

Res. angol nyelven

Információs szakemberek képzése a holnap igényeire: milyen képzés szükséges a különféle szükségletekre? (Tematikus szám, 14 cikk)

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Továbbképzés

Milyen típusú információs szakemberekre van szükségük a magánvállalatoknak, a tájékoztatási intézményeknek, a vezetésnek?

A tematikus szám első cikkei az „információ-tudomány” mint szakma kifejlődésének fő vonalait tekintik át: az információk mennyiségi növekedését, a minőségi változásokat (beleértve az információnak, a kommunikáció funkciójának és a gazdasági dimenzióknak a fogalmait) és az egyes használói csoportok eltérő igényeinek megfelelő szakosodást. A szerzők megkísérik érzékeltetni, hogy az információ és dokumentáció mechanizmusa hogyan működik a különféle szektorokban: kereskedelmi cégeknél, középiskolákban, a felsőoktatásban és kutatásban, a helyi és regionális kormányzatoknál és a fejlődő országokkal való együttműködésben.

Ezután annak kiderítésére helyezik a hangsúlyt, hogy milyen képzésre lenne szükség Franciaországban, létezik-e már ilyen, és hol vannak hézagok az oktatásban. Az egyes szerzők véleménye eltérő. A legtöbben a hagyományos könyvtáros- és levéltárosképzéssel szemben a dokumentálóképzés fontosságát igyekeznek bi-

zonyítani. Természetes, hogy a szakmai környezetnek és azoknak az információknak az egymástól teljesen eltérő jellege, amelyekkel a leendő információs szakemberek dolgozni fognak, más és más követelményeket támaszt a képzéssel szemben. A tematikus számban három közös piaci tagország, Nagy-Britannia, Olaszország és Portugália képzési gyakorlatának bemutatása is helyet kapott, jó alkalmat adva az összehasonlításra és a teendők továbbgondolására.

(Autoref.)

91/109

SCHAUDER, Cheryl: Faster than a speeding bullet: cataloguing education in the age of computers = Int.Cat.Bibl.Cont. 19.vol. 1990. 3.no. 41-45.p. Bibliogr.

Feldolgozók képzése a számítógépek korában

Feldolgozó munka; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag

Igen sok könyvtár tagja valamilyen számítógépes könyvtári hálózatnak, illetve vesz át kész rekordokat, ami jelentősen csökkenti az önerőből történő dokumentumleírás szükségességét. Mind kevesebb katalógizáló munkatársra van szükség, de azoktól magasabb szintű tudást várnak el. Az átlagos anyagok helyett speciális, zömmel a nem hagyományos dokumentumok körébe eső anyagok feldolgozása folyik csak helyben, ehhez pedig nem elegendő az átlagos ismeret. A könyvtári munkafolyamatok eddig kialakult rendje és az erre épülő munkaszervezet (gyarapítás, katalógizálás, kölcsönzés, referenz) mind jobban összemósodik.

Ezek miatt az okok miatt szükségessé vált, hogy a katalógizálóképzést más alapokra helyezték, megváltoztassák az elsajátítandó tananyagot. A szerző javaslatában az alábbi témaköröket sorolja fel:

1. Információs szervezés és az információkeresés elmélete: a formai leírás elméleti kérdései, tartalmi feltárás, osztályozáselmélet, indexeléselmélet, a szókészlet ellenőrzése, a szemantika és szintaktika kapcsolódásai, pre- és posztkoordinált rendszerek, osztályozási rendszerek és tézauruszok készítése, szabad szövegű visszakeresés, automatizált indexelési technikák...

2. Eszközök, szabályok, kódok: különböző szabályzatok (AACR, DDC, LCSH), a Kongresszusi Könyvtár feltárási kézikönyve, besorolási szabályok, előzetes kiadványszámozási rendszerek, különféle osztályozási rendszerek (pl. ETO), különféle tézauruszok (pl. ERIC), a gépi formátumok (pl. MARC), az egységes besorolási adatok jegyzékei, az online katalógus inputja, keresőprofilok szerkesztése...

3. Munkafolyamatok: eredeti leírás készítése, rendszerváltás; a különböző katalógusoknak, adatbázisoknak megfelelően történő osztályozás, indexelés, tárgyi feltárás; tartalmi kivonat készítése, hozzáférési adatok kijelölése, retrospektív konverzió...

4. Fájlszerkezet: hozzáférési pontok, keresési sorrend, nyomtatási formák...

5. A gépesítés megtervezése: adatbázis-tervezés: rekord-struktúrák, mezők, hozzáférési pontok; hálózatok, integrált rendszerek; adatbáziskezelő szoftverek, használói interfészek; adatok feltöltése, gépi indexek, szakértő rendszerek...

6. Speciális kérdések a dokumentumtípus, a téma és a nyelv szerint: monográfiák, időszaki kiadványok, audiovizuális anyagok, mikrofilmek, számítógépes szoftverek, kéziratok, belső jelentések, jogi anyagok, idegen nyelvű anyagok...

7. A katalogizálás munkafolyamata: munkaszervezés, hálózati és helyi interfészek, modulok, rendszer- és eszköz kiválasztás, OPAC bevezetése, rendszerek üzembehelyezése, személyzeti és költségvetési kérdések...

8. Fejlesztési kérdések.

9. Kutatómunka: a fenti szakterületekkel kapcsolatos könyvtártudományi kutatások áttekintése, újabb kutatások kezdeményezése.

(Kovács Lászlóné)

91/110

SOKOLOV, A.V.: Pečali, grehi i nadeždy bibliotečnoj školy = Naučn.Teh.Bibl.SSSR. 1990. 9.no. 3-10.p. Bibliogr. 10 tétel.

A könyvtárosiskola bánatai, baklövésai és reményei

Könyvtárosképzés -felsőfokú

A Leningrádi Kulturális Főiskolán folyó könyvtárosképzés mély válságban van. Senki

nem elégedett. A hallgatók szakmai orientációja, szakmai jövőképe – mint a felmérések mutatják – felettébb negatív, s ugyanígy negatív az oktatással, annak színvonalával kapcsolatos véleményük is.

A tanári kar, miközben leterhelése felettébb erős, még nem érzékeli ezt a szomorú állapotot. Mondhatni: önteltségben leledzik. Az útvesztést a cikk szerzője a következőképpen fogalmazza meg: „Mi, a könyvtárosképző iskola előadói abban vagyunk vétkesek, hogy mércének a tanult specialista képzetét állítottuk magunk elé a művelt értelmiségi mércéje helyett. A technokrata gondolkodás fölébe nőtt a humanistának.”

Ezt a „főbűnt” nem feledtetheti néhány nyitható körülmény sem (a főiskolán a könyvtárosképzés hátrányban van a népművelők képzésével szemben, a főiskolai reform különféle dokumentumai ellentmondóak, a sebtében végrehajtott tantervi változtatások átgondolatlanok stb.).

Van azonban néhány reményteljes fejlemény is. A hallgatóságon belül a „pozitív mag” egyre inkább aktivizálódik. Ehhez úgy kellene számára teret, kifutást biztosítani, hogy az előadói kar fiatalabb és tehetséges egyedei is nagyobb teret kapjanak az iskola életében. Igaza van annak az előadónak, aki így fogalmazott: „Az új arcú könyvtárosok kiképzéséhez új típusú előadókra van szükség”. Ebből a szempontból az iskola vezetésének van óriási felelőssége. Ez annál nagyobb, minél kevesebb bürokratikus akadály van a „másként cselekvésnek”.

Végül a remények közé tartozik, hogy mind határozottabban rajzolódna ki a könyvtárügy regionális szerveződésének a kontúrjai. E fejlemény által a képzés „megrendelője” konkretizálódik és jut szóhoz. A leningrádi főiskolának ezért sürgősen ki kellene nyilvánítania, hogy mindenképp a város és hatalmas vonzáskörzete számára képez ki szakembereket. Ez minden bizonnyal lehetővé tenné, hogy a képzés valóságosan főiskolai legyen (4 évre növekedjék, s legyen egy olyan tagozata is, amely a könyvtárosképző technikumok végzettjeit 3 év alatt juttatja felsőfokú diplomához).

A szerző idézi a közszájon forgó mondást: „Az amerikai egyetemek nem azért gazdagok, mert Amerika gazdag, Amerika viszont azért gazdag, mert az egyetemei gazdagok.” Mindezt mihez tartás végett tartja fontosnak.

(Futala Tibor)

Szabványok, normatívák

Lásd 174

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

91/111

MUNTHE, Gerhard: På vei mot et Nasjonalbibliotek = Nord.Tidskr.Bok- Biblioteksväs. 77.arg. 1990. 3.no. 71-82.p.

Res. angol nyelven

A norvég nemzeti könyvtár megvalósítása felé

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A cikk áttekinti a norvég nemzeti könyvtár létesítésére és törvényes elismertetésére tett számos kísérletet.

Norvégiában 1811-ben létesült az első egyetem és egyetemi könyvtár (az utóbbi sokáig az egyetlen állami tudományos könyvtár volt az országban). 1811 előtt a norvég diákok és tudósok a koppenhágai egyetemet és tudományos könyvtárakat látogatták. Norvégia 1811-ben egyesült a Dán Királysággal, ezért nem kapott az egyetemi könyvtár nemzeti könyvtári funkciókat. Amikor 1814-ben Norvégiát Svédországhoz csatolták, a könyvtár tevékenységében nem történt változás, mindössze a kötelezpéldányok kerültek át hozzá a dán Királyi Könyvtártól. Csak 1882-ben született hivatalos rendelkezés a kötelezpéldányokról és létesült az egyetemi könyvtárban ún. nemzeti részleg. Ugyanakkor kudarcba fulladt minden kísérlet a könyvtár státuszának, tevékenységének és nevének megváltoztatására, a nemzeti könyvtári jelleg elismertetésére.

A norvég parlament 1989-ben fogadott el új kötelezpéldány-rendeletet, amely 1990. júliusában lépett életbe. Körülbelül száz éves huzavona után kormányzati döntés született a nemzeti könyvtár létesítéséről. A vita már régóta folyik arról, hogy hogyan vonják ki az oslói Királyi Egyetemi Könyvtárból a nemzeti könyvtári gyűjteményrészeket, funkciókat és feladatokat. A létesülő nemzeti könyvtár egyes részlegeit a fővárostól kb. 1000 km-re, egy ipari központban, Mo i Ranában helyezik majd el. (Ebben a régióban jelentős a munkanélküliség, és a kormánytámogatás új álláshelyeket teremt majd.) A használók nagy része ugyanakkor a fővárosban és Dél-Norvégia egyetemi városaiban koncentrálódik. Valószínűleg az országos tároló könyvtár, az állományvédelmi és a kötelezpéldány-részleg kerül Mo i Ranába, a fő gyűjtemények Oslóban maradnak. Oslóban marad a nemzeti bibliográfiai részleg és egyéb, a kutatást és a tudományt segítő vállalkozások is.

(Autoref.)

Lásd még 139-140, 142, 145, 161

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

Lásd 167

Közművelődési könyvtárak

91/112

BEHRMAN, Sara – CONABLE, Gordon: There's a library at the mall = Wilson Libr.Bull. 64.vol. 1989. 4.no. 31-33.p.

Könyvtár az üzletközpontban

Fiókkönyvtár; Könyvtártelepítés

1983 januárjában a Washington állambeli Vancouver bevásárlóközpontjának (Vancouver Mall) vezetői azt a lehetőséget vetették fel a vancouveri regionális könyvtárnak, hogy egy fiókkönyvtárat hozhatna létre a Mall területén. A Mall célja ezzel a vásárlás fellendítése volt, de az aján-

lat a könyvtárnak is jól jött, mert rendkívül kedvező feltételek mellett (alacsony helyiségbérelti díj, feltűnő hely, jó megközelíthetőség stb.) lehetővé vált számára, hogy egy könyvtári szempontból aránylag rosszul ellátott körzetnek magas színvonalú szolgáltatásokat nyújtson.

A terv megvalósult, és a könyvtár ma oázist jelent a vásárlástól kimerült emberek számára. A bevásárlások fokozódása a kölcsönzések és a referenzkérdések számának gyarapodásával jár együtt. A könyvtár erőssége a gyermek- és ifjúsági irodalom. Az a tény, hogy a 25 ezerről 40 ezerre növekedett állomány 60%-a forog kölcsönzés útján, minden várakozást felülmúlt!

A bérleti szerződés kiköti, hogy a könyvtár a bevásárlóközponttal azonos időben tartson nyitva, ami mindennapos, heti 70 órás üzemeltetést jelent, s a karácsony, az ünnepnapok sem kivételek. Ezt a hihetetlenül magas nyitvatartási óraszámot a könyvtár 11 főnyi személyzettel látja el, akiket a referenzkérdések tekintetében a központi könyvtár tájékoztatási részlege is támogat, telefaxon továbbítva a válaszokat.

Minden közművelődési könyvtárnak célja, hogy új olvasókat nyerjen meg. A vásárlóközpont könyvtára általában a hálózat első könyvtára, amelyre a település lakói rátalálnak. A könyvtáros-bérlők vezető szerepet játszanak a vásárlóközpont egyéni karakterének kialakításában. Az ilyen könyvtárak sikerének az a titka, hogy megtartva sajátos vonásaikat, képesek elvegyülni egy emberekkel teli, vásárlói környezetben. A könyvtárosok naponta többször hallják a csodálkozással, izgalommal és büszkeséggel teli felkiáltásokat: „Nézd, egy könyvtár a vásárlócsarnokban!”
(Novák István)

91/113.

PERÄLÄ, Keijo: Administrative reform and public libraries in Finland = Scand.Public Libr.Q. 23.vol. 1990. 3.no. 4-6.p.

A közigazgatási reform hatása a finn közművelődési könyvtárakra

Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi-állami, hatósági; Térítéses szolgáltatás

Finnországban az eltérő nagyságrendű települések mindig gondot okoztak a helyi törvény-

hozás megalkotásakor, ugyanis az volt az elv, hogy minden településnek azonos közigazgatási rendszerrel kell rendelkeznie. Állami támogatás elnyeréséhez alapvető feltétel volt, hogy a település az önkormányzati törvényben és a központi kormányzat egyéb határozataiban előírtaknak megfelelően szervezze könyvtárát. A következő rendelkezéseket kellett figyelembe venni:

- minden településnek külön könyvtári bizottsággal kell rendelkeznie, és egy település könyvtárainak külön közigazgatási egységet kell alkotniuk;

- a könyvtárosoknak meghatározott könyvtári képesítéssel kell rendelkezniük;

- könyvtárhelyiségek megnyitásához állami szerv jóváhagyása szükséges;

- a könyvtárhasználóktól semmiféle térítési díjat nem szabad kérni.

A közigazgatási reform az ilyen jellegű korlátozások eltörlését célozza. 1989 elején lépett életbe a Független Települések Kísérletéről szóló Törvény, amely csaknem minden előírást megszüntetett arra vonatkozóan, hogy a településeknek hogyan kell szervezniük közigazgatásukat. Mintegy 200 település felfüggesztette a könyvtári bizottság működését, helyette kulturális bizottságot alakítottak, amely elődjénél lényegesen szélesebb hatáskörrel rendelkezik.

A legtöbb könyvtáros ellenezte a közigazgatási reformot, jóllehet a könyvtári bizottság eltörlése után a könyvtárigazgatók döntési jogköre jelentősen bővült. Az első reakciók mégis pozitívak voltak; az eredmények nem tűntek olyan rossznak, mint amennyire tartottak a reformtól. Épp ellenkezőleg: úgy tapasztalták, hogy a változások új lehetőségeket nyújtanak a fejlődésre.

Az általános reform második része az állami támogatási rendszert érinti. Alapelve, hogy állami támogatás egyes funkciók kialakítására vagy szabályozására már nem használható fel. A könyvtárak jelenleg igen nagymértékű állami támogatást élveznek, ami a teljes átlagos költségvetés 51-86%-át képezi. 1992-től a támogatás célspecifikus része jelentősen csökken majd, míg a teljes átutalt összeg változatlan marad. A közigazgatási és pénzügyi reform egyaránt azt jelenti, hogy a könyvtáraknak a korábbinál sokkal inkább önellátóknak kell lenniük, mert a központi jogszabályok és a támogatás már nem nyújt elegendő segítséget számukra.

Az új törvény arról is rendelkezik, hogy a könyvtárak térítési díjat kérhetnek használóiktól,

leszámítva a könyvkölcsönzést. A finn közművelődési könyvtárak jelenleg a kölcsönzött dokumentumok késedelmes visszajuttatásáért és a könyvtárközi kölcsönzésért számítnak fel térítési díjat. Az egyéb szolgáltatások pénzessé tétele gyakorlati nehézségekbe ütközik. Olyan szolgáltatásokért viszont, amelyek nem nélkülözhetetlenek, pl. az online adatbázisok használatáért, célszerűnek látszik térítési díjat kérni.

A felmerült számtalan probléma miatt egyetlen közművelődési könyvtár sem vezette be a térítési díjat, még kísérleti jelleggel sem. Az egyetemi könyvtárak viszont a térítési díjak széles skáláját alkalmazzák.

(Feimer Ágnes)

91/114

MÄKELÄ, Maija-Liisa: Did the free municipality experiment set libraries free? = Scand.Public Libr.Q. 23.vol. 1990. 3.no. 7-10.p.

Felzabadiította-e a könyvtárakat a független települések kísérlete?

Feladatkör; Könyvtári tanács; Városi könyvtár

A független települések kísérlete 1989-ben kezdődött Finnországban, a következő célokkal: a települések önállóságának növelése, a lakosság részvételének megkönnyítése a döntésekben, a helyi szolgáltatások iránti igények kielégítése. Eredményeit még korai lenne értékelni, történt azonban egy jelentős változás: sok tanácsadó testületet megszüntettek vagy összevontak (ez érintette a könyvtári tanácsok felét is). A könyvtári tanács integrálására háromféle megoldást alkalmaztak a települések: 1. beolvasztották a kulturális tanácsba, 2. a felnőttoktatási és iskolai tanáccsal vonták össze, 3. átfogó szabadidő-tanácsokat hoztak létre.

Mikkeli város egy negyedik megoldást választott. Megszüntette a könyvtári tanácsot; a könyvtárakat közvetlenül a városi tanácsnak rendelte alá; és a könyvtári tanács feladatkörének nagy részét a település önkormányzatának tisztviselőire ruházta. (A könyvtári tanácsot azért szüntették meg, mert a könyvtárat meglehetősen független szolgáltató intézménynek tekintik,

amelyben kevésbé van szükség helyi politikai döntéshozatalra, s amelynek tevékenységét nagyjából országos normatívák és előírások szabályozzák.)

Kuovola és más városok is hasonló megoldásra törekcsenek, amikor összevonják a könyvtárat, a település információs és közigazgatási intézményeit. A településekben a közigazgatási tájékoztatást a könyvtárak kis többletkiadással vállalni tudják. (A könyvtárak az 1980-as évek óta egyébként is hangsúlyozzák tájékoztatási szerepüket.) A könyvtárat a helyi számítóközponttal és a tájékoztatással foglalkozó egyéb intézményekkel együtt a közigazgatás fejlesztési részlegéhez csatolták.

A közigazgatási információk egyébként a könyvtárak közérdekű tájékoztató tevékenységébe is beleillenek. Adatbázisok építhetők ki a közigazgatási szolgáltatásokról, az oktatásról, a döntésekről és döntéshozókról; ezeket aztán a könyvtári vagy akár az otthoni terminálokról lehet kérdezni. A könyvtárak szolgáltathatnak információkat szociális céllal is, pl. álláshelyekről, egyesületekről, eseményekről.

A közigazgatási részleg használhatja a könyvtár információs rendszerét és viszont: minden polgár otthonából kapcsolatot teremthet a könyvtárral saját terminálja révén. (A kétoldalú kommunikációt az elektronikus posta biztosítja.) A település könyvtára ily módon adatbankként üzemel. A könyvtár azért alkalmas erre a feladatra, mert útbaesik, egyszerűbben megközelíthető, mint a hivatalok, nyitvatartása kedvezőbb, személyzete szolgáltatás-centrikus.

Annak megítéléséhez, hogy javult-e a szolgáltatások színvonala a közigazgatási reform következtében, még évekre van szükség. A könyvtárak mindenestre szabadabbá váltak: kapcsolatba kerültek más intézményekkel; felgyorsult és ésszerűbbé vált a döntéshozatal; konkrét intézkedések nyomán javultak a szolgáltatások; megszűnt az állami felügyelet; Mikkeliben és Kuovolában újfajta könyvtári modell született. DE: sok tekintetben fennmaradt a régi területi szemlélet; új bürokratikus nehézségek merültek fel; csökkent a könyvtárak részvétele a helyi döntésekben; sok könyvtáros nem tud mit kezdeni a reformokkal; a finn könyvtárak színvonalas működését éppen az állami támogatás garantálta; az új modell fogadtatása nem egyértelműen kedvező.

(Hegyközi Ilona)

91/115

HOWORKA, Boleslaw: Samorząd terytorialny, organ administracji rządowej, biblioteka = Poradnik Bibl. 1990. 7-8.no. 3-8.p.

Helyi önkormányzatok, államigazgatási szervek, könyvtár

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek

Az állam és a helyi önkormányzatok viszonya Európában a középkortól kezdve az utóbbiak fokozatos térnyerésével jellemezhető. Lengyelországban a két világháború között az önkormányzatok jogainak elismerése mellett meglehetősen erős volt az államigazgatási „vonal” is. Ennek következtében az önkormányzatok gyakran és sok vonatkozásban ki voltak téve az állam közbeavatkozásainak.

1944-ben az önkormányzatok pozíciója a korábbiakhoz képest megerősödött. Ám ez nem tartott sokáig, mivel egy 1950. évi törvény a névleg fennmaradt önkormányzatokat állami felügyelet alá helyezte, illetve a hierarchizált államigazgatás eszközeivé degradálta. Egy 1983-ban hozott törvény aztán magát a megnevezést is kiiktatta a közhasználatból.

A helyi önkormányzatok visszaállítása 1990-ben következett be, amikor három sarkalatos törvény az európai normáknak megfelelően határozta meg feladataikat. Az államigazgatás az új törvényeknek megfelelően mindössze akkor szólhat bele az önkormányzatok tevékenységébe, ha azok törvénybe ütköző döntéseket hoznak.

A helyi önkormányzatok jogosítványai között egyebek mellett ott szerepel a könyvtár-élesztés, -összevonás és -megszüntetés joga, illetve a könyvtári ellátás biztosításának kötelezettsége is. A végrehajtási jogszabályok az 1968. évi könyvtári törvény vonatkozó paragrafusait ennek megfelelően változtatták meg.

Mindazonáltal a könyvtári törvény számos más paragrafusa „légüres térbe” került. Így nem dőlt el a vajdasági könyvtárak és az általuk ellátott feladatok (a helyi könyvtárellátás biztosítása, a területi módszertani tevékenység, a letéti ellátás, a regionális irodalom gyűjtése stb.) sorsa. (A szerző arra a következtetésre jut, hogy állami nyilvános könyvtári hálózatot kellene kialakítani

belőlük – bizonyos tanácsadói jogosítványokkal.)

Ezen felül a helyzetnek megfelelő szabályozásra vár az Állami Könyvtárügyi Tanács, a kulturális és művészetügyi miniszter jogköre, a könyvtárosok besorolásának kérdése, továbbá több olyan praktikus kérdés, mint amilyen a „községközi” könyvtárak létesítésének, a könyvtári álmányok védelmének stb. a kérdése. A következtetés: a könyvtári törvény megújítása a jelen körülmények között elkerülhetetlen.

(Futala Tibor)

91/116

WASILEWSKI, Juliusz: Co dalej? = Poradnik Bibl. 1990. 9.no. 3-6.p.

Hogyan tovább? (A területi közművelődési könyvtárak fenntartásának megváltozásáról.)

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek

A közművelődési könyvtárak további sorsa iránt Lengyelországban jogos aggodalmak merültek fel. Az önkormányzatokhoz való kerülés és az általános pénzhiány következtében e könyvtáraknak akár kétharmada is megszűnhet. Ez a folyamat már 1991-re megindulhat, minthogy akkortól fogva nem lesz központi kulturális alap, amely eddig úgy-ahogy életben tartotta az egész hálózatot.

Mindazonáltal időközben megszülettek azok az elképzelések is, amelyek realizálása esetén a legfontosabb intézményeket meg lehet óvni az enyészettől. Egy kulturális és művészetügyi minisztériumi körlevél kilátásba helyezi, hogy a közművelődési könyvtári hálózatba tartozó intézményeket differenciálni fogják. Így lesznek nemzeti intézmények (közjüket fog tartozni a két könyvtárosképző iskola is), amelyek központi (minisztériumi) költségvetéssel fognak működni. Ezen felül létrejönnek az állami könyvtárak (ide a volt vajdasági könyvtárakat sorolják, viszont a járásiakat még nem), amelyek költségvetését a vajdaságok adják. Végül maradnak az önkormányzati könyvtárak, ám ezek egy részének is vajdasági (rész)költségvetése lesz.

Két további, előkészületben lévő törvény is befolyásolhatja a közművelődési könyvtárak

sorsát. Az egyik a kulturális intézmények részleges vagy teljes privatizációját teszi majd lehetővé. Nem valószínű, hogy a közművelődési könyvtárak megvételéért túlságosan sokan fognak versengeni.

A másik előkészületben lévő törvény a kulturális tevékenységgel kapcsolatos. Ez egyfelől a „kulturális tevékenység”, másfelől a „kulturális intézmény” fogalmával él. A kulturális tevékenység a törvénytervezet értelmében nem más, mint jog a kulturális területen végzett magán-tevékenységre, a kulturális intézmény pedig tulajdonképpen regisztráltatás. Az önkormányzati könyvtárakra az utóbbi kötelezettség vonatkozik. A vele kapcsolatos félelmek arra vezethetők vissza, hogy egyik pontja a személyzet bérezését is a regisztráltatási intézményre bízza.

Voltak olyan javaslatok, hogy a kulturális tevékenységi törvény hatálybalépésével (ez 1991. január elseje lett volna) hatálytalanítsák az egész könyvtári törvényt. Szerencsére ezt sikerült megakadályozni, s így elhárítani veszélyét a közművelődési könyvtári hálózat teljes szétesésének.

Jelenleg két helyen is dolgoznak a könyvtári törvény megújításának előkészítésén. A kulturális és művészetügyi minisztériumi és a könyvtárosegyesületi változat annyiban közös, hogy mindkettő a részleges megújítás mellett foglal állást. A minisztériumi tervezet azonban körülhatároltabb, ui. csak a vajdasági szintig kívánja rendezni a közművelődési könyvtárak ügyét, míg az egyesületi a körzeti könyvtárak szintjéig.

(Futala Tibor)

Lásd még 123, 148, 168

Tudományos és szakkönyvtárak

91/117

HOADLEY, Irene B. – CORBIN, John: Up the beanstalk: an evolutionary organizational structure for libraries = Am.Lib. 21.vol. 1990. 7.no. 676-678.p. Bibliogr. 9 tétel.

Tervezet a könyvtárak korszerű szervezeti felépítésére

Általános tudományos könyvtár; Munkaszervezet

Néhány évtizede az egyetemi és tudományos könyvtárak több oldalról is erős külső nyomásnak vannak kitéve; olyan fejleményekkel szemben kell hatékonyságukat mérlegre tenni, mint az információrobbanás, az információ áruvá válása, a könyvtári anyagok, a munkaerő és a berendezések emelkedő költségei, az automatizálás és az információtechnológiák ugrásszerű fejlődése, versenyhelyzet kialakulása más információterjesztő szervezetekkel stb. Az a kérdés, hogy ezen könyvtárak hagyományos szervezeti felépítése alkalmas-e ezeknek a hatásoknak a megfelelő kezelésére, és ha nem, akkor milyen alapvető változtatásokra van szükség.

Az Egyesült Államokban az 1950-es évek óta a könyvtárakat hagyományosan a következő szempontok kombinációi szerint szervezik: funkció (állománygyarapítás, kölcsönzés, referenz stb.), tevékenység (rendelés, javítás stb.), használók (gyermek, felnőtt, egyetemista, stb.), földrajzi hely (fiókkönyvtárak), gyűjtőkör (képzőművészet, történelem stb.) és a dokumentumok formája (időszaki kiadványok, audiovizuális anyagok stb.) Azóta egyetlen szervezeti forma sem vívott ki meghatározó szerepet. A szerzők egy újszerű modellt javasolnak, hangsúlyozva, hogy nem szigorú mintának, hanem az egyéni igényekhez alakítandó keretrendszernek szánják. Modelljüket több előfeltételre építik, mondván, hogy ezek mellőzése gyengíti a szervezet hatékonyságát. A három fő előfeltétel a következő:

– állománygyarapításra, azaz saját tulajdonú dokumentumok beszerzésére kb. annyit fordítsanak, mint az információkhoz való hozzáférést biztosító eszközökre (pl. CD-ROM-adatbázisok);

– az online katalógus a könyvtár összes dokumentumtípusára terjedjen ki;

– a folyóiratokat ne automatikusan, folyamatosan rendeljék meg évről-évre, hanem akkor, amikor szükség van rájuk.

A szervezeti modell hat főosztályt tartalmaz – nézzük meg ezeket egyenként:

A beszerzési főosztály három részlegből áll, amelyek feladata egyenként: vásárlás, kölcsönkérés és bérleti használatba vétel, a dokumentum formájára való tekintet nélkül. Érdekesség, hogy a válogatás, azaz a gyarapítási javaslatok és döntések meghozatala nem itt történik.

A szervezési főosztály felelős a könyvtár katalógusrekordjainak előállításáért és karbantartásáért, vagyis a hagyományos katalogizálási funkciót venné át.

A gyűjtemények nevű főosztály feladata a könyvtár összes gyűjteményének alakítása-fejlesztése. Formátumra való tekintet nélkül itt szülnének meg az állománygyarapítási döntések, s ide tartozik az állományvédelmi (kötészet, fizikai feldolgozás és lopásvédelem) és a „szakgyűjtemények és archívumok” nevű részleg is.

Az ún. közvetítő főosztályhoz (interpretation) tartoznak a „referenz” és a „könyvtárhasználati képzés” nevű egységek és a letéti könyvtárak; ez utóbbiak azért, mert ezen állományok fizikai elkülönülése megkívánja, hogy mind a referenzszolgáltatás mind a könyvtárhasználati oktatás helyet kapjon bennük.

Az állományhasználati főosztály centralizálja az összes könyvtári anyag használatát, formától és helytől függetlenül, összehozva mindenfajta kölcsönzési és ehhez kapcsolódó tevékenységet (normál és könyvtárközi kölcsönzés, előjegyzés, raktárosi munka stb.). Itt kapnak helyet a speciális formátumok (mikroformák, szoftver, térképek stb.) gyűjteményei is, amelyek csak ezen kiadványok kölcsönzésével és karbantartásával foglalkoznak – a gyarapítás és a róluk való tájékoztatás a megfelelő központi egységben történik.

Az irányítási főosztály egységei a következőkkel foglalkoznak: költségvetés; épület, berendezések; személyzet; számítógépesítés; fejlesztés.

Az ismertetett szervezeti modell azt sugallja, hogy a könyvtárosoknak – fennmaradásuk érdekében – a jövőben másképpen célszerű a könyvtár feladatairól gondolkodniuk: a szolgáltatásokat nem a saját szempontjukból, hanem a használók szemszögéből kellene szemlélniük, akiket elsősorban az érdekel, hogy az általuk keresett információhoz minél hamarabb hozzájussanak, függetlenül az illető információ „csomagolásától”.

(Novák István)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

91/118

HAVENS, Carolyn: Teen suicide and the library = Public Libr.Q. 10.vol. 1990. 2.no. 33-42.p. Bibliogr.

Tizenévesek öngyilkossága és a könyvtár

Beteg olvasó; Ifjúsági könyvtár; Ifjúsági olvasó

A tizenévesek öngyilkossága sokakat érintő probléma, előfordulása napjainkban drámai módon egyre gyakoribbá válik. Részben a tizenévesek izgatott lelkiállapotával függ össze. A könyvtárosok és a könyvtárak közvetlenül és közvetve egyaránt bekapcsolódhatnak e probléma megoldásába. A könyvtárosokat arra kérik, hogy pártfogolják a fiatal felnőtteket, ehhez az Amerikai Könyvtáregyesület ajánlásokat állított össze az őket fogadó könyvtári részlegek számára. A közművelődési könyvtárak közvetlenül úgy tudnának segíteni, hogy olyan programokat szponzorálnának, amelyek a fiataloknak segítenének az ideges és depressziós lelkiállapotot megszüntetni, illetve a szülőknek és pedagógusoknak a veszélyeztetett tizenéveseket felismerni, és a társadalom figyelmét növelni e probléma iránt. A könyvtárosoknak, akik arra gyanakodnak, hogy egy tizenéves használó vagy akár egy könyvtáros öngyilkosságra készül, közbe kell avatkozniuk, lehetőség szerint erre szakosodott tanácsadóhoz vagy intézményhez irányítva a fiatal felnőttet. (Autoref.)

Iskolai könyvtárak

Lásd 151

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

91/119

JACOB, Merle: Get it in writing: a collection development plan for the Skokie Public Library = Libr.J. 115.vol. 1990. 14.no. 166-169.p. Bibliogr.

Rögzítsük írásban – állományalakítási terv a Skokie Public Library-ben

Állományalakítás; Irányelvek -könyvtári

A Skokie Public Library-ben az állománygyarapítás válogatási szempontjait 25 éve írták le utoljára. A szisztematikus selejtezés érdekében, az online kölcsönzési rendszer lehetőségeivel élve elhatározták, hogy állományalakítási politikájukat írásban rögzítik.

A gyarapító könyvtárosok számára három kérdőívet állítottak össze. A kitöltésre egy-egy hónap állt rendelkezésükre. Az első kérdőív a selejtezésre vonatkozott: témakörönként vizsgálta, hogy a selejtezés megfelelő-e, kielégítő-e, mekkora az időigénye, milyen gyakran van rá szükség, milyen segédletek alapján. – A második kérdőív a rendelési folyamatot vizsgálta: a kiválasztás tényezőit, a segédleteket, a többes példányok kérdését. – A harmadik kérdőív a retrospektív és a jövőbeni gyarapítást tekintette át: a visszamenőleges gyarapítás szükségességére, a segédletekre, a folyóirat-állomány hiányaira, a lemondandó előfizetésekre, a mikrofilmlapos folyóirat-változatokra tért ki.

A program koordinátora hetente két Dewey-szám vagy dokumentumtípus kérdőíveit tekintette át és vitatta meg a kitöltő szakemberrel. A gépi kölcsönzésnyilvántartásból nyert adatok hasznos adalékokat szolgáltattak a gyűjtemény behatárolásához. A megbeszélések során a könyvtár személyzete pontosította a dokumentum összeállításának elveit. A munkába később bekapcsolódott a feldolgozó, a kölcsönzési és az ifjúsági részleg vezetője is.

Maga a dokumentum a következő részekből áll: a célok ismertetése, állománypolitikai kérdések, eljárások, végül részlegenkénti elemzés Dewey-számok vagy témák alapján (felépítése: a gyűjteményrész ismertetése, befolyásoló tényezők, gyarapítási terv, őrzés és törlés, fejlesztési elképzelések). Ezután minden egyes Dewey-szám, téma vagy dokumentumtípus esetében feltüntették a jelenlegi és a jövőre tervezett gyűjtés szintjét. A dokumentumban leírták a gyarapítási elképzelések revíziójának módszerét is. (A cikket a gyarapítási útmutató „Történelem és útleírások” része illusztrálja.)

A dokumentum másfél év alatt készült el, jóváhagyta a könyvtár tanácsa. Terjedelme 115 ol-

dal. Világosan leírja a válogatók teendőit és a válogatás módszereit, rögzíti a gyűjtemény fejlesztésének tervét. Olyan jól sikerült, hogy a Közművelődési Könyvtárak Egyesülete (PLA) kiadni készül.

(Hegyközi Ilona)

91/120

STRÄTER, Hans – STRÄTER, Elisabeth: Die Einsatzmöglichkeiten der neuen ekz-Datenbank für die Vermittlung und Erschliessung Schöner Literatur = Buch Bibl. 42.Jg. 1990. 8.no. 640-644.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az ekz (a reutlingeni Könyvtárellátó) új adatbázisának alkalmazási lehetőségei a szépirodalom közvetítésében és feltárásában

Adatbázis; Állománygyarapítási tanácsadó; Szépirodalom; Tárgyi feltárás

A Lektorátus-kooperáció által működtetett „Informationsdienst” (bővebb leírását ld.: 91/121) nemcsak az új könyvek és más dokumentumok piacának áttekintéséhez és a beszerzési döntéshez ad kurrens tájékoztatást, hanem az ismertett művek adatainak és recenziójának utólagos visszakeresését is lehetővé teszi. Az évi mintegy 10 ezer tételt tartalmazó „teljes kiadás” adatait a berlini Német Könyvtári Intézetben számítógépen tárolják. (A cikk írásakor 35 ezer dokumentumegység adatai álltak rendelkezésre.)

Az adatbankban a következők alapján lehet keresni: a szerző, a cím bármelyik szava, egyéb bibliográfiai adat (kiadó, év, ISBN-szám), az Általános Könyvtári Osztályozási Rendszer (ASB) jelzetei, tárgyszavak. Az adatbankot bármelyik könyvtár használhatja, a legkisebb is, mindössze az alábbi eszközökkel kell rendelkeznie: 1. személyi számítógép winchesterrel (10 megabyte) és hajlékonylemez-meghajtóval (2500 DM); 2. akusztikai csatlakozó (200 DM); 3. kommunikációs szoftver, pl. Genesys (1000 DM); 4. esetleg: nyomtató (700 DM). 1990 végéig a használat díjmentes volt, csak a telefonköltség jelentett kiadást.

Az adatbank egyedülálló lehetőséget kínál a közművelődési könyvtárosok régi vágyainak

megvalósítására: a szépirodalom tartalmi (és egyéb gyakorlati szempontok szerinti) feltárássá. A művek értékelésénél figyelembe vették a korábbi ilyen irányú könyvtárosi kísérleteket, mindenekelőtt Pejtersen és Austin a 70-es években kifejlesztett és publikált rendszerét. A gépi feldolgozás azonban most lehetővé tette a szempontok bővítését is.

Jelenleg a szépirodalmi művek értékelése az Informationsdienstben tíz kategória szerint történik, ennek megfelelően a művek tízféle szempont alapján kereshetők vissza:

1. A cselekmény (2-3 mondatban).
2. A cselekmény helyszíne (pl. „Tengerparti kisváros Norvégiában”).
3. Társadalmi környezet (pl. „Ipari környezet” – „Hegedűkészítő család, zenei milió”).
4. A cselekmény időpontja (pl. „1982 körül”).
5. Az előadásmód (pl. „izgalmas” – „humoros”).
6. A szerzői szándék (pl. „A szerző életbölcseégeket hirdet”).
7. Közérthetőség, a megértéshez szükséges szint (pl. „Világos, egyszerű mondatok” – „A hájzói szakkifejezések megértését rövid szógyűjtemény segíti”).
8. Kapcsolódás más művekhez vagy szerzőkhöz.
9. Műfaj (pl. „Kalandregény” – „Művészregény”).
10. Könyvtári hasznosíthatósága. Ajánlás (pl. „Minden könyvtár számára ajánlott”).

(Katsányi Sándor)

91/121

ROTHBART, Otto-Rudolf: Die Lektoratskooperation – Aufgabe, Organisation, Entwicklungsstand = Bibliothekar. 44.Jg. 1990. 8.no. 475-477.p.

Gyarapítási tanácsadás az NSZK-ban – feladatok, szervezési kérdések, helyzetkép

Állománygyarapítási tanácsadó

Németországban régi hagyományokra épül a könyvpiac könyvtárosi szemmel történő, intézményesen szervezett áttekintése és az erről adott írásos (újban: gépi) tájékoztatás. Már a századfordulót követő években rendszeres ismertetést kaptak a népkönyvtárosok a számukra

ajánlott újdonságokról „Népkönyvtári lapok” címmel, a II. világháború után pedig már 1948-ban megindult a tájékoztatás, akkor még ideológiai (népművelői-pedagógiai) megfontolásokból. Ma a megjelenő művek tömege kényszerít az előzetes válogatásra és bemutatásra. Évente 60-70 ezer mű jelenik meg német nyelven, ebből kell kiválogatni azt a kb. 10 ezer címet, mely a közművelődési könyvtárak számára releváns, s melynek beszerzése anyagilag nem lehetetlen.

A cikk az egykori NDK könyvtárosait ismerteti meg azzal az intézménnyel, melynek szolgáltatásait a nyugatnémet kollégák rutinosan használják: az új könyvekről tájékoztató ún. Lektorátuskooperációval. E vállalkozás célja, hogy a megjelent új művek jegyzékének összeállításával, tágabb és szűkebb körű válogatással és a művek ismertetésével megkönnyítse a közművelődési könyvtárak állománygyarapítási döntéseit. Az együttműködésben részt vesz: a Német Könyvtárak Szövetsége, a Közművelődési Könyvtárosok Egyesülete és a Könyvtárellátó (ekz). Munkamegosztásuk: a Könyvtárak Szövetsége biztosítja a szaklektorokat a könyvpiac teljes körű áttekintésére, a Közművelődési Könyvtárosok Egyesülete a szakszerű könyvismertetési munkát, a Könyvtárellátó pedig fizet mindezt.

A könyvtermést áttekintő lektorok munkája a nemzeti könyvtár (Deutsche Bibliothek, Frankfurt am Main) adatszolgáltatására épül. A recenzió megírásához a Könyvtárellátó megszerzi az adott mű nyomdai mintapéldányát is. A recenzenseket a Könyvtárosok Egyesületének megbízásából a Buch und Bibliothek folyóirat szerkesztősége toborozza, ő szervezi munkájukat is, a tiszteletdíjat viszont a Könyvtárellátó fizeti. (Könyvismertetésenként átlag 40 márkát, 1989-ben összesen 250 ezer márkát.) Ugyancsak a Könyvtárellátó gondoskodik a könyvjegyzékeket és az ismertetéseket tartalmazó tájékoztató jegyzékek kiadásáról is. A következő jegyzékek jelennek meg:

– „ekz – Informationsdienst, teljes kiadás” – ára 1990 első felében 1877 DM.

– „ekz – Informationsdienst, válogatott kiadás” – ára 276 DM.

– Fachstellen-Empfehlungsliste „Neue Bücher”; az állami könyvtári módszertani központok által javasolt könyvajánlások, ára 7,30 DM.

A Lektorátus évente 9 ezer német nyelvű könyv számbavételét tervezi (hétezer ismeretközlő, ezer-ezer szépirodalmi ill. ifjúsági mű). A gyakorlatban a számbavett művek mennyisége

eléri a tízezeret. 1987-ben „Ergänzungs-ID” kiegészítő sorozat indult, közel kétezer cím feldolgozására. (Féléves ára 336 DM)

A Lektorátus a könyveken kívül egyéb médiákat is feldolgoz jegyzékein, pl. hangzó anyagokat, videokazettákat, játékokat; adatbázisa pedig lehetővé teszi az utólagos visszakeresést is.

(Katsányi Sándor)

91/122

JACKEL, Manfred – RINGLEB, Joachim: KOAKZ – Computergestützte Akzession für kleinere Bibliotheken = ABI-Tech. 10.Jg. 1990. 3.no. 229-232.p.

A KOAKZ – számítógépes gyarapítási szoftver kisebb könyvtárak számára

Gépi állománygyarapítás; Szoftver

A kis- és középkönyvtárak számára alig létezik számítógépes állománygyarapító rendszer, legalábbis elérhető áron. A katalogizáló rendszerek a gyarapítást általában csak mellékesen kezelik. Több intézmény (Teilbibliothek Koblenz der Universität Koblenz-Landau, Institut für Informatik) együttműködésével olyan rendszert készítettek, amelyik elsősorban monográfiákat képes kezelni. A KOAKZ (Koblenzer Akzessionssystem) használatához egy IBM-PC szükséges keménylemezrel, és egy nyomtató.

A KOAKZ menüvezérelt program. A főmenünek az alábbi kínálata van: 1. Beszerzendők, 2. Megrendelve, 3. Reklamálva, 4. Statisztika, 5. Átemelt állomány, 6. Nyomatás, 7. Adatgondozás.

A Beszerzendők fájlba a RAK szerinti legfontosabb adatelemekkel kerülnek be a címek. Az árat, a szállítót, a megrendelő nevét és a költségvetési rovatot is tartalmazzák a rekordok. A külföldi szállítóknál történő megrendelésekhez automatikusan számítja ki a rendszer az árat tízfélé valutában. Keresni lehet a fájlban szerző, cím, ISBN szám, szakterület, szállító és egy speciális keresési szempont alapján. Böngésző üzemmódban a teljes állomány áttekinthető és szükség szerint kiválaszthatók a rekordok. Az egyes címekből tetszőleges számú katalóguscédula nyomtatható, így küldik a megrendeléseket a szállítókhöz. A kinyomatás után az egyes címeket a rendszer külső állományba helyezi,

ahonnan azok később a Megrendelve, ill. Reklamálva opciókkal érhetőek el.

A Megrendelve opcióval történik az adatok módosítása, törlése, ill. a leltározás. A rekordokban szereplő adatok kiegészíthetők, ami a későbbi katalogizálási munkát lényegesen megkönnyítheti vagy akár helyettesítheti is. Az így kiegészített adatokkal ismét nyomtatható cédula.

A Reklamálva opció segítségével jegyzék készülhet azokról a könyvekről, amelyek megadott határidőig nem érkeztek be, ezek is kinyomtathatók cédula formában a szállítók számára.

A Statisztika az árak összesítését, átlagszámítást, nyelvek stb. szerinti darabszám-összesítést végez.

Az Átemelt állomány opcióval a mindenkori éves beszerzések rekordjai kerülnek leltár után egy fájlba, amiből év végén nyomtatott jegyzék vagy leltárkönyv készülhet. Az itt található rekordoknak a Siemens SIKAT nevű katalogizálási rendszerébe való konvertálásán most dolgoznak. A leltározott címeket képes a KOAKZ tovább is kezelni, amennyiben erre igény van.

A Nyomatás opcióval végtelenített katalóguskártyákra történik a címek kinyomtatása, az igényeknek megfelelő rendezés után. A könyvtár nevét, címét és a formanyomtatványt automatikusan állítja elő a rendszer.

Az Adatgondozás a megrendelésekkel kapcsolatos adatok aktualizálására szolgál (szállítók, könyvkereskedők címei, szakcsoportok neve). Itt választható ki a nyomtatási formátum is (katalóguscédula, jegyzék, leltárkönyv).

A KOAKZ a dBASE-III adatbáziskezelővel készült és Clipperrel fordították le. Az adatokhoz való gyorsabb hozzáférést nyolc indexfájl biztosítja. A rendszert nagy adatbiztonsággal szervezték, mind az egyes rekordok leltározás utáni törlését, mind pedig a lemezre történő mentést tekintve.

A KOAKZ rendszert 1988-ban kezdték el használni Koblenzben. A mintegy hatezres évi gyarapodáshoz 500-700 új rendelést szükséges kezelni, amelyet egy Olivetti PCS 286 márkájú AT-gépen a rendszer segítségével egyetlen munkaerő képes elvégezni.

(Kovács Lászlóné)

91/123

GRIHANOV, Ū.A.: Novoe v komplektovanii fondov massovyh bibliotek = Aktual.Vopr.Bibl.Rab. 1990. 126-137.p.

Új vonások a szovjet közművelődési könyvtárak gyarapításában

Állománygyarapítás; Közművelődési könyvtár

A szovjet könyvkiadás folyamata demokratizálódik, a kiadók már nem csak az előre betervezett műveket adhatják ki, és távlati terveik összeállításakor figyelembe kell venniük az olvasók igényeit is. A könyvtárak is közvetlenül beleszólhatnak a tervezett könyvek összetételébe és példányszámába (1987 óta a moszkvai nagykönyvtárak képviselői részt vesznek a központi kiadók tanácsadó testületében, és hasonló együttműködést terveznek a helyi kiadókkal is).

A Kulturális Minisztérium és az Össz-szövetségi Kiadói Tanács 1991-93-ra távlati programot állít össze a könyvtárak által igényelt könyvek új-rakiadásáról. A program sikere nagymértékben függ az állománygyarapítók munkájától, ugyanis nekik kell közvetíteniük az olvasói igényeket a Lenin Könyvtárba. Tervezik fontos hivatalos és enciklopédikus művek, kézikönyvek kiadását is.

A könyvkereskedelem köteles elsőbbséget biztosítani a könyvtáraknak. A készlet 20%-át a könyvtárak számára tartja fenn; a Könyvtárellátónak átadott könyvek 50-55%-a szépirodalom; soronkívül és teljességgel ki kell elégíteni a könyvtárak szak- és kézikönyvekre vonatkozó igényeit; az aktuális társadalmi-politikai tematikájú irodalommal a megjelenés után max. 10 nap alatt el kell látni a könyvtárakat. A könyvtáraknak meg kell tagadniuk az érdektelen könyvek átvételét a Könyvtárellátónál a megrendelt, de már kifogyott könyvek helyett. Az eddigi gyakorlattal ugyanis éppen a könyvtárak legitimálják a rossz könyvkiadást, és mellesleg pazarolják a gyarapítási keretüket.

Az állomány minősége attól függ, hogy a könyvtárak garantáltan megkapják a legjobb, legkeresettebb könyveket. Ezt elvben jogszabály biztosítja a számukra, de a valóságban hatása alig érzékelhető. A 70-es években létrehozott ún. könyvtári sorozat összetételének meghatározásába 1987 óta a nemzeti könyvtár – a könyvtárak körében végzett előzetes igényfelmérés alapján – is beleszól. A sorozat ma már nemcsak a közművelődési, hanem a felsőoktatási és iskolai könyvtárak számára is hozzáférhető.

Az állomány minőségét alapvetően az ún. törzsállomány összetétele határozza meg. 1988-

ban mintakatalógust adtak ki a belevágó orosz nyelvű művekről, és hasonlók már néhány köztársaságban is megjelentek a nemzeti irodalom klasszikus alkotásairól. Ezek a „minimumlisták” csak segítik a gyarapítókat, de a könyvtár állományát a szolgált közösség érdekei szerint kell összeállítani. — Az av-anyagok közül egyelőre csak a diafilmek gyarapításához nyújtanak központi segítséget. Külön problémát okoz a közművelődési könyvtárak számára a szak- és ismeretterjesztő irodalom beszerzése, mivel minden könyvtárnak a saját olvasóközönsége igényei alapján kell az állomány szakterületi összetételét meghatároznia.

Az elavult könyvek (főként a társadalmi-politikai és történelmi kiadványok) selejtezésében két véglet van: vagy a régi félelmek és bürokratikus hagyományok miatt nem merik kezdeményezni, vagy a minisztérium józan megfontolásra intő körlevele ellenére minden 1985-ig megjelent ilyen tárgyú művet válogatás nélkül ki akarnak dobni. A nem vagy kevéssé használt irodalomtól (a központosított rendszerekben az állomány mintegy 40%-a) szintén nem egyszerű megszabadulni: hosszas felajánlási procedúra után lehet a lakossági értékesítéssel, majd a zúzdába küldéssel próbálkozni.

Az állománykivonás során a könyvtáros és az olvasói közösség gazda módján bánjon az állománnyal. Azt, hogy mit és milyen mennyiségben kell megtartani vagy kivonni, az olvasók valódi igényei határozzák meg, és ez a pangás időszakának irodalmára is vonatkozik.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 124-125, 152, 159, 170

Különgyűjtemények

91/124

LUBRANO, John: The antiquarian music dealer and the music librarian = Notes. 47.vol. 1990. 1.no. 21-27.p.

A zenei antikvárius és a zenei könyvtáros kapcsolata

Állománygyarapítás; Antikvárium; Zenei könyvtár

Jóllehet világszerte több ezer a könyvekkel és a kéziratokkal foglalkozó antikváriumok száma, nyugodtan állíthatjuk, hogy a csupán zenével foglalkozó antikváriusok száma nem több harminc-negyvennél. A cikk a régi, ritka zenei dokumentumokkal kereskedő antikváriusok és a zenei könyvtárosok kapcsolatáról szól.

A szerző akkor kezdett zenei anyagokkal is foglalkozni a boltjában, mikor Sam Orlinick zenei antikváriussal közelebbi kapcsolatba került, majd Orlinick halála után hozzákerült a gyűjteménye is, amelynek katalógizálása évekig folyt. A zenei antikvárius elsődlegesen üzletember és nem tudós. Csupán az üzlet tárgyai, a ritka, értékes zenei dokumentumok tartoznak a tudomány világába. A megfelelő állomány megszerzésének igen sok forrása van, ezek közé tartoznak az aukciók és a zenei könyvtárak is. Igen sok zenei könyvtár ad el ugyanis zenei dokumentumokat – kéziratokat – a zenei antikváriumoknak.

Nagyon lényeges, hogy a könyvtárak a számukra nem lényeges zenei dokumentumokat – duplumok, a gyűjtőkörbe nem tartozók stb. – úgy tárolják, hogy az antikvárius megismerkedhessen az állományuk teljességével. Az antikvárius és a zenei könyvtáros között egyértelmű, korrekt üzleti kapcsolatnak kell kialakulnia. Ennek három formája van: a könyvtáros és az antikvárius megállapodik az árban, a könyvtár átadja a megvásárlandó dokumentumot, az antikvárius pedig a pénzüsszeget. A második lehetőség, hogy a könyvtár nem pénzt kér, hanem egy másik zenei ritkaságot, azaz cserekapcsolatra lépnek. A harmadik lehetőség, hogy a könyvtár bizományba adja át az antikváriumnak eladásra szánt dokumentumait.

Az antikváriumokban a zenei dokumentumokat éppen úgy kezelik, mint a könyvtárakban. Az újonnan vásárolt anyagokat csak a feltárás, katalógizálás után helyezik el az állományban. A bolt referenz-állománya lehetővé teszi, hogy a kéziratokat, ritkaságokat is beazonosítsák. Évente két-három alkalommal kiadják a bolt állományának teljes jegyzékét. Vannak olyan zenei művek, amelyek be sem kerülnek a katalógusba, mert a vásárlás után azonnal felajánlják magánszemélyeknek, vagy könyvtáraknak.

Az antikvárius munka egyik legérdekesebb területe a dokumentumok értékbecslése. A becslőkre nagy felelősség hárul, lényeges a szakmai tudásuk és elfogulatlanságuk. Egy-egy ritka könyvekkel és kéziratokkal foglalkozó becslős

óradíja 75 és 150 dollár között mozog. Amennyiben egy-egy könyvtár nincs egészen tisztában az eladásra szánt állományrészének értékével, mindenképpen igénybe kell vennie a becslős szakértelmét. A zenei antikváriusok és a zenei könyvtárosok szorosabb kapcsolata az utóbbi 10-15 évben sokat fejlődött. A további együttműködést elősegíthetné, ha a könyvtárak állománygyarapítási keretében lenne egy elkülönített rész az antikvár vásárlások céljára.

(Skaliczki Judit)

Lásd még 147

Raktározás

91/125

LARSEN, Svend: Strukturtilpasning eller trussel mod kulturen? Traek af den vesttyske debat om magasinbehov og kassation i de videnskabelige biblioteker = Nord.Tidskr.Bok- Biblioteksvas. 77.arg. 1990. 2.no. 50-58.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Dán vélemény a tudományos könyvtárak állományának apasztásáról és a tároló könyvtárakról folytatott német vitával kapcsolatban

Állományapasztás; Tároló könyvtár

Dániában sok nagykönyvtár küzd raktári helyhiánnyal. A Kulturális Minisztérium felkérte a Nemzeti Könyvtáros Hivatalának bizottságát, hogy vizsgálja meg, van-e lehetőség a helyigény csökkentésére selejtezéssel, ill. van-e szükségük a tudományos könyvtáraknak tároló könyvtárra. A vizsgálat során tanulságosnak találták a témával kapcsolatos NSZK-beli vita, feltételezések és megoldások tanulmányozását.

A vitát a Wissenschaftsrat (a Tudományos Tanács – egy tanácsadó és koordinációs szervezet) 1986-os jelentése váltotta ki. Az új raktárak beruházási igénye olyan nagy lenne, hogy más sürgős igények kielégítésével (pl. számítógépes könyvtári rendszerek létesítésével) egyidejűleg létesítésükre nem kerülhetne sor. Ezért a raktári helyigény csökkentésére a jelentés a következő-

ket javasolta: a) a gyarapodás mérséklése (pl. lemondás az ajándékokról és cserekiadványokról), b) a disszertációk publikálásával kapcsolatos szabályozás módosítása (a tudományos könyvtárak gyarapodása e dokumentumtípusból évente 5-10 ezer tétel), c) a ritkán használt dokumentumok tároló könyvtári elhelyezése. Külön tároló könyvtár létesítése helyett azt ajánlotta a jelentés, hogy néhány már meglévő könyvtárat bizzanak meg archív megőrzéssel.

Az ajánlások erőteljes tiltakozást váltottak ki. Az elvi ellenvetések a nagy, átfogó gyűjtemények létesítésével kapcsolatos európai hagyományokon alapulnak. A gyakorlati ellenvetések szerint a selejtezés és a tároló könyvtári elhelyezés annyira költséges lenne, hogy a kívánt megtakarítás nem lenne elérhető. Ezen túlmenően a szolgáltatások is károsodnának, a könyvtárközi kölcsönzések számának növekedése miatt.

Az ajánlások bírálói hajlamosak elfeledkezni arról, hogy az erőforrások szegényesek, és a feladatokat fontossági sorrendbe kell rendezni (amit az ajánlások meg is tesznek). Azt javasolják, hogy a korlátozott erőforrásokat használják fel arra, hogy több dokumentum váljon könnyebben hozzáférhetővé (sok régebbi könyvtárban vannak ui. zárt raktárak), és hogy készüljön a könyvtárak gyűjteményéről online katalógus, az egyszerű lelőhely-megállapítás érdekében.

A német vita tanulsága a dán könyvtárak számára: a könyvtárak új helyzetben vannak, új igényekkel szembesülnek, miközben a rendelkezésükre álló pénz csökkent. Ez a helyzet szakmai kihívást jelent, a hagyományos megoldások már nem alkalmazhatók.

(Autoref.)

91/126

JYLHA-PYYKÖNEN, Annu: A national repository library: the Finnish solution = Interlend.Doc. Supply. 18.vol. 1990. 3.no. 98-100.p.

Egy országos tároló könyvtár létrehozása: a finn megoldás

Tároló könyvtár

Finnországban 20 egyetemi és egyéb felsőoktatási könyvtári hálózat, 10 tudományos központi könyvtár és mintegy 1000 közművelődési

könyvtár működik. Összállományuk egy 1987. évi felmérés szerint mintegy 45 millió kötet, az évi növekedés a tudományos könyvtárak esetében 3-4%-os, a közművelődési könyvtáraknál pedig kb. 6%-os.

Az Országos Tároló Könyvtár (OTK) létesítésének gondolata az 1970-es évek végén merült fel. Előkészítésében fontos szerepet töltött be a Finn Tudományos Tájékoztatási és Szakkönyvtári Tanács. A Tanács az egyetemi könyvtárak raktározási problémáinak megoldására háromlépcsős javaslatot dolgozott ki:

- az egyetemi könyvtáraknak – a gyűjtőköri együttműködésben szerepet vállaló könyvtárak kivételével – raktári nehézségeik enyhítése érdekében állományuk évi növekedését 50%-kal csökkenteniük kell, tehát ki kell alakítaniuk állományasztási politikájukat;

- az állományból kivont dokumentumokat át kell adniuk egy központi tároló könyvtárnak;

- az anyag hozzáférhetőségét javítaniuk kell szolgáltatásaik továbbfejlesztésével és könyvtárközi együttműködés révén.

Az OTK létesítéséről szóló törvényjavaslat március 1-jével lépett életbe. A tároló könyvtár megvalósítására – a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alatt – Kuopióban került sor egy 1975-ben hivatali és raktári célokra épült épületben. Mintegy 5 évnyi gyarapodás befogadására van hely, évenként 5000 méternyi polcigénnyel számolva. Az épület további részeinek igénybevétele és megfelelő berendezéssel való ellátása kb. 40 évre biztosíthatja az OTK helyigényét, mintegy 300 000 folyóméter raktári polc beállításával.

Az OTK működését igazgató tanács ellenőrzi, amelynek tagjai a Művelődésügyi Minisztérium, az egyetemi könyvtárak és egyéb tudományos könyvtárak, valamint a közművelődési könyvtárak képviselői. Az OTK irányelveket ad ki a részére átadandó anyagok válogatására és átadására vonatkozóan, és erőforrásaihoz képest gondoskodik a szállításhoz szükséges személyzetről és költségekről is.

Az OTK-nak átadott dokumentumok a tulajdonába kerülnek. Minden dokumentumból és annak valamennyi kiadásából 1-1 példányt őriz meg. Hírlapokat, audiovizuális anyagokat és történeti értékű műveket nem vesz át a könyvtáraktól.

Az anyag tárolása numerus kurrensben történik a polcok optimális kihasználása érdekében. Az állományról számítógépes katalógus készül

VTLS (Virginia Technical Library System) rendszerben, amelyet az egyetemi könyvtárak is használnak központi katalógusukhoz. Valamennyi tétel katalogizálásra kerül, de csak a legszükségesebb adatokkal. Az OTK katalógusai hozzáférhetőek más könyvtárak számára is a számítógépes rendszer útján, mikrofilmlapon vagy kötetben.

Az OTK induló személyzete 8 fő volt, a közeli jövőben várhatóan 16 főre fog emelkedni.

Az OTK szolgáltatásai térítés nélkül vehetők igénybe. A kérések telex, facsimile, számítógép, telefon vagy posta útján juttathatók el. A hiányzó adatokat az OTK kiegészítő sajtó forrásai alapján, de tájékoztatói szolgáltatást nem nyújt. Az épületben megvan a lehetőség kutatótevékenység végzésére is.

1988-ban, a tényleges működés megkezdése előtt körleveles felmérést végeztek az érintett könyvtárak körében, hogy hajlandók-e és készek-e anyagot átadni az OTK-nak. A megkérdezett 70 könyvtár mintegy 15.000 méternyi raktári polcot igényelt, 60%-ban könyvek számára.

Az Országos Tároló Könyvtár feladatkörének bővítése kézenfekvő: egyrészt a hírlapok és audiovizuális anyagok tárolása, másrészt a beérkezett és feleslegessé váló duplumanyag újraelosztása (vagyis clearing-house-szerű funkció) merül fel. A finn Unesco-bizottság hasznosnak tartaná, ha a fölőspéldányokból a fejlődő országok is részesedhetnének.

(Balázs János)

Feldolgozó munka

91/127

MORSE, Helen – HOLLAND, Matthew: Cataloguing av materials on DOBIS/LIBIS = Audiov.Lib. 15.vol. 1989. 3.no. 134-141.p.

Audiovizuális anyagok feldolgozása DOBIS/LIBIS-ben

Audiovizuális anyag; Gépi dokumentumleírás; Gépi osztályozás; Integrált gépi rendszer

A Bristol Műszaki Egyetem Könyvtárában 1986-ban vezették be az IBM DOBIS/LIBIS integrált számítógépes rendszerét. A cikk azokról a

problémákról és megoldási módjaikról szól, amelyekkel az audiovizuális anyagok feldolgozása során találkoztak. Minden olyan könyvtár található magának aktuális tanácsokat a cikkben, ahol audiovizuális anyagok számítógépes feldolgozása folyik, függetlenül attól, hogy DOBIS/LIBIS vagy más rendszerben.

91/128

BROADWAY, Rita – QUALLS, Jane: Retrospective conversion of periodicals: a shoestring experience = Ser.Lib. 15.vol. 1988. 1/2.no. 99-111.p.

Folyóirat-állomány retrospektív konverziója: egy olcsó megoldás

Folyóiratkatalógus; Gépi folyóiratkezelés; Konverzió; Letöltés

A Memphis State University könyvtára 1979-ben kezdett hozzá a monográfiák katalógusának konvertálásához az OCLC adatbázisának felhasználásával, így kézenfekvőnek tűnt, hogy a mindeddig katalogizálatlan folyóirat-állomány gépreviteléhez is az OCLC MARC-S rekordjainak átvételével kezdjenek hozzá. Azonban a programhoz semmiféle plusz anyagi forrás nem állt rendelkezésre sem felszerelésre, sem személyzetre, így az egész munkát a napi feladatok közé illesztve, részidőben kellett elvégezni. Így a mintegy 5000 kurrens és 14 000 retrospektív címet tartalmazó állomány gépi fájljának kialakítása végtelen folyamatnak tűnt, ami sok esetben elkedvetlenítette a személyzetet, olyannyira, hogy többen kiléptek.

A folyóirat-állomány addig csak cím szerint, a kardex-nyilvántartásból volt hozzáférhető, így a szabványos bibliográfiai leírást, részletes állományadatokat és tárgyi feltárást is biztosító adatbázist a kisszámú, túlterhelt és nem eléggé képzett személyzet csak a Katalogizáló Osztály közreműködésével tudta létrehozni. Csak azon az osztályon rendelkeztek összekötéssel az OCLC adatbázisához, az erre szolgáló terminálok pedig az osztály napi munkájához is le voltak foglalva.

Első lépésként a projektben résztvevő személyzetet házi továbbképzésben részesítették. Megismerkedtek az OCLC rekordformátumával

az időszaki kiadványokat illetően, megtanultak az adatbázisban keresni, foglalkoztak a Library of Congress tárgyszórendszerével és az AACR2-vel. Ezután egy 300 folyóiratról álló kis gyűjteményen kipróbálták a folyamatot: leltárt készítettek, leválogatták a megfelelő rekordokat az OCLC adatbázisából, majd megfelelően kiegészítették és megszerkesztették azokat. Ezután a Központi Könyvtár folyóiratállományának leltározása következtetett manuálisan kitöltött adatlapokra, melyek az illető folyóirat címét, címváltozásait és a részletes állományadatokat tartalmazták. A gépi rekordok kiegészítésénél ezekről dolgoztak. Ezután valamennyi címet és megváltozott címet kikeresették az adatbázisból és kinyomtatták ezeket a rekordokat, majd összekapcsolták az egy folyóirathoz tartozókat. Az OCLC adatbázisából azokat a rekordokat válogatták le, melyeket az LC vagy más, a leírás helyességéért felelősséget vállaló intézmény („Conser library”) vitt be, és a lehető legtöbb adatot tartalmazták. Arra is figyelemmel voltak, hogy a rekord az eredetit, a papír- vagy mikrofilmmásolatot írja-e le; annak megfelelően, hogy a könyvtár állományában az illető folyóirat milyen formában van meg. Ezután a rekordokat kiegészítették a helyi állományadatokkal, a közölt tárgyszavakat verifikálták ill. átszerkesztették, a névformákat egységesítették és hozzáírták a könyvtárspecifikus adatokat (raktári jelzet, példányszám, kötött ill. mikrofilmezett egységek jelölése stb.). Az így átszerkesztett rekordokat a Katalogizáló Osztály vitte be az OCLC adatbázisába és a könyvtár online katalógusába (CLSI LIBS 100). A gyarapodást a meglévő rekordokhoz már a Folyóirattár személyzete írja hozzá egy Apple IIe típusú számítógéppel. A manuális nyilvántartást akkor fogják megszüntetni, amikor a rekordok zöme már gépen lesz, addig párhuzamosan aktualizálják mindkettőt.

(Kaposváriné Dányi Éva)

91/129

MACLELLAND, Joe: Computers, databases and thesauri = *Aslib Proc.* 42.vol. 1990. 7/8.no. 201-205.p.

Számítógépek, adatbázisok és tézauruszok

Adatbázis; Tézaurusz

A számítógépi programok kétféle megközelítést használnak tézauruszépítésre és -kezelésre: az egyik módszer célja nyomtatott tézauruszok előállítására és karbantartására, a másik módszer pedig valamilyen adatbáziskezelő rendszerhez kapcsolva működik, s felhasználható az információkeresésben. Az első módszer során kezdetben nincs szerepe a számítógépnek: a nyersanyag a dokumentum, amelyet tárgyszavazva az információs szakember egy előregyártott tézaurusz-szerkezetnek megfelelően besorol egy rendszerbe, hogy az illető dokumentum visszakereshető legyen.

Az adatbáziskezelő rendszerekhez kapcsolt tézauruszkezelés alapja ezzel szemben a gépi rekord. A visszakeresés a rekord (ez teljes szövegű rendszerekben maga a dokumentum) szavai szerint történik, s a tézaurusz csak egy kapcsoló mechanizmus, amely megkönnyíti a keresés intellektuális erőfeszítéseit. Ideális esetben ennek a kapcsolórendszernek ki kellene terjednie a szavak közötti összes összefüggésre, létrehozva egy hierarchikus utalórendszert, a valóságban azonban legtöbbször csupán szinonímakezelésről és rövidítések felismeréséről van szó.

Az első rendszert egy „felülről lefelé” működő (régebbi szóhasználattal: prekoordinált – a ref. megj.) rendszernek képzeljük el, amikor a számítógépi program egy már létező tézauruszt kezel, az utóbbi viszont számítógépes szövegelemzésre épülő szógyűjtésre épül, s a relációkat később kapcsolják hozzá ezekhez a kifejezésekhez (alulról felfelé építkező vagy posztkoordinált módszer). A DIALOG online információkeresési rendszer tézauruszkezelő programja a szinonímakezelésen kívül a szűkebb kifejezések összegyűjtésére és az ezekkel való keresésre is képes, de a használó számára ez a folyamat barátságtalanul titokzatos, mert nem látja, hogy mi történik, s nem tudja, hogy a rendszer hogyan találta meg azt, amit megtalált.

Mindebből az következik, hogy az adatbáziskezelő rendszerekhez kapcsolt tézauruszkezelés mellett elvész a tézaurusz valódi „ereje”, azaz a kifejezések kapcsolatait (szűkebb, tágabb, rokon) a használó számára követhetően figyelembe vevő információkeresés.

A szerző arra keresi a választ, hogy hogyan lehetne egy használóbarát menürendszert használni olyan információkeresésre, amely ki tudja használni egy strukturált tézaurusz lehetőségeit. Használóbarát menürendszeren azt érti, hogy

1) a menü többszintű legyen, s akármelyikből bármelyik másik hívható legyen; 2) az opciókat ne kelljen begépelni, hanem a megfelelő funkció a kurzormozgató billentyűvel legyen kiválasztható; 3) lehetőséget adjon a használónak arra, hogy a keresőkifejezéseket különálló ablakokba gépellje be, ami jelzi, hogy egy állandóan rendelkezésre álló indexben keres, mialatt a képernyő egy másik részében szabadon megszerkesztheti a keresőkérdést.

Hogyan lehet mindezen tényezőket összehozni? Egy olyan adatbázist képzeljünk el, amelyben a használt tézaurusz szisztematikus, tárgy szerinti rendben megjeleníthető, s géppel olvasható formában rendelkezésre áll. A keresés nem az invertált fájlban való böngészéssel kezdődik, hanem a fő deskriptorokat egy menüből lehet kiválasztani. Egy deskriptort kiválasztva a következő menüszinten megjelennek a szűkebb kifejezések, amelyekben böngészve láthatóvá válnak a tágabb kifejezések, utalások stb., akárcsak egy nyomtatott tézauruszban, de azzal az előnnyel, hogy bármelyik kifejezés átvihető a keresési ablakba, s a keresés végrehajtható. A keresőkifejezések kiválasztása után meghatározhatók a Boole operátorok, s a használó ide-oda mozoghat a tézaurusz és a keresési üzemmód között.

(Novák István)

Lásd még 109, 120, 130, 132-133, 141-146

Katalógusok

91/130

CHAN, Lois Mai: Subject analysis tools online: the challenge ahead = Inf.Technol.Lib. 9.vol. 1990. 3.no. 258-262.p.

Hagyományos tárgyi feltáró rendszerek integrálása az online katalógusokba

Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere; Online katalógus; Tárgyszójegyzék; Tizedes Osztályozás

Ahogy az online katalógus fejlődik és kifinomultabbá válik, felmerül a kérdés, hogy a hagyományos tárgyi feltáró eszközöket, pl. a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét és osztályozási rendszerét, a Dewey-féle Tizedes Osztályozást hogyan lehetne leghatékonyabban adaptálni az online környezetben való használatra. A cikk ezeknek az eszközöknek a korlátait és lehetőségeit, és az online katalógusokba való beépítésükkel kapcsolatos kihívásokat vizsgálja. Ismerteti ezen eszközök hagyományos és potenciális funkcióit, és azokat a követelményeket, amelyekkel az online feldolgozás és keresés hatékony eszközeivé válhatnak, valamint az adaptálás érdekében tett legújabb lépéseket.

(Autoref.)

91/131

CRANE, Martha Berglund: The New England Law Library Consortium: resource sharing with CD-ROM technology = Microcomp.Inf.Manage. 7.vol. 1990. 3.no. 205-216.p.

Az új-angliai jogi könyvtárak konzorciumának központi katalógusa CD-ROM-on

CD-ROM; Együttműködés -regionális; Központi katalógus; Szakkönyvtár -jogtudományi

1990 januárjában 16 jogtudományi könyvtár együttműködésével egy páratlan adatbázist állítottak össze a résztvevő könyvtárak géppel olvasható katalógus-rekordjaiból, ami a NELLCO forrásmegosztási céljainak első lépése volt. Miután megpályázták és elnyerték az oktatásügyi minisztérium könyvtártechnológiai együttműködési alapítványát, lehetőség nyílt az igen hatékony CD-ROM technológia alkalmazására. A szerző ismerteti az együttműködési program létrejöttét és problémáit, a NELLCO történetét és régebbi együttműködési próbálkozásait, a központi katalógus létrehozását CD-ROM-on, a CD-ROM-szabványok kérdéseit és az illető katalógus keresési lehetőségeit. A rendkívül pozitív fogadtatás azt mutatja, hogy a NELLCO központi katalógusára figyelemre méltó jövő vár.

(Autoref.)

Lásd még 128

Információkeresés

91/132

BUXTON, A.B.: Computer searching of UDC numbers = J.Doc. 46.vol. 1990. 3.no. 193-217.p. Bibliogr. 21 tétel.

Az ETO-számok számítógépes keresése*ETO; Gépi információkeresés*

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (a továbbiakban: ETO) gépi rendszerekben való alkalmazásának gondolata információkereső nyelvként már 1948-ban felmerült. Freeman és Atherton 1965-1968 közötti kutatásai az AIP-project keretében már bizonyították az ETO eredményes alkalmazhatóságát számítógépes információkereső rendszerekben. Azóta pre- illetve posztkoordinált módon számos helyen használják információkeresésre.

Prekoordináltan alkalmazzák például: a Cranfield Institute of Technology (a LIBERTAS-rendszerben); az Aberdan University (a DYNIX keretében); az Edinburgh University (a GEAC-rendszerben); a King's College London – Chelsea Campus (a LIBERTAS-rendszerben); a Liverpool University (a DOBIS/LIBIS keretében). Posztkoordinált módon alkalmazzák például: a British Library BLAISE-LINE rendszerében a HELPIS adatbázis keresésére, a European Space Agency MOLARS adatbázisának információkereső nyelvként, a Volkswagenwerk DATA-STAR rendszerében stb.

A működő rendszerek eredményesen alkalmazzák az ETO-t mint információkereső nyelvet. Mindez annak köszönhető, hogy az ETO hierarchikus felépítésű osztályozási rendszer, amely lehetővé teszi a jelzetek „csonkolását”.

Az ismérv csonkolása azt jelenti, hogy ha kíváncsiak vagyunk a 656.2 Vasúti közlekedés kezdetű jelzetet tartalmazó rekordra, akkor kereséskor írhatjuk, 656.2? és erre megkapjuk a 656.21 Vasúti üzem. Vonalak. Épületek, állomások, a 656.22 Vontatási szolgálat. Szolgáltatási menetrendek stb. jelzetekkel ellátott tételeket. (A csonkolás tehát „akármit” jelent, és így segítségével a dokumentumok nagy csoportjait hívhatjuk le.)

Az ETO a kiterjesztés alkalmazásával (jele: /) lehetőséget ad a generalizálásra, például: 23/28

Keresztény vallás. Kereszténység esetében. Ilyenkor a csonkolás nem alkalmazható, helyette az alábbi algoritmus alkalmazása a javasolt:

aaa/xxx Generáljon minden számot
aaa és xxx között;

aaa.bb/.cc Generáljon minden számot
aaa.bb és aaa.cc között;

aaa.b/.cc Generáljon minden számot
aaa.b és aaa.c között és adja meg aaa.cc-t is.

Posztkoordinációs célú jelzetszerkesztési módszer alkalmazása esetén mind az önálló alosztások, mind a speciális jellemzők kifejezésére szolgáló nem önálló alosztások visszakereshetők. Természetesen az ETO-számok a Boole-algebrán alapuló logikai kifejezésekkel (ÉS, VAGY, DE NEM) is visszakereshetők.

(Rónai Tamás)

91/133

KRISTENSEN, Jaana – JÄRVELIN, Kalervo: The effectiveness of a searching thesaurus in free-text searching in a full-text database = Int.Clas-sif. 17.vol. 1990. 2.no. 77-84.p. Bibliogr. 30 tétel.

Egy kereső tézaurusz hatékonysága szabad szöveges keresés során teljes szövegű adatbázisban*Információkeresési rendszer értékelése; Teljes szövegű adatbázis; Tézaurusz*

A természetes nyelvben előforduló szinonímák, antonímák, kváziszinonímák és homonímák nehézségeket okoznak a teljes szövegű adatbázisokban való szabad szöveges keresés során. E problémák áthidalására felmerült, hogy keresési segédletként kereső tézauruszokat alkalmazzanak, amelyek a természetes nyelvi kifejezésekhez megadják a szinonímákat, antonímákat és kváziszinonímákat. A javaslat kipróbálására Finnországban közgazdasági hírlapcikkhez létrehoztak egy kis kereső tézauruszt, és elemezték használatát egy nagy hírlapcikk-adatbázisban. Az elemzést újságíróktól származó keresőkérdésekkel végezték el, ők értékelték a keresési eredmények relevanciáját is. Minden keresést háromféleképpen folytattak le: alapkerelessel, szinonímák és rokon kifejezések szerinti kereséssel. Az alapkerelességek csak az újságírók eredeti keresőkérdé-

seinek kifejezéseit tartalmazták. Az alapkeresés logikáját a kutatók alakították ki. A szinonimákkal folytatott kereséseknél az alapkeresés kifejezéseit kibővítették a keresőtézaurusz által megadott szinonimákkal, anélkül hogy az alapkeresés általános logikáját módosították volna. Ezután a kereséseket tovább bővítették a rokon kifejezésekkel (kváziszinonimákkal), amelyeket szintén a kereső tézauruszból merítettek, anélkül hogy a szinonimákkal folytatott keresés általános logikáját módosították volna. Minden keresési módnál elemezték a viszonylagos teljességet és a pontosságot, a harmadik mód viszonylagos teljességét 100%-nak véve. Az első módban a keresések átlagos viszonylagos teljessége kb. 45% volt, a másodikban kb. 82%. Az átlagos pontossági értékek az első, második ill. harmadik módban 51, 41 és 33 %-osak voltak. A szinonimák behelyettesítése jelentős növekedést idéz elő a teljesség terén, a pontosság elhanyagolható csökkenése mellett.

(Autoref.)

91/134

GILLESPIE, Jim: Simplifying online searching: creating your own online information retrieval manuals = Can.Lib.J. 47.vol. 1990. 4.no. 265-273.p.

Hogyan szerkesszünk segédletet dBase III Plus-ban több online információkereső rendszerhez

Adatbázis-kezelési útmutató

Minden egyes információkeresési rendszernek saját keresési parancsnyelve van, és az egyes parancsokat betűhíven kell beírni. Ha tehát valaki többféle információkeresési rendszert használ párhuzamosan, nehézséget okozhat számára, hogy a rendszerek külön-külön kézikönyveit minduntalan fel kell ütnie. Ráadásul az egyes parancsok tartalmában is lehetnek eltérések. Gyakorlati megoldás lehet az egyes rendszerek parancsainak szabványos kifejezése és ennek összefoglalása egy nyomtatott füzetben. Ehhez mindössze egy relacionális adatbázis-szoftver, pl. a dBase III Plus alapfokú ismerete szükséges.

(Autoref.)

Lásd még 171, 173

Olvasószolgálat, referenz

91/135

MOSCOSO, Purificacion – CHEN, Ching-chih: Optical technologies and library reference work = Microcomp.Inf.Manage. 7.vol. 1990. 2.no. 85-114.p. Bibliogr.

Az optikai technológiák használata a könyvtári tájékoztató munkában

CD-ROM; Hiperszöveg; Információtechnológia; Optikai lemez; Tájékoztató munka

Az elmúlt években mind a mikroszámítógépi, mind az optikai technológia ugrásszerűen fejlődött. E két technológiát kombinálva a könyvtárosok és információs szakemberek hihetetlenül erőteljes tájékoztató eszközök birtokába jutottak. A cikk arra helyezi a hangsúlyt, hogy hogyan használták ki és építették be a könyvtári referenzmunkába ezeket a hibrid rendszereket, és ezek milyen hatást gyakoroltak a referenz-szolgáltatások minőségére. A több információhordozóra épülő technológiák szintén ígéretes jövőt jeleznek az információszolgáltató rendszerek számára: olyan új és dinamikus rendszerek fognak elterjedni, amelyek összemérhetetlenek a könyvtárak és tájékoztatói központok jelenlegi szolgáltatásaival.

(Autoref.)

91/136

BRYAN, Jane G. – CHENOWETH, Russ: CD indexes and abstracts in reference: choices and decisions at the University of Pennsylvania = Ser.Lib. 16.vol. 1989. 1/2.no. 83-100.p.

Indexek és referáló lapok CD-n a Pennsylvania Egyetem könyvtárában; a beszerzési döntés háttere

CD-ROM; Index; Referáló lap; Többes példány

A Pennsylvania Egyetem Van Pelt könyvtára hat CD-ROM-alapú referáló ill. indexelő szolgáltatásra fizet elő. Ezek a SilverPlatter által forgalmazott ERIC és Psylit adatbázisok, valamint a

H. W. Wilson vállalat Reader's Guide, Social Sciences Index, Humanities Index és MLA Annual Bibliography nevű termékei.

Miután megszületett a döntés az említett CD-ROM-termékek beszerzéséről, az olvasószolgáltatnak további fontos kérdésekben kellett állást foglalnia, pl. hogy hol helyezték el a munkaadókat, hogyan gondoskodjanak a berendezés és a lemezek biztonságáról, korlátozzák-e valamilyen módon e drága, s egyszerre csak egy használatra méretezett eszközök használatát.

A gépeket végül a referenzpult közelében helyezték el, ami több előnnyel is járt: az olvasószolgálatosok szemmel tarthatták a berendezéseket, s szükség esetén segítséget nyújthattak használatukban; az olvasók már hozzászórtak, hogy ezen a helyen önálló használatra ösztönző technológiával találkoznak, hiszen az online katalógus termináljait is itt helyezték el egy évvel ezelőtt; a nyilvános helyszínnek köszönhetően elkerülhetővé vált, hogy az olvasószolgálatosoknak használati előjegyzésekkel és ellenőrzéssel kelljen foglalkozniuk. A használatot egy órára korlátozták, s a személyzetten kívül csak az egyetem oktatóinak és hallgatóinak engedték meg. A rendszer beindításakor a bevezető képernyő-üzenetek tájékoztatják az olvasókat ezen korlátozásokról, s használati statisztikák készítése céljából egyetemi igazolványuk számát és foglalkozásukat (hallgató, posztgraduális hallgató, oktató, könyvtáros) is ilyenkor kell beírniuk.

A használati adatok biztatóak: 1987 szeptemberétől 1988 májusáig a PsyLit-et 1858-an használták, az ERIC-et pedig (1988 márciusáig) 1019-en. A használók kb. 40-40%-át a normál, ill. a posztgraduális hallgatók képviselték, míg az oktatók átlagosan 4, a könyvtárosok pedig 8%-kal szerepelnek a statisztikákban.

Ami a használati képzést illeti, az olvasók Help-képernyők, nyomtatott segédletek és a személyzet által írt interaktív oktatóprogramok közül választhatnak, mely utóbbiban nyolc „minilecke” között válogathatnak, pl. „Cikkek keresése téma szerint”, „Rekordok megjelenítése”, „A keresés behatárolása” stb.

A jelenlegi adatbázisok olyan nagy népszerűségnek örvendnek, hogy az online keresés ugrásszerűen csökkent, az ERIC és a Psychological Abstracts esetében gyakorlatilag megszűnt.

A könyvtár tervei között több nem-bibliográfiai CD-ROM termék beszerzése is szerepel, így pl. az Oxford English Dictionary, valamint népszámlálá-

si, statisztikai adatok, kormányzati dokumentumok, archív anyagok, pl. régebbi folyóiratszámok. Az új lehetőségeket kihasználva a CD-ROM-adatbázisok megosztott használatára is mód lesz az egyetem kommunikációs hálózata útján.

(Novák István)

91/137

STANKUS, Tony: Building confidence and competence: a workshop in science journals for beginning librarians without a science background = Ser.Lib. 18.vol. 1990. 3/4.no. 23-45.p.

A természettudományi folyóiratok megismeretése végzős könyvtáros-hallgatókkal illetve kezdő könyvtárosokkal

Folyóirat-előfizetés; Oktatási anyag; Szakirodalom - természettudományi

Az USA könyvtárosképző intézményeiben mostanában végzetteknek két tényező miatt vannak nehézségeik a tudományos folyóiratok állományának alakításában és feldolgozásában. Egyrészt legtöbbjük nem részesült megfelelő, korszerű természettudományos képzésben tanulmányaik során. Másrészt: bár valószínűleg a legtöbb tudományos könyvtárban a tudományos folyóiratok továbbra is a legdrágább dokumentumok közé tartoznak, a jelenlegi nappali tagozatos tantervek egyre kevésbé térnek ki a nyomtatott folyóiratok kezelésének kérdéseire. Kevés az esély arra, hogy e készségek és ismeretek hiányát az oktatás keretében lehetne pótolni.

A cikk vázlatosan ismerteti egy ilyen hiánypótló, három alkalomból álló, gyakorlati jellegű szeminárium anyagát, amelyet könyvtároshallgatók vagy pályakezdők számára állítottak össze. A folyóiratok általános jellemzőinek ismertetése után az oktatási anyag foglalkozik a kiadási verseny tényezőivel, a tudományos diszciplínák evolúciós erővel is. A cikk illusztrációképpen közöl néhány gyakorlatot és megoldását is.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

91/138

BEVAN, Simon J.: Integrated interlibrary loans: LIBERTAS at Cranfield = Program. 24.vol. 1990. 3.no. 221-232.p.

A könyvtárközi kölcsönzések nyilvántartása a LIBERTAS integrált könyvtári rendszerben Cranfieldben

Integrált könyvtári rendszer; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel

A Cranfield Műszaki Egyetemen nemrég fejezték be a LIBERTAS integrált könyvtári rendszer részét képező könyvtárközi kölcsönzési modul vizsgálatát. Az évi 15-20 ezres könyvtárközi kölcsönzési forgalmat lebonyolító könyvtár tapasztalatai kedvezők. Elmarad a kéréslapok gépelése, postázása: a rendszer közvetlenül kapcsolódik a British Library ARTTel (Automated Request Transmission) rendszeréhez. A kérést a kérő olvasó állítja elő a terminálon; a közvetlen olvasói adatbevitel csak eleinte okozott némi ellenállást a használók körében. Egyetlen hátrány, hogy a rendszer bármilyen meghibásodása, leállása esetén leáll a teljes feldolgozási vagy átviteli folyamat, s ez esetleg elégedetlenséget kelthet a felhasználóban. A gépi könyvtárközi kölcsönzésre való áttérés viszont ahhoz mérhető, mint a kétkártyás kölcsönzési rendszerről az automatizáltra való áttérés. Gyorsabb a keresések átfutása, egyszerűbb a kért mű pillanatnyi helyzetének megállapítása, a nyilvántartás; a statisztika vezetése és a forgalom különböző szempontok szerinti elemzése is géppel végezhető.

Az SLS (Information Systems) Ltd. által kifejlesztett rendszerről – mely rövidesen a piacra kerül – számos bemutatót tartottak Cranfieldben az érdeklődő, leendő felhasználó könyvtáraknak.

(Mohor Jenő)

91/139

FRIEND, F.J.: National library provision and relationships: interlibrary lending = Libr.Assoc. Rec. 92.vol. 1990. 8.no. 577-580.p.

Feladata-e a nemzeti könyvtárnak a könyvtárközi kölcsönzés?

Könyvtárközi kölcsönzés; Nemzeti könyvtár; Tájékoztatási politika

Az Egyesült Királyságban a század elején merült fel az igény a könyvtárközi kölcsönzésre és egy központi koordinációs intézményre. 1931-ben alakult meg a National Central Library, és a II. világháború után jött létre a regionális gyűjtőköri és dokumentumszolgáltatási együttműködés terve. Ennek lassú volta miatt alakult meg a British Library Dokumentumszolgáltató Központja (a továbbiakban: BLDSC), amely ma is domináns szerepet tölt be a könyvtárközi kölcsönzések teljesítésében. A regionális együttműködéshez képest átfogó és gyors szolgáltatásokat képes nyújtani, különösen a természetudományi és a orvostudományi folyóiratcikkek terén, amelyekre hagyományosan a kérések legtöbbje irányul. Mindez olyan költségekkel jár, hogy a világon seholsem létesült hasonló szolgáltatás.

A szerző egy 1989-es írásában már felvetette, hogy a BLDSC kb. tíz év múlva feleslegessé válik. Ezt, mint most kifejti, több tényező együttesen fogja előidézni: a gépi katalógusokhoz való könnyű hozzáférés (OSI), a kormányzati támogatás csökkenése, a beszerzések volumenének visszaesése, az árak emelkedése.

Ha a BLDSC a dokumentumszolgáltatás költségeit a használókra kényszerülne áthárítani, nem lenne lehetősége egyetemes gyűjtésre. A használókat ez arra készítetné, hogy kevesebbet kérjenek, és keressenek alternatív dokumentumszolgáltatási forrásokat. Ha az előfizetett folyóiratok körét a felére csökkentenék, a kérések nem csökkenének 50%-kal, de jelentősen megromlana a BLDSC-be vetett bizalom. A kereskedelmi szolgáltatók kedvet kapnának a szolgáltatási versenyhez, de a piaci verseny nem szorítaná le az árakat a jelenlegi szintre.

A szerző úgy véli, hogy a BLDSC léte elkényelmesítette a könyvtárakat, azért nem is gondolkodnak el más alternatíváról.

A könyvtárközi kölcsönzés folytatna például úgy, hogy amikor egy kutató értesül egy őt érdeklő folyóiratcikkéről, számítógépe termináljáról érintkezésbe lép valamely könyvtári hálózattal; ha saját könyvtárában nem található meg a keresett cikk, egy funkcióbillentyű megnyomásával

kezdeményezheti a könyvtárközi kölcsönzést. Néhány perc múlva a cikk szövege megjelenik nyomtatóján vagy telefaxán. Ennek technikai előfeltételei a következők: a cikkek szövegei álljanak rendelkezésre géppel olvasható formában, telefonvonalon legyen digitális átviteli lehetőség a telefaxokhoz. A teljes szövegek online hozzáférhetősége az elkövetkező tíz év alatt valóságosá válhat, ugyanúgy, ahogy ez az online katalógusokkal történt. (A BLDSZ szolgáltatásait a 60-as-70-es évek technikájára alapozták, másoló nagyüzemként működik.)

Nincs ok annak feltételezésére, hogy egy, a könyvtárak hálózatára épülő szolgáltatás, némi magánszektorbeli támogatással, ne tudná átvenni a nemzeti könyvtár szerepét a dokumentumszolgáltatásban. A technológia néhány év múlva teljességgel rendelkezésre áll majd. Még bizonytalan, hogy a kiadók mit számítanak majd fel az adatbázisaikból való dokumentumszolgáltatásért, de valószínűleg a helyi könyvtártól is ugyanazt az összeget kérik, mint amit a BLDSZ-től kérnének. Az online dokumentumszolgáltatás feltételei közepette sem anyagi, sem időbeli megfontolásból nem lesz már előnyös a BLDSZ-hez fordulni.

A szerző nem pártolja a kereskedelmi szektor teljes térhódítását sem. Elképzelése szerint a természettudományi és orvostudományi folyóiratok javát nagyszámítógépek hálózatán tárolnák, tematikus adatbázisokban, licenc-szerződések keretében. Elképzelhető, hogy a BLDSZ is része lesz a dokumentumszolgáltatási versenynek, de semmiképpen sem fog dominálni.

A könyvek esetében (amelyeket nem szoktak másolni, és amelyeket, ha csak egy példányban kerülnek a British Library állományába, nem fognak kölcsönadni) már ma is regionális rendszerek szerveződtek a könyvtárközi kölcsönzésre (ilyen pl. a LASER-hálózat VISCOUNT rendszere). E regionális rendszerek is megkerülhetők lesznek azonban az OSI, a számítógépes könyvtári rendszerek könyvtárközi kölcsönzési moduljai, valamint a magánpostai vállalkozások segítségével.

(Hegyközi Ilona)

91/140

BARDER, Phil: ADONIS – the British Library experience = Interlend.Doc.Supply. 18.vol. 1990. 3.no. 88-91.p.

ADONIS – a British Library Dokumentumszolgáltató Központjának tapasztalatai

CD-ROM; Dokumentumszolgáltatás; Költség-elemzés; Nemzeti könyvtár

A British Library Dokumentumszolgáltató Központja (BLDSZ) kísérletképpen munkába állította az ADONIS CD-ROM-jait. (Az ADONIS automatizált dokumentumszolgáltató rendszeréről lásd: KDSZ 88/1016-1017, 89/502, 89/825, 89/1136.)

Az installáláshoz egy IBM-kompatibilis PC, nagyfelbontású monitor, egy CD-meghajtó és egy lézer-printer volt szükséges (ezt később nagyobb teljesítményűre kellett cserélni), a CD-ROM-ok mennyiségének növekedése pedig egy „wurlitzerrel” való bővítést igényelt. Hardver-problémát a különböző gyártóktól származó gépek összeillesztése okozott. A rendszer-problémákat főként a BLDSZ-ben megkívánt igen intenzív használat okozta: lassítja a működést az egyidejű keresés és kinyomtatás; meg kellett oldani a 60-80 lemez nyilvántartását, és a „wurlitzer” segítségével az automatikus keresést és a lemezcserét. A legnagyobb gondot az új technológia beillesztése jelentette a nagyszabású manuális rendszerbe: az ADONIS címek iránti kérdések kiválogatása és átírányítása. További fejlesztés lehet a nem postán érkező kérések automatikus irányításának megoldása.

Az elvégzett költségelemzés végeredménye üzleti titok, de a személyi és a rendszer-költségek tekintetében az ADONIS-megoldás versenyképes a fénymásolat-szolgáltatással (a költségelemzéshez a két módszer költségeit a beszerzési árak kizárásával vizsgálták). Bár a kidolgozott, jól működő manuális rendszerbe való beilleszkedés gondokkal járt, a próba alapvető célja, egy CD-ROM alapú, működő cikkszöveg-tároló és -visszakereső rendszer kiépítése megvalósult, és azt is megmutatta, hogy az új technológiai fejlesztések nemzetközi együttműködésben is sikeresek lehetnek.

(Mohor Jenő)

Dokumentációs eljárások és termékeik

91/141

Bibliographic records across the book world = Aslib Proc. 42.vol. 1990. 2.no. 41-86.p. Bibliogr. a cikkek végén.

A bibliográfiai rekordok a könyvvilágban. Az 1989. június 28-án a Loughborough-i Műszaki Egyetemen tartott Dawson tudományos szeminárium anyaga, 5 előadás

Bibliográfiai leírás; Előzetes katalogizálás; Gazdaságosság -könyvtárban; Géppel olvasható katalógusadatok szolgáltatása; Konferenciái anyag; Költségelemzés; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtárellátó

Jelenleg ugyanarról a műről a könyvkiadók, a könyvkereskedők és a könyvtárak is készítenek bibliográfiai rekordokat. Ez felesleges pénz- és munkaráfordítással jár. A szeminárium előadásainak tanúsága szerint mindhárom érintett törekszik az ésszerű együttműködésre.

M. B. Line előadásában a könyvtáros szemszögéből azt ismerteti, hogy a bibliográfiai rekordnak „élete” során milyen követelményeknek kell megfelelnie, és javaslatot tett egy 10-15 év alatt megvalósítandó egységes rendszerre (mivel előadása szinte teljességgel azonos egy korábbi írásával, itt csak utalunk KDSZ 1989. 3. számában a 89/678. számú referátumra – a szerk.).

J. P. Bunce a könyvtárellátók szerepét vizsgálja a bibliográfiai tájékoztatásban; a frissesség, a feltárás teljessége és a költségek szempontjából elemezve a bibliográfiai információk felhasználását a könyvtári marketing, a kiválasztás, a gyarapítás és a feldolgozás során. Ezután a nottinghami JMLS könyvtárellátó adatbázisát és LIBTEL rendszerét elemzi: input és rekordelőállítás, könyvtári tájékoztatási követelmények, outputok, keresési lehetőségek és képernyő-formátum.

L. Dempsey a bibliográfiai munka szemszögéből tárgyalja a kiadók, a kereskedők és a könyvtárak mint használók igényeinek eltéréseit a bibliográfiai rekordok cseréje során. Érinti az automatizálás és a bibliográfiai adatok generálásának egyes kérdéseit, és vizsgálja a rekordok tartalmát. Megállapítja, hogy egyre inkább olyan rekordokra van igény, amelyek minél több tartalmi és tárgyi leíró elemet tartalmaznak.

J. Allison előadásában azt taglalja, miért hoznak létre a kiadók bibliográfiai adatbázisokat; a külső és a belső indítékokat egyaránt számba veszi. Ismertet néhány ilyen adatbázist, pl. a Pergamon MDMS, a Macmillan VISTA és az OUP Star rendszerét. Végül a technológiai fejlődésre és az együttműködés lehetőségeire tér ki.

D. Preston a rekordok szolgáltatásának gazdaságossági kérdéseiről szól. A Brit Nemzeti Bibliográfia kutatási alapja már 1987-ben kezdeményezett egy költség-haszon elemzést ezzel kapcsolatban, amely mind az előállítókra, mind a használókra nézve túl általános következtetésekre jutott. A cikk konkrét számadatokkal hívja fel a figyelmet a jelenlegi szisztéma költségességére, és együttműködésre buzdít. Azzal érvel, hogy a jó minőségű, kurrens, időben elkészült bibliográfiai rekordok – jóllehet ráfordítással járnak – a marketing eszközei, amelyek növelik a kiadók esélyeit, hogy a nemzetközi piaci versenyben el tudják adni termékeiket.

(Autoref. alapján)

91/142

FOX, Peter: Bibliographic record supply: a failure of national policy? = Brit.J.Acad.Libariansh. 5.vol. 1990. 1.no. 31-41.p. Bibliogr.

Bibliográfiai rekordok szolgáltatása: országos célkitűzések kudarca?

Közös katalogizálás; Központi katalogizálás; Nemzeti bibliográfia; Nemzeti könyvtár

Az ideális bibliográfiai rekord aktuális (gyorsan hozzáférhető, lehetőleg a mű megjelenése előtt), ára elfogadható, a kiadványtermés javáról rendelkezésre áll, a könyvtárak számára elfogadható minőségben. A bibliográfiai rekordok országos szolgáltatásának céljai: a kiadványtermés átfogó regisztrálása, megállapodás szerinti színvonalon, abban az időpontban, amikor a rekord optimálisan használható, és reális áron.

A brit nemzeti bibliográfia az évente megjelenő kb. 60 ezer mű közül kb. 12 ezret nem tartalmaz (ezek nagy része szakirodalom). A nemzeti könyvtáron kívül mások is állítanak elő bibliográfiai rekordokat: a kiadók (pl. reklámcélra, a CIP-rekordhoz stb.), a könyvtárellátók, a könyvtárak, a könyvtári rendszerek. Ezek együttműködésének gondolata 1987-ben merült fel komoly formában egy szemináriumon (Newbury). Elhatározták, hogy a kiadók fogják szolgáltatni a kiinduló információt, ezt valamely ügynökség (pl. a BookData) összeállítja, majd a British Library (BL) átveszi és szolgáltatja a könyvtárak számára, egyben biztosítja a beszerelési adatok egysé-

gességét, a következetes tárgyi feltárást). (Mivel mindegyikük saját céljaira állítja elő a rekordokat, az adatelemek köre és a pontosság elkerülhetetlenül ennek megfelelően alakul.)

A 80-as évek elején már történt egy kísérlet egy megosztott adatbázis létrehozására, ez volt az UKLDS (United Kingdom Library Database System). Kudaracának okai nagyrészt pénzügyiek: az elinduláshoz szükséges befektetés hiánya; másrészt a British Library és az együttműködő rendszerek konfliktusai. Az input fő szolgáltatója továbbra is a British Library lett volna. A nemzeti könyvtár azonban felesleges önállóságra törekedett, a könyvtárosok pedig elégedetlenségük miatt inkább a helyi feldolgozást választották vagy együttműködési lehetőségeket kerestek.

1987-ben a British Library felismerte, hogy a kiadványtermés növekedésével kiegészítő források hiányában nem tud lépést tartani. Ekkor készült egy katalogizálási akcióterv, amely a nemzeti bibliográfia helyzetét három fő szempont szerint vizsgálta: a nemzeti bibliográfiai rekord színvonala, forrása és költségei. A következőket állapította meg:

A színvonalban visszaesés történt. Egyrészt az aktualitásra törekvés miatt a rekordok fele csak az AACR2 1. szintjének felel meg, és nem tünteti fel a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavait. Bár ezzel a BL-ben megtakarították három feldolgozó munkáját, a többi könyvtárra sokkal nagyobb terheket róttak.

Ami a rekordok forrását illeti: az öt kötelezpéldány-jogú könyvtár összefogott a BNB hiányainak pótlására. Mindegyikük a kiadványtermés fel nem dolgozott 30%-ának egyötödét vállalta fel, mégpedig – bármilyen furcsa is – a jelenlegi nemzeti bibliográfiánál jobb színvonalon.

A költségekről: a BNB MARC szalagjai évente 2500 fontba kerülnek, a rekordonkénti letöltés 7-8 penny, a szelektív szolgáltatásé 30 penny, ami az észak-amerikai árakhoz (2 dollár) képest igen olcsó. (Nem tudni, hogy a könyvtárak kifizetnék-e a jobb minőségű rekordok egyfontos árát.)

A könyvtárak közös katalogizálási tevékenysége által javulni fog a regisztrált kiadványok köre, de nem javul a rekordok aktualitása. Megfelelő színvonalú bibliográfiai rekord a mű megjelenése előtt nem készülhet (autopszia!). A könyvtárakban van igény a CIP-programra, de további kutatásra szorul, hogy hogyan lehetne a

nemzeti bibliográfiai szolgáltatással összekapcsolni.

A BNB-nek konkurensa a CURL (Consortium of University Research Libraries) és adatbázisa, amely az osztott adatbázis prototípusa. Ha a kísérleti üzem után ingyenes vagy olcsó marad, előfordulhat, hogy a könyvtárak szívesebben használják majd, mint a BNB-t (előnyei: tartalmazza a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavait, a külföldi könyveket, és használható a könyvtárközi kölcsönzésben).

Az osztott adatbázis sem jelent megoldást ellenőrzési apparátus nélkül (itt utalunk az UKLDS kudarcára). A nemzeti bibliográfia bekapcsolására mint a könyvtári színvonal biztosítékára feltétlenül szükség van. A nemzeti kiadványtermés regisztrálása csak központostva képzelhető el (ha a központ nem is szükségképpen a BL), szükség van hozzá néhány nagykönyvtár támogatására, esetleg némi kezdeti hozzájárulásra a könyvkereskedelem részéről.

(Hegyközi Ilona)

91/143

SMITH, Robert: Compact national bibliographies? CD-ROM as a distribution medium for bibliographic records = Cat.Index. 96/97.no. 1990. 8-11.p.

SMITH, Robert: European co-operation on bibliographic applications of CD-ROM = LIBER Bull. 35.no. 1990. 179-185.p.

Bibliográfiai adatbázisok CD-ROM-on; európai együttműködés a nemzeti bibliográfiai kompakt lemezes terjesztésére

CD-ROM; Együttműködés -nemzetközi; Géppel olvasható katalógusadatok szolgáltatása; Nemzeti bibliográfia; Nemzeti könyvtár

A British Library fő célja a British National Bibliography adatbázisának CD-ROM-on történő terjesztésével, hogy olyan előnyöket biztosítson a felhasználók számára, amelyekkel az eddigi terjesztési formák (nyomtatott füzetek, kötetek, mágnesszalag, online elérés) nem rendelkeztek (nagy adatbázis kisméretű lemezen, rendkívül egyszerű használat).

A British Library már 1985-ben foglalkozott CD-ROM-fejlesztéssel egy bemutató lemez előállítására szintjén. Azóta Európában nőtt a CD-ROM piaca, és az Egyesült Államokban is egyre több a könyvtári használatra szánt CD-ROM termék. Rendelkezésre áll az alkalmazói szoftverek széles skálája, és megoldódtak az alapvető szabványosítási kérdések. Ez utóbbi kettőre nagy hatással volt a nemzetközi MARC-hálózat kezdeményezése egy bibliográfiai adatcserére alkalmas szabványos CD-ROM-szoftver kidolgozására. Alapvető követelmény, hogy a nemzeti bibliográfiai központok által előállított CD-ROM-adatbázisok legyenek csereszabatosak, rekordjaik legyenek letölthetők, és legyen mód a képernyőn az adott ország nyelvén való kommunikációra.

Egy 1987 decemberében, a British Library-ben tartott tanácskozást követően (amelyen Anglia, Franciaország, Németország, Portugália, Spanyolország, Norvégia és Hollandia nemzeti könyvtárainak képviselői vettek részt) fogalmazódott meg az az ajánlás, hogy a British Library és a párizsi Bibliothèque Nationale együttműködésével fejlesszenek ki egy, a két nemzeti bibliográfiát együttesen tartalmazó CD-ROM-adatbázist. A kísérlet egyik célja az volt, hogy megoldást találjanak különböző rekordformátumok és bibliográfiai szabványok alapján készült tételek közös CD-ROM-ról való lekérdezésére, megjelenítésére és letöltésére. Megállapodás született arról, hogy a program költségeit közösen fedezik, s hogy a kivitelező az amerikai Online Computer Systems Inc. of Germantown, Maryland lesz. 1988 szeptemberére mindkét könyvtár létrehozott egy-egy harmincezer rekordos, a közösen kidolgozott specifikációnak megfelelő adatbázist. A British Library a BNB MARC több mint egymillió rekordos adatbázisából téma szerint (európai történelem) leválogatott rekordokat készítette elő UKMARC csereformátumban CD-ROM-on való megjelenítésre és letöltésre. A Bibliothèque Nationale egyéves nemzeti bibliográfiai anyagát készítette elő UNIMARC formátumban. A két adatbázis egymástól elkülönítve került CD-ROM-ra úgy, hogy virtuális megoldással azonos módon kérdezhető le. A képernyő szövegeket gombnyomással négy nyelvre (angol, francia, német és olasz) lehet kapcsolni. Az indexelés megfelelő mélységben történt, és a rekordok mind MARC-, mind katalóguscédula formában megjeleníthetők. A keresést követő outputok

előállításánál és a letöltésnél ki lehet választani a nemzeti MARC-formátumot mint szabványos cserére alkalmasat, és ezzel lehet dolgozni a lokális rendszerben.

A kísérleti lemez 1988 szeptemberében készült el és több mint 600 könyvtár és más szervezet között osztották szét szerte a világon egy értékelő kérdőív kíséretében. Külön tanácsadót neveztek ki arra, hogy az Európai Gazdasági Közösséghez tartozó országok 60 könyvtárában végzett értékelést elemezze, és további 20 könyvtárban részletesen tanulmányozza a használatot. Ezek ugyanazok a könyvtárak voltak, amelyek korábban a Deutsche Bibliographie kísérleti CD-ROM-lemezének használatát értékelték. A végső elemzés 1989 júliusára készült el s azt mutatta, hogy a tapasztalatok rendkívül pozitívak voltak mind a katalogizálásban való felhasználásról, mind a sok szempont szerinti visszakeresési lehetőségekről. Ugyanakkor javasolták még több visszakeresési pont beépítését. A legfőbb eredmény, hogy az alkalmazott szoftvert a CD-ROM nemzeti bibliográfiákra szabványként lehet tekinteni; ezt tanúsítja a Library of Congress és a Kanadai Nemzeti Könyvtár választása is.

A British Library és a Bibliothèque Nationale eredményes együttműködését követően az Európai Gazdasági Közösség nemzeti könyvtárai egy kétéves nemzeti könyvtári CD-ROM-programot kezdeményeztek, kérve az EGK anyagi támogatását. Ugyanakkor Anglia, Franciaország, Németország, Hollandia, Dánia és Portugália létrehozott egy társulást a nemzeti bibliográfiák közös CD-ROM-programjának keresztülvitelére. A program számos részprogramot foglal magába: a CD-ROM-on lévő bibliográfiai adatok keresésére alkalmas interfész követelményeinek meghatározását, egy széleskörűen használható MARC konverziós program leírását (különös tekintettel a mikrogépes alkalmazásokra), az európai karakterkészlet meghatározását, a többnyelvű képernyőkezelés megoldását, CD-ROM és online rendszerek összekapcsolását, CD-ROM és lokális könyvtári rendszerek összekapcsolását, további kísérleti CD-ROM-adatbázisok előállítását, piaci egyezmények kidolgozását a CD-ROM-ok terjesztésére és cseréjére.

A British Library a kísérleti CD-ROM előállítás után folytatta a teljes British National Bibliography CD-ROM-kiadásának programját. Egyszerűsítette az installációs programot, ésszerűsítette az indexeket, módosította a szerkesztési funk-

ciót úgy, hogy az egyedi könyvtárspecifikus adatokat a letöltés előtt a rekordokhoz lehet adni. A teljes adatbázis ma már több mint egymillió rekordot tartalmaz, s ha valamennyi szükségesnek látszó indexet nyújtani kívánják, az adatbázis nem fér el még két lemezen sem. Ezért született az a döntés, hogy az 1950 és 1985 közötti rekordokat két lemezre töltik, a harmadik lemezre kerül az 1986 utáni anyag, s ezt újítják fel negyedévenként az új rekordokkal. A két egység külön-külön is megvásárolható. A kétlemezes egység mindegyikét külön indexállománnyal látták el, hogy egylemez-meghajtós CD-ROM-készülékkel is használhatók legyenek.

A British Library tervei között további CD-ROM-adatbázisok előállítására is szerepel, melyek közül az első a „Boston Spa Serials on CD-ROM”.

Nem kétséges, hogy a CD-ROM mint hordozó még számos lehetőséget rejt magában. A közös program megmutatta, hogy a CD-ROM jó eszköze lesz a nemzeti könyvtárak közötti bibliográfiai adatcserének, s még inkább azzá válik, ha a CD-ROM-ok egyelőre költségesnek tűnő hálózati összekapcsolása a gyakorlati megvalósítás szakaszába lép.

(Berke Barnabásné)

91/144

MARCO, Guy A.: Bibliographic control of sound recordings: an international view = *Audio Libr.* 15. vol. 1989. 1. no. 19-24. p. Bibliogr.

A hangfelvételek bibliográfiai számbavétele: nemzetközi helyzetkép

Bibliográfiai számbavétel; Hangfelvétel

Bár hangfelvételek több mint 100 éve készülnek, jóval későbbre tehető az az időszak, amikortól jegyzékeket állítanak össze róluk. A nemzeti bibliográfiákban igen sok országban mind a mai napig nem szerepelnek, legfeljebb a nemzeti könyvtárak és szakkönyvtárak gyarapodási jegyzékeiben és kereskedelmi katalógusokban.

Edison 1877-ben szabadalmaztatta a hangfelvétellel kapcsolatos találmányát, 1888-ra már több cég gyártott fonográfhengert, de évtizedeken keresztül csupán retrospektív jegyzékek jelentek meg róluk, elsősorban Duane Deakins, Ron Dethlefsen és Allen Koonigsberg munkáiként. Kurrens kiadvány elsőként 1936-ban jelent

meg, amikor New York-ban megnyílt a Gramophone Shop és megjelentette a „The Gramophone Shop Encyclopedia of Recorded Music” c. kiadványát. Ez az úttörő munka a világ 66 hanglemezcége által kiadott komolyzenei hangfelvételeket tartalmazta mind Európából, – beleértve a Szovjetuniót is –, mind az Egyesült Államokból. A következő nagyobblélegzetű munka Londonban jelent meg 1952-ben, „The World’s Encyclopaedia of Recorded Music” címen. Az alapkötet 40 000 tételt tartalmazott – több mint 300 cég termékeinek feltárással – 1925-től 1951-ig. Ez a diszkográfia a kiegészítő három kötetrel együtt főképpen komolyzenei felvételeket tárt föl.

1949 jelentős fordulatot hozott a hanglemezpiacon, mert a 78-as fordulatszámú hanglemezek mellett megjelentek az LP, azaz long-playing (hosszan lejátszó) lemezek is. Ezt követték a nagyobb számban megjelenő jegyzékek is. Még ebben az évben kiadták a „Long Playing Record Catalog”-ot. Ennek kiadója a Massachusettsben lévő Cambridge város kis hanglemezkereskedésének vezetője, William Schwann volt. A katalógus 11 amerikai cég 674 lemezét tartalmazta. 25 évvel később ez a jegyzék már a világhírű, havonta megjelenő „Schwann Catalog”, amelyben általában kb. 45 ezer hangfelvétel található négy kontinens több mint 800 cégtől.

1953-ban egyszerre jelent meg Nagy-Britanniában és az NSZK-ban egy-egy, a mai napig is jelentős katalógus, a „Gramophone Classical Record Catalogue” és a „Bielefelder Katalog”. Ezeknek a jegyzékeknek nincs kumulatív formájuk, minden egyes füzet az akkor kapható, kurrens lemezeket tartalmazza. Miután ezekben az években a nemzeti bibliográfiák még nem vették számba a hanglemezeket, a legértékesebb forrásnak a „Dictionary catalog of the Rodgers and Hammerstein archives of recorded sound” tekinthető, amely a New York Public Library több mint 75 ezer hanglemezét regisztrálja.

A hanglemezfelvételi technika legnagyobb innovációja az elmúlt negyven évben a CD-lemez megjelenése volt 1983-ban. 1987-ben adta ki a Schwann az első CD-katalógusát, amely 8600 tételt tartalmazott 440 cégtől. A retrospektív kiadványok közül megemlíthető a „Bibliography of discographies” (1977-83), amely 1925-től több mint 10 000 diszkográfiát tartalmaz és a Besterman-féle, „World bibliography of bibliographies” megfelelő része.

(Skaliczki Judit)

Legal deposit and bibliographical control of new media in Europe = LIBER Bull. 35.no. 1990. 126-173.p.

Az új médiák kötelempéldány-szolgáltatása és bibliográfiai számbavétele Európában. Cikksorozat, 5 közlemény. (A LIBER 1989-es madridi konferenciájának előadásai.)

Bibliográfiai számbavétel; Jogszabály -könyvtár-ügy; Kötelempéldány; Nem hagyományos dokumentum; Nemzeti könyvtár; Szoftver

Az Egyesült Királyságban a kötelempéldány-szolgáltatás lényegileg visszanyúlik a 18. sz. végére, törvényi rendelkezés 1842-ben jelent meg róla, majd 1911-ben módosították. Nem meglepő, hogy ez a törvény ma már korszerűtlen!

Az 1911-ben megjelent törvény szerint a kiadóknak minden könyvből, periodikumból, aprónyomatványból, térképből és kottából egy példányt a British Library-nek kell küldeniük, egy-egy példányt négy másik könyvtárnak az Egyesült Királyságban, és egyet az Ír Köztársaság nemzeti könyvtárának. A többi dokumentum nem tartozik a rendelet hatókörébe. Az audiovizuális dokumentumokat is gyűjtik különböző archívumok, odakerülésük azonban megegyezés és jószándék következménye. Vannak olyan dokumentumok – számítógépi szoftverek, elektronikus kiadványok stb. -, amelyeket még archívumok sem gyűjtenek.

Hangfelvételek. – A legnagyobb hangarchívum a National Sound Archive (NSA, Nemzeti Hangtár), amely a British Library része. A Brit Hanglemezgyártó Vállalat tagvállalatai a velük kötött megállapodás alapján minden, az Egyesült Királyságban készített hangfelvételből két példányt adnak az NSA-nak. Miután ez a megállapodás nem törvényértékű, más hanglemez-előállító cégek nem küldenek példányokat a termékeikből.

Rádiófelvételek. – Megállapodás alapján az NSA bármit felvehet a rádió műsoraiból, amit fontosnak tart archiválni. A független rádióadóknak saját felelőssége az archiválás. Kötelező érvényű archiválás azonban nincs.

Film és video. – A National Film Archive (NFA, Nemzeti Filmarchívum) a British Film Institute (Brit Filmintézet) része, fenntartását a kor-

mány biztosítja. Az NFA nemrég kb. 2 millió fontot kapott, hogy Londontól 25 mérföldnyire felépítsen egy korszerű központot, ahol mind a konzerválást, mind a filmek megtekintését biztosítani tudja. Költségvetése korlátozott, gyarapodása esetleges. A (viszonylag olcsó) videók általában ajándékozás útján kerülnek az archívumba.

Televízió. – Az NFA-nak a független tévétársaságokkal van egyezsége a műsorok felvételéről, viszont a BBC-vel nincs.

Mikroformátumok. – Bár az 1911. évi rendelet erre a dokumentumformára sem vonatkozik, mind a British Library-ben, mind a többi, kötelempéldányt gyűjtő könyvtárban vásárlás útján igen nagy gyűjteményt alakítottak ki. Van olyan anyag is, ami csak ebben a formátumban jelenik meg, és az nem kerül archiválásra.

Multimédiák. – Amennyiben nyomtatott dokumentum is tartozik hozzá – pl. könyv -, akkor a kiadó – amennyiben a könyvet elsődlegesnek tekinti – megküldi azt a kötelempéldányt kapó könyvtáraknak. Semmiképpen sem jut el a könyvtárakhoz, archívumokhoz az a fajta multimedia-egységcsomag, amely pl. videokazettát és számítógépi programot tartalmaz vagy különböző háromdimenziós tárgyakat.

Fényképek. – Csak abban az esetben kerülnek megőrzésre, ha egy-egy mű részeiként jelennek meg. A jelentős fényképgyűjtemények (National Museum of Photography, Imperial War Museum, stb.) gyűjteményüket vásárlással és ajándékokból alakították ki.

Számítógépi programok. – Történtek már kísérletek, hogy létrehozzanak egy archívumot, de ezek kudarcba fulladtak. Ezen a területen az önkéntes megállapodások vagy ajándékozások rendszere sem működik.

Elektronikus kiadványok. – Kötelempéldány-szolgáltatásuk kérdésköre olyan összetett, hogy nem meglepő, hogy nincs megoldva. A CD-ROM, a videolemez, stb. gyűjtése és őrzése sem az országos intézményekben, sem egy-egy szakterülettel foglalkozó gyűjteményben nem megoldott.

Az említett dokumentumok bibliográfiai számbavételéről:

A hangfelvételeket teljességgel (azaz minden, az Egyesült Királyságban megjelent hangzó dokumentumot) fel fogja majd tární a Nemzeti Hangtár és a Mechanical Copyright Protection Society (szerzői jogvédelmi társaság) közös kiadványa, a Nemzeti Diszkográfia. Feltehetően

1990-ben a kiadvány már hozzáférhető lesz. A MARC formátumú rekordok online elérhetők lesznek. – Hasonló célra alkalmasak az Imperial War Museum számítógépes és kötetkatalógusai, különböző kereskedelmi katalógusok is (pl. a Gramophone című, havonta megjelenő, klasszikus és popzenét tartalmazó; a népszerű zenére specializálódott a Music Master, amely évente jelenik meg a nagyközönség és havonta a kereskedelem számára).

A rádiófelvételek bibliográfiai számbavétele egyáltalán nincs megoldva. A Nemzeti Hangarchívum e tekintetben csak a Radio Times c. kiadványra tud hagyatkozni. A BBC hangtárának megvan a maga nyilvántartási rendszere, de az nem nyilvános.

A Nemzeti Filmarchívum a hozzá került filmeket és videókat feltárja. Katalógusait mind gépi, mind nyomtatott formában rendelkezésre bocsátja. A Brit Filmintézet negyedévenként és évente kumulálva megjelenteti a British National Film and Video Catalogue c. kiadványt. Kereskedelmi katalógusok: Video Source Book, Video Index stb.

Miután a diafelvételeknek és fényképeknek nincs nemzeti archívumuk, számbavételük sem megoldott. Különböző kiadványok összességéből lehet csak tájékozódni: a National Portrait Gallery által kiadott központi katalógus, a Greater London Photographic Library cédulakatalógusa, és más múzeumok ilyen jellegű jegyzékei.

A multimédiák bibliográfiai számbavétele a dokumentumok sokfélesége miatt még egy audiovizuális könyvtáros számára is rémálomnak tűnik. Az egyetlen szervezet, amely rendszeresen gyűjti és teljességre nem törekvően igyekszik feltárni ezeket a dokumentumokat a BL vállalkozása (BCAVM) után, a National Audiovisual Aids Library (NAVAL, Az Audiovizuális Eszközök Országos Könyvtára) Észak-Walesben. Várta magára az elektronikus kiadványok bibliográfiai számbavétele is. Létrehoztak viszont egy központi, koordináló szervezet, az audiovizuális anyagok országos archívumainak fórumát az intézmények vezetőiből, és ettől sokat várnak.

(Skaliczki Judit)

*

Az NSZK-ról szóló beszámolót korábban már regisztráltuk, a referátumot ld. a KDSZ 1989. 1. számában a 89/195. számon.

*

A kötelezpéldányszolgáltatás kezdetének az 1537. évet tekinthetjük, amikor I. Ferenc, francia király elrendelte, hogy minden egyes megjelent könyvből 1 példányt küldjenek el a Királyi Könyvtárnak. A szolgáltatás meghonosodását minden országban két ok segítette: egyrészt, hogy összegyűjtsék, raktározzák és hozzáférhetővé tegyék egy-egy ország szellemi és kulturális örökségét, másrészt, hogy a cenzúra számára biztosítsák a teljes áttekintést egy-egy ország nyomtatott dokumentumairól. Ez a szolgáltatás egyre inkább a nemzeti könyvtári feladatok közé sorolódott, de szinte az utolsó évekig csupán a nyomtatott dokumentumokra vonatkozott. Ugyanakkor az információ nagyobb része már nem könyvekben jelenik meg. Ez egyértelművé teszi, hogy a törvényi rendelkezést ki kell terjeszteni az újabb, az audiovizuális dokumentumokra is. Le kell szögezni, hogy minden olyan, kötelezpéldány-szolgáltatásról szóló törvény, amely nem számol az új információhordozókkal, korszerűtlen. A kötelezpéldány-szolgáltatás rendje szorosan kapcsolódik az adott ország könyvtári rendszerének struktúrájához. Azaz más a feladat abban az esetben, ha a nemzeti könyvtár szervezi és koordinálja ezt a szolgáltatást, és más akkor, ha a nemzeti könyvtár csupán egy könyvtár az új dokumentumokat gyűjtő és raktározó archívumok között. További kérdés, hogy amennyiben országos szinten ezt a feladatot a nemzeti könyvtár végzi, regionális és helyi szinteken miképpen folytatódik tovább. A nemzeti könyvtárak esetében élesen és határozottan ki kell mondani, hogy a „mindent gyűjtés” lehetetlen vállalkozás. Fel kell tenni a kérdést, hogy mit kell a dokumentumok közül megőrizni és mit eldobni; a megőrzött vagy megőrzendőek közül melyeket kell eredeti formában tárolni, és melyeket nem; a megőrzés minden dokumentum esetében örök időt jelentsen-e, vagy legyenek-e időhatárok. Tudomásul kell venni, hogy a nemzeti könyvtáraknak is ki kell alakítaniuk a selejtezési politikájukat.

Norvégiában 1989-ben lépett hatályba az új törvény a kötelezpéldány-szolgáltatásról. Ebbe a törvénybe már minden információhordozó bekeült, formájuktól függetlenül. A szolgáltatás csak a Norvégiában kiadott vagy a norvég közösség számára adaptált dokumentumokra vonatkozik. Jóllehet tradicionálisan egy nemzeti könyvtárnak minden, valaha az országban kiadott dokumentumot gyűjtenie kell, ez egyre inkább lehetetlen-

né válik, és a dokumentumok bizonyos része annyira nem releváns információt hordoz, hogy felesleges is. A könyvekből és könyv jellegű dokumentumokból maximálisan 7 példányt kell szolgáltatni. Az egyéb dokumentumtípusoknál – hangfelvételek, filmek, videódokumentumok, számítógép programok, illetve ezeknek a dokumentumoknak bármifajta együttese – két példányt kell szolgáltatni. Ezek a törvénytábla rendelkezések meglehetősen mechanikus szemléletet tükröznek. Jelenleg az oslói Királyi Egyetemi Könyvtárnak kettős funkciója van: egyrészt egyetemi könyvtár, másrészt nemzeti könyvtár. Megindult azonban a különválás folyamata, és ez bizonyára hozzájárul majd a feladatok további tisztázásához is.

(Skaliczki Judit)

*

A franciaországi helyzetről szóló cikk összefoglalja a kötelezpéldányokra vonatkozó törvényeket, mégpedig a következő csoportosításban: nyomtatott és hangzó dokumentumok; filmek; szoftverek.

A nyomtatott dokumentumok kötelezpéldányrendelete a 16. század óta létezik Franciaországban – kezdetben e dokumentumok az 1617-ben alapított Királyi könyvtár állományát gyarapították. A rendeletet 1791-ben felfüggesztették, de két év múlva visszaállították, és 1810-ben hatályba léptették. Egy 1713-ból származó jogszabály szerint a kötelezpéldány minden nyomtatott termékre kiterjed, így a metszetekre, térképekre és kottákra is. 1925-ben a jogszabályt megújították: a nemzeti könyvtár központi szerepét meghagyva a kötelezpéldányok körét kiterjesztették a hanglemezekre és a filmekre. Ami a nyomtatott dokumentumokat illeti, a ma is érvényben lévő rendelet 1943-ból való. Ennek értelmében kettős letét szükséges: a nyomdák kettő, a szerkesztőségek pedig – új kiadások esetén – négy példányt kötelesek leadni. A hangzó anyagokra ma egy 1863-as rendelet vonatkozik, amely szerint a letéti hely szerepét a Bibliothèque nationale (BN) vette át (1943-tól ugyanis a megőrzés a nemzeti hangarchívum – Phonothèque nationale – felelőssége volt), a leadási kötelezettség pedig itt is kettős: egy példányt a gyártó, egyet pedig a kiadó-forgalmazó köteles letétbe helyezni. Az új hangzó dokumentumok (hanglemezek, ka-

zetták, kompakt hanglemezek) a nemzeti könyvtár LEDA nevű adatbázisában, a nyomtatott kiadványok pedig az 1811 óta rendszeresen megjelenő nemzeti bibliográfiákban, s – 1975 óta – a BN OPALE adatbázisban kereshetők vissza.

A filmekre ma egy 1977-ből való rendelet vonatkozik, amelynek értelmében egy példányt a gyártó vagy a video-változatot előállító vállalat köteles leadni. A letéti hely szerepét 1982-ben vette át a Bibliothèque nationale, ezt megelőzően a nemzeti filmközpont (Centre national de la cinématographie) látta el.

A szoftverek kötelezpéldányrendeletével főleg a szerzői jogi védelmet, ill. az illegális másolások megakadályozását szeretnék megoldani. A nemzeti könyvtár elképzelése szerint a törvény csak az alapszoftvereket érintené, az egyes alkalmazásokat nem. Egy lehetséges megoldás lehetne, ha a kötelezpéldány-rendszert a szabadalmi leírások letéti rendszerének mintájára fejlesztnék ki.

(Novák István)

91/146

SCHNELLING, Heiner: Bibliographische Kontrolle der Master-Mikroformen in europäischen Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 24.Jg. 1990. 7.no. 912-919.p.

A mester-mikroformák bibliográfiai ellenőrzése az európai könyvtárakban

Bibliográfiai számbavétel; Mikroforma

A világ könyvtáraiban a papír szétporladása miatt gyors ütemben mentik át az anyagokat mikrofilmre. A mikrofilmezés legköltségesebb része annak a mesterkópiának az elkészítése, amelyről azután korlátlan mennyiségű, olcsó másolat készíthető. Ésszerű tehát, hogy a mesterkópiáról lelőhely-nyilvántartás készüljön.

Az Egyesült Államokban már 1965-ben beindították a National Register of Microform Masters című kiadványt, amely 1983 után a National Union Catalog része lett. Európában jelenleg csak Nagy-Britannia és Franciaország készít országos nyilvántartást a mesterkópiákról és most foglalkoznak annak a gondolatával, hogy géppel olvasható formába konvertálják. A British Library nyilvántartása 1989 végén már kb. 40 000 tételt

tartalmazott, és kb. évi 10 000-re növekszik. A francia nemzeti könyvtár nyilvántartása kb. évi 15 000 tétellel nő. Olaszországban a központi nyilvántartást az Istituto Centrale per la Patologia del Libro (Róma) nevű intézmény kezeli. Hollandiában a Királyi Könyvtárban gyűjtik a felvételek leírásait. Dániában és Belgiumban a többi gyarapodással együttesen regisztrálják a mikrofilmeket is. Írországban és Portugáliában csak 1990-ben kezdték meg a biztonsági mikrofilmezést, Görögország, Luxemburg és Spanyolország pedig még el sem kezdte.

A közös európai számbavétel gondolata négy évvel ezelőtt merült fel, a LIBER keretében. A program az EROMM (European Register of Microform Masters) nevet kapta. Két évvel ezelőtt az Európai Közösség is felvette könyvtári akcióprogramjai sorába, méghozzá az elsők közé. 1988 őszén tervtanulmány készítésére írtak ki pályázatot, amelyhez az Európai Bizottság 40 000 fonttal járult hozzá.

Az azóta elkészült tervtanulmány szerint közös érdek egy adatbázis sürgős létrehozása. A tanulmány a program első szakaszát négy országra javasolja kiterjeszteni, ezek: az NSZK, Franciaország, Nagy-Britannia és Portugália. Ezek az országok vállalják a szétszórta lévő adatok összegyűjtését és gépi formára történő konvertálását. Az érdemi munka előreláthatólag 1991 elején kezdődik. Az EROMM programot nem szabad pusztán technikai programnak tekinteni, mindenütt szorosan össze kell kapcsolódnia a biztonsági filmezés vállalásával és a szükséges anyagi ráfordításokkal. Első lépésben országonként 5000 adat bevitelét várják el.

A végső cél egy közös adatbázis kiépítése, amelynek három lehetséges felhasználási formájáról szól a terv: online, CD-ROM-on és mikrofilmlapon. Az adatstruktúra a British Library Minimal Record formátumának felel meg (szerző, cím, megjelenési adatok, ehhez jön még a meszkópiára vonatkozó fizikai adatok mezője, a le-
lőhely és az ár).

A tervtanulmány szerint sürgősen döntést kell hozni az alábbi kérdésekben: számítógép biztonság; csereformátum; a bibliográfiai adatok biztosítása az NSZK-ból és Portugáliából; az adminisztratív teendők ellátása; az EROMM-program második szakaszának előkészítése, különös tekintettel a többi tagország bekapcsolására.

A tervtanulmány azt javasolja, hogy a kísérleti szakasz költségeinek felét az Európai Bizottság

vállalja. Az összköltséget 200 ezer DM-re becsülik, az összeg másik felének előteremtése is kérdéses. A tervezet az alábbi támogatási lehetőségeket látja: alapítványi források, kutatásokat támogató intézmények, a résztvevők, ill. az adatfelhasználók hozzájárulása (tértítés formájában), hivatásos kiadók hozzájárulása.

Az adatbázist a tervek szerint a Bibliothèque Nationale számítógépére helyezik. A BN vállalta az adminisztratív teendők ellátását a kísérleti szakaszban. Az egyes országok kumulálják a rendelkezésre álló adatokat és UNIMARC formátumra konvertálják. (Ehhez még ki kell fejleszteni a konvertáló programot az UK-MARC formátumról, a MAB formátum minden további nélkül átalakítható.) Németországban a göttingeni Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek fogja az adatokat összegyűjteni és konvertálni.

(Kovács Lászlóné)

91/147

JUKVAM, Dagny – SKRÅMM, Wigo H. – VÅGE, Nils Steinar: Local history stored on computer: the Fet project = Scand.Public Libr.Q. 23.vol. 1990. 3.no. 23-27.p.

Helytörténet számítógépen: egy norvég kísérlet

Adatbázis -helyismereti

Az Oslótól 30 kilométerre fekvő Fet város (8200 lakos) közművelődési könyvtárában egyedülálló kísérletbe kezdtek. A lakosság bevonásával építik a településre és környékére vonatkozó adatokat tartalmazó adatbázist. Feldolgozzák a helyi intézmények, szervezetek, klubok irattári anyagait, az egyházi anyakönyveket és összeírásokat, valamint a történelmi forrásokat. A Feti Történelmi Társaság közreműködésével gyűjtik a földrajzi neveket.

Valamennyi rögzített adat hozzáférhető a helyi közművelődési könyvtárban, ahol számítógép, nyomtató és mikrofilmolvasó áll a helytörténet iránt érdeklődők rendelkezésére. Az adatbázis lehetővé teszi a helyi közösségre vonatkozó statisztikák gyors összeállítását, például a lakosság kor szerinti megoszlása, bizonyos utónevek gyakorisága adott időszakban, háztartási statisztikák stb. Az eddigi tapasztalatok szerint gyakori-

ak a történeti vonatkozású kérdések, a világ minden részéről érkeznek a kivándoroltak családfakutatásaihoz segítséget kérő levelek. Az iskolások főként az archeológiai adatok iránt érdeklődnek. Az adatbázisból nyert információk alapján jutnak el a múzeumokban őrzött régészeti leletekhez. Lelkesedésüket kihasználva a könyvtár bevonja őket az anyaggyűjtésen túl az adatrögzítésbe is, és felkészíti őket a későbbi kutatómunkára.

A helytörténeti, helyismereti adatbázis kezelését a könyvtárosok mellett bárki elsajátíthatja. Az egyes klubok, társaságok is ösztönzik tagjaikat, hogy vegyenek részt a könyvtárban tartott oktatásokon. „Kérdezz!” címmel könyvet adtak ki az adatbázis használatát megkönnyítendő, a családfa-kutatás alapismereteit pedig „A hiányzó rokon rejtélye” című kiadványuk tartalmazza.

A három éve elindított gyűjtés rendkívül sok információ és dokumentum felhalmozódását eredményezte, szorosabbra fűzte a lakosság kapcsolatát közvetlen környezetével, felkeltette érdeklődésüket történelmük, szűkebb környezetük eseményei iránt. Ez a program kiszélesítésére ösztönzi a könyvtárat, újabb témák kutatását tervezik (néprajzi anyaggyűjtés), bekapcsolódnak a többi települések is a munkába.

(Pappné Farkas Klára)

Lásd még 136

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

91/148

STARMANS-VAN HAREN, Mieke: Bibliotheksarbeit mit „Leicht-zu-Lesen-Literatur“ (Easy-to-read) ist mühevoll, aber sie lohnt sich = Bibl. für Alle. 7.Jg. 1990. 3.no. 3-10.p. Bibliogr.

„Könnyű az olvasás” – program hátrányos helyzetűeknek

Hangos könyv; Közművelődési könyvtár; Öregbetűs könyv; Szellemi fogyatékos olvasó; Szolgáltatások; Testi fogyatékos olvasó

A holland könyvtárosok figyelme a 80-as évek elején fokozott mértékben fordult a súlyos olva-

sási hátrányban lévő fiatalok felé (szellemi fogyatékosok, siketek stb.). Rövid próbálkozás után fel kellett ismerniük, hogy mindenekelőtt megfelelő olvasmányanyagra lenne szükség, mivel a könyvkiadás teljes egészében a normális olvasási készséggel rendelkezőkhöz igazodik, az említett hátrányos csoportok részére nincs tartalmilag és formailag egyaránt megfelelő olvasmányválaszték. A feladat megoldására a Holland Könyvtári és Olvasási Központ (NBLC) vállalkozott, mint a könyvkiadók, kereskedők és könyvtárosok országos szervezete. (Állami támogatást csak az olvasástanítás segédanyagai és a nemzeti kisebbség számára kiadott olvasmányok élveznek.)

Az olvasmánysorozat összeállítását kutatómunka előzte meg, és egy elméleti kiadvány, mely „A szellemi fogyatékosok könyvei” címmel ismerteti a különböző életkorú és fogyatékossgú csoportok olvasási képességeit, s kritériumokat ad az olvasmányok kiválasztásához. A kutatócsoporttal együttműködve a La Riviera & Voorhoeve kiadó néhány szerzője vállalkozott rá, hogy e kritériumok alapján megírja a kívánt szövegeket. „Az olvasás lift”-jének nevezett sorozat egyes köteteinél előre megtervezték a szöveg nehézségi fokát, az illusztrációk jellegét, a betűtípus nagyságát, a szövegtükröt stb. A „lift” egymást követő szintjein fokozatosan emelkedtek az olvasóval szemben támasztott tartalmi és formai követelmények: a szöveg összetettebbé vált, megváltozott az illusztrációk jellege, némileg kisebb betűvel szedték a szöveget. A sorozat füzetei „Könnyű az olvasás” címkével jelentek meg, és igen kelendőnek bizonyultak, különösen az iskolákban és a könyvtárakban, elsősorban az olvasási nehézségekkel küszködő gyerekek körében.

Akik képtelenek olvasni, vagy csak rendkívüli erőfeszítések árán képesek rá, azok számára az NBLC audiovizuális sorozatokat ad ki. Ilyen pl. a „Te magad!” elnevezésű fotós diasorozat, mely az önálló tevékenységhez ad (elsősorban az öregeknek) inspirációt és gyakorlati tanácsokat. Pl. „Te magad is megtakaríthatsz kiadásokat” – „Te magad is sportolhatsz” – „Te magad a házikertben” – „Te magad is járhatsz múzeumba”. Az olvasni képteleneket szolgálják a hangkazettáról hallgatható „hangos könyvek” – ezeket a vakok és csökkentlátásúak könyvtárával együttműködve adják ki – és a szellemileg fogyatékos gyermekek számára szerkesztett „hangos újság”

(1200 előfizető), valamint egy másik újság, a Blits, melyet egy belga kiadóval közösen, füzetes és kazettaalakban párhuzamosan adnak ki (1800 előfizető).

Különös gondot fordít az NBLC az olvasási zavarokkal küzdő gyermekekre. A dyslexiások és a rosszul hallók mellett nem kisebb gondot jelentenek azok, akik a kellő motiváció hiánya miatt nem olvasnak. A holland kultuszminisztérium szerint ijesztően magas a funkcionális analfabéták száma. Az NBLC azt vallja, hogy megfelelő írott és AV anyagokkal s ezek népszerűsítésével mindenkinél meg kell találni az olvasás élvezetéhez vezető utat, azoknál is, akik számára az olvasás jelenleg unalmas, fásasztó és megterhelő.
(Katsányi Sándor)

91/149

BORECKA, Irena: Możliwości czytania w czasie choroby = Poradnik Bibl. 1990. 7/8.no. 34-36.p.

Olvasási lehetőségek betegség idején

Beteg olvasó; Kórházi könyvtár -betegeké

Miközben általános a vélekedés, hogy a betegek számára hasznos időtöltés az olvasás, e problematika sokkal bonyolultabb annál, mintsem hogy ilyen egyszerű kijelentéssel el lehetne intézni.

Általában leszögezhető: azok a betegek, akiknek teljes gyógyulása garantált, olvashatnak bármit, amire kedvük kerekedik, viszont azok olvasmányait, akik halálosan betegek vagy a betegség következtében rokkanttá válnak, már célszerűen meg kell válogatni. Ez újra meg újra egyedi döntések elé állítja a biblioterapeutákat.

A házhoz kötött betegek és rokkantak szinte minden kulturális szolgáltatás igénybevételét illetően nagy hátrányban vannak. Ez alól nem kivétel a könyvtári ellátás sem. A könyvtárak kevéssé alkalmasak arra, hogy tolószéken lehessen felkeresni őket, a házhozszállításnak pedig nincsenek meg az előfeltételei.

A kórházi-szanatóriumi ápoltak olvasása külön ügy. Igaz: sok a ráérő idejük, ám azzal nem ők rendelkeznek. Nem tőlük függ a vizsgálatok-kezelések időpontja, a kórtermek magatartási szokásainak kialakulása, s nem ők tehetnek róla, ha az ágyaknál nincs olvasólámpa, sem olyan berendezés, amelyre az olvasnivalót el lehetne

helyezni. Aztán a betegség jellege is meghatározza, lehet-e (szembetegségek), illetve érdemes-e (lelki betegségek) valakit olvastatni. Külön gond, hogy mit olvassanak a műtét előtt állók, a nemrég műtöttek és a lábadozók.

A kórházba minden beteg magával hozza „egészségeskori” olvasási szokásait, ha voltak neki egyáltalán. A kórházi környezet még a rendszeresen olvasók olvasási kedvét is inkább letöri, mint növeli. Általában a könnyű és rövidebb olvasmányok azok, amelyekre ilyen környezetben igény van.

E problémák azokban az országokban is fennállnak, amelyek jól felszerelt, értő személyzettel ellátott betegkönyvtárakat hoztak létre. Lengyelországban ezek a nehézségek a feltételek mostohasága folytán a legtöbb helyen többszöröződnek.

(Futala Tibor)

91/150

SJÖSTEDT, Lise: Talking book service – approaching complete integration = Scand.Public Libr.Q. 23.vol. 1990. 1.no. 19-21.p.

A hangoskönyv-szolgáltatás teljes integrációja felé

Hangos könyv; Vak könyvtárhasználó

A svéd Braille- és Hangos Könyvtár (TPB) a hangos könyvek előállítója és egyúttal kölcsönzője is. A vakok első könyvtárát 1892-ben alapították, de az csak Braille-könyveket tartalmazott. A vakok és gyengénlátók irodalommal való ellátása 1980-tól vált állami feladattá. Ma már szinte minden könyvtár rendelkezik hangoskönyv-gyűjteménnyel, a TPB központi kölcsönkönyvtárként működik.

Az 50-es évekig a Braille-irodalom volt az egyetlen „olvasási” lehetőség a gyengénlátók számára. A magnetofonok használatának általánossá válásával a Svéd Vakok Egyesülete és néhány nagykönyvtár elkezdte a könyvek hangrögzítését. A 70-es években egyre növekvő igény jelentkezett a hangos könyvekre a gyengénlátókon kívüli rétegekből is. A hangos könyvek kölcsönzését ezért kiterjesztették más hátrányos helyzetűekre is, így most kölcsönözhetnek a vakok és gyengénlátók, a szellemi fogyatékosok, az afázisok, a testi fogyatékosok, a krónikus betegségek

ben szenvedők, a nagyothallók, a dyslexiások. Ez Svédországban csaknem félmillió embert érint.

Évente mintegy 2500 hangos könyv készül Svédországban. A könyvek 25%-a hangoskönyvként jelenik meg, egyenlő arányban a szépirodalom és az ismeretterjesztő irodalom. A könyvek előállítására más-más módon történik a szellemi fogyatékosok, a dyslexiások, afáziások stb. számára, ugyanis ők rendszerint nem a megszokott, normális sebességű, semleges hangú felolvasást igénylik. Dyslexiás gyermekek olvasási készségük fejlesztése érdekében kölcsönöznek hangos könyveket, melyek hallgatása és a nyomtatott szöveg figyelemmel kísérése nagy segítséget jelent a fogyatékosok legyőzésében. A svéd nyelvű könyveken kívül – a bevándorlókra gondolva – számtalan más, főként finn nyelvű anyaggal rendelkezik a TPB.

Ma már nem szabad nagy különbségnek lennie a hangos vagy a nyomtatott könyvek kölcsönzése között. A kölcsönzési rendszer decentralizált: a legkisebb fiók- vagy mozgókönyvtárból is kölcsönözhető ilyen anyag; ha ott sincs meg a keresett cím, egy nagyobb állományú főkönyvtárhoz kell fordulni, majd a megyei könyvtárhoz és végül a 30 ezres állományú TPB-hez, mely nemcsak kölcsönöz minden típusú könyvtár számára, hanem letéti állományt is küld számukra.

A hangos könyvek és kölcsönzőik integrálása a könyvtárba azt jelenti, hogy a hangos könyvek nem zárt ajtók mögött, hanem szabadpolcon vannak; a gyermekeknek készült könyvek a gyermekkönyvtárba kerülnek; a könyvtárosok ugyanolyan szolgáltatást nyújtanak a hangos könyvek kölcsönzői számára, mint más olvasóknak; a hátrányos helyzetűeket és gyengébbeket szívesen fogadják a könyvtárban és a személyzet minden tagja képes segítséget nyújtani számukra. A hangos könyv természetes és jól ismert eleme kell, hogy legyen a könyvtárnak.

A TPB egyik részlege tankönyv-előállítással is foglalkozik. A vak, gyengébb, vagy más, hátrányos helyzetű egyetemi hallgatók jegyzetei hangos könyv vagy Braille-könyv formájában hozzáférhetők. A TPB évente 10-szer gyarapodási jegyzéket ad közre. Ajánló jegyzékeket is készít a gyermekek és felnőttek számára kiadott hangos könyvekről. Negyedévente megjelenő tájékoztatójukat főként könyvtáraknak szánják.

(Feimer Ágnes)

Lásd még 118

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 102

Közérdekű tájékoztatás

91/151

FAIRER-WESSELS, Felicité A.: Community information in the school media centre = South Afr.J.Lib.Inf.Sci. 58.vol. 1990. 3.no. 287-294.p. Bibliogr. 31 tétel.

Az iskolai eszköztár mint a közhasznú tájékoztatás színtere

Eszköztár; Iskolai könyvtár; Közérdekű tájékoztatás

Amióta a hatvanas években a közhasznú információ fogalma az Egyesült Államokból kiindulva elterjedt, általában csak a felnőtt lakosság szempontjából foglalkoztak vele. Az ebbe a körbe sorolható információkra már iskoláskorban jócskán szükség van, elsősorban azoknak, akiknek a felnőttek nem képesek megfelelő védőhálózt biztosítani.

A cikk definiálja és számba veszi a közhasznú információ típusait, az azokhoz való hozzájutás módjait és eszközeit, majd felsorolja a közhasznú tájékoztatást nyújtó intézmények fajtáit (közművelődési, iskolai, kettős funkciójú könyvtárak, komplex művelődési intézmények, tanácsadó központok). Végezetül külön tárgyalja az iskolai eszköztárak kezdeményező szerepét a közhasznú tájékoztatásban, az információszerzési képesség elsajátításában.

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 117, 167

Pénzügyi és gazdasági kérdések

91/152

SRIDHAR, M.S.: Is cost benefit analysis applicable to journal use in special libraries? = Ser.Lib. 15.vol. 1988. 1/2.no. 137-153.p. Bibliogr.

Alkalmazható-e a költség-haszon elemzés a folyóirat-állomány értékelésére?

Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban

Az Indiai Úrkutatási Szervezet szakkönyvtárában 485 szakfolyóirat két évfolyamának használati megfigyelése alapján végeztek költség-haszon elemzést. Az előfizetési díj egy használati alkalomra eső hányada jó mutatószámnak bizonyult a folyóiratok értékelésére. Így a folyóiratok négy csoportját lehet megkülönböztetni:

1. Az alacsony költségű és alacsony használatú folyóiratokkal nem kell különösebben törődni; jó, ha megvannak, amíg tárolásuk nem kerül túl sokba.

2. Az alacsony költségű, gyakran használt folyóirat az ideális.

3. A magas költségű, ám magas használatú folyóiratokra szükség van; legfeljebb az igen drágák esetében érdemes meggondolni az előfizetés felváltását a szükséges cikkek másolatainak beszerzésével.

4. Magas költség és alacsony használat esetén is igen gondosan kell mérlegelni az esetleges

lemondást; lehet, hogy csak néhány, de fontos használnak van szüksége az adott folyóiraatra.

A költség-haszon elemzés eredménye önmagában nem elégséges az „előfizetni vagy lemondani” kérdés megválaszolására. Jelentős segítséget ad a folyóiratok értékeléséhez, a végső döntéshez azonban számos nem gazdasági jellegű megfontolást és használói véleményt kell nagy súllyal figyelembe venni.

(Mohor Jenő)

91/153

PUDOV, V.: Metodom prob i ošibok = Bibliotekar'. Moskva. 1990. 7.no. 34-38.p.

A térítéses szolgáltatások bevezetésének első tapasztalatai a Szovjetunióban

Térítéses szolgáltatás

1987-ben a SZU Kulturális Minisztériuma 13 könyvtárban kísérletet végzett a térítéses szolgáltatások bevezetésére; elkezdtek az állományból kivont könyvek lakossági értékesítését; új gazdálkodási keretek és módszerek kezdtek kialakulni.

A maradékelvű finanszírozás (az állami költségvetés 1-1,5%-a jutott a kultúrára) a szovjet könyvtárakat lehetetlen helyzetbe hozta: 2,5 ezer könyvtárárpület balesetveszélyes, 11 ezer szorult teljes felújításra, rossz a felszereltségük, hiányzik a megfelelő technikai apparátus, és rendkívül alacsonyok a könyvtárosi fizetések. A kulturális létesítmények fenntartására évente csak 9 kopejka jut lakosonként. A helyi finanszírozásba és a vállalatok támogatásába vetett remények sem igazolódtak. A könyvtáraknak meg kellett adni a térítéses szolgáltatások révén való önálló jövedelemszerzés lehetőségét, ami viszont ellentétben van a könyvtári ellátás esélyegyenlőséget biztosító ingyenességének elvével.

1987 elején a minisztérium kiadott egy 27 tételes listát a térítéses szolgáltatások köréről. Az alkalmazás során néhány szolgáltatásfajtát ebből kiiktattak, ill. a helyi körülményeknek megfelelően újabbakat vettek fel rá, sőt a korábbi ellenérvek ellenére néhány helyen még a hagyományos alapszolgáltatásokért (pl. könyvkölcsönzés) is díjat kezdtek kérni. Ennek elharapózását igyekezett megakadályozni egy másik lista, amelyik a kötelezően ingyenes szolgáltatásokat so-

rolja fel (pl. könyvtárlátogatás, a kézikönyvtár használata, kölcsönzés). Csak azok a nem hagyományos, kiegészítő szolgáltatások lehetnek térítésesek, amelyek nem sértik a könyvtári szolgáltatások ingyenességének elvét.

A kezdeti időszak egyik legfontosabb feladata a térítéses szolgáltatások anyagi bázisának (felszerelés, technikai eszközök) megteremtése. A legelőrelátóbbak ennek érdekében a beruházást, új technikát nem igénylő szolgáltatásokkal kezdik, és a befolyt pénzt használják fel a fejlesztésre (tatarozásra, új eszközök, gépek, nem hagyományos dokumentumok beszerzésére).

A könyvtárak érdekeltsége a térítéses szolgáltatások bevezetésében ott a legnagyobb, ahol a bevétel egy részét bérfejlesztésre ill. premizálásra fordíthatják. Egy sor könyvtárban sikerült már ezúton a bérek 20-40%-os emelését elérni.

A szkeptikus előrejelzések ellenére a térítéses szolgáltatások is megtalálták használóikat. Az új szolgáltatási formák bevezetése az egész olvasószolgálat színvonalát emelte. A legnépszerűbb szolgáltatások: a könyvek házhozszállítása, másolatszolgáltatás, egyedi irodalomkutatások készítése, könyvkötészeti szolgáltatások, a tagsági ill. részvételi díjat bekérő klubok, tanfolyamok, szakkörök, videoszalonok, irodalmi kávéház, játéktérmekek, stb. működtetése.

A kísérletben résztvevő könyvtárak a térítéses szolgáltatásokból nagyon eltérő bevételekhez jutottak. 1988-ban a szolgáltatások rentabilitása meghaladta a 60%-ot, és növekvő tendenciát mutat.

A legtöbb bevételt a másolatszolgáltatás hozza, rentabilitása eléri a 200-400%-ot. A különböző rendezvények rentabilitása 200%-os, a technikai eszközöket nem igénylő foglalkozásoké 20-30%-os. Kb. 20%-os nyereséget hoz a házhozszállítás és a felszerelés bérbeadása, és 2-10% között mozog a bibliográfiai-információs szolgáltatások nyereségessége.

A fizetőképes használók között első helyen a vállalatok, szövetkezetek és szervezetek állnak, ezek közül kerülnek ki a könyvtárak szponzorai is.

A kísérlet során problémák és hibák is adódtak. Leggyakoribb volt az előzetes igényvizsgálat hiánya, és hogy nem készült prognózis a várható nyereségről. A másik általános hiba a dokumentáció helytelen vezetése. Ez részben magyarázható a normatívák, pénzügyi előírások, továbbképzés hiányával. Neuralgikus pont a térítéses szolgáltatásokból befolyt nyereség elosztása a

könyvtárosok között. Rontja a munkahelyi légkört, ha csak azok a munkatársak részesülnek a prémiumban, akik effektíve a szolgáltatásokat végzik. Újabb tipikus hiba, hogy a térítéses szolgáltatást a meglévő ingyenes szolgáltatás helyett akarták sok helyen bevezetni. Sok esetben a fenti hibák a módszertani központok mulasztása nyomán keletkeztek.

A kísérlet eredményeképpen létrejött a térítéses szolgáltatások bevezetésének normatív bázisa: 1989-ben módszertani útmutatók, minta-árjegyzékek jelentek meg.

(Rác Ágnes)

Lásd még 113, 116

Gépesítési kérdések

91/154

KUSACK, James M.: The light at the end of the carpal tunnel = Libr.J. 115.vol. 1990. 12.no. 56-59.p. Bibliogr.

Mikroszámítógép-használat okozta izom- és csontsérülések, és javaslatok megelőzésükre

Ergonómia; Kiszámítógép

Vonzó tulajdonságai ellenére a mikroszámítógépnek az egészségre káros hatásai is vannak. A rengeteg adatbeviteli munka során a számítógép-billentyűzet hosszadalmas, megszokás nélküli használata felelős például az ismétlődő, megerőltetés okozta sérülések közé tartozó tünetcsoportért, amely ujj- és kézfeji fájdalmakban nyilvánul meg, s csak hosszadalmas kezeléssel, néhány esetben sebészeti beavatkozással lehet segíteni rajta. Néhány adat: 1987-ben az Egyesült Államokban az esetek száma elérte a 73 ezret; egy újabb tanulmány szerint egyetlen ilyen tünetcsoport kezelése 15-20 ezer dollárba kerül.

A legtöbb esetet a nagy hírügynökségek és telefonvállalatok alkalmazottainál regisztrálták, de egy 1990 februárjában végzett felmérés azt bizonyítja, hogy a betegség a könyvtári dolgozókat sem kíméli. 58 nagy közművelődési könyvtárnak küldtek ki kérdőíveket. A válaszoló 38 könyvtár (65,5%) közül 17-ben (a válaszoló

44,7%-a) észleltek ilyen tüneteket, összesen 49 esetben. A jelzett esetek egy részéért nem lehet a számítógép-billentyűzetet okolni (pl. könyvkötők, könyvjavítók, kölcsönzők), de az tény, hogy a 49-ből 13-an a munkaidejük több, mint felét, hat esetben több, mint 75%-át töltik a számítógép mellett.

A 17 könyvtár közül 11 jelezte, hogy már tett lépéseket a tünetcsoport megelőzésére, pl. állítható, munkavédelmi szempontból előnyösebb székeket, asztalokat és gépeket szereztek be, több szünetet engedélyeztek a gép mellett dolgozók számára stb. A szerző – összefoglalásképpen – a következő tippet adja a könyvtári dolgozók, ill. vezetőik számára a betegség megelőzésére:

- légy tudatában a problémának, és tégy róla, hogy a vezetők is tudjanak a veszélyről;
- minél hamarabb végy tudomást a tünetekről, mert ezek kezdetben sokkal könnyebben és rövidebb idő alatt kikezelhetők;

- vásárolj jó minőségű, állítható bútorokat a munkaállomásokhoz;

- tanítsd meg a személyzetnek, hogy hogyan kell ezeket a bútorokat helyesen használni;

- tanítsd be a személyzetet a különféle megelőzési stratégiák alkalmazására (pl. helyzetváltoztatás, gyakori szünetek, a munkaköri feladatok felváltva való végzése stb.);

- változtass a munkavégzési politikán (rotációs munkavégzés, kiegészítő feladatok stb.);

- végezz, ill. végeztess rendszeresen tornagyakorlatokat;

- a tünetek kezdeti stádiumában alkalmaz speciális adaptív módszereket, pl. párnák a csukló alátámasztására, csuklószorítók, speciális, könnyen tetőszerűen megemelhető billentyűzet.

A vállalati tapasztalatok azt igazolják, hogy a munkavédelmi berendezések beszerzése, a képzés és a személyzeti politika megváltoztatása megtérül az intézmény számára.

(Novák István)

Módszertani irányítás

91/155

RUZEKOVÁ, Elena: Nové poslanie a postavenie metodiky = 'Citatel'. 39.roč. 1990. 9.no. 308-309.p.

A módszertan új küldetése és helyzete

Módszertani munka

A rendszerváltás Csehszlovákiában – közelebbről: Szlovákiában – is arra készíti a módszertani tevékenységet, hogy feladatait újra gondolja át, illetve az új, de még folyvást alakuló helyzetnek megfelelően fogalmazza meg. Ehhez a kiindulás: „A könyvtárak céljainak, funkcióinak atomizált meghatározásával, a központi dokumentumoknak a helyi körülményekre való passzív lebontásával kapcsolatos korszak végképpen a múlté. A jövőben semmiféle központi szerv nem fogja meghatározni a könyvtárügy regionális és ágazati alrendszerének, sőt az egyes könyvtártípusoknak a feladatait. A könyvtárról és a könyvtárügyről maguk a könyvtárosok hozzák meg a döntéseket, és ezekért teljes felelősséggel fognak tartozni. A központi szervek, akár az államigazgatásiak, akár a módszertaniak, csupán a könyvtárügy alapvető, stratégiai fejlődési irányait fogják meghatározni, illetve a könyvtárak tevékenységét fogják koordinálni.”

A módszertani tevékenységnek jelenleg mindenekelőtt a regionális és ágazati alrendszerek önkéntes, rugalmas és nem hierarchizáló kialakításához szükséges felmérések-vizsgálódások elvégzése kínál teret. Fel kell deríteni a reális, minden lakkozástól és számszerűségi megalomániától mentes igényeket, elemezni kell őket, s ezek alapján meghatározni a kívánatos szolgáltatásokat. Különösen a regionális „csomópont”-könyvtárak és információs központok további munkájának megszervezése szempontjából van erre szükség, ui. a gazdasági krízis várhatóan számos falusi könyvtárat hoz – remélhetőleg: átmenetileg – nehéz helyzetbe.

Nem kevésbé fontosak azok a vizsgálatok, amelyek elősegíthetik az egyes könyvtárak, különösen a differenciáltabb belső munkamegosztással dolgozók, racionális szervezetének kialakítását és a munka ésszerűbb szervezését.

A Matica slovenská-Nemzeti Könyvtár módszertani részlegének az elmondottak realizálása érdekében kezdeményezőként kell fellépnie, ám a módszertanosok közösségében nem lehet más, mint „primus inter pares”.

(Futala Tibor)

Marketing

91/156

KEANE, Maureen: Marketing and librarianship; Yin and Yang, or uneasy bedfellows? = Austr. Libr.J. 39.vol. 1990. 2.no. 116-126.p. Bibliogr.

A marketing és a könyvtárak. (Szakirodalmi szemle.)

Marketing

Hogy miért érdekelné a marketing a könyvtárosokat? A társadalomban egyre nő a számonkérés igénye, ennek következtében terjed a magáncégek alkalmazása; a művelődési intézmények, köztük a könyvtárak értékelésében is egyre inkább a haszonra törekvés kritériumai érvényesülnek. Ezért a könyvtárosoknak érdemes megvizsgálniuk az üzleti életnek azokat az elvi és gyakorlati kérdéseit, amelyek a könyvtárügy elméletével és gyakorlatával összeegyeztethetők. Ez a szemle a könyvtári marketing irodalmának egy részét tekinti át a jelenlegi marketing-elméletek tükrében. A következő kérdéseket vizsgálja: a) összeegyeztethetők illetve összhangban vannak-e a marketing és a könyvtárügy funkciói, b) hogyan használják a könyvtárosok a marketingtechnikákat, c) a marketing elméletének bővülésével párhuzamosan gazdagodik-e a könyvtári elmélet. A cikk arra a következtetésre jut, hogy a könyvtárosok alkalmazzák a marketing megoldásait, ha nem is mindig ismerik fel a marketing terminológiáját. A Molière-féle Jourdain úrhoz hasonlítanak, aki örömmel értesült róla, hogy egész életében prózában beszélt, anélkül, hogy tudott volna róla.

(Autoref.)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Olvasáskutatás

91/157

STRASSER, Johano: Vom lesenden Arbeiter und von anderen Fabelwesen = Bibliothekar. 44.Jg. 1990. 9.no. 523-531.p. Bibliogr.

Az olvasó munkásról és más mesebeli lényekről

Munkásolvasó; Olvasási szokások

A szerző Günter Grass 1974-ben elhangzott kijelentését idézi, mely szerint az olvasó munkás „fantom és vágyalom”. De nemcsak most, amikor helyette a 20-30 programot fogó televízió került föl a piedesztálra. A szerző úgy véli, hogy az olvasó munkás lényegében mindig is fantom volt, egy szép értelmiségi álomkép. Mme de Staël a múlt század elején így ír lipcsei élményeiről: „A munkások minden rétege könyvet vesz a kezébe, amikor munkájukat kipihenik. Franciaországban az ember nem is tudja elképzelni, hogy Németországban milyen magas szintű a műveltség.” A szerző szerint Mme De Staël kissé túlzásba viszi elragadtatását, de az tény, hogy a múlt században léteztek Németországban munkás-önképzőkörök, s ezek többé-kevésbé beváltak. A munkások egy része 10-12 órai munka után Goethét, Schillert, Kleistet, Dickenst, Tolsztojt és Zolát olvasott, valamint szakirodalmat, politikai írásokat (egy kevés Marxot és Engelst, gyakrabban Bebel: A nő a szocializmusban c. könyvét). „A tudás hatalom” – mondta Francis Baconhoz csatlakozva Liebknecht. A munkásosztály számára, amely hatalomra tört, a könyv-olvasás kvázi kötelesség volt. Az osztályöntudatot polgári értékekkel formálták, de ezt először a

proletár pártosság szellemében átalakították. Ehhez azonban az egykori munkásnak mégiscsak olvasni kellett bizonyos történeti műveket (regényeket és non fictiont). Ezzel szemben a mai munkás a helyi lapon kívül a Bild-Zeitungot olvassa, s a tévésorozatokot (pl. „Schwarzwald-klunik”) nézi.

Az olvasó munkás már régen elveszítette a realitását, s úgy tűnik, mind ideál-kép is kiszolgált. Felmerül a gyanú, hogy azon szép pedagógiai jelképek egyikéről van szó, amelynek segítségével a baloldali értelmiségiek saját speciális kultúrájukat és világképüket rá akarták erőszakolni a munkásságra.

A könyvtől való elfordulás nem korlátozódik a munkásosztályra. A német professzorok szerint az olvasó egyetemi hallgató épp olyan mesebeli lény, mint az olvasó munkás. Peter Schneider szerint a fiatalok körében „olvasási fáradtság” terjed. Számukra már nem a könyv, hanem a képernyő a felnőtt világ kulcsa. Az USA-ban 60 millió ember (a felnőtt népesség egyharmada) egyáltalán semmit, alig, vagy csak nagy erőfeszítéssel tud olvasni. Egy átlagos észak-amerikai háztartásban naponta 7 óra hosszat működik a tévé, s a gyerekek csaknem 5000 órát töltenek a képernyő előtt, mielőtt iskolába mennek. Németországban is évek óta észlelhető az „új analabétizmusnak” a terjedése. Az (egykori) NSZK-ban több mint 1 millió felnőtt egyáltalán nem tud olvasni. Ha viszont olvasásnak az olvasmány tartalmának megértését tekintjük, akkor Christoph Thierstein szerint valójában a felnőttek 30%-a nem tud olvasni. Minden az olvasás társadalmi népszerűsítése után kiált. A képernyő előtt együtt ülnek manapság a munkások, polgárok, földművesek és értelmiségiek. S bár az otthonokban a vásárolt könyvek nagy mennyisége halmozódott föl, három megvásárolt könyvből csak egyet olvasnak el. Egyes kiadók kommerciális tömegtermelése is az olvasáskultúra ellen hat. Ami pedig az „elvont” olvasáskultúrával szemben „valóságzagúnak” mondott tömegkommunikációt illeti, az utóbbin átáramló információk mintegy 70%-át vállalatok, hatóságok, politikai pártok és más társadalmi szervezetek PR-osztályai „szállítják” – korántsem elfogulatlanul. (Ezt a jelenséget nevezi Herbert Riel-Heyse „megrendelt igazságnak”). Az újabb vizsgálatok azt a tézist hangoztatják, hogy a „tudás-szaka-dék” állandóan növekszik az olvasó közép- és felső osztályok, valamint a nem olvasó, de egyre

többet tévéző „alsó” réteg között. A munkásmozgalom kezdeti szakaszában tehát a politikai nagykorúsággért küzdő réteg számára nem véletlenül vált ideállá az olvasó munkás, amely lényegében a citoyen-ideálkép átvétele volt. A társadalomtudományok képviselői kórusban hangoztatják manapság, hogy az olvasás társadalmi lényege a demokratikus kompetencia elsajátításában áll. A könyv ugyanis mindig ellene volt a konformista gondolkodásnak és magatartásnak, s azáltal, hogy fejleszti a személyiséget, gazdagítja a valóságról szóló ismereteinket és teret hagy a fantáziának – s ezzel növeli többek között a színvonalas politizálás lehetőségét is.

„A szükséges dolgok közül – mondta Voltaire – a fölöslegesek a legfontosabbak”. Ilyen pl. az irodalom és az olvasás. S ha formálni akarjuk a jövőt, demokratizálni a társadalmat, átalakítani Európát és a világot, az olvasó munkás motívuma talán mégsem olyan nevetségesen anakronisztikus, mint az ember első látásra gondolná. Az olvasó munkás ugyan utópia, de szükséges utópia.

(Gereben Ferenc)

Használók képzése

91/158

TRICKY, Keith V.: Librans prefer Italian food: an alternative approach to introducing a database = Educ.Inf. 8.vol. 1990. 3.no. 239-246.p.

Az adatbázis funkcióinak bemutatása – más-képpen

Gépi információkeresés; Használók képzése -felsőoktatásban

Az egyik legrémesebb feladat a könyvtárhasználat oktatásában a szakkatalógus és a tárgyszó-katalógus felépítésének elmagyarázása. Még ennel is bonyolultabb egy számítógépes adatbázis használatának bemutatása. A cikk szerzője ezért meglehetősen kétségbeesett, mikor felkérték, hogy egy műszaki főiskola előkészítő kurzusán bevezesse a hallgatókat a számítógépes adatbázisok rejtelmibe.

Néhány éves oktatói tapasztalata során rájött arra, hogy a tudálékosság és az unalmas előadómód meggy jobban az ifjak idegeire. Ezért olyan játékos módszert talált ki, amely a 17 évesek életkori sajátosságainak, érdeklődési körének a leginkább megfelel. Szerkesztett egy kérdőívet, mely a következő kérdéseket tartalmazta: név, cím, testmagasság, cipőméret, az iskolába való közlekedés módja, kedvenc focicsapat stb. Minden kérdés előtt a válaszolót azonosító kódszám szerepelt. A hallgatók által kitöltött ívek alapján különböző keresőkérdéseket állított össze ilyesformán: „ki az, akinek 9-es a lába, motoron jár az iskolába és a Sunderland focicsapatnak drukkol?” Ezután az adatlapokat sokszorosította és a nevet és címet tartalmazó részt levágta. Így a válaszadókat csak a kódszám alapján lehetett azonosítani.

A játékban egy munkaközvetítő irodát szimuláltak, ahol – meglehetősen sajtóságos szempontok alapján – bizonyos munkahelyekre kerestek megfelelő jelölteket. A „munkaadó” szempontjait az előre összeállított keresőkérdések alapján felírták a táblára és a diákok melléjük írták a megfelelő válaszok előtt álló kódszámokat. Így hamar rájöttek, hogy bár a húsz jelölt közül négynek is 9-es a cipőmérete, de mindhárom kivételnek csak a 14-es számú jelölt felel meg. Két erre kijelölt diák ellenőrizte a megoldást, amely helyesnek bizonyult.

Néhány játék után – mely kellően felcsigázta a résztvevőket – érdeklődve hallgatták az adatbázisok szakkifejezéseinek ismertetését (fájl, rekord, mező), és a továbbiakban ezeket alkalmazva folytatták a játékot. S miután már nekik is volt egy sajátjuk, kiválóan megértették az adatbázisok működését.

Valamivel bonyolultabb, de hasonló jellegű játék segítségével ismerkedtek meg a felsőbbévesek a Boole-algebrán alapuló információkérésessel és a relációs adatbázisokkal. Néhány táblázat kitöltése után az adatokat egyenesen a számítógépbe vitték be és az Open Access szoftver segítségével végezték a kereséseket. S miközben megtanulták a számítógépes információkeresést, a bevitt adatokból az is kiderült, hogy a mérleg jegyében születettek az olaszos ételeket szeretik a legjobban.

(Fazokas Eszter)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Nyomtatott dokumentumtípusok

91/159

HOFFMANN, Frank: Comic books in libraries, archives and media centers = Ser.Lib. 16.vol. 1989. 1/2.no. 167-198.p. Bibliogr.

Képregény-füzetek a könyvtárakban, archívumokban és iskolai eszköztárakban

Állománygyarapítási tanácsadó; Képregény

A képregények mindenütt jelen vannak, áruk viszonylag alacsony, emellett társadalomtörténeti, szórakoztató és oktatási értékkel bírnak, ezért rendkívül keresettek a különböző típusú amerikai könyvtárakban. A cikk gyakorlati irányelveket ad kiválasztásukhoz és beszerzésükhöz, szól kezelésükről és konzerválásukról. Tartalmazza a dokumentumtípus rövid történetét és sok hasznos függelékkel is közöl (pl. a bestsellerek jegyzékét, a megjelenő kurrens címek jegyzékét).

(Autoref.)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

91/160

WHITAKER, Char: Instant images: a PC-camera linkage offers new possibilities for libraries and new access for users = Am.Lib. 21.vol. 1990. 9.no. 854-856.p.

Képek mikroszámítógépi előállítása, szerkesztése és szolgáltatása videofelvevő-PC kapcsolat útján

Képanyag; Képszámítógép; Videotechnika

A cikk egy olyan új technológiát ismertet – bemutatva a lehetséges könyvtári alkalmazásokat is –, amelyet a magas költségek miatt ma még kevés helyen alkalmaznak, de 10 év múlva annyira elterjedté válhat, mint napjainkban a fénymásoló vagy CD-ROM-berendezés. Az új technológia célja képek, grafikák elektronikus formában való rögzítése, szerkesztése és nyomtatott reprodukciója, esetleg továbbítása. A berendezés alapvető kellékei egy állóképeket készítő videokamera és a képeket rögzítő és továbbító videorekorder, egy mikroszámítógép és egy színes videonyomató. A kamera hasonlít egy normál, 35 mm-es fényképezőgéphez, több vállalat, így a Kodak, a Canon és a Sony is forgalmaz ilyet. Ez a képeket elektronikus jelekké alakítja és – színesben – egy kicsi, 5 cm átmérőjű floppy lemezre rögzíti őket. Az így rögzített képeket egy videorekorder továbbítja a számítógépbe, amelynek monitorán a képek megjeleníthetők, sőt, az Adobe Illustrator vagy a Snapshot nevű szoftverek használatával megváltoztathatók, szerkeszthetők. A képek kinyomtatásához egy grafikai jeleket fogadni tudó nyomtató szükséges, de az igazán jó minőséghez színes videoprintert érdemes használni. Ezek az alapberendezéseken kívül a képek továbbítására felhasználható egy ún. állókép-átvivő berendezés (still video transceiver), amely normál telefonvonalon képes a képeket továbbítani és fogadni.

Ami a könyvtári alkalmazásokat illeti, a cikk a Tall Tree Systems reklámvállalat (Palo Alto, Calif.) szolgáltatásainak példáján a következő lehetőségeket ajánlja:

- kifogástalan minőséget igénylő dokumentumok, pl. műszaki rajzok, grafikai ábrák reprodukciója;

- térképek, védjegyek reprodukciója;

- olyan anyagokhoz való hozzáférés, amelyeket nem lehet fénymásolni, pl. régi és ritka dokumentumok, régi fényképek, festmények stb.

- könyvtári, múzeumi, levéltári dokumentumok tárolása, archiválása elektronikus formában.

A „rossz hír” az egészben a berendezések magas ára: az alapberendezések költségei ma

még kb. 9000 dollárt tesznek ki, s ezt a legtöbb könyvtár nem engedheti meg magának. A rendszer ára rohamosan csökken (az elmúlt fél évben 25%-ot).

(Novák István)

Lásd még 127, 131, 135-136, 140, 143, 144-146

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

91/161

LC and BL: libraries of tomorrow = Libr.Rev. 39.vol. 1990. 3.no. 33-40.p.

A Kongresszusi Könyvtár és a British Library: a holnap könyvtárai

Információtechnológia; Kísérlet; Könyvtártudományi kutatás; Nemzeti könyvtár

A Kongresszusi Könyvtár (LC) és a British Library (BL) mint nemzeti könyvtárak köteleességüknek érzik, hogy figyeljék az elektronikus jövő kihívásait és válaszoljanak rájuk. Ilyen válasznak tekinthető a Számítógéppel Olvasható Anyagok Olvasótermének – amely a „Holnap könyvtára” nevet kapta – megnyitása az LC-ben 1988 júliusában, az e dokumentumok beszerzésének, feldolgozásának, kezelésének és szolgáltatásának kutatására indított program részeként. A géppel olvasható anyagok olyan adatokat vagy programokat jelölnek, amelyek kereséséhez és megjelenítéséhez mikroszámítógép szükséges. A gyűjtemény kialakításához retrospektív beszerzéseket is terveznek, hogy az állomány alkalmas legyen a szoftverfejlesztés és az ipari fejlődés tanulmányozására. Az állomány (amely a használathoz szükséges eszközöket is magába foglalja), vásárlás, copyright (köteles) példányok és

ajándékok, valamint a szoftverkiadók adományai révén gyarapodik.

Témájuk szerint a gyűjtött programok rendkívül változatosak: bibliográfiakészítés, kommunikáció, adatbáziskezelés, kiadványszerkesztés, oktatás, grafikus megjelenítés stb. A beszerzés kiterjed a CD-ROM-enciklopédiákra, szótárakra stb. is. A géppel olvasható címeket az AACR2 átdolgozott 9. fejezete (Számítógépes adatállományok) szerint katalogizálják és kisszámítógépes adatbázisban tárolják, amelyből nyomtatott katalógus is készül, de az LC nagyszámítógépes adatbázisából szintén lekérdezhetők lesznek, egyelőre csak a könyvtárban. Az adatállomány csak kutatási célra használható, saját adatbázis építésére vagy jelentések készítésére munkaállomások, Macintosh és Sony videolemez-meghajtók és monitorok, Hitachi CD-ROM-meghajtók, Epson, Hewlett-Packard nyomtatók és Apple lézernyomtató található.

Az újonnan létrehozott olvasóterem a kísérleti szakaszt követően további fejlesztési lehetőségeket rejt magában, mint pl. szolgáltatásainak kiterjesztése hálózatban adatok fogadásával és szolgáltatásával. Egyelőre 14 könyvtár bevonását tervezik ebbe a programba, amelynek célja annak megállapítása, hogy szükség van-e és megvalósítható-e ilyen méretű online kapcsolat az LC információs rendszerével.

Egy másik, egymillió dolláros projekt az LC szolgáltatásainak kábeltéven való direkt terjesztésére irányul. – Az LC nemzeti programja az „Amerika Emlékezete Program” (American Memory Program), amelynek célja, hogy különböző hordozókon és formátumokban széleskörű információterjesztést valósítsanak meg a világ legnagyobb tudás- és információbankjának, az LC gyűjteményeinek alapján.

A BL-ben már körvonalazódott egy nagyobb-
lélegzetű, 10 éves technológiai kutatási program, az „Information UK 2000”, tekintettel az információs társadalom gazdasági, politikai, társadalmi és természetesen műszaki tényezőire. A kutatást a BL Kutató és Fejlesztő Főosztálya (BLRDD) kezdeményezte és támogatását élvezi. Tizenegy munkacsoport készít előrejelzéseket a következő területeken: társadalmi trendek; technológiai fejlemények; levéltári, könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások; megőrzés és reprodukálás; kommunikáció, infrastruktúra; kiadás; egyéni és házi információhasználat; intézményi információhasználat; személyzet, oktatás és kép-

zés; használók- és információpolitika. A kutatás eredményei különösen a könyvtárosi és információszolgáltatási szakmára lesznek meghatározóak, de értékesek lesznek a kiadók, terjesztők és a kapcsolódó szervezetek számára is. A program valamennyi résztémájával kislétszámú szakértő csoport foglalkozik; a végső jelentés, amely következtetéseket és ajánlásokat foglal magába, számos lépcső és tesztfázis közbeiktatásával készül majd el. A programon dolgozók remélik, hogy a jövő fejlesztéseinek az ilyenfajta elméleti megközelítése nem válik futurológiai gyakorlatozássá, hanem a valóságban gyökerezik, és a valóságban lesz hasznosítható.

A jelenben folyó nagyarányú hálózati fejlesztések egyre fontosabbá válnak, ugyanakkor egyre nehezebben áttekinthetők, követhetők a könyvtárak (könyvtárosok) számára. Ezért tartja szükségesnek a BL a könyvtárak széleskörű bevonását azokba a döntésekbe, amelyek a jelenlegi szolgáltatásokat és a jövő információpolitikáját meghatározzák. Ebben kapnak támogatást a Könyvtári Hálózatok Irodájától (UK Office for Library Networking).

(Berke Barnabásné)

91/162

WEYERS, Yousif: Friend or foe? The microcomputer in developing countries = Microcomp.Inf. Manage. 7.vol. 1990. 3.no. 217-226.p. Bibliogr.

Barát vagy ellenség: a mikroszámítógép a fejlődő országokban

Információtechnológia; Kisszámítógép; Távközlés

A cikk az információtechnológia fejlődő országokbeli alkalmazásának vitatott kérdése kapcsán Szudán példáján vizsgálja a mikroszámítógépek használatának technikai és emberi oldalait. Áttekinti, hogy mennyire kifízetődő és kívánatos az információtechnológia használata bizonyos, olcsó távközlési technológiára és mikroszámítógépekre épülő alkalmazásokban. Állítja, hogy ezek használata segíthet az információáramlást gátló társadalmi akadályok leküzdésében.

(Autoref.)

Lásd még 128

Könyvtárépítés, -berendezés

91/163

SIEVÄNEN-ALLEN, Ritva: Tiedon temppei työpaikkana = Kirjastolehti. 83.vuos. 1990. 7/8.no. 338-339.p.

Res. angol nyelven

Az információ temploma mint munkahely

Építési terv; Könyvtárépület

'Mindannyian követünk el hibákat. Az én hibáim egy részét az okozza, hogy nem veszek figyelembe valamit, vagy nem értem meg az illető könyvtár igényeit.' – az idézet Keyes D. Metcalftól, az ismert könyvtártervezési szakértőtől származik. Manapság a legtöbb könyvtárosnak módja van arra, hogy a tervező team tagja legyen, írja a cikk szerzője disszertációjában. Ha azonban a könyvtáros alacsony státusszal bír a döntéshozó apparátusban, elképzeléseit és kívánságait nem veszik figyelembe.

A könyvtárépület mellett, hogy elvont műalkotás, dinamikus emberi tevékenységek színhelye is. Minden épületnek funkciója van, amelynek dinamikáját az építésznek meg kell értenie. Ez a képessége többnyire az építész tapasztalataira épül és nehezen befolyásolható.

Finnország régi könyvtárépítészeti hagyományokkal rendelkezik, Alvar Aaltótól Reima és Raili Pietiläig. De még a világhírű finn építészek is bizonyos célok figyelembevételével, egy bizonyos időpontban tervezték meg könyvtárépületeiket, amiben benne rejlik az a kockázat, hogy funkcionálisan meglehetősen hamar elavulnak.

A könyvtárépületeket a tudás és az irodalmi kultúra társadalmi elismerése szimbólumainak tekinthetjük. A helsinki Egyetemi Könyvtár (tervezte: Carl Ludvig Engel) és a viipuri Városi Könyvtár (tervezte: Alvar Aalto; ma szovjet területen van) mindig is a finn könyvtárépítészeti és a kultúra műemlékei voltak. Mindkét épület megérdemelt figyelmet keltett, Finnországon kívül is. Egyik sem túl sikeres azonban funkcionálisan. Ennek ellenére a könyvtárosok nem bírálták őket esztétikai értékük miatt, és a rájuk irányuló figyelem magasabb státuszt biztosított a könyvtáros-társas-

dalom számára is. A monumentális könyvtárépületek hagyományt jelentenek Finnországban, de még megoldásra vár a státusszimbólumok és a gyakorlati könyvtári igények konfliktusa.

(Autoref.)

91/164

VILJOEN, J. Hennre – FUHLROTT, Rolf: Die unterirdische Gericke-Bibliothek der Universität von Stellenbosch in Südafrika. Planung, Bau und Erfahrungen = ABI-Tech. 10.Jg. 1990. 3.no. 195-204.p.

Res. angol nyelven

A stellenboschi Egyetemi Könyvtár föld alatti épülete

Építési terv; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A stellenboschi Egyetemi Könyvtár harmadik épülete a Gericke Könyvtár, amely 1984-ben készült el. A történeti értékű épületek megóvása érdekében a kétszintes új épületet a régiek közelében, centrális helyen, a föld alatt hozták létre.

Az építéssel szemben a következő követelményeket támasztották: az épület megközelítőleg négyzet alakú legyen (rövid közlekedési útvonalak!), egymillió kötetet fogadjon be, 1450 olvasóhellyel és 100 könyvtári munkahellyel rendelkezzen, moduláris és nyitott szerkezete legyen, több szakkönyvtárat centralizált kiszolgálással fogadjon be, legyen tekintettel a jelen és a jövő információs technológiájára, s nyújtson ott-honos környezetet.

Az épület hordozolpai 7,5 m-es modulban állnak, teherhordó falak csak kivételesen vannak. Egy nyilvános és egy szolgálati bejárat működik. Az erősebben használt részlegek és szolgáltatások kerültek közelebb a nyilvános bejárához. A két szinten elhelyezkedő 17 000 m²-t egy háromszög alakú rámpa köti össze, amely tájékozódásul is szolgál, s felülről természetes fényt kap. A szinteket továbbá három lépcső, valamint egy személy- és egy teherfelvonó köti össze.

Nagy gondot fordítottak a világításra, amelyet raszterszerűen oldottak meg: így az állványok mindig jó megvilágítást kapnak, bárhol is állítják őket. A klímaberendezést költségtakarékosság végett nem látták el nedvességszabályozó-

val, de hangszigeteléséről gondoskodtak. Biztonsági berendezéseket is felszereltek.

A két szint déli oldalról természetes fényt is kap. A szintek belmagassága – a bezártság érzetének ellensúlyozására – 2,6 m. A belsőépítészeti kialakításra, a színezésre igen nagy gondot fordítottak. Az épület 23 hónap alatt készült el.

Az épület részletes kiértékelése végső soron pozitív eredménnyel járt; a kisebb kifogások nem a föld alatti elhelyezés következményei. A világ legnagyobb föld alatti energiatakarékos könyvtára másokat is bátoríthat hasonló megoldásokra.

(Papp István)

91/165

SMITH, Harold: Going under: Park College's underground library = Wilson Libr.Bull. 64.vol. 1989. 4.no. 26-28.p.

A Park College föld alatti könyvtára

Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A Park College (Kansas City, USA) kinőtte az 1908-ban épített és 1923-ban kibővített épületét; az előírányzott 10 000 kötet helyett 100 000 szorongott az 1700 m²-en. A főiskola telkén 10 méter vastag mészkőréteg terült el. Ez adta az ötletet, hogy ezt kibányásszák és eladják, s helyén és árából hozzák létre az új könyvtárat. A könyvtár 4500 m²-es és 1,5 millió dollárba került. (A föld alatti tér egésze 12 700 m² és egyéb főiskolai szolgáltatásokat is befogad.)

A mészkő kibányászása 1981-ben indult meg. Az eredeti kőzetből „oszlopokat” hagytak meg, így alakítva ki az épület raszterét. Az építészeti tervezés csak 1985-ben kezdődött; ezért eltérően a hagyományos megközelítéstől az adott térbe kellett beleilleszteni a könyvtárat.

A használók és a könyvtárosok részéről némi aggodalom nyilvánult meg a föld alatti telepítést illetően. A bezártság érzetét a belsőépítészek az alkalmazott anyagokkal és színekkel, valamint a könyvtári terekre nyíló és azokat összekötő „ablakokkal” igyekeztek feloldani. A szemináriumi szobákból, a non-stop tanulóteremből és az egyes különgyűjteményekből további „ablakok” nyílnak a föld alatti gyalogos közlekedési útvonalra.

A könyvtári szolgáltatások egy központi tér körül helyezkednek el. A szállító járművek számára külön alagút szolgál. Az év során egyenletes hőmérsékletről és klímáról külön berendezés gondoskodik. Bár a környezetet kevésbé tűzveszélyes, az előírásoknak megfelelően mégis beállítottak egy permetező tűzvédelmi rendszert. Az esetleges kieső elektromosságot egy 90 percre szóló tartalék világítási rendszer pótolja.

Az új helyiségekbe (a raktári kapacitás 200 000 kötet) a könyvtár 1988-ban költözött be, s 1989 januárjában volt az ünnepélyes megnyitás. A használat az első négy hónapban 65%-kal nőtt. Az idő múlását kevésbé érzékelni a föld alatt, s a tereket az időtlenség és a nyugalom hangulata tölti el. Ez előnyösen befolyásolja a szellemi munkát.

(Papp István)

91/166

LEONHARD, Joachim-Felix: Die Belastung mit Spritzasbest in der Universitätsbibliothek Tübingen. Problemorientierung, Konzeption und Planung der Sanierung, zugleich ein Beitrag zum Umbau alter Gebäude für Bibliothekszwecke = ABI-Tech. 10.Jg. 1990. 3.no. 181-194.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A tübingeni Egyetemi Könyvtár épületének azbesztmentesítése

Átépítés; Költözés; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A kutatás megállapította, hogy a tűzgátló építési anyagként alkalmazott azbesztnak rákkeltő tulajdonsága van. Ennek következtében számos középület szanálásra szorul. A tübingeni Egyetemi Könyvtár (TEK) 1912-ben emelt épületének 1963-as bővítése is sok azbeszttel tartalmaz. Az 1988-ban lefolytatott mérések azonnali szanálást írtak elő, minthogy a betonszerkezetet a legveszélyesebb kékazbeszt 30 mm-es rétege borítja, s róla mind több azbesztszál kerül a levegőbe.

A problémáról teljes nyíltsággal tájékoztatták valamennyi érdekeltet, bizalmat teremtve így a szanálási folyamat iránt. A 7000 négyzetméteres főépületet teljes egészében ki kellett üríteni, hogy a szerkezetig lecsupaszíthassák. A munká-

lat lépcsőzetes kivitelezése nem jöhetett számításba. Ezért meg kellett oldani az állomány, a munkahelyek és az olvasótermek ideiglenes elhelyezését; ez az akció komoly szervezési problémát jelentett mind a lebonyolítást, mind a működést illetően. A közeli, korábban lebontásra ítélt klinikai mosodába kerültek az olvasótermek, s egy előadótermet befogadó ideiglenes épületbe – egyebek mellett – a gyarapítási és feldolgozó osztály.

A mosodaépület jobb állapotban volt, mint eleve feltételezték. Önhordó raktári szerkezettel sikerült két szinten 120 000 kötetet és 190 olvasóhelyet elhelyezni benne. Ráadásul a korábbi 1200 folyóiratcím helyett 6000-et, s a folyó évfolyam helyett az utolsó három évet tudták közvetlenül hozzáférhetővé tenni. Ez nagy könnyebbséget eredményezett a kiszolgálás szempontjából, tekintve, hogy eddig nem volt szabadpolcos állomány a kézikönyveken kívül a TEK-ben, s ugyanakkor az olvasók is nagy örömmel fogadták.

Az ideiglenes megoldásként használatba vett régi mosodával szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy pozitív eredménnyel járt az ipari jellegű épület tanulmányi-könyves célú hasznosítása. Ez tanulságul szolgálhat a beruházási gondokkal küzdő más egyetemek számára is: új épület emelése helyett csarnokszerű régi épületet is hasznosítani lehet könyvtári célokra.

(Papp István)

91/167

WIEGANDT-SAKOUN, Caroline – GUNET, Catherine: Moving the library: the INIST experience = Interlend.Doc.Supply. 18.vol. 1990. 3.no. 101-105.p.

Könyvtárköltöztetés: az INIST tapasztalatai

Költözés; Könyvtárépület -tudományos és szak-könyvtári; Munkaszervezés

1984-ben a francia kormány elhatározta, hogy a gazdaságilag pangó kelet-franciaországi acélipari körzetben új munkahelyeket létesít. A Tudományos és Műszaki Kutatás Országos Központja (Centre National de Recherche Scientifique et Technique, CNRS) szervezetéből kiváló Tudományos és Műszaki Tájékoztató Intézet (Institut de l'Information Scientifique et Technique, INIST)

természettudományi és műszaki tájékoztatási tevékenységét is áthelyezték Párizsból Nancyba.

A nancyi részleg számára az új épületek 1989 őszére készültek el, de már az előző évben megkezdtek teamek kialakítását, amelyek kezdetben ideiglenes épületben nyertek elhelyezést. Az INIST Nancyban túlnyomórészt új munkatársakkal kezdte meg tevékenységét.

A könyvtár költöztetése azért volt különösen nagy feladat, mivel a több mint 22 kilométernyi polcon lévő dokumentumanyag Párizs három különböző részében volt elhelyezve, Nancy pedig Párizstól mintegy 350 kilométerre fekszik. A költöztetést úgy kellett megszervezni, hogy elvileg a szolgáltatások egyikében se legyen megszakítás.

További cél volt, hogy a főváros három különböző helyén elhelyezett gyűjteményeket Nancyban egyetlen állománnyá integrálják, a felesleges anyag előzetes kivonásával, a gyűjtemények újraértékelése után. A több mint fél évszázad alatt létrejött gyűjtemények átfésülésénél alapvető szempont volt, hogy a Nancyba átkerülő állománynak nem szántak archivális szerepet is, és csak az online PASCAL adatbázis létrehozása (1973) óta beszerzett dokumentumokat tartották meg. Minden egyes tétel részletes státuszát feltüntető számítógépes outputok alapján dolgoztak. A dokumentumokat tartalmilag is értékelték, és azokat, amelyeket sohasem használtak az olvasók vagy csekély tudományos értékűnek tűntek, szintén kivonták. A disszertációkból mindössze 10 évnyi anyagot tartottak meg, mint-hogy a régebbiek más könyvtárakban megtalálhatóak. A dokumentumok fizikai állapotának ellenőrzésére, a megrongálódott példányok kicserélésére illetve restaurálására is sor került.

A számítógépes szakemberek és a könyvtárosok olyan programot dolgoztak ki, amellyel megállapították a Nancyban szükséges raktári férőhelyszükségletet, 5 évi várható gyarapodással is számolva. Ezt követően napra lebontott anyagmozgatási program kialakítására került sor, amelynek alapján pontosan meg lehetett határozni, hogy az egyes dokumentumok egy adott időpontban hol találhatóak. Párizsban a dokumentumok ládáin feltüntetett Nancyban lévő raktári helyüket is. Terjedelmes printout-lapok tartalmazták a költöztetési program részletes stratégiáját.

A szállítóvállalat alkalmazottai a tervben megállapított rend betartásáért 6 hónapig anyagi fele-

lősséggel is tartoztak. A földterhelési problémák miatt külön biztonsági intézkedést dolgoztak ki (pl. hogy hány darab dokumentumokkal megrakott láda helyezhető el egymásra). A szállító autók Párizs és Nancy között folyamatosan közlekedtek, a fel- és lerakódás közötti időtartam nem haladhatta meg a 24-48 órát. 8 hét alatt mintegy 64 ezer 30 kg-os láda anyagát mozgatták meg.

A költözés alatt a dokumentumszolgáltatás nem szünetelt, naponta 2000-2500 kérést teljesítettek. Nancyban még a költözködés időtartama alatt is mintegy 30 ezer dokumentumról készült másolat. Néhány napi várakozási időnél többre rendszerint nem volt szükség, amit a használók kellő megértéssel fogadtak.

(Balázs János)

91/168

MANLEY, Will: The Tempe Public Library: a model for the 1990s = Wilson Libr.Bull. 64.vol. 1989. 4.no. 22-25., 158.p.

A tempe-i (Arizona) közművelődési könyvtár: a 90-es évek modellje

Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -városi, megyei; Közművelődési könyvtár

Az elmúlt tíz évben két amerikai közművelődési könyvtár kínált modellt mások számára. Az egyik a Baltimore County Public Library, amely az olvasói igényekhez való teljes igazodást vallja filozófiájának, a másik a Pikes Peak Public Library, amely a számítógépes hálózatok és információszolgáltatás terén emelkedett ki. Most egy harmadik modell kialakítására történik kísérlet.

A 70-es években hatalmas változások zajlottak le az USA-ban gazdaságilag (stagfláció), politikailag (az új konzervatívizmus térnyerése), technológiailag (számítógépesítés), pszichológiailag (az önbizalom megrendülése) és társadalmilag (a családi élet felbomlása). Mindezek kihatottak a közművelődési könyvtárra is, és a 60-as évek óriási építkezései és fejlesztései után egyre kevesebb pénz jutott e területre. A szakma ijedtében a hosszú távú problémákra rövid távra szóló válaszokkal próbált reagálni.

Kérdéssé vált a közművelődési könyvtár három hagyományos alapelve: a könyv elsőbb-

sége, a minőség követelménye és a fiatalok iránti elkötelezettség. A könyvtárosok most a könyvet csak a dokumentumtípusok egyikének szeretik vallani, a politikailag jobban kihasználható nagyobb forgalom érdekében engednek a minőségi színvonalból, s az anyagi problémák miatt a gyerekrészlegeket érték a legnagyobb csapások. Ideje visszatérni az eredeti alapelvekhez és helyre kell állítani a célok szentháromságát: az információ (Pikes Peak), a rekreáció (Baltimore County) és a nevelés egységét.

A nevelés és oktatás ügye katasztrofális helyzete miatt elsőrendű nemzeti üggyé vált, a könyvtárosok azonban lassan kezdtek igazodni a változóban lévő politikai klímához. A könyv és olvasás előmozdításával pedig megerősíthetnék helyzetüket a társadalomban.

Hét évvel ezelőtt a Tempe Public Library felügyelő bizottsága radikális változásokat határozott el a nevelési könyvtármodell megvalósítása érdekében: abbahagyták az av-dokumentumok beszerzését, a forgalom helyett a minőségre helyezték a hangsúlyt a beszerzésben, s különösen a gyerekszolgálatot fejlesztették. Az eredmény azonnal jelentkezett: a használat megduplázódott. Az új filozófiának megfelelő új épületre lett szükség, bár a „régit” csak 14 éve készült el. Az új épület 11 000 m²-éből 4000 m²-t kaptak a fiatal olvasók, s az egészből 7000 m² jut a könyvek elhelyezésére. Az egyik szárnyat kifejezetten tanulmányi könyvtárként tervezték meg, amely este 9 óra után is az olvasók rendelkezésére áll. A gyerekrészlegben nincsenek videoszalagok, számítógépes szoftverek és videojátékok, – a könyveknek és az olvasásnak van szentelve. Nem tornaterem, nem napközi otthon és nem videoshop, hanem könyvtár. A gondolkodás, az elmélkedés és a tanulás céljára kell tervezniük az építésznek a 90-es évek könyvtárait.

(Papp István)

91/169

YEAMAN, Andrew: Lost in the information supermarket = Wilson Libr.Bull. 64.vol. 1989. 4.no. 42-46., 89.p.

Az eltévedés veszélye az információs „szupermarketekben”

Eligazító jelzés

A könyvtári eligazító jelzések helytelen alkalmazása zavart és információ-túlterhelést okoz. Mik a könyvtári jelek alapvető funkciói? Miért kérdezik meg az emberek, hogy hol kell a könyveket visszaadni, mikor erről 20 centis betűkből álló szöveg tájékoztatja őket? Mikor egyértelműs jól olvasható egy eligazító jel?

A könyvtári jelek funkcióik szerint három csoportba sorolhatók, úm. iránymutató, helymutató és tájékoztató jelzetek. Az iránymutató jeleknek a „merre van?” kérdésre illik válaszolniuk. E kategóriában zavaróak lehetnek pl. a „MIKROFILMEK BALRA” feliratú jelek (az olvasótól vagy a jeltől balra?), valamint a felfelé vagy lefelé mutató nyilak, mert ezeknél nem tudni, hogy egyenesen kell menni vagy esetleg lefelé ill, felfelé kell a célt keresni.

A helymutató jelek az „ez az, amit keresek?” kérdésre hivatottak válaszolni, pl. REFERENZS, WC stb. Itt a hatékony tájékoztatás érdekében a megfelelő betűnagyságra és feltűnő elhelyezésre kell ügyelni.

A tájékoztató jelzetek lehetnek tiltások (pl. az evést-ivást megtiltó feliratok), vagy magyarázatok (pl. hogyan kell egy könyvet kikölcsönözni). Ide tartoznak az útbaigazító térképek is, amelyeknek gyakori hibájuk, hogy nem jelzik, hogy az olvasó éppen hol van.

Ami a jelek technikai kivitelezését illeti, három szempontra kell ügyelni: az olvashatóságra, aminek legfontosabb meghatározói a betűméret, a sorhossz és a sorköz; a láthatóságra, amit a kontraszt és a képminőség határoz meg; és az érthetőségre, azaz a szóhasználatra és a mondat szerkezetre.

A szerző a kis- és nagybetűk váltott használata helyett a nagybetűk kizárólagos használatát javasolja. A betűtípust úgy célszerű megválasztani, hogy a karakterek ne legyenek összekeverhetők. Ennek ellenőrzésére a B8RAS5 karakter-sor olvashatóságának kipróbálását ajánlja, amelynek karakterei csak az egyszerű betűtípusoknál (pl. Helvetica, Times) különböznek el egyértelműen. A háttér megválasztásánál az erős kontrasztra kell ügyelni – a kutatások azt bizonyították, hogy a fehér alakra írt fekete betűk olvashatók a legjobban. Ügyelni kell a tükröződés elkerülésére is. Ne alkalmazzunk kézzel írt jeleket, mert ezek soha sem érhetik el a mechanikusan előállítottak minőségét. Az elmúlt néhány évben már megjelentek olyan mikroszámítógépi programok is, amelyekkel egy lézernyomtató se-

gítségével „profi” minőségű feliratok készíthetők (pl. The Print Shop, PageMaker).

A szerző által javaslatot tesz egy ellenőrző jegyzékre, amely segítségével meggyőződhetünk egy-egy jel hatékonyságáról:

- Mire szolgál a jel? Milyen viselkedést hivatott kiváltani

- A három típus közül melyikbe sorolható?

- Kiknek szánjuk? (pl. mozgássérültek, első olvasók)

- Mennyire látható, olvasható, vonzó a jel?

- Mennyire érthető a célcsoport számára?

Jóllehet az útbaigazítás problémája pénzben nem fejezhető ki, a könyvtárvezetésnek nem szabad félvállról kezelnie a jelzetek jelentőségét, hiszen a gyenge eligazítás hosszú távon a könyvtárhasználat csökkenéséhez vezethet.

(Novák István)

Lásd még 112

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 138

Szakértő rendszerek

91/170

JOHNSTON, Mark – WECKERT, John: Selection Advisor: an expert system for collection development = Inf.Technol.Lib. 9.vol. 1990. 3.no. 219-225.p. Bibliogr. 18 tétel.

Selection Advisor (szelekciós tanácsadó): egy állományfejlesztési szakértő rendszer

Előszerezeményezés; Szakértő rendszer

A pénzügyi megszorítások és a hatalmas dokumentummennyiség következtében rendkívül fontos, hogy a könyvtárosok bölcsen szelektáljanak. Ausztráliában folyik egy szakértő rendszer kifejlesztése a felsőoktatási könyvtárak gyarapítási szelekciós döntéseinek segítésére, lényegében következetesebbé tételére. (Pl. segítségével

tárolhatók és pontosan felidézhetőek egyes korábbi gyarapítási döntések.)

A válogatás kritériumait hat csoportba sorolták: téma, intellektuális tartalom, potenciális használat, a gyűjteményhez való viszony, bibliográfiai megfontolások és nyelv. Minden egyes kérdésre -5 és +5 közötti tartományban lehet pontokat adni. A tudásbázis szerkezete egy állapot-átmeneti diagraméra emlékeztet.

A cikk nemcsak általánosságban vizsgálja a rendszert, hanem össze is hasonlítja azt más szakértő rendszerekkel. Különös figyelmet szentel a modellre alapozott megközelítés és a számítógéppel segített tanulás kérdéseinek.

(Autoref.)

Számítógép-szoftver

91/171

EFTHIMIADIS, Efthimis N.: Online searching aids: a review of front ends, gateways and other interfaces = J.Doc. 46.vol. 1990. 3.no. 218-262.p. Bibliogr. 160 tétel.

Az online keresést elősegítő eszközök és rendszerek: szemletanulmány az előlap-szoftverek, az átjárók és egyéb interfészek tartalma alapján

Ember-gép kapcsolat; Online információkeresés; Szakértő rendszer; Szoftver

A szemlecikk beszámol az online keresés segítésére tervezett eszközök és rendszerek (a továbbiakban az online keresés segédletei) jelenlegi helyzetéről és lehetőségeiről. A közvetítő mechanizmusokat a kétlépcsős modell (végfelhasználó – közvetítő – „nyers adatbázis”) szempontjából vizsgálja, és bemutatja a használó-rendszer közötti párbeszéd különböző formáit. Ismerteti az online keresés segédletei terminológiájának fejlődését, különös hangsúllyal a „szakértők” és „nem szakértők” közötti megkülönböztetésre. A definiált fogalmak között szerepelnek a „kapuk vagy átjárók” (gateways), az „előlap-” (front-end) rendszerek, a közvetítő (intermediary) rendszerek és az utószerkesztést (post processing) végző rendszerek. A cikk is-

merteti az ilyen rendszerek alternatív konfigurációit és a használói interfész megtervezésének módjait. Ezután elemzi az online keresési segédletek funkcióit, azaz az automatikus bejelentkezést, a szolgáltatókhoz való hozzáférést, a segítő (help) információkat, a keresés stratégiáját és annak átalakítását, az adatbázisok kiválasztását, a feltöltést (uploading), a letöltést és az utószerkesztést. Ezután röviden vizsgálja a költségeket. A szemle a jelenlegi számítástechnikai és egyéb fejlemények áttekintése után a jövőbeni trendek ismertetésével zárul. A jövőben az online keresés segédleteinek tervezését és megvalósítását várhatóan a megosztott, szakértő-alapú információs rendszerek (distributed expert-based information systems, DEBIS), a szabványos általános kijelölő nyelv (standard generalized mark-up language, SGML), a „client-server” modell (ahol a „client” a rendszer alkalmazói szoftvere, a „server” pedig a használót segítő közvetítő szoftver), a tárgyorientáció (object orientation) és a párhuzamos feldolgozás (parallel processing) fogják befolyásolni, ha eddig nem tették volna.

(Autoref.)

91/172

DAVENPORT, Elisabeth – CRONIN, Blaise: Hypertext and the conduct of science = J.Doc. 46.vol. 1990. 3.no. 175-192.p. Bibliogr. 48 tétel.

A hiperszöveg és a tudomány alakulása

Hiperszöveg; Tudományos kutatás

A hipertext átalakíthatja a tudományos gyakorlatot és kultúrát azáltal, hogy a szövegeket olyan módon tárja fel kommentálás és vizsgálat céljára, ahogy az korábban nem volt lehetséges. A technológiai kérdések rövid bevezető ismertetése után a cikk a hipertext hatásait vizsgálja több összefüggésben, a fogalmi alapoktól (modellálás, annak módja és oka) a laboratóriumi technikákig, ezután hatásának néhány kritikus területét határozza meg. A hipertext például csökkentheti a tudományos csalások előfordulását azáltal, hogy betekintést ad abba, mi van a szabályzatok és hivatalos verziók hátterében; ösztönözheti az alkotóképességet azáltal, hogy kibővíti a vonatkoztatási rendszert és új tényeket tár a kutatók elé; kihívást jelenthet a hatalom gyakorlói

számára azáltal, hogy hozzáférést kínál olyan eredeti vagy liberális szemléletű anyagokhoz, amelyeket esetleg a munkatársi értékelés során elutasítottak; „belső útvonalat” kínál egy-egy tudományágban a vele ismerkedők vagy külsők számára, akik a tapasztalt gyakorló szakemberek olvasmányait rekonstruálják. A már meglévő rendszerek alkalmazhatók az ismertetett célok némelyikére, bár támogatás hiányában a beruházások költségessége gátolhatja a fejlődést.

(Autoref.)

91/173

CHEN, Ching-chih: Super-fast information path-finder to CD-ROM technology and products = Microcomp.Inf.Manage. 7.vol. 1990. 3.no. 227-241.p. Bibliogr.

Villámgyors információkeresés a CD-ROM-technológia és CD-ROM-termékek témájában hiperszöveg rendszer segítségével

CD-ROM; Gépi információkeresési rendszer; Hiperszöveg; Segédkönyv, kézikönyv

A CD-ROM-technológia dinamikus fejlődése és az utóbbi években megjelent CD-ROM-termékek széles körű választéka miatt a könyvtárosok és információs szakemberek egyre nehezebben jutnak naprakész információkhoz. A cikk egy új, hiperszöveg-technológiára épülő elektronikus terméket mutat be, amely összekapcsolja a multimédia-tájékoztatót a CD-ROM-technológiával és -termékekkel. Hogy szemléletesen tegye érzékelhetővé e rendkívül gyors információkereső eszköz működését, minta-képernyőoldalakat közöl a HyperCard használói interfészből.

(Autoref.)

Lásd még 122

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

91/174

WALRAVENS, Hartmut: A new standard – ISMN (International Standard Music Number). Work in progress. + Draft of the ISMN standard = ISBN Rev. 11.vol. 1990. 70-74.p.

Egy új szabvány, az ISMN, a zenei kiadványok nemzetközi szabványos számolására. + A szabvány tervezete

Előzetes kiadványszámolás

A könyvekhez (ISBN) hasonlóan a zenei dokumentumokra vonatkozóan is elkészítették és vitára bocsátották a Nemzetközi Szabványosítási Szervezetben (ISO) az ún. ISMN-számra vonatkozó tervezetet. Az ISMN ügynökségek feladatait a két rendszer hasonlósága miatt és kompatibilitása érdekében a nemzetközi, országos és regionális ISBN-ügynökségek látják majd el.

Lásd még 141

Az ismertett cikkek forrásai:

- ABI-Tech. - ABI-Technik (DE)
Aktual.Vopr.Bibl.Rab. - Aktual'nye Voprosy Biblioteč-
noj Raboty (SU)
Am.Libr. - American Libraries (US)
Aslib Proc. - Aslib Proceedings (GB)
Audiov.Libr.- Audiovisual Librarian (GB)
Austr.Libr.J.- Australian Library Journal (AU)
Bibl. für Alle - Bibliothek für Alle (DE)
Bibliotekar'. Moskva - Bibliotekar'. Moskva (SU)
Bibliothekar - Bibliothekar (DD)
Bibliotheksdiensdt - Bibliotheksdienst (DE)
Boll.Inf.-Assoc.Ital.Bibl. - Bolletino d'Informazioni - As-
sociazione Italiana Biblioteche (IT)
Brit.J.Acad.Libriansh. - British Journal of Academic
Librarianship (GB)
Buch Bibl. - Buch und Bibliothek (DE)
Can.Libr.J. - Canadian Library Journal (CA)
Cat.Index. - Catalogue and Index (GB)
Čítatel' - Čítatel' (CS)
Coll.Res.Libr.News - College and Research Libraries.
News (US)
Documentaliste - Documentaliste (FR)
Educ.Inf. - Education for Information (I)
Health Inf.Libr. - Health Information and Libraries (I)
Inf.Technol.Libr. - Information Technology and Librari-
es (US)
Int.Cat.Bibl.Cont. - International Cataloguing and Bibli-
ographic Control (I)
Int.Classif. - International Classification (I)
Int.Forum Inf.Doc. - International Forum on Informati-
on and Documentation (I)
- Interlend.Doc.Supply - Interlending and Document
Supply (GB)
ISBN Rev. - ISBN Review (I)
J.Doc. - Journal of Documentation (GB)
Kirjastolehti - Kirjastolehti (FI)
LIBER Bull. - LIBER Bulletin (I)
Libr.Assoc.Rec. - Library Association Record (GB)
Libr.J. - Library Journal (US)
Libr.Rev. - Library Review (GB)
Microcomp.Inf.Manage. - Microcomputers for Informa-
tion Management (I)
Naučn.Teh.Bibl.SSSR - Naučnye i Tehničeskie Biblio-
teki SSSR (SU)
Nord.Tidskr.Bok- Biblioteksväs. - Nordisk Tidskrift för
Bok- och Bibliotheksväsen (Sx)
Notes - Notes - Music Library Association (US)
Poradnik Bibl. - Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program - Program (GB)
Public Libr.Q. - Public Library Quarterly (US)
Rural Libr. - Rural Libraries (US)
Scand.Public Libr.Q. - Scandinavian Public Library
Quarterly (Sx)
Ser.Libr. - The Serials Librarian (US)
South Afr.J.Libr.Inf.Sci. - South African Journal of Lib-
rary and Information Science (ZA)
Sov.Bibliotekoved. - Sovetskoe Bibliotekovedenie
(SU)
Wilson Libr.Bull. - Wilson Library Bulletin (US)
Zahranič.Period.Inf.Praxi - Zahraničné Periodiká v In-
formačnej Praxi (CS)

Kérjük szerzőinket, hogy a szerkesztőség munkájának megkönnyítése érdekében az alábbi szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek hozzánk.

- ▶ Lapunk a könyvtár-és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföld könyvtárügyével, szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó, érthetően fogalmazott kéziratokat fogad el közlésre.
- ▶ A kéziratot két példányban, kettes sortávolsággal, nagy A/4-es oldalra (28-30 sor/oldal, 58-60 leütés/sor), normálbetűs írógéppel írva kérjük. Matrixyomtatón megjelenített kéziratot csak akkor fogadunk el, ha kettes vagy annál nagyobb sortávolsággal készült és jól olvasható. Valamely ismert szövegszerkesztő formátumában készült floppyt is elfogadunk. A betűszók feloldását a legelső előfordulási helyen adják meg.
- ▶ Ábrákat, táblázatokat (illusztrációkat) csak korlátozottan tudunk közölni. Újrarajzolásukra nincs lehetőségünk, ezért csak jó minőségű, kontúros, fotózható ábrát tudunk elfogadni. Az ábrákat külön lapon két példányban kérjük leadni az alábbiak szerint: folyamatosan számozzák be arab számmal, adják meg az ábrafeliratot és az ábrák helyét jelölik be a kéziratban.
- ▶ A hivatkozásokat a cikk után Irodalom cím alatt sorolják fel. Könyvek esetében a szerző nevét, a mű címét, kiadását, a kiadás helyét, évét és a hivatkozott oldalszámot, folyóirat-cikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat nevét, évfolyamát, évét, füzetszámát és az oldalszámot kérjük. A cikk szövegében ...hivatkozás¹... formában írják a hivatkozási sorszámot. Ha a szövegben nem hivatkoznak forrásokra, akkor az irodalomjegyzékben a szerzők betűrendjében közölik a felhasznált irodalmat.
- ▶ A Külföldi folyóirat-figyelő rovat referátumainál a szerző, idegen nyelvű cím stb. helyett elegendő a cikkmásolaton szereplő ötjegyű azonosító szám feltüntetése.
- ▶ A kéziratok maximális terjedelme tanulmányoknál 21-23 oldal, tömörítéseknél, beszámolóknál 8-10, könyvismertetésekénél 4-6 oldal, referátumoknál 1-1,5, maximum 2 oldal lehet.
- ▶ A tanulmányokhoz 10 mondatos tartalmi kivonatot is mellékeljenek az idegen nyelvű rezümék elkészítéséhez.
- ▶ A szerkesztőség jogában áll a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz azonban a szerző hozzájárulása is szükséges. A cikk tartalmáért a szerző felelős.
- ▶ A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
- ▶ A szerkesztőségbe érkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. A kézirat végére írják oda munkahelyi címüket, lakáscímüket, telefonszámukat.
- ▶ A kéziratok közlése esetén a szerkesztőség egyszeri szerződést köt a szerzőkkel.

ÁRA: 130.-Ft

**Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!
Közlés megállapodás
szerint.
Érdeklődni lehet a szer-
kesztőség címén és tele-
fonján.**

**Contents and summaries
in English**

**Inhalt und
Zusammenfassungen
in deutscher Sprache**

A következő szám tartalmából:

Külföldi kultúrintézetek könyvtárai Magyarországon

A képi befogadás problémái

Az automatikus osztályozásról

A könyvtárügy egy külföldi szemével

From the contents

Doktoral dissertations on LIS in Hungary

Micro-ISIS or TEXTAR?

Videotex and its implementation in Hungary

Videotex in Europe

Aus dem Inhalt

Doktordissertationen zu BID in Ungarn

Micro-ISIS oder TEXTAR?

Videotex und seine Anwendung in Ungarn

Videotex in Europa